

Валер Санько

Гаворыць –

Старажытны Рым,

гавораць – пра

Старажытны Рым

максімы

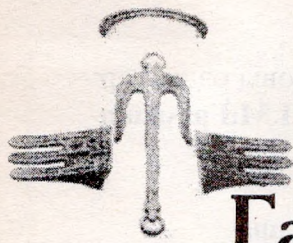
прымаўкі,

Афарызмы,

Колонна на римском Форуме
в честь победы, 260 г. до н.э.

Валер Санько

Гаворыць –

Старажытны Рым,

гавораць – пра

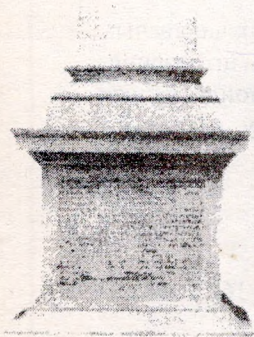
Старажытны Рым

максімы

прымаўкі,

Афарызмы,

Мінск
Беларускае
Выдавецкае
Таварыства
“Хата”

2003

УДК 811.124 374=161.1=161.3

С 18

ББК 81.2. Лац.-4

Рэцэнзент і навуковы рэдактар
дацэнт **І.М.Грамыка**

Санько В.А.

Гаворыць — старажытны Рым, гавораць — пра

Старажытны Рым. Афарызмы, прымаўкі, максімы.//

Лацінская, руская, беларуская мовы./Навуковы рэдактар

І.М.Грамыка. — Мн.: Бел. выд. Тав-а «Хата», 2003.—

380 стар., іл.

ISBN 985-6007-76-3

Аўтар як бы параўноўвае сіваю славесную мудрасць Старажытнага Рыма і найбагатую фальклорную спадчыну беларускага і рускага народаў. Ён не толькі прыводзіць цікавы старажытны афарызм, але і называе таго, хто спарадзіў аналагічныя. Выказванні гісторыкаў, філосафаў, пісьменнікаў, дзяржаўных дзеячаў старарымскага часу дапаўняюцца шэдэўрамі болей позных эпох.

У аўтара, былога аспіранта БелІМЭФ, асабліва запамінаюцца рускія і беларускія адпаведнікі, якіх нашмат болей, арыгінальная і ў той жа час строга навуковая класіфікацыя кнігі. Запісаныя ў жыхараў Случчыны і Маладзечаншчыны прымаўкі і аўтарскія максімы ўдала расквечваюць тэкст.

Хто ўмее раздумаць, знаходзіць насалоду ў яхантах чалавечых выказванняў, хто схільны адхіліцца ад турботаў і праблем штодзення, хто можа па-філасоўску паглядзець на ўсё вакол — той знойдзе ў кнізе мноства вартаснага і павучальнага для сябе і сваякоў, суседзяў і знаёмых.

Для масавага чытача.

ISBN 985-6007-76-3

9 799856 007769

УДК 811.124 374=161.1=161.3

ББК 81.2. Лац.-4

© Санько В.А., 2003

© БВТ «Хата», 2003

Седая мудрость Древнего Рима

Наибольшее богатство любого народа — его язык. Нет языка — нет нации, нет государства. Тысячелетиями приумножаются и вечно живут в СЛОВЕ бесчисленные клады человеческой мысли и опыта.

“Ни в одной из форм языкового творчества народа с такой силой и так многогранно не проявляется его ум, так кристаллически не откладывается его национальная история, общественный строй, быт, мировоззрение, как в пословицах”, — так писал о пословицах — об одном из интереснейших видов афористики — известный мастер слова, лауреат Нобелевской премии Михаил Шолохов.

Не секрет, каждый из нас хотел бы владеть отточенной и яркой речью. Где же искать надежный источник языкового обогащения?

В изучении языка вообще, но не в последнюю очередь и в широком знакомстве с образцами народной мудрости, которая, по словам Добролюбова, выражается обычно афористично.

Одним из наиболее богатых источников обогащения любого языка является афористика **ВЕЛИКОГО РИМСКОГО НАРОДА** — народа высокой культуры и богатой истории, народа, подарившего мировой цивилизации таких колоссов мысли, как Цезарь, Цицерон, Овидий, Гораций, Вергилий..., народа, говорившего на языке, который, подобно мифической птице феникс, исчезая, породил целую языковую семью — семью романских языков.

Писатель по призванию и энциклопедист по сути В.А.Санько, создавая этот труд, проделал колоссальную работу. Избрав в качестве отправной точки седую мудрость Древнего Рима, автор сумел творчески воспользоваться богатейшими кладовыми русского и белорусского фольклора (собираТЕЛЬСТВОМ его В.А. занимается всю

свою сознательную жизнь) и достичь в каждой словарной статье строгой гармонии мысли, что (признаем) удастся далеко не всем. Его Сборник афоризмов содержит не только пословицы и поговорки Древнего Рима, но и высказывания государственных деятелей, историков, философов, писателей и поэтов той далекой эпохи. В этой книге читатель найдет и речения известных людей более позднего периода, писавших на латыни, максимы. Классификация книги строгая, оригинальная. (Собранный, обработанный и своеобразно классифицированный им сбор примет, по моему мнению, не имеет равных, — скоро должен выйти.)

Новизна данной книги и в том, что автор впервые в практике создания работ подобного типа в русско-латинско-белорусской части к наиболее казуальным русским и белорусским пословицам, поговоркам и максимам приводит их латинские смысловые эквиваленты (в квадратных скобках дается их буквальный перевод, за исключением адекватных изречений), что поможет исследователю любого уровня (от школьника до академика) более четко проследить эволюцию мысли, зародившуюся в глубокой древности, сравнить ее глубину и колорит с позиций разных эпох. Записанные у белорусского народа и авторские максимы удачно обогащают текст.

Уверен, труд автора, истинного ценителя языка, доктора народной медицины, магистра нетрадиционной медицины, не останется незамеченным и будет оценен по заслугам. Предлагаемая книга окажет пользу не только специалистам и учащимся, она привлечет к себе тех, кому интересна античность, кому небезразлична культура речи, кто ценит глубину мысли и сравнительную силу меткого слова.

Научный редактор, доцент

И. Н. Громыко

Июль, 2002

Особенности латинского произношения

(по материалам русско-латинского словаря

И.Н.Громыко*)

1. Дифтонги (сочетания гласных звуков) произносятся следующим образом:

ae как русское э: aega — эра;

oe как немецкое ц: proelium — прэлиум;

au как **ау** (с кратким у): aura — аўра;

eu как **эу** (с кратким у): eugus — эўрус.

Знак трема (две точки) или знак долготы (-) над **e** в соединениях **ae**, **oe** указывают на то, что каждая буква должна произноситься самостоятельно:

aër, **aer** — аэр;

roëta, **roeta** — поэма.

2. По традиционному варианту буква **c** перед **e**, **i**, **y**, **ae**, **oe**, **eu** принято произносить как **ц**, в остальных случаях — как **к**:

Cicero — Цицеро; lac — ляк; cuculus — кукулус.

3. Буква **u** в сочетаниях **qu**, **ngu** (перед гласным) и **su** в словах *suadeo*, *suavis*, *suesco* произносится как согласный **в**, в остальных случаях — как гласный **у**:

aqua — аква;

sanguis — сангвис;

suesco — свэско;

suus — суус.

Буква **q** употребляется только в сочетании с **u**.

4. Буква **j** произносится как **й**: major — майор; в начальном слого этот звук сливается со следующим гласным: Iuppiter — Юпитэр.

5. Слог **ti** перед следующей гласной произносится как **ци**: imploratio — имплэрацио. Как **ти** он произносится в следующих случаях:

а) в греческих словах: Boeotia — Бэотия;

б) в словах: citius — цитиус, altius — альтиус, fortius — фортиус, totius — тотиус;

* И.Н.Громыко. Русско-латинский словарь. Мн., 2000

в) если перед **ti** находятся **s, x, t**:

mixtio — микстио;

ostium — остиум;

Atticus — Аттікус.

6. В словах греческого происхождения встречаются четыре сочетания с буквой **h**; они произносятся следующим образом:

ch — как **х**: **chorus** — хорус;

ph — как **ф**: **philosophia** — филёзофия;

rh — как **р**: **Pyrrhus** — Пиррус;

th — как **т**: **theatrum** — тэатрум.

7. Буква **h** произносится в диапазоне звуков **х-г** (*белорусское*):

hortus — хортус, гортус.

8. В греческих словах встречается буква **y**; она читается как **Аegyptus** — Эгиптус; **Pyrrhus** — Пиррус.

9. Буква **s** между двумя гласными произносится как **з**, в остальных

rosa — роза;

scribo — скрибо;

censeo — цэнсэо;

populus — популюс.

10. Буква **x** произносится как **кс**: **rax** — пакс; **maximus** — максимум; иногда между гласными она может произноситься как **гз**: **exemplum** — эгзэмплюм; **exemplar** — эгзэмпляр.

11. Буква **z** встречается в словах греческого происхождения и произносится как **з**: **zona** — зона.

12. Постановка ударения в латинском языке подчиняется правилу количества (краткости или долготы) слога. Ударными могут быть предпоследний слог или третий слог от конца слова. Для упрощения в данной книге значок ударения (икт) проставлен на третьем слоге от конца слога. Если ударение не обозначено, ударным следует считать предпоследний слог.

Лацінска — руска — беларуская частка

Латинско — русско — белорусская часть

Атлант
держит
небо.

1. *Ab abusu ad usum non valet consequentia.*

Злоупотребление при пользовании — не довод против самого пользования. **NB!** Юридическая формула, восходящая к древнеримскому праву.

Злоўжыванне пры карыстанні — не прычына супраць самога карыстання. *Параўн.*: Злоўжыванне не знікне са свету, калі не адвучваць ад яго змалку. Многія не баяцца граху, асабліва злоўжывальнікі.

2. *Ab altero exspectes, altero quod feceris (PS).*

Что сделал для другого, того жди от него. *Ср.*: Как аукнется, так и откликнется.

Што зрабіў для другога, таго чакай ад яго. *Параўн.*: Выстарвайся не ў прайаве дабра, а мэтанакіраванага дабра, не для хворага і беднага, а хто хоча і можа сам сабе памагчы.

3. *Ab aqua silente cave.*

Остерегайся тихой воды. *Ср.*: В тихом омуте черти (нечистые) водятся.

Тихая вода берега рвет.

Асцерагайся ціхай вады. *Параўн.*: Вада не чалавек, дарогу заўжды знойдзе. Глыбокая вада не ціхая — не замуціць.

4. *Abducet praldam, qui accurrit prior.*

Унесет добычу, кто прибежал первым. *Ср.*: Кто первое, тот правее.

Забярэ здабычу, хто прыбег першым. *Параўн.*: Першы не зазнае знявагі. На першага людзі крывацца, апошняга б'юць.

5. Ab eunt stúdia in mores (O).

Заняття налагаюць отпечаткі на характэр чалавека. Заняття змяняюць характэр.

Заняткі змяняюць характар чалавека. *Параўн.*: Грамата, музыка, праца спараджаюць дабрадзеінасць, а значыць — сорам за дрэнны ўчынак, слова.

6. Ab hómine hómini cotidianum periculum (Sen).

Чалавеку ежедневно грозит опасность от человека.

Чалавеку штодзённа пагражае небяспека ад чалавека. *Параўн.*: Чалавек не воўк — не баіцца лета і зімы, нават сораму і граху.

7. Ab lue, pecte canem, canis est et permanet idem.

Умой, причеши пса, пес все равно псом останется. *Ср.*: Сви́нья и в золотом ошейнике сви́нья.

Памый, прычашы сабаку, усё роўна сабака сабакам застаецца. *Параўн.*: Грэшніку і сабаку свята і будзень адно і тое.

8. Ab ovo usque ad mala.

От яйца до яблок (т.е. от начала до конца).

NB! *Римляне пачиналі банкеты с яіц і заканчвалі фруктамі. В большынстве случаев выражение употребляется в значении "основательно излагать что-либо".*

Ад яйка да яблыкаў (г.зн. ад пачатку да канца). *Параўн.*: Звычайны пачатак часцей дае добрае заканчэнне. Не кожны, хто ўме пачаць, уме закончыць.

9. Abundans cautela non nocet.

Лишняя предосторожность не вредит.

Лишняя засцярога не пашкодзіць. *Параўн.*: Асперажонага Бог сцеражэ.

Беражлівага каня звер не разарве. Жанчыну і шкло беражы, разаб'еш — не склеіш.

10. Abusus non tollit usum.

Злоупотребление не отменяет употребления. **NB!** *Юридическая формула, восходящая к древнеримскому праву.*

Злоўжыванне не адмяняе ўжывання. *Параўн.*: Не крадзь і не плач. Зламысніку дрэнна на зямлі, працавітаму, але беднаму, і ў раі.

11. Abyssus abyssum invocat.

Бездна бездну призывает. *Ср.*: Беда никогда не приходит одна. Одна беда родит другую. Пришла беда — открывай ворота.

NB! *Источником этого выражения является библейский стих, где прославляется величие Бога (Псалмы, XLI, 8): "Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum" — "Бездна бездну призывает голосом водопадов твоих".*

Бездань бездань заклікае. Процьма (цемра) процьму (цемру) кліча. *Параўн.*: Бяда па бядзе як па нітачцы йдзе.

12. A cane non magno saepe ingens aper tenetur.

Маленькая собачка часта сдерживает большого кабана. *Ср.*: Мал золотник, да дорог. Мала блошка, да і царю спуску не дае.

Маленькі сабачка часта стрымлівае вялікага кабана. *Параўн.*: Хвостам віляе, а зубы скаліць.

13. Acceptissima semper múnera sunt, auctor quae pretiosa facit (O).

Милее всего те подарки, которые дарит дорогой тебе человек. Даражэй за ўсё тья падарункі, якія дорыць дарагі табе чалавек.

Параўн.: Дарагі не падарунак — шчырасць, любоў, каханне.

14. Accidit in puncto quod non speratur in anno.

В момент случается на что не надеешься годами.

У момант здараецца на што не спадзяваешся гадамі.

15. Áccidit interdum ut stulti opportuna loquuntur.

Случается, и дураки скажут что-нибудь дельное.

Здараецца, і дурні скажуць што-небудзь дзелавае. *Параўн.*: Не кожны Іван дурань.

16. Accipere praestat quam inferre injúriam.

Лучше переносить обиды, чем их причинять.

Лепш пераносіць крыўды, чым іх прыносіць. *Параўн.*: Хто даруе двойчы — разумны, тройчы — дурань.

17. Accusátio desiderat crimen (Cic).

Обвинение предполагает преступление.

Абвінавачванне дапускае злачынства. *Параўн.*: Не можаш даць — сорам абяцаць — грэх караць.

18. A communi observántia non est recedendum.

Нельзя пренебрегать принятым всеми.

Нельга адвяргаць прынятае ўсімі. *Параўн.*: Багаты і бедны аднолькава праўды шукаюць, ды не кожны яе творыць.

19. Acta probant se ipsa.

Поступки говорят сами за себя.

Учынкі гавораць самі за сябе. *Параўн.*: Вучы праз наказ, а пасля словам. Абвучай адпаведна інстынктам, прыродзе.

20. Actum ne agas.

Не делай уже сделанное.

Не рабі ўжо зробленае. *Параўн.*: Адпаведнічай прыродзе, і не будзе ў цябе няшчасця, злачынства.

21. Ad bene vivendum breve tempus satis est.

Чтобы честно прожить, достаточно и малого времени (т.е. и короткая жизнь может быть честной).

Каб сумленна пражыць, дастаткова і малага часу (г.зн. і кароткае жыццё можа быць сумленным). *Параўн.*: Як ніхто за цябе не можа есці, піць, спаць, так ніхто не будзе за цябе працаваць.

22. Ad Calendas Graecas.

До греческих календ. *Ср.*: После дожличка в четверг. Когда рак на горе свиснет. **NB!** По римскому календарю календы — первый день каждого месяца. У греков календ не было. Поэтому выражение “до греческих календ” употребляется в значении “на неопределенный срок”, “никогда”. Это выражение приписывают римскому императору Августу, который, по свидетельству Гая Светония Транквила (“Жизнь двенадцати Цезарей”), использовал его по отношению к неисправимым должникам в том смысле, что они заплатят в греческие календы, т.е. никогда.

Да грэчаскіх (грэцкіх) календаў. *Параўн.*: Аднаму пачатку два канцы не бывае. Не мяркую па словах і прыезду — па справах і ад’езду. Страшна, калі час, а не сам пачне табою распараджацца.

23. Ad calamitatem quilibet rumor valet (PS).

Любой слух может быть причиной беды.

Любая чутка можа быць прычынай бяды. *Параўн.*: Колькі плётак, столькі граху. Соладка языком часаць — горка пакутаваць.

24. Ad duo festinans neutrum bene perégeris.

Делая два дела наспех, ни одного хорошо не сделаешь. *Ср.*: Двух зайцев гоняць, ни одного не поймать.

Калі робіш спехам дзве справы, ніводнай добра не зробіш. *Параўн.*: За чужое не бярыся, над сваім не лянися.

25. Ad ea debent adaptari jus, quae frequenter evéniunt.

Право часто следует приспосабливать к происходящему.

NB! Одно из основных положений древнеримского права.

Права часта трэба прыстасоўваць да адбывалага. *Параўн.*: Воля і праўда ўсіхныя, таму абароны ад кожнага вымагаюць у юрыстаў столькі хадакоў, колькі ў плоце дзірак.

26. Adeo in téneris consuécere multum est (V).

Вот что значит приобретенные в детстве привычки.

Вось што значаць набытыя ў дзяцінстве звычкі. *Параўн.*: Праца і звычка змалку — праца і традыцыя ў сталасці.

27. Ad impossibília nemo obligatur.

К невозможному никого не обязывают.

NB! Положение древнеримского права.

Да немажлівага нікога не абавязваюць. *Параўн.*: Чаго нельга арагаю, нельга пану.

28. Áditum nocendi pérfido praestat fides (Sen).

Доверие вероломному дает ему возможность вредить.

Давер’е вераломнаму дае яму магчымасць шкодзіць. *Параўн.*: Як турма паціху сілы выцягвае, так вераломны грошы.

29. Ad poenitendum próperat cito qui júdicat (PS).

Кто быстро судит, быстро раскаивается. *Ср.*: Поспешись — людей насмешишь.

Хто хутка судзіць, хутка раскайваецца. *Параўн.*: Паспех людзям (і сабе) на смех.

30. Adprime in vita esse útile, ut ne quid nimis (Ter).

Главное правило в жизни, полагаю — ничего сверх меры.

Галоўнае правіла ў жыцці, думаю — нічога звыш меры. *Параўн.*: Песня не ведае старасці, норма — хваробы.

31. Ad primos ictus non córruit árdua quercus.

С первого удара не падает высокий дуб. *Ср.*: Не отрубить дубка, не надсадив пупка.

З першага ўдару не падае высокі дуб. *Параўн.*: Выхвальства сілы і меры не пытае. Удалае заканчэнне нараджае разумных, на паўудалае — няўдакаў, няўдалае — дурняў.

32. Ad quas res óptimi érimus, in iis potíssimum elaborábimus.

Наибольшие успехи в том, к чему будем иметь наилучшие способности.

Найбольшыя поспехі ў тым, да чаго будзем мець найлепшыя здольнасці. *Параўн.*: Паспех надта часта трымаецца на вастрэі іголки.

33. Ad res portandas ásini vocantur ad aulam.

Слов кличут на скотный двор для перевозки тяжестей. *Ср.*: Вола зовут не пиво пить, хотят на нем воду возить.

Аслоў клічуць на жывёльны двор для перавозкі грузаў. *Параўн.*: Няшчасце — пробны камень для маладых і нядумкіх.

34. Ad túrpia nemo obligatur.

К постыдному никого не обязывают. Никто не может заставить другого совершить безнравственный поступок.

NB! *Общее положение римского права.*

Да ганебнага нікога не абавязваюць. *Параўн.*: Да здрады і зладейства не клічуць — бязмозглікі самі ідуць.

35. Adulescentis est majores natu revereri (Cic).

Юноше почитать старших по возрасту.

Юнаку паважаць старэйшых па ўзросту. *Параўн.*: Юнак паважае сёння старога, у старасці паважаюць яго самога. Не засвоіць юнак мудрасці, у старасці не будзе чаго забываць.

36. Adversas res leviores facit amicitia pártiens communicansque.

Дружба сочувствием и помощью уменьшает несчастье.

Дружба спачуваннем і дапамогай змяншае няшчасце. *Параўн.*: Сябра надта часта лепш за сваяка. Бяда, калі да сябра носіш адны беды. Гора з сябрам, бяда без сябра.

37. Adversus necessitatem ne dii quidem resistunt.

Над необходимостью не властны сами Боги.

NB! Латинский перевод слов одного из семи греческих мудрецов Пуптака (VII — VI в.в. до н.э.).

Над неабходнасцо не ўладараць нават Багі. *Параўн.*: Бог чалавеку не слуга і не нянька.

38. Aede tua magnus, aliena sis velut agnus.

В своем доме будь хозяином, в чужом ягненком. *Ср.*: Гость хозяину не указчик. Дома — как хочу, в людях — как велют.

У сваёй хаце будзь гаспадаром, у чужой — слугой. *Параўн.*: Госць — гаварлівы, жонка — гаспадарлівая.

39. Aedis apud postes canis est magis acer (asper) in hospes.

У двери собака сильнее лает на чужих. *Ср.*: Всяк кулик на своем болоте велик. На своей улочке храбра и курочка.

Каля дзвярэй сабака мацней брэша на чужых. *Параўн.*: У чужой хаце злодзей нойдзе нож. Сабака ведае дзе яго кормяць — абараняе. Бяда, калі абараняе чалавека адзін сабака.

40. Aegroto dum omnia est spes esse dicitur (Cic).

Пока больной дышит, есть и надежда.

Пакуль хворы дышае, ёсць і надзея. *Параўн.*: Не прызнаваць хваробу можа любы, не лячыць — толькі невук і дурань.

41. Aequa lege necessitas sortitur insignes et imos (H).

По одному закону необходимость воздаёт великим и малым.

Па адным законе неабходнасць ушаноўвае вялікіх і малых.

42. Aequam mentem rebus in arduis servare mentem (H).

И в затруднительности сохраняй присутствие духа.

І пры цяжкасці захоўвай прысутнасць духу. *Параўн.*: Няхай таго вала воўк з'есць, якога карова б'е.

43. Aequat omnes cinis: impares nascimur, pares morimur (Sen).

Могила всё сравнивает: мы неодинаково рождаемся, одинаково умираем.

Магіла ўсё раўняе: мы неаднолькава нараджаемся, аднолькава паміраем. *Параўн.*: Нават магіла не ўсіх мірыць. Бяда, калі пра дабрыню загаварыў толькі на парозе магілы.

44. Aequitas enim lucet per se (Cic).

Справедливость светит сама по себе.

Справядлівасць свеціць сама па сабе. *Параўн.*: Усё зменіцца, справядлівасць застаецца. Няма ні ў кога праўды, адно ў мяне і маёй маці. Грошы могуць шмат, справядлівасць — усё.

45. Aequo animo audienda sunt imperitorum convicia (Sen).

Особенно терпеливо выслушивать попреки невежд.

Асабліва цярпліва выслухоўваць папрокі невукаў. *Параўн.*: Для тупога нават слова гонару не мае цаны.

46. Aequo animo qui malis miscetur, est malus.

Кто спокойно сходится с плохими, сам плохой. *Ср.*: С кем хлеб-соль водишь, на того походишь.

Хто спакойна сходзіцца з дрэннымі, сам дрэнны.

47. Aequum est néminem cum alterius detrimento et injúria fieri locuplelatorem.

Справядлівасць требует, чтобы никто не обогащался незаконно и в ущерб другому.

Справядліваць патрабуе, каб ніхто не ўзбагачаўся незаконна і на страты другому. *Параўн.*: Не ўсю праўду ўсім казаць, што-нішто для сябе хаваць. Бяда нацыі, калі валадары несправядлівыя.

48. Aes partum scélere solet aera decem remove.

Преступные деньги обычно приносят десятикратные убытки. *Ср.*: Чужая денежка впрок не идет: как придет, так и уйдет.

Злачынныя грошы звычайна прыносяць дзесяціразовыя страты. *Параўн.*: Грашмі на тым свеце не дагодзіш. Чужыя грошы дзверы б'юць, бяду нясуць.

49. Aestimo vitam únicum bonum (Sen).

Считаю жизнь единственным благом.

Лічу жыццё адзінай каштоўнасцю. *Параўн.*: Жыццё шчаслівае ў руху. Мудрэц шчаслівы, калі рухаецца.

50. Aetate réddimur prudentiores.

С годами становимся более рассудительными.

З гадамі становімся больш разважнымі. *Параўн.*: Пытае старасць, што прыгатавала маладосць. *Параўн.*: Страціў самавалоданне — шмат страціў, нястачы набыў.

51. Agenda res est audentia (L).

Если нужно сделать — нужно решиться.

Калі неабходна зрабіць — трэба рашыцца.

52. Age quod agis et récipe finem.

Делаешь — делай, и думай о результате.

Робіш — рабі, і думай пра вынік. *Параўн.*: Самую вялікую пахвалу заглушыць маленькі папрок.

53. Ágitur praeclare, si nosmet ipsos régere póssumus (Cic).

Превосходно, если сами в состоянии управлять собой.

Цудоўна, калі самі можам кіраваць сабою.

54. Agro bene culto nihil spécie ornátius (Cic).

Нет ничего красивее хорошо возделанного поля.

Няма нічога прыгажэйшага добра ўзаранага палетку. *Параўн.*: Выдатна сеяць добра, яшчэ лепей — умела карыстацца ўмалотам. Араты, філосаф, ахвярнік — вось на кім трымаецца свет.

55. A fonte puro pura défluit aqua.

Из чистого источника чистая вода.

З чыстай крыніцы чыстая вада. *Параўн.*: Галоднаму — яда, адзінокаму — жонка, замерзламу — цяпло, сытаму — музыка мудраму — духоўная крыніца.

56. Álea jacta est! (Cs).

Жребий брошен! **NB!** В 44 году до н.э. Гай Юлий Цезарь, который командовал римскими легионами в провинции Цизальпинская Галлия, принял решение перейти реку Рубикон и начать, таким образом, гражданскую войну. Этим он нарушил закон, согласно которому проконсул имел право возглавлять войска только за пределами Италии, он начал войну с римским сенатом. Вот как пишет об этом римский историк Светоний ("Божественный Юлий", 32): "Tunc Caesar "Eatur, inquit, quo deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat. Jacta álea esto". — "Вперед, — воскликнул тогда Цезарь, — куда зовет нас знак Богов и несправедливость противников. Пусть будет брошен жребий". Выражение употребляется в тех случаях, когда кто-нибудь решил сделать важный и бесповоротный шаг, над которым долго думал.

Жэрабя кінута! Лёс вызначаны!

57. Aliena nobis, nostra plus áliis placent (Sen).

Чужое — нам, а наше другим больше нравится.

Чужое — нам, а наша другим больш падабаецца. *Параўн.*: Суседкава каша смачнейшая.

58. Aliena vítia in óculis habemus, a trego nostra sunt (Sen).

Чужие пороки у нас на глазах, а свои за спиной. *Ср.*: В чужом глазу соринку видим, в своем и бревна не замечаем.

Чужыя заганы ў нас у вачах, а свае за спіной. *Параўн.*: Разумны шмат сцерпіць, яшчэ болей прабачыць.

59. Aliena vítia quisque reprehendi mavult.

Каждый склонен осуждать чужие пороки.

Кожны схільны асуджаць чужыя заганы.

60. Alienum aes hómini ingénio acerba est sérvitus.

Для благородного человека долг — горькая неволя.

NB! Имеется в виду не моральный, а материальный долг.

Для высакароднага чалавека доўг — горкая няволя. *Параўн.*: Вялікі доўг любога зробіць заняволеным. Хто без доўгу, спіць спакойна. Страшна, калі чалавек мае толькі даўгі.

61. Áliis inserviando ipse consumor.

Служа другим, расточаю себя. Светя другим, сгораю сам.

NB! Надпись под свечой — эмблемой врачевания.

Служу другим, трачу сябе. Свеціш другим, згараеш сам. *Параўн.*: Адзін Бог разумее ўсіх, бачыць усё.

62. Aliquando et insanire jucundum est (Sen).

Приятно иногда и подурачиться. *Ср.*: Делу время — потехе час.

Прыемна часам і падурэць. *Параўн.*: Гулі да плачу даводзяць. Смех і плач — дзве аглоблі адной падводы.

63. Alit aemulatio ingénia.

Соревнование питает таланты.

Спаборніцтва жывіць таленты. *Параўн.*: Да сняданку — не да справы, усе сходу гатовы.

64. Alit léctio ingénium.

Чтение питает ум.

Чытанне жывіць розум. *Параўн.*: Разумную галаву меч не бярэ, злодзей не абвядзе. Прыгожая птушка пер'ем, а чалавек навучаннем. Выдатную кнігу і генія старасць пяць стагоддзяў даганяе, мінімум. Бяда, калі вучаць адны кнігі.

65. Alitur vítium vivitque tegendo (V).

Сокрыгце зла питает и оживляет его.

Утойванне зла сілкуе і ажыўляе яго. *Параўн.*: Злы прыклад добрага псуе, злога заахвочвае. Нарадзіўся ў злых бацькоў — не можа быць добрым.

66. Aliud sceptrum, aliud plectrum.

Одно дело скипетр, другое — смычок.

NB! *По преданию, таким был ответ одного афинского лютниста египетскому царю Птолемею, когда последний в споре о музыке настаивал на своем мнении.*

Адна справа скипетр, другая — смычок.

67. Alium silere quod voles, primus sile (Sen).

Если хочешь, чтобы о чем-то молчали, молчи первый.

Калі хочаш, каб пра нешта маўчалі, маўчы першы. *Параўн.*: Нават у раі не ўсім роўныя ўмовы. Прамоўленае слова, як вецер у полі, не дагоніш.

68. Alius enim fortasse alium, ipsum se nemo decéperit.

Другого, пожалуй, обманешь, самого себя никто не обманет.

Другога, пэўна, ашукаеш, самога сябе ніхто не ашукае. *Параўн.*: Тавар прадавай, пакупніка не ашуквай — сабе бокам вылезе.

69. Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera (Pl).

В одной руке держит камень, другой протягивает хлеб. *Ср.*: Кнотом и пряником.

У адной руцэ трымае камень, другой падае хлеб. *Параўн.*: Што сабе не міла — людзям не зыч.

70. Alteri vivas oportet, si vis vivere tibi (Sen).

Хочешь жить для себя, живи для других.

Хочаш жыць для сябе, жыві для другіх. *Параўн.*: Ніхто не жыве ў пустаце, ніхто не жыве для сябе.

71. Altissima queque flúmina mínimo sonu labuntur.

Наиболее глубокие реки текут с наименьшим шумом.

Найбольш глыбокія рэкі цякуць з найменшым шумам.

72. A majore bovi discit arare minor.

У старого вола учится пахать молодой. *Ср.*: Большая собака лае — маленькая подражает.

У старога вала вучыцца араць малады. *Параўн.*: Пакуль малады абзавецца, стары ўжо ведае. У маладосці не навучыўся, у старасці не навучыцца.

73. Amans semper, quod timet, esse putat (O).

Влюбленный всегда готов поверить в реальность опасаемого (о ревности и подозрениях влюбленного).

Закаханы заўсёды гатовы паверыць у рэальнасць уяўнага (пра рэўнасць і падазрэнні закаханага). *Параўн.*: Страсць сама сябе ўзбуджае. Каханне — гэта цвікі ў сэрцы, галаве, нервах.

74. Amantes amentes.

Влюбленные — безумные.

Закаханыя — вар'яты. *Параўн.*: Дзявоча памяць і дзявочы сорама — да ганку. Самы горкі яд для чалавека — пылкае каханне: чым болей доўжыцца, тым часцей абязвечыць каханых.

75. Amantium irae amoris integratio est (Ter).

Ссоры влюбленных — возобновление любви. *Ср.*: Милые бранятся, только тешатся.

Свары закаханых — узнаўленне кахання. *Параўн.*: Дзень сварыць, ноч мірыць. Слепата закаханых у словах — мілоты і свароты.

76. Amare et sapere vix deo conceditur (PS).

Любить и быть разумными едва ли могут даже Боги.

Кахаць і быць разумнымі наўрад ці могуць нават Багі. *Параўн.*: Чым мацней каханне, тым меней волі.

77. Amat victoria curam (Cl).

Победа любит старание.

Перамога любіць стараннасць. *Параўн.*: Усялякая перамога з распытаў пачынаецца. Перамогу куды характар, а не слова.

78. Ames parentem, si acqst: sin áliter, feras (PS).

Добр отец — люби, зол — терпи.

Добры бацька — любі, злы — цярпі. *Параўн.*: Быць добрым бацькам выгадна, яго любяць усе.

79. Amici, diem pérdidi (Su).

Друзья, я потерял день!

NB! Эти слова приписываются римскому императору Титу Флавию Веспасиану, который будто произнес их в тот день, когда ему не удалось совершить никакого доброго дела.

Сябры, я страціў дзень! *Параўн.*: Час даражэй ад усяго на свеце. Дзень нясе навіны, калі ты іх стварыў.

80. Amici fures témporis.

Друзья — похитители времени.

Сябры — раскрадальнікі часу. *Параўн.*: Унаджанага ў пагасціны сябра адшывай як любога бамжа.

81. Amici mores nóveris, non óderis (H).

Изучи привычки друга, чтобы не возненавидеть его.

Вывучы звичкі дружбака, каб не ўзненавідзець яго. *Параўн.*: Ёсць толькі тры сябры: бацька, маці, верная жонка.

82. Amici optima vitae supellex.

Друзья — лучшее украшение жизни.

Сябры — лепшае ўпрыгожанне жыцця. *Параўн.*: Чалавек без сябра, што яда без солі. Недруг цябе пахвальнае, сябра спрачаецца. Без сябра, як дзяцей, не абыйсціся.

83. Amicitiae immortales, mortales inimicitiae esse debent (L).

Дружба должна быть бессмертной, вражда — смертной.

Дружба павінна быць бессмяротнай, варожасць — смяротнай.

Параўн.: Дружбу памятай, сваркі забывай.

84. Amicitia inter pocula contracta plerumque vitrea est.

Дружба, появившаяся за рюмкай, обычно хрупкая (*букв.*: стеклянная).

Дружба, з'яўленая за чаркай, звычайна крохкая (*літ.*: шкляная). *Параўн.*: Дружба дружбай, а ў кішэнь не пускай.

85. Amicitia magnum solatium in dolore est.

Дружба — большое утешение в горе.

Дружба — вялікае суцяшэнне ў горы. *Параўн.*: Няма горшай бяды, чым дрэнны сусед.

86. Amicitiam cole.

Соблюдай обязанности дружбы.

Выконвай абавязкі дружбы. *Параўн.*: Роўнасці няма нідзе — ні ў прыродзе, ні сярод жывых, — то і не імкніся да яе.

87. Amicitia nisi inter bonos esse potest (Cic).

Дружба возможна только между хорошими людьми.

Дружба магчыма толькі паміж добрымі людзьмі. *Параўн.*: Без брата пражывеш, без сябра і суседа — не. Ніхто мацней не ўкусіць, як сваяк і сябрук.

88. Amicitia tantas opportunitates habet (Cic).

Дружба имеет много (*букв.*: столько) преимуществ.

Дружба мае багата (*літ.*: столькі) перавагаў. *Параўн.*: Сябра за грошы не купіш. Прыяцеля без грошаў не ўтрымаеш.

89. Amici vitia si feras, facias tua (PS).

Стерпев пороки друга, наслаждаешь их сам.

Сцярпеўшы хібы сябра, наслаждаеш іх сам. *Параўн.*: З кім пазнаешся, такім сам станешся. Не таварышкуй з хібным — заразішся.

90. Amico pectus, hosti frontem.

Для друга — грудь, для врага — лоб.

Для сябра — грудзі, для ворага — лоб. *Параўн.*: Навошта той сябра, калі дае суцэльныя мітрэнгі. Бойся сябра-жабрака.

91. Amicorum umnia sunt commēnia (Cic).

У друзей все общее.

У сяброў усё агульнае. *Параўн.*: І службу службы, і сябру памажы. Не хочаш мець праблем, ні перад кім душу не выварочвай.

92. Amicos res adversae probant.

Несчастья испытываюць друзей.

Няшчасці выпрабоўваюць сяброў. *Параўн.*: У адной шкуры не звякуеш, з адным сябрам не пражывеш — здабывай і другіх. Вада сябра салатзей ад варожага мёду.

93. Amicum an nomen hábeas, óperit calámitas (PS).

Несчастье показывает, имеешь настоящего друга или его имя.

Няшчасце паказвае, маеш сапраўднага сябра ці яго імя. *Параўн.*: Няма дружбы на службе.

94. Amicum láedere ne joco quidem licet.

Друга нельзя обижать даже шуткой.

Прыяцеля нельга крыўдзіць нават жартам. *Параўн.*: З блізкімі трымайся, як з далёкімі — бліжэй будзе.

95. Amicum proba, probatum ama.

Друга испытай, испытанного люби.

Друга выпрабуй, выпрабаванага любі. *Параўн.*: Сябра не паплечнік па працы ці гульнях, усё значна шырэй і глыбей; адзін ён усё можа: не адно пахваліць і пакрытыкаваць — накіраваць.

96. Amicus certus in re incerta cernitur (Enn).

Истинный друг познается в беде (букв.: надёжный друг познается в ненадежном деле).

Сапраўдны таварыш пазнаецца ў бядзе (*літ.*: надзейны таварыш пазнаецца ў ненадзейнай справе).

97. Amicus cognóscitur amore, more, ore, re.

Друг познается по любви, нраву, речам, делам.

Прыяцель пазнаецца па любові, характару, словах, справах.

98. Amicus est tamquam alter idem (Cic).

Друг — это как бы второе “я”.

Сябра — гэта быццам другі “я”. *Параўн.*: Калі сябра падвядзе — гэта не горш, чым ты яго падвядзеш.

99. Amicus incómodus ab inimico non differt.

Неловкий друг мало отличается от врага. *Ср.*: Услужливый дурак опаснее врага.

Няспрыгны пасябрук мала адрозніваецца ад ворага. *Параўн.*: Ніхто мацней не ўкусіць, як сваяк і сябрук. Сябру не давяраць, то каму? Сябру, як брату давяраць і правяраць.

100. Amicus Plato, sed magis amica véritas.

Платон — друг, но истина дороже.

Платон — сябра, але ісціна даражэй.

101. Amicus verus rara avis est.

Настоящий друг — редкая птица.

Сапраўдны таварыш — рэдкая птушка. *Параўн.*: Дружба, дружба, цяжкая твая служба.

102. Amisum quod nescitur non amittitur.

Не знать о потере — не терять. *Ср.*: Чего не знаю, по тому не скучаю.

Не ведаць пра страту — не губляць.

103. Amittit famam, qui indignis comparat (Ph).

Теряет добрую славу тот, кто водится с недостойными.

Губляе добрую славу той, хто водзіцца з недастойнымі. *Параўн.*: З кім спазнаешся, такім станешся.

104. Amittit proprium qui alienum appetit (Ph).

Теряет свое, кто желает чужого.

Губляе сваё, хто пражне чужога. *Параўн.*: Няшчасны, хто баіцца праіграць. Самаўпэўнены філосаф — перамогац над другім — можа хутка стаць пылам.

105. Amor dolor est.

Любовь — страдание.

Каханне — пакутванне. *Параўн.*: Не патрэбны і клад, калі ў мужа з жонкай лад. Не адзін Марка ў пекле. Шчасце, калі сустрэліся абое маладымі, не — каханне іх на пакуты падобнае.

106. Amorem canat aetas prima! (Prp).

Пусть юные воспевают любовь!

Няхай юныя ўслаўляюць каханне! *Параўн.*: Сапраўднае каханне нічога не заўважае, як глушэц на такаванні.

107. Amorem conatum esse amicitiae faciendae ex pulchritudinis specie (Cic).

Любовь — стремление дружбы того, кто привлекает своей красотой.

Каханне — імкненне дружбы таго, хто прыцягвае сваёй прыгажосцю. *Параўн.*: Выйсці замуж — не напасць, альбы замужам не прapasць. Ад шлюбу (кахання) не ўцячэш, то і не бойся. Закаханыя кажучь болей, чым маюць у галаве.

108. Amor etiam deos tangit (Pt).

Любовь ранит даже Богов.

Каханне раніць нават Багоў. *Параўн.*: Муж не вуж, а кроў высмакча. Закаханыя ўсе эгаісты, яны здатныя на любое вар'яцтва.

109. Amor et melle et felle fecundissimus (Pt).

Любовь обильна и медом и желчью.

Каханне багатае і мёдам і жоўцю. *Параўн.*: Слова каханага цёплае. Лёгка пасварыцца, цяжэй памірыцца. Бяры жонку, каб не каяцца, жыць, а не маяцца. Шал каханья, як мёд — гарчыць.

110. Amor non est medicabilis herbis (O).

Любовь травами не лечится.

Каханне травами не лечыцца. *Параўн.*: Яд каханья нельга піць лыжкамі — толькі кроплямі. Каханне — гэта клопат, боль, расходы.

111. Amor omnia vincit (V).

Все побеждает любовь.

NB! *Эту идею древние римляне подчеркивали тем, что изображали Бога любви стоящим на спине поверженного им льва.*

Усё перамагае каханне. *Параўн.*: Не тая маладая ўдалая, што каня ўтрымае, а што сэрца аддасць і дзяцей народзіць. Нават чыстае маладое каханне не можа перамагчы рэўнасць.

112. Amor omnibus idem (V).

Любовь у всех одна.

Каханне ва ўсіх адно. *Параўн.*: Хмель тычынку абвівае, дзеўка хлопца абдымае. Няма аднолькавых людзей, няма аднолькавых каханяў, — хаця фізіялогія аднолькавая.

113. Amor ordinem nescit (Hier).

Любовь не знает порядка.

Каханне не ведае парадку. *Параўн.*: Колькі жанчын, столькі каханяў. Хіба нячысты прыдумаў гэтыя залёты: ані ўночы сну, ані ўдзень работы. Любоў — першы дух Стваральніка, каханне — з апошніх.

114. Amor timere neminem verus potest.

Настоящая любовь никого не боится.

Сапраўднае каханне нікога не баіцца. *Параўн.*: Вялікую памылку робіць той, хто спрабуе развесці дзве кроплі ртуці — закаханых. Не падкідай хмызняк у агонь — і ён сам затухне.

115. Amor tussique non celantur.

Любовь и кашель не скроешь.

Каханне і кашаль не ўтоіш. *Параўн.*: Замуж пойдзеш, бабай будзеш, усе песенькі забудзеш.

116. Amovete bellum!

Предотвращайте войну! = Прадухіляйце вайну!

117. Anguis in herba (V).

Змея в траве (о скрытой грозной опасности).

Змяя ў траве (аб скрытай грознай небяспецы).

118. Animae scrinium servitus.

Рабство — тюрьма души.

Рабства — турма душы. *Параўн.*: Большасць людзей толькі перад дарогаю дадому асэнсоўваюць, што ўвесь век пражылі ў самімі створаным сабе рабстве.

119. Anima esuriens etiam amarum pro dulci sumit.

Голодный даже горькое принимает за сладкое. *Ср.*: Голодный рот все мнет.

Галодны нават горкае прымае за салодкае. *Параўн.*: На дзяцей і хлеб доўга не злуоць. Кулеш жывот уцешыць.

120. Animántia quaedam ánimum habent, quaedam tantum ánimam (Sen).

Одни живые существа имеют дух, другие — только душу. Ады жывыя істоты маюць дух, другія — толькі душу.

121. Ánima satur calcát favum.

Сытая душа топчет мед. *Ср.*: Сыта душа не берет барыша.

Сытая душа топча мёд.

122. A nímium fáciles qui trístia crimina caedis Flumínea tolli posse putetis aqua! (O).

О, неразумные, вы думаете, черное пятно убийства может смыть речная вода!

О, неразумныя, вы думаеце, чорную пляму забойства можа змыць рачная вада!

123. Ánimo imperabit sápiens, stultus sérviet (PS).

Умный управляет своими склонностями, глупый — в их рабстве.

Разумны кіруе сваімі схільнасцямі, дурнаваты — у іх рабстве.

124. Ánimo qui aegrotat, videmus córpore hunc signum dare, Tum dolóribus confectum corpus ánimo obstinere (LM).

Если кто душою болен, тело знак о том дает;

А измученное тело и душе противится. (*Пер. М.Гаспарова*).

Калі хто душою хворы, цела знаць аб тым дае;

А змучанае цела і душы супраціўляецца.

125. Ánimum rege, qui nisi paret, imperat (H).

Укрощай гнев, ибо он поведет, если не подчинишься.

Уціхамірвай гнеў, бо ён павядзе, калі не падпарадкуешся. *Параўн.*: Асабліва страшны гнеў маладых і дурных.

126. Ánimus hómínis quidquid sibi imperat, obtinet (PS).

Что себе приказывает человеческий разум, того он и достигнет.

Што сабе загадвае чалавечы розум, таго ён і дасягне. *Параўн.*: Без культуры нікуды не прыйдзеш, нікога не навучыш — станеш поўным насякомым.

127. Ánimus quod pérdidit optat, atque in practérita se totus imáginе versat (Pt).

Душа жаждет утраченного, и уносится воображением в прошлое.

Душа прагне страчанага, і ўносіцца ўяўленнем у мінулае.

128. Ánimus superiora capessat necesse est (Cic).

Дух неизбежно мчит ввысь (*т.е. к идеалам*).

Дух непазбежна імчыць увысь (*г.зн. да ідэалаў*). *Параўн.*: Духу

трэба глыбіні і высі, і гора таму, хто атрымаў дух і не развіае яго, а заганяе ў рэзервацыю душы, у аглоблі цела.

129. An nescis longas régibus esse manus? (O).

Разве ты не знаеш, что у царей длинные руки?

NB! Так Елена выражает Парису страх перед преследованием со стороны своего мужа Менелая.

Хіба ты не ведаеш, што ў цароў доўгія рукі?

130. An nescis, mi fili, quantilla prudéntia mundus regatur?

Сын мой, разве ты не знаешь, как мало надо ума, чтобы управлять миром?

NB! С такими словами обратился, по преданию, римский папа Юлий III к одному монаху, который в своей речи выразил тому сочувствие по поводу трудностей управлением миром, возложенных на папу.

Сын мой, хіба ты не ведаеш, як мала трэба розуму, каб кіраваць светам?

131. Annosa vulpes haud (fácile) cápitur láqueo.

Старая лисица не (легко) попадает в западню.

Старая лісіца не (лёгка) трапляе ў пастку. *Параўн.*: З састарэлага мядзвядзя смяюцца ваўкі і нават сабакі

132. Ante barbam doces senes.

Ты учишь стариков (еще) до бороды (*т.е.* у тебя еще борода не выросла, а ты уже стариков учишь). *Ср.*: Яйцо курицу учит.

Ты вучыш старых (яшчэ) да барады (*г.зн.* у цябе яшчэ барада не вырасла, а ты ўжо старых вучыш). *Параўн.*: Маладоць моцная плячыма, старасць — галавою. Сівы, а розуму не мае, малады, а справы робіць. Бяда грамадства, у якім сівых, барадатых, сапселых дурняў шмат.

133. Ántequam incípías, consulta (Bias).

До начала (действия) подумай.

Да пачатку (дзеяння) падумай.

134. Ante victóriam encómium ne canas.

Не пой триумфальную песню до победы.

Не спявай трыумфальную песню да перамогі.

135. Ante volare cave, quam procrecant tibi pennaе.

Остерегайся летать, пока не вырастут крылья. *Ср.*: Прежде соберись, а потом дерись.

Асцерагайся лётаць, пакуль не вырасла крылле.

136. Antiquus amor cancer est (Pt).

Старая любовь не забывается.

Старое каханне не забываецца. *Параўн.*: Буржуазны шлюб у сапраўднасці з'яўляецца агульнасцю жонак (*К.Маркс*).

137. A nullo dirigitur, qui néminem díligit.

Никто не любит того, кто сам никого не любит.

Ніхто не любіць таго, хто сам нікога не любіць. *Параўн.*: Сілаю не быць мілаю.

138. Apparent rari nantes in gurgite vasto (V).

Редкіе пловцы появляюцца в огромной пучине.

Рэдкія плыўцы з'яўляюцца ў вялікім віры.

139. Appetit animus agere semper aliquid, neque ulla conditione quietem sempiternam potest pati (Cic).

Ум чалавека всегда деятелен, ни при каких обстоятельствах не терпит непрерывного покоя.

Розум чалавека заўсёды дзейны, ні пры якіх абставінах не церпіць бесперапыннага супакою. *Параўн.*: Абсалютна цёмны чалавек, нікім ніколі не адукоўваны, небу не горшы за чалавека, набітага дрэннымі несістэматызаванымі ведамі.

140. Appetit finis, ubi incrementa consumpta sunt (Sen).

Если рост прекратился, близится конец.

Калі рост спыніўся, прыбліжаецца канец. *Параўн.*: Прага супакою — старасць.

141. Aquam turbare dédecet, ne pura tibi desit.

Не мути воду, если чистой хочешь. *Ср.*: Не плыў в колодец — пригодится напиться. Не мути воду — придется черпнуть.

Не муці ваду, калі чыстай хочаш. *Параўн.*: Глыбокую ваду ні замуціць, ні выпіць. Грэх пляваць на ваду, агонь, на зямлю.

142. Áquila non captat muscas.

Орел не ловит мух. *Ср.*: Большому кораблю — большое плавание.

Арол не ловіць мух. *Параўн.*: Не знайся з п'янымі, дробязнымі — маленькі бязвольнікі многіх вялікіх абгнюсілі.

143. Áquila non generat columbam.

Орел не рождает голубя. *Ср.*: Овес от овса, а пес от пса. От свиньи не бобренок, а такой же поросенок.

Арол не спараджае галуба. *Параўн.*: Арлы на чырыканне вераб'ёў і шыпенне гадзюк увагі не звяртаюць. Хто лунае ў высі паднябеснай, не чую грызні насякомых.

144. Arbor mala, mala mala.

Плохая яблоня — плохие яблоки. *Ср.*: От худой курицы худые яйца. Какковы сами — такковы и сани.

Дрэнная яблыня — дрэнныя яблыкі. *Параўн.*: Яко дрэва — такі клін, які бацька — такі сын, яка бочка — така клёпка, яка маці — така дочка. Мноства багачоў згінулі з планіднай карты, бо не мелі дзяцей.

145. Arce hómines ab injúria (Cic).

Удерживай людей от несправедливых поступков.

Стрымвай людзей ад несправядлівых учынкаў. *Параўн.*: Надта

шмат зла спараджаюць добрыя ўчынкі, — не выстарвайся са сваім дабром перад кожным. Без просьбы не лезь з дапамогаю.

146. Arcum întensio frangit, ánimum — remissio (PS).

Лук ломаецца ад напружання, дух — ад расслаблення.

Лук ломіцца ад напругі, дух — ад расслаблення.

147. Arcus nímium tensus rumpitur.

Чрезмерна натянутая струна лопаецца.

Перанациягнутая струна рвецца. *Параўн.*: Дай шанец вінаватаму загладзіць віну. На чалавека з дубінаю кідаецца загнаны ў кут пацук.

148. Árdea culpat aquas, quia nescit nare per illas.

Цапля обвиняет воду, что не умеет плавать. *Ср.*: Плохому танцо-ру и ноги помеха.

Цапля абвінавачвае ваду, што не ўмее плаваць.

149. Árdua móllimur, sed nulla, nisi árdua, virtus (O).

Боремся с трудностями, но доблесть всегда трудна.

Змагаемся з цяжкасцямі, але доблесць заўсёды цяжкая. *Параўн.*: Самая галоўная ўзнагарода ад працы — занятасць, адчуванне патрэбнасці. Праца павялічвае душу і фундамент пад нагамі.

150. Argentum accepi, impérium vendidi (Pl, Ter).

Я получил деньги и продал полноту власти (*т.е.* свободу). *Ср.*: Променяй свободу на золотую клетку. Жениться на деньгах.

Я атрымаў грошы і прадаў паўнату ўлады (*г.зн.* волю). *Параўн.*: Бяда з грашмі, бяда без іх. Грошы не Бог, не лігуюць.

151. Argentum est vilius auro, virtútibus aurum.

Золото дороже серебра, доблесть дороже золота.

Золата даражэй за серабро, доблесць даражэй ад золата. *Параўн.*: З грашмыма і ў брудзе чысты.

152. Argumenta ponderantur, non numerantur.

Сила доказательств не в их количестве, в их вескости.

Сіла доказаў не ў іх колькасці, у іх важкасці. *Параўн.*: Не хваліся бацькамі — сынамі.

153. Arrogántia facit stultum.

Высокомерие делает глупым.

Пыха робіць бязглуздым. *Параўн.*: Мерай сябе талерам, але і другіх грошам не цані. Пыхлівы не ўмее быць ні добрым, ні гордым.

154. Ars est celare artem.

Искусство — в умении скрыть искусство.

Мастацтва — ва ўменні ўтаіць мастацтва. *Параўн.*: Чым мацней мастацтва знітоўваецца з прыродай, тым вышэй яно.

155. Ars longa, víta brevis.

Жизнь коротка, искусство долговечно.

Жыццё короткае, мастацтва даўгавечнае. *Параўн.*: Асабліва моцна і шмат гавораць пра мастацтва няўдакі ў любым з яго відаў.

156. Ars néminem gravat.

Ремесло нікого не тяготит. *Ср.:* Ремесло не коромысло — плеч не отянет.

Умельства нікога не абцяжарвае.

157. Ars non habet osorem nisi ignorantem.

У искусства нет других врагов, кроме невежд.

У мастацтва няма іншых ворагаў, апрача невукаў. *Параўн.:* У сельскай гаспадарцы, палітыцы і мастацтве ў нас усе разбіраюцца, таму і жывём усё горш і горш.

158. Ars ómnibus communis.

Искусство — всеобщее достояние.

Мастацтва — усеагульны набытак. *Параўн.:* Найдасканалая з мастацтваў — усяго толькі падробка прыроды.

159. Ars summa matéria óptima mélior (Q).

Высшее искусство прекраснее наилучшего материала.

Вышэйшае мастацтва прыгожшае за найлепшы матэрыял. *Параўн.:* Мастак не павінны грашыць — старацца пераўзыйсці прыроду.

160. Artificia háctenus utilia sunt, si práeparant ingénium, non détinent (Sen).

Искусства полезны лишь тогда, когда развивают ум, а не отвлекают.

Мастацтвы карысныя толькі тады, калі развіваюць розум, а не адцягваюць.

161. Ásino lyra supérflue canit.

Для осла звуки лиры излишни.

Для асла гукі ліры — лішніца.

162. Ásinos non curo.

На ослов не обращаю внимания. *Ср.:* На всякий чих не наздравствуешься.

На аслоў не звяртаю ўвагі. *Параўн.:* Конь з аслom не згаворыцца. Няма каня — асла запрагай.

163. Ásinus ásino pulchérrimus.

Осел ослу красивее всех.

Асёл аслу прыгажэй ад усіх. *Параўн.:* Кожная гадзіна свайму радзіна. *Параўн.:* Асёл і адмаўчыцца, горш як разумны аблае.

164. Ásinus asinorum in saécula saeculorum.

Осел из ослов на веки вечные.

Асёл з аслоў на векі вечныя. *Параўн.:* Дурноты не вылечыш. Забі ў сабе ўпаргага асла — радасць хутчэй знойдзеш.

165. Ásinus in páleas incidit.

Осел может споткнуться на мякине. *Ср.:* Бывает, что и дурак метким словом обмолвится.

Асёл можа спатыкнуцца на мякіне.

166. Aspicitur, non atrectatur.

Видно, да не ухватишь. *Ср.*: видит око, да зуб неймет.

Бачна, ды не ўхопіш. *Параўн.*: Блізкі локаць, ды не ўкусіш.

Шчасце з няшчасцем у абдымку ходзяць.

167. Assiduum mirabile non est.

Привычное не восхищает. *Ср.*: Хоть плохое, зато иное.

Звычайна не захапляе. *Параўн.*: Гора чалавеку, калі вакольнае яго не вабіць.

168. Audácia pro muro habetur (Sl).

Отвага заменяет (городские) стены. *Ср.*: Смелость города берет.

Адвага замяняе (гарадскія) сцены. *Параўн.*: Адважны не баіцца няўдачы. Адвага альбо мёд п'е, альбо кайданы трэ. Меней жмурся — болей убачыш, спазнаеш, пераможаш.

169. Audácibus ánnue coeptis (V).

Будь благосклонен к смелым начинаниям.

Будзь спагадны да смелых пачынанняў. *Параўн.*: Цані парывы, асабліва маладых. Пачынай, пачынай, то і закончыш.

170. Audentem forsque Venusque juvat (O).

Смелому помогает Венера и счастливый случай.

Смеламу дапамагае Венера і шчаслівы выпадак. *Параўн.*: Адважны нідзе не згіне. Чыя адвага, таго і перавага.

171. Audentes fortuna juvat (V).

Смелым судьба помогает.

Смелым лёс дапамагае. *Параўн.*: Альбо пакойнік, альбо палкоўнік. Адважыцца на чужое (багацце), нясі і сваю галаву. Павольны ўсё жыццё прыспешвае і не спраўляецца.

172. Audiatur et áltera pars!

Пусть будет выслушана и другая сторона!

NB! *Положение римского права.*

Няхай будзе выслуханы і другі бок! *Параўн.*: Нават калі выслухаў абодва бакі, з прысудам не спяшы — думаць і ўзважваць многае трэба, асабліва няказанае.

173. Audi multa, loquere pauca.

Слушай много, говори мало. *Ср.*: Умел сказать — умей и молчать.

Слухай шмат, кажы мала.

174. Audire ignoti quod imperat sóleo non suscultare (Caec).

Послушать глупость я готов, а слушаться не буду.

Паслухаць глупства я гатовы, а слухацца не буду. *Параўн.*: Злодзей мучыцца, дзесяць на ім вучацца.

175. Audi, vide, tace, si vis vivere in pace.

Слушай, смотри и молчи, если хочешь жить в мире. *Ср.*: Не дразни собаку, лаять не станет.

Слухай, глядзі і маўчы, калі хочаш жыць у міры. *Параўн.*: Разумнага крытыкуй — ацэніць; ліслівага і пахвальбоўнага разумны не любіць. Уласнасць і ўпэўненасць даюць не рэчы — праца, воля, удача.

**176. Augescunt aliae gentes, aliae minuuntur,
Inque brevi spatío mulantur saec(a) animantum
Et quasi cursores vitae lampada tradunt (Lcr).**

Племя адно пачынае расці, вымірае другое,
І поколенья жывучых сменяюцца в краткое время,
В руки из рук отдавая, как в беге, светильники жизни.

(Пер. Ф.Петровского)

Племя адно пачынае расці, вымірае другое,
І пакаленні жывых змяняюцца ў кароткі час,
З рук у рукі аддаючы, як пры бегу, свяцільні жыцця.

177. Augusta legibus soluta non est.

Царица — не исключение для закона.

Царыца — не выключэнне для закону. *Параўн.*: Віна і заслугі мужа і бацькі на жонку і дзяцей не распаўсюджваюцца.

178. Auream quisquis mediocritatem

**Diligat, tutus caret obseleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula (H).**

Тот, кто золотой середине верен,
Мудро избежит и убогой кровли,
И того, в других что питает зависть, —

Дивных чертогов. (Пер. А.Семенова-Тян-Шанского)

Той, хто залатой сярэдзіне верны,

Мудра пазбяжыць і ўбогай страхі,

І таго, што ў другіх выклікае зайздасць, —

Дзівосных харомаў.

179. Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo.

Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebat (O).

Первым веком был золотой, когда люди без судей, без принуждения, а по своей воле соблюдали веру и правду.

Першым векам быў залаты, калі людзі без суддзяў, без прынкуі, а па сваёй волі захоўвалі веру і праўду.

180. Auri sacra fames (V).

Проклятая жажда золота.

Праклятая цяга да золата. *Параўн.*: Багатаму і ў раі мала.

181. Auro loquente omnis sermo inanis est.

Когда говорит золото, другие слова уже не нужны.

Калі гаворыць золата, другія словы ўжо не патрэбныя. *Параўн.*: Багаты сярод людзей, як хоча; бедны, як можа. Багаты не спіць — ад злодзея дрыжыць. Бог стварыў золата для радасці, звады і прагі.

182. Auro quaeque janua panditur.

Золото открывает все двери. *Ср.:* Талер сам ворота отпирает и путь очищает. Золотой молоток пробьет железный потолок.

Золата адкрывае ўсе дзверы. *Параўн.:* Багацце ідзе наперадзе закона. Грошы шмат дарог адкрылі, яшчэ болей закрылі.

183. Aurora musis amica.

Аврора музам подруга (*т.е.* утреннее время — наиболее благоприятное для занятий наукой и искусством).

Аўрора музам сяброўка. *Параўн.:* Раніца даўжэйшая за вечар.

184. Aurum est saepe causa animi vitiorum.

Золото часто причина нравственных пороков.

Золата зачастую прычына маральных заганаў. *Параўн.:* Багацтва болей калечыць, чым аварыі. Багацтва без духоўнасці, беднасць без працалюбства ўпопчэкі ідуць, у пекла вядуць.

185. Aurum lex séquitur.

Закон за золотом идет.

Закон за золатам ідзе. *Параўн.:* Доля — дзе воля.

186. Auscultare disce, si nescis loqui.

Не умсеш говорить, научись слушать.

Не ўмееш гаварыць, навучыся слухаць.

187. Aut Caesar, aut nihil.

Или Цезарь, или ничто (*т.е.* все или ничего). *Ср.:* Грудь в крестах или голова в кустах.

Або Цэзар, або нішто (*г.зн.* усё або нічога). *Параўн.:* Альбо палкоўнік, альбо пакойнік. Ці пан, ці прапаў.

188. Aut ne tentaris, aut perfice (O).

Не берись или доводи до конца. *Ср.:* Взятся за гуж, не говори, что не дюж. Назвался груздем — полезай в кузов.

Не бярыся або даводзь да канца. *Параўн.:* Канец заўсёды лягчэйшы за пачатак. Бяда большасці таленавітых — шмат пачаткаў, планаў, задумкаў, і мала завяршэнняў.

189. Aut vincere, aut mori.

Или победить, или умереть. *Ср.:* “Aut Caesar, aut nihil”.

Або перамагчы, або памерці. *Параўн.:* Без шчасця не будзе багацтва, перамогі таксама. Шкада, але большасць існых зразумеюць велізарную каштоўнасць жыцця перад захадам Сонца.

190. Auxilia humilia firma consensus facit (PS).

Согласие усиливает даже слабые силы.

Згода ўзмацняе нават слабыя сілы. *Параўн.:* Ворота не нажы-веш, пакуль яму добра не зробіш. Нязгода нараджае шкоду.

191. Avari non solum libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi.

Скряги мучаются не только страстью наживы, но и страхом утраты.

Сквапныя мучацца не адно прагнасцю нажывы, але і страхам страты. *Параўн.*: Сквапнаму не патрэбна падабацца і пераконваць — яго вабяць грошы, як уладніка ўлада.

192. Avaritia cōpia non minūitur (Sl).

Богатство не уменьшает жадности.

Багацтва не змяншае скапнасці. *Параўн.*: У каго мала багацця, у таго мала і гора. За багацце розуму не купіш.

193. Avaritia est injuriosa appetitio alienorum (Cic).

Алчность — преступное желание чужого. *Ср.*: Богатый должен быть щедрым, иначе богатство улетит.

Прагнасць — злачынная прага чужога. *Параўн.*: Прагнаму красці, старому ілгачь — лёгка.

194. Avaritia neque cōpia neque inōpia minūitur.

Жадность не уменьшается ни изобилием, ни недостатком.

Сквапнасць не змяншаецца ні дастаткам, ні нястачай.

195. Avaritia, quasi venenis malis imbuta, ánimum efféminat (Sl).

Скупость, словно пропитанная вредоносными зельями, расслабляет дух.

Скупасць, быццам прасякнутая шкаданоснымі зёлкамі, расслабляе дух. *Параўн.*: Багацтва — снег увесну. Скупога можна асуджаць, але змусіў другіх кланяцца ён сам.

196. Avaritia senilis quid sibi velit, non intéllego (Cic).

В чем смысл старческой скупости — не понимаю.

У чым сэнс старэцкай скапнасці — не разумею.

197. Avaro ómnia desunt.

Жадному всего мало.

Ненаеднаму ўсяго мала. *Параўн.*: Сквапнаму сяброўства і духоўнасці не бачыць. Грошы братоў адбіваюць. Багатага маладыя і старыя любяць, моцнага — усе.

198. Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet.

Скупому недостаточно имеющегося, как и того, чего у него нет.

Скупому недастаткова наяўнага, як і таго, чаго ў яго няма. *Параўн.*: Скупому хацець, прагнаму красці, хвораму ілгачь — лёгка. Жаданне ўсё мець, кіраваць у аснове скупасці.

199. Avarum irritat, non sátiat pecúnia (PS).

Жадного деньги возбуждают, а не насыщают.

Прагнага грошы ўзбуджаюць, а не насычаюць. *Параўн.*: Не шукай, багач, шмат — можаш торбу знайсці. Багач і бедны аднолькава жывуць, хаця і розна ядуць.

200. Avarus ánimus nullo satiatur lucro.

Никакая прибыль не удовлетворяет жадного.

Ніякі прыбытак не задавальняе скнару. *Параўн.*: Багаты з грашма, бедны з песнямі і танцамі.

201. Avarus, nisi cum mōritur, nihil rectum facit (PS).

Скупой нічога не робіць карыснага, хіба што калі памірае.

Скупы нічога не робіць карыснага, хіба што калі памірае. *Параўн.*: Скупы і карчмар баяцца ўсіх. Слабы розум крыніца скупасці. У скупога больш просяць, чым у багача.

202. Ave, Caesar, morituri te salutant!

Здравствуй, Цэзарь, ідушыя на смерць прыветствуюць тебя!

NB! *Впершыя гэтыя словы прозвучалі на пражэбаванні ўспешнага заканчэння канала з Фуцінскага озера ў рэку Лірыс. По гэтым паводу імператар Клавды ўдала сражэнне на моры. По сцэнарыю Веспасіана перад адплыццём ад берага рабы-гладіатары павінны былі гэтымі словамі прыветстваваць імператара. У далейшым восклічэнне стала звычайным прыветстваем рымскіх гладіятароў пры з'яўленні імператара ў ложы Колізея.*

Квітней, Цэзар, што ідуць на смерць, вітаюць цябе! *Параўн.*: У адно з галоўных пытанняў існавання — смерць — нават з асветных узіраюцца адзінкі. Смерць ніколі не бывае сляпой, запавядаеца і нашмат толькі да абачлівых.

203. Ávida est perículi virtus (Sen).

Доблесць жаждэць небяспекі.

Доблесць прагне небяспекі. *Параўн.*: Доблесць спараджае мужнасць, славіць чалавека, калі ў яе шмат воч; калі адно — яна зняшчасціць любога. Доблесць сілаю хоча перамагчы веды і абставіны, прыскарыць будучыню; выдатна, калі гэта для роду і радзімы, ганебна — калі для асобы.

204. Ávi et átavi nostri, cum álium ac caepe eorum verba ólerent, tamen óptime animati erant (Vr).

У дедоў і прадзедаў нашых слова хоча пахлі чесноком і луком, но высок у них быў дух.

У дзядоў і прадзедаў нашых словы хоча пахлі часныком і цыбуляй, але высокі ў іх быў дух. *Параўн.*: Непажэбаны воблік нацыі — дабратворныя справы дзядоў. Не цэнніш продкаў — не будзеш мець нашчадкаў. Бацькоў хоча і не паважаеш, слухацца мусіш. Памяць дзядоў зганьбіць — Радзіму страціць.

Монета епохи
Римской республики:
Виртус (Мужество)
и Гонор (Почетъ).

Национальный музей. Рим.

205. Balbus melius balbi verba cognoscit (Hier).

Заика лучше всех понимает заику.

Заика лепей ад усіх разумее заику. *Параўн.*: Жабрак жабраку відаць па кійку.

206. Balneum ingressus depono odium.

Войдя в баню, оставь гнев и ненависть.

Пры ўваходзе ў лазню пакінь гнеў і нянавісьць.

207. Barba crescit, caput nescit.

Борода растет, а голова не умнеет.

Барада расце, а галава не разумнее. *Параўн.*: Барадаты часта пуставаты (дурнаваты). Ідзю і думку малады часцей спараджае.

208. Barbam video, sed philosophum non video.

Вижу бороду, но философа не вижу. *Ср.*: Борода не прибавляет ума.

Бараду бачу, але філосафа не бачу. *Параўн.*: Багаты, дурнаваты і барадаты доўга робяць што хочуць.

209. Barba non philosophum facit.

Борода не делает мудрым (букв.: философом).

Барада не робіць мудрым (літ.: філосафам).

210. Beatæ plane aures, quæ non vocem foris sanantem, sed intus auscultant veritatem docentem.

Истинно блаженны уши, вмещающие не голоса на площадях звучащему, а голоса, истине в тиши учащему.

NB! Слова французского богослова XV века Герсония стали эпиграфом "Отечественных записок".

Спраўды шчаслівыя вушы, уважныя не голасу, што на пляцах гучыць, а голасу, што ісціне ў цішыні вучыць.

211. Beate vivere est honeste vivere.

Жить счастливо — жить честно.

Жыць шчасліва — жыць сумленна. *Параўн.*: Жыць — працаваць. Як нельга вырасці без памочнікаў і настаўнікаў, так нельга жыць для ўсіх добранькім. Шчасце тваёй душы — нікога не пакрыўдзіць — мала дасяжнае. Кіруюць парадак і сумленнасць.

212. Beati pacifici, quóniam filii Dei vocabuntur.

Блаженны миротворцы, ибо они будут наречены сынами Божиими.

Шчасныя міратворцы, бо яны будуць названыя сынамі Божымі.

213. Beati páuperes spiritu, quóniam ipsorum est regnum caelorum.

Блаженны нищие духом, ибо им принадлежит царство небесное.

Шчаслівыя бедныя духам, бо ім належыць царства нябеснае.

Параўн.: Хвала цесту, але без дрожджаў булак з яго не спячэш; хвала бедным духам, непрыкметным, безгалосым, але не яны нараджаюць ідэі, спажываюць ідэі.

214. Beati possidentes.

Счастливы владеющие (обладающие).

Шчаслівыя тыя, хто валодае. Шчаслівыя валадальнікі. *Параўн.*:

Лепш верабей у руцэ, чым певень на страсе.

215. Beatitudo non est virtutis práemium, sed ipsa virtus (Spin).

Блаженство — не награда за добродетель, но сама добродетель.

Шчасліваць — не ўзнагарода за дабрадзеінасць, а сама дабрадзеінасць.

216. Beátius est magis dare quam accipere.

Счастлив кто больше дает, чем получает.

Шчаслівы хто больш дае, чым атрымлівае.

217. Beatus autem esse sine virtute nemo potest (Cic).

Без добродетели никто не может быть счастливым.

Без дабрачыннасці ніхто не пачуваецца шчаслівым.

218. Beatus ille, qui procul negótiis (H).

Блажен тот, кто вдали от дел.

Найшчасны, хто ўдалечыні ад справаў. *Параўн.*: Не пройдзеш праз справу — не паразумнееш. Станем манахамі, адыйдзем ад грэшных спраў грэшнай Зямлі — Сусвет ад нашага глупства здрыганецца. Розум-стваральнік не адказвае за ляння рукі.

219. Beatus ille, qui procul negótiis,

Ut prisca gens mortálium,

Paterna rura bobus exercet suis (H).

Блажен кто вдали от дел, как первобытный род людской, на своих волах обрабатывает дедовские поля.

Шчаслівы хто ўдалечыні ад справаў, як першабытны род людскі, на сваіх валах абрабляе дзедаўскія палеткі.

220. Bella gerunt mures, ubi cattum non habet aedes.

Мыши воюют, когда в доме нет кота.

Мышы ваююць, калі ў хаце няма ката. *Параўн.*: Слав Найма-

гутнаму, Найдобраму і Усебачнаму, што над кожным паставіў не толькі час, а і пастуха, ката, вартаўніка.

221. *Bella mátribus detestata* (H).

Войны матерям ненавістны.

Войны мацярам ненавісныя. *Параўн.*: На тое і маці, каб берагчы сына ад вайны і маліцца за яго.

222. *Bellum nec timendum, nec provocandum* (PM).

Войны не надо баяцца, но і не надо се вызываць.

Вайны не трэба баяцца, але і не трэба яе выклікаць.

223. *Bellum ómnium contra omnes*.

Война всех против всех. **NB!** Так англійскі філосаф Томас Гоббс характэрызаваў становішча чалавечэства да стварэньня агульнасьці.

Вайна ўсіх супраць усіх. *Параўн.*: Няшчасны ад усіх, хто застаўся адзін. У хаце кіруюць не веды, а патрэба пры творчасьці — адзінота.

224. *Bene dignóscitur, bene curatur*.

Хорошо распознается, хорошо лечится. *Ср.*: Хороший диагноз — хорошее лечение.

Добра распознаецца, добра лечыцца. *Параўн.*: Не трупі сябе тьпунём, каваю, гарэлкаю — лячыцца не будзеш.

225. *Bene docet loqui, qui bene docet fácere* (Sen).

Хорошо учит говорить кто учит хорошо делать.

Добра вучыць гаварыць хто вучыць толкам рабіць.

226. *Bene facit qui ex aliorum erróribus sibi exemplum sumit*.

Умно поступает тот, кто учится на чужих ошибках.

Разумна робіць той, хто вучыцца на чужых памылках.

227. *Benefacta in luce se collocari volunt* (Cic).

О добрых делах говорят во всеуслышание.

Пра добрыя справы гавораць уголас.

228. *Benefacta malo locata malefacta árbitror* (Enn, Cic).

Благодзеяния недостойному я считаю злодеяниями.

Дабрадзействы недастойнаму я лічу злачынствамі.

229. *Beneficia eo usque laeta sunt dum videntur exsolvi posse; ubi multumantevenire, pro grátia ódium rédditur* (T).

Благоденія прыятны тогда, когда знаешь, что можешь за их отплатить; когда они непомерны, вместо благодарности воздаешь за них ненавистью.

Дабрадзействы прыемныя тады, калі ведаеш, што можаш за іх адплаціць; калі ж яны празмерныя, замест удзячнасьці адплачваеш за іх нянавісьцю.

230. *Beneficia non abstruduntur*.

Благодзеяныя не скрываюць.

Спрыянствы не ўтойваюць. *Параўн.*: Імя і слава важней, чым прыгажосць, грошы, песні.

231. Beneficia non obtruduntur.

Благодєяний не навязывають.

Дабрадзействы не навязваюць. *Параўн.*: Каровы не маеш, чужым малаком не частуй.

232. Beneficium accipere — libertatem vendere (PS).

Принять благодєяние — продать свободу.

Прыняць дабро — прадаць свабоду.

233. Beneficium dare qui nescit, injuste petit (PS).

Не жди благодєяний, если сам их не оказываешь.

Не чакай дабрачыннасці, калі сам яе не аказваеш.

234. Beneficium latronis non occidere.

Благодєяние разбойника — не убить.

Дабрачыннасць разбойніка — не забіць. *Параўн.*: Злых вучы, калі кій (палку) маеш.

235. Beneficium non in eo consistit, quod datur, sed in ánimo ejus qui dat.

Благодєяние не в том, что дают, а в душе дающего.

Дабрачыннасць не ў тым, што даюць, а ў душы дароўніка.

236. Bene ille Graecorum provérbio praecipitur:

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat (Cic).

Хорошо говорит греческая пословица: какое кто знает искусство, в том пусть упражняется.

Добра кажа грэчаская прымаўка: якое хто ведае мастацтва, у тым няхай практыкуецца. *Параўн.*: Пагаварыць з разумным, што тры кнігі працьгаць.

237. Bene merenti bene profúerit, male merenti par erit (Pl).

Сеющему добро отплатят добром, сеющему зло — злом.

Сееш дабро — адплоцяць добром, сееш зло — злом. *Параўн.*: Бязмозглы — помслівы і злы, злы і помслівы — бязмозглы. Зло тармозіць працу і кароціць жыццё. Зласнюкі — вар'яты, ад іх бараніцца і адыходзіць.

238. Bene qui látuit, bene vixit.

Счастливо прожил тот, кто жил незаметно.

Шчасліва пражыў той, хто жыў непрыкметна.

239. Benévólus ánimus máxima est cognátio.

Благожелательный человек — самый близкий родич. *Ср.*: Добры́й человек надежнее каменного моста.

Добразычлівы чалавек — самы блізкі родзіч.

240. Bis dat qui cito dat (PS).

Дважды дает дающий быстро. *Ср.*: Вдвойне благодетель кто помогает быстро.

Двойчы дае, хто дае хутка.

241. Bis idem éxigi bona fides non pátitur.

Честность не позволяет одного требовать дважды.

Сумленнасць не дазваляе адно патрабаваць двойчы. *Параўн.*: Дрэнная дзяржава, калі працавітыя і сумленныя пакутуюць нароўні з лянiўцамі, злачынцамі, а то і болей. Махляр заўжды выйграе ў сумленнага ў дрэннай дзяржаве, бо ён не горды і не годны, дзесяць разоў паклонiцца.

242. Bis peccare in bello non licet.

На вайне дважды ошибаться нельзя.

На вайне двойчы памыляцца нельга.

243. Bis púeri senes.

Старики — дважды дети.

Старыя — двойчы дзеці. *Параўн.*: Старыя, што пражылі пустое жыццё, не патраілі бацькоўскія набыткі, дзяцей не выхоўваюць.

244. Bis vincit, qui se vincit in victória (PS).

Дважды побеждает, кто побеждает себя побеждающего.

Двойчы перамагае, хто перамагае сябе ў час перамогі.

245. Blanda patrum reprobos (segnes) facit indulgéntia natos.

Слепая любовь родителей развращает детей.

Сляпая любоў бацькоў разбэшчвае дзяцей. *Параўн.*: Няшчасныя хлапчаняткі, якіх не лаюць ні бацькі ні маткі.

246. Blandítia, non império fit dulcis Venus (PS).

Любовь можно снискать лаской, а не силой. *Ср.*: Насильно мил не будешь.

Каханне можна здабыць ласкаю, а не сілаю. *Параўн.*: Любукат у багатых, як мякіны вакол зярнятаў. Кахаць цяжка, не кахаць цяжэй. Не ўпадабаўся цела і хатаю, не прывабiш справамі і песнямі. Каханне не літасціна — любому не падаюць. Каханне без фізічнай спатолі — дрэва без кветак, без дзяцей — дрэва без карэння.

247. Bona consuetudo excútere debet quod mala instruit.

Добрый обычай должен отменить заведенное плохим законом.

Добры звычай павiнны адмяніць заведзенае дрэнным законам.

Параўн.: Традыцыя нараджае законы, а не наадварот.

248. Bonae mentis soror est paupertas.

Бедность — сестра здравому смыслу. *Ср.*: Голь на выдумки хитра.

Беднасць — сястра здравому сэнсу. *Параўн.*: Беднаму не сорама, але і хвалiцца няма чым. Толку, што вясёлы, калі голы.

249. Bona fácite mutantur in pejus.

Добро легко обратит в зло.

Дабро лёгка ператварыць у зло. *Параўн.*: Навошта тых бiць, з кім жыць. Дабро стане злом, калі яно для гультая.

250. Bona fama est álterum patrimoníum.

Добрая слава — второе наследство.

Добрая слава — другая спадчына. *Параўн.*: Слава не ляжыць, на ўвесь свет крычыць. Невук да старасці чакае памогі звонку: ад

маці, старшыні, пана, — а разумны славу здабывае сваімі рукамі і галавою.

251. Bona fama divitiis est potior (PS).

Добрая слава лепш багатства.

Добрая слава лепш ад багацця. *Параўн.*: Бяда ў славы адна: высокая і нізкая хутка ляцяць, яшчэ барджэй мінаюць.

252. Bona mors est humani, vitae quae extigit mala (PS).

Смерць хороша для чловека, если избавляет его от несчастий.

Смерць добрая для чалавека, калі выбаўляе яго ад няшчасцяў.

253. Bona opinio homini tutior pecunia est.

Добрая слава надзейнее денег.

Добрая слава надзейней за грошы. *Параўн.*: Без грошай яду не купіш, нават каб доўгачаканай славе парадавацца.

254. Bonarum rerum consuetudo pessima est (PS).

Прывычка к благополучию — наихудшая привычка.

Прывычка да дабрабыту — найгоршая звычка.

255. Bona valetudo melior est quam maximae divitiae.

Хорошее здоровье лучше наибольшего богатства. *Ср.*: Здоровье дороже богатства.

Добрае здароўе лепш, чым найбольшае багацце. *Параўн.*: Здароўе і прыгажосць берагуць замаладу. Здароўе не грошы, з гадамі не прыбывае. Не паможа турбота пра душу, калі хварэе ўжо цела.

256. Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere (Su).

Хороший пастух должен стричь овец, а не сдирать с них кожу.

NB! *Как свидетельствует римский историк Светоний, таким был ответ императора Тиберия римским наместникам, которые предлагали увеличить и без того немалый налог с местного населения.*

Добры пастух павінны стрыгчы авечак, а не здзіраць з іх скуру. З людзьмі і рэчамі ладзіць умеранасць і вытрымка.

257. Bonis nocet, qui malos parcit (PS).

Кто дурных шадит, хорошим вредит.

Хто дрэнных шкадуе, добрым шкодзіць. *Параўн.*: Злодзея не біць — добрага губіць.

258. Bonorum vita vacua est metu.

Жизнь честных людей свободна от страха.

Жыццё сумленных людзей свабоднае ад страху. *Параўн.*: Чыстае сумленне — лепшая падушка.

259. Bonos corrumpunt mores congressus mali.

Дурное общество портит хорошие обычаи.

Паганая грамадства псуе добрыя звычай.

260. Bonum ad virum cito moritur iracundia (PS).

На хорошего человека зло быстро проходит.

Злосць на добрага чалавека хутка праходзіць. *Параўн.*: Крэўнікі і дабракі дзесяць разоў паб'юцца, сто памірацца.

261. Bonum est étiam bona verba inimicis réddere.

Хорошо даже недругам сказать доброе слово. *Ср.*: На добрый привет — добрый ответ.

Карысна нават недругам сказаць добрае слова. *Параўн.*: Як вы нашым, так мы вашым.

262. Bonum est quod secundum naturam est (Sen).

Хорошо все, что в согласии с природой.

Добра ўсё, што ў згодзе з прыродай.

263. Bonum initium est dimídium facti.

Хорошее начало — половина дела.

Добры пачатак — палова справы.

264. Bonum magis carendo quam fruendo cérnitur.

Добро легче замечается, когда его нет, чем когда им пользуются. = Дабро лягчэй заўважваецца, калі яго няма, чым калі ім карыстаюцца. *Параўн.*: Калі дабра багата — яго не бачаць, як дзень.

265. Bonum vinum lactificat cor hóminis.

Доброе вино веселит сердце человеческое.

Добрае віно весяліць сэрца чалавечае. *Параўн.*: Віно згубіла болей людзей, чым усе войны. Любая гарэлка знішчае любую нацыю. Слабая галава і здароўе, — то віно рэшту адніме.

266. Bonus ánimus in mala re dimídium est mali (Pl).

Доброе намерение в злом деле вдвое уменьшает зло.

Добры намер у злой справе ўдвае змяншае зло.

267. Bonus dux bonum reddit cómitem.

При хорошем проводнике — хороший спутник. *Ср.*: Каков пастух, таково и стадо.

Пры добрым правадніку — добры спадарожнік.

268. Bonus iudex damnat improbanda, non odit.

Хороший судья обвиняет виноватого, но не ненавидит.

Добры суддзя абвінавачвае вінаватага, але не ненавідзіць.

269. Bonus liber mélior est quisque quo maior (PJ).

Всякая хорошая книга тем лучше, чем она больше.

Усякая добрая кніга тым лепшая, чым яна большая. *Параўн.*: Чытанне шліфуе розум, гімнастыка цела. Найлепшая радасць і шчасце ў жыцці — чытанне мудрых кніг. Малаграматны і сляпы — родныя. Не верыць кожнаму слову бліжняга і любой парадзе кнігі. Карабель без компаса, чалавек без кнігі не абыходзяцца. Нават нямога і глухога асветліць кніга. Кніга не жонка, ніколі не адрачаецца.

270. Bonus vir semper tiro (M).

Порядочный человек всегда простак (*m.e.* его всегда легко обмануть).

Прыстойны чалавек — заўсёды прастак.

271. Bos ad aquam tractus non vult potare coactus.

Гони вола хоть к реке — насильно пить не будет. *Ср.:* Добром большего добьешься, чем силой.

Гані вала хочь да ракі — знасілы піць не будзе.

272. Breve enim tempus aetatis, satis longum est ad bene honesteque vivendum (Cic).

Жизнь коротка, но все же достаточно продолжительна, чтобы жить хорошо и честно.

Жыццё кароткае, але ўсё ж досыць працяглае, каб жыць добра і сумленна. *Параўн.:* Жыццё кароткае для працы, доўгае — для нядолі. Якое ні доўгае жыццё, памятаюцца шчаслівыя дні працы, славы і нядолі.

273. Breves vibrantesque sententiae.

Сентенции (изречения, мудрые слова) блещут краткие.

Сентэнцыі (выразы, мудрыя словы) блішчаць кароткія. *Параўн.:* Трэба шмат жыць, пакутаваць, каб навучыцца гаварыць з яркай звонкасцю.

274. Brevis ipsa vita, sed in malis fit longior (PS).

Жизнь коротка, но в бедах долгой кажется.

Жыццё кароткае, але ў бедах доўгім здаецца. *Параўн.:* Жыццё — павуціна тонкая, слабая, асцерагайся, каб не парваць. Самы азораны ўдачаю дзень — усяго толькі апраўданне тваіх правільных звычак.

275. Brevis nobis vita data est, at memoria bene redditae vitae sempiterna (Cic).

Нам дана короткая жизнь, но память об отданной за доброе дело жизни вечна.

Нам дадзена кароткае жыццё, але памяць пра аддадзенае за добрую справу жыццё вечная. *Параўн.:* Жыццё мераюць не па шырыні і даўжыні, пасадах і ўзнагародах — па глыбіні. Якое ні кароткае жыццё, яно дае шмат гора і радасці. Мала хто ведае, што жыццё ў многіх — бурбалка на вадзе. Павярхоўныя і цёмныя заўжды думаюць, што дарога ў рай ці пекла простая і лёгкая.

Битва Александра
Македонского
(он в центре).
С саркофага
IV в. до н. э.

276. Cadit ergo in virum bonum mentiri? (Cic).

Разве порядочному человеку пристало лгать?

Хіба прыстойнаму чалавеку да твару маніць?

277. Caeca est invidia.

Зависть слепа.

Зайздрасць сляпая. *Параўн.*: Зайздросцяць недалёкія. Зайздросцяць маладыя і старыя.

278. Caecus non iudicat de colore.

Слепой не судит о цвете. *Ср.*: Слепой курице все пшеница.

Сляпы не мяркуе пра колер. Сляпы не ацэньвае колер.

279. Caecus si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt.

Если слепой слепого ведет — оба упадут в яму.

Калі сляпы сляпога вядзе — абодва ўпадуць у яму. *Параўн.*: Рабі злomu і тупому дабро, ён табе злом (мітрэнгамі) адплаціць.

280. Caelum non animum mutant, qui trans mare currunt (H).

Те кто едут за море, меняют лишь небо, а не душу (*m.e.* они меняют место, а не характер).

Каторыя едуць за мора, мяняюць толькі неба, а не душу.

281. Cæsarem decet stantem mori (Su).

Цезарю подобает умереть стоя.

Цэзару прыстала памерці на нагах.

282. Calamitas virtutis occasio (Sen).

Бедствие — пробный камень доблести. *Ср.*: Несчастье — удобное время для добродетели.

Бедства — пробны камень доблесці.

283. Calamitosus est animus futuri anxius (Sen).

Несчастлива душа, исполненная забот о будущем.

Няшчасная душа, поўная клопату пра будучыню.

284. Calcanda semel via leti (H).

Один раз совершают смертный путь.

Адзін раз ідуць смяротным шляхам. *Параўн.*: Людзі ідуць па розных дарогах, а прыходзяць да адной — труны.

285. Cálceus, si olim pede major erit, subvertet (H).

Сапог, если он больше ступни, собьет с ног.

Бот, калі ён большы за ступню, саб'е з ног.

286. Calles antiquos servos véteres et amicos.

Береги старые тропинки и старых друзей. *Ср.:* Старый друг лучше новых двух.

Беражы старыя сцяжынкi і старых сяброў. *Параўн.:* I службу службы, і старому сябру памажы. *Параўн.:* Толькі сябра можа сцярапец выдуркі свайго прыяцеля.

287. Calvítiū non est vítiū, sed prudéntiae indícium.

Лысина не порок, а признак мудрости.

Лысіна не загана, а прыкмета мудрасці. *Параўн.:* Не лысіну паважай, а мудрасць і працу.

288. Camelus desidérans cornus, étiam aures pérdidit.

Верблюд, стремясь приобрести рога, утратил даже уши. *Ср.:* За большим погонишься — и малое потеряешь.

Вярблюд, імкнучыся набыць рогі, страціў нават вушы.

289. Cándida pax hómines, trux decet ira feras (O).

Искренний мир подобает людям, а суровый гнев — зверям.

Шчыры мір належыць добрым людзям, а суровы гнеў — звярам.

290. Canes étiam furem adulantur.

Собаки ласкаются и к вору.

Сабакі лашчацца і да злодзея. *Параўн.:* Сабакі, як і жанчыны, шукаюць гаспадара. Адсячы сабаку хвост — авечкаю не стане.

291. Canis caninam non est.

Собака собачины не ест.

Сабака сабачыны не есць. *Параўн.:* Крумкач крумкачу не дзярэ аччу. Сабаку ад мяса, а сквапнага ад грошаў не адгоніш. Сонцу — дух, зямлі — вільгаць, сабаку — гаспадара, жанчыне — мужчыну.

292. Canis mórtuus non mordet.

Мертвая собака не кусается.

Мёртвы сабака не кусаецца. *Параўн.:* Сабака ў гарадской квартэры — вораг сям'і. Кожнаму сваё месца: сабаку ля хаты, а не ў хаце. Парадак рэчаў не зменіць, як злога сабаку.

293. Canis tímídis veheméntius latrat, quam mordet (QC).

Боязливая собака сильнее лает, чем кусает.

Баязлівы сабака мацней гаўкае, чым кусае. *Параўн.:* За тое сабаку кормяць, што ён гаўкае. Які гаспадар, такі сабака.

294. Canit avis quavis sicut rostrum sibi crevit.

Птица так поет, как у нее клюв растет. *Ср.:* У всякой пташки свои замашки.

Птушка так спявае, як у яе дзюба расце. *Параўн.:* Птах спявае, як дзюба дазваляе.

295. Cantabit vácuus coram latrone viator (J).

Бедный путник может распевать в присутствии разбойника.

Бедны падарожнік можа спяваць у прысутнасці разбойніка.

296. Cántica gignit amor, et amorem cántica gignunt.

Любовь рождает песни, песни рождают любовь.

Каханне нараджае песні, песні нараджаюць каханне. *Параўн.:* Дрэннае каханне, калі дзяцей не мае. Песня падабаецца свая, а жонка — чужая. Каханне без дзяцей — песня без мелодыі. Каханне — атрута, але жалю варты хто не піў яе.

297. Cápiti suo malum suit, qui álteri malum struit.

Кто зло готовит другому, готовит его на свою голову.

Хто зло рыхтуе другому, рыхтуе яго на сваю галаву. *Параўн.:* Калі беды і ганенні на другіх заўжды перад вачыма тваімі, зла не рабіцьнеш нікому, дурнога і лянога не абараняцьнеш.

298. Caput atro carbone notatum.

Тяжела участь опозоренного. = Дзяжкі лёс зганьбленага.

299. Caret periclo qui étiam cum est tutus cavet (PS).

Будь осторожен даже в безопасности. (Пер. М.Гаспарова)

Будзь асцярожны нават у бяспецы. *Параўн.:* Пакуль чалавек не пазнаўся гора, не можа стаць шчаслівым.

300. Cárrior est auro iuventus.

Молодость дороже золота.

Маладосць даражэй ад золата. *Параўн.:* Удача чалавека, калі ён паспее да старасці выкупіць памылкі маладосці.

301. Cari sunt parentes, cari líberi, propinqui, familiares, sed ómnium caritates pátria una complexa est.

Нам дороги родители, дети, родственники, домашние, но любовь ко всем им включает в себе любовь к родине.

Нам дарагія бацькі, дзеці, сваякі, дамашнія, але любоў да іх усіх уключае ў сябе любоў да радзімы. *Параўн.:* Бацькаўшчыну не купляюць і не прадаюць. Толькі дурная птушка свайго гнязда не шануе. Без граху і папрокаў звычай і прыкметы на Радзіме

302. Carpe diem!

Лови день! *Ср.:* Не откладывай на завтра то, что можно сделать сегодня.

Лаві дзень! *Параўн.:* Хвіліна — драбніца, але калі яе не цэнш — дзень згіне. Нявартны дзень, калі ніводную яго хвіліну не ўзгадваюць.

303. Carpe diem, quam mínimum crédula póstero (H).

Пользуйся нынешним днем, менее всего доверяй грядущему.

Карытайся цяперашнім днём, менш за ўсё давярай надыходнаму. *Параўн.:* Памятай учарашні дзень, вер сённяшняму, бойся заўтрашняга. Не крыўдзі — не пакрыўдзяць.

304. Carpent tua poma nepotes (V).

Пожнут твої плоди потомки.

Пажнуть тває плады нашчадкі. *Параўн.*: Толькі шчаслівыя і богаверныя радуюць наступнае пакаленне.

305. Carpe viam et susceptum pérfice munus (V).

Иди своей дорогой и сверши начатое.

Ідзі на сваёй дарозе і скончы запачаткаванае. *Параўн.*: Спяшайся, каб паспець зрабіць не толькі сваё, а і бацькоўскае давяршыць. Ніхто па добрай волі не ідзе ў боль, рызыку, геройства.

306. Casta ad virum matrona, parendo imperat (PS).

Порядочная жена, слушая мужа, приказывает ему.

Прыстойная жонка, слухаючы мужыка, загадвае яму. *Параўн.*: Любая жонка, як каханне — боль, тлум, клопат.

307. Casta est quam nemo rogavit (O).

Целомудренна лишь та, которую никто не пожелал.

Цнатлівая толькі тая, якую ніхто не захацеў. *Параўн.*: Цнатліва-васць — гонар, чысціня. Верная жонка не крутная, а цнатлівая.

308. Castigo te non quod ódio hábeam, sed quod amem.

Наказываю тебя не потому, что ненавижу, а потому, что люблю.

Караю цябе не таму, што ненавіджу, а таму, што кахаю. *Параўн.*: З жонкаю гора, без яе — утрая. Лепей жыць са змяёю, чым з гулёнаю жонкаю. Страсць не маладосць, доўга не праходзіць.

309. Castis ómnia casta.

Для непорочных всё непорочно.

Для цнатлівых (чыстых) усё цнатлівае (чыстае).

310. Casus a nullo prestantur.

За случай никто не отвечает. **ВВ!** Из этого общего правила уже римскому праву были известны исключения.

За выпадак ніхто не адказвае. *Параўн.*: Для шчасця ў поўнай меры патрэбна ўдача, праца і нейтральнасць выпадку.

311. Casus dementis corréctio fit sapientis.

Несчастье с глупцом — урок умному.

Няшчасце з дурнем — урок разумнаму. *Параўн.*: Боль да ўсіх прыходзіць, да ляных і дурняў часцей.

312. Cattus amat piscem, sed non vult tingeré plantam.

Кот любит рыбу, но не хочет мочить лапы.

Кот любіць рыбу, але не хоча мачыць лапы. *Параўн.*: Як няма сродку прымусіць жонку вечна кахаць мужа, так няма спосабу навучыць ката лавіць рыбу ў вадзе.

313. Cautis pérícula prodesse aliorum solent (Ph).

Осторожным полезны ошибки других.

Асцярожным карысныя памылкі іншых. *Параўн.*: Дзе няма боязі, там няма прыязі. Чужы вопыт — касцёр на другім беразе — не грэе, асабліва маладых і нябітых.

314. Cautus enim méruit fóveam lupus.

Осторожный волк боится ямы. *Ср.*: Обжегшись на молоке, дуют на воду.

Асцарожны воўк баіцца ямы. *Параўн.*: Гадзіну хібную паберажыся, век пражывеш. Бяжы і пад ногі глядзі.

315. Cave amicum credas, nisi quem probáveris.

Не считай другом, пока не испытал. *Ср.*: Человек не орех: сразу не раскусишь.

Не лічы сябрам, пакуль не выпрабаваў. *Параўн.*: Выпусціш агонь з рук не патушыш.

316. Cávеant cónsules ne quid respública detrimenti cápiat.

Пусть консулы позаботятся, чтобы государство не понесло ущерба. **NB!** *Формула введения чрезвычайного положения в Древнем Риме.*

Няхай консулы паклапоцяцца, каб дзяржава не панесла страты.

317. Cave hóminem unius libri.

Опасайся человека одной книги (*т.е.* остерегайся человека, знающего немного, хотя и основательно).

Асцерагайся чалавека адной кнігі. *Параўн.*: Найбольшыя разбуральнікі — адукаваныя, што засвоілі адну ісціну.

318. Cavendi nulla est dimittenda occásio (PS).

Ни в коем случае не следует пренебрегать осторожностью.

Ні ў якім разе не трэба грэбаваць асцарожнасцю. *Параўн.*: Беражонага каня звер не з'есць. Сябе асцерагаеш, клопату не маеш.

319. Cavendum ab eo quo semel impósuit.

Остерегайся однажды тебе солгавшего. *Ср.*: Единожды солгавши, кто тебе поверит?

Бараніся аднойчы табе зманілага. *Параўн.*: Лгарствам шмат не накарыстаешся. Брэшаш — дабрэшашся. Кожны хлус жыве ў сваім горадзе ўяваў, і позна заўважае, што да яго не ідуць добрыя і моцныя.

320. Cave ne cadas!

Берегись, чтобы не упасть! **NB!** *В Древнем Риме существовал такой обычай: во время триумфального шествия за колесницей полководца-триумфатора ставили раба, который выкрикивал эту фразу триумфатору, чтобы уменьшить его гордыню и напомнить ему, что он — всего лишь человек.*

Сцеражыся, каб не ўпасці.

321. Cave ne quidquam incípias, quod post poeníteat.

Не начинай того, в чем позже будешь раскаиваться.

Не пачынай таго, у чым пазней будзеш раскайвацца. *Параўн.*: За дрэнныя словы языка адляціць галава.

322. Cave, quid dicas, quando et cui.

Думай, что говоришь, когда и кому.

Думай, што кажаш, калі і каму. *Параўн.*: За грахі языка губы і нос церпяць. Кароткае слова прыемна слухаць, але думаюць пра доўгае. Самую вялікую прамову замяніць выслоўе.

323. Cave tibi a cane muto et aqua silente.

Бережись тихого пса и спокойной воды.

Сцеражыся ціхага сабакі і спакойнай вады.

324. Cedant arma togae!

Пусть оружие уступит (место) тоге! (*т.е.* пусть война отступит перед миром). *Ср.*: Перекуем мечи на арала!

Няхай зброя саступіць (месца) тозе! *Параўн.*: Усе народы ўсё жыццё змагаюцца за мір, а зброю так удасканалілі, што могуць увоміг самазнішчыцца. Самая агідная прыманка — задавальненне ўзбройвання.

325. Celéritas in malis óptima.

У несчастья чрезвычайная скорость. *Ср.*: Счастье на костылях, несчастье на крыльях.

У няшчасця надзвычайная хуткасць. *Параўн.*: Шчасце паўзе, няшчасце бяжыць. Будзе той шчаслівым, хто ведае прычыны папярэдніх няшчасцяў блізкіх і сваіх.

326. Celérius elephanti páriunt (Pl).

Слоны скорее рожают.

Сланы хутчэй нараджаюць. *Параўн.*: Павольнасць любую справу глушыць. Чалавек хутка разлагаецца, калі не ўмее хутка рашаць.

327. Certa amittimus, dum incerta pétimus.

Гонясь за сомнительным, упускаем верное.

Ганяючыся за сумнявальным, страчваем вернае. *Параўн.*: Не хочу ісці па сумнеўнае, толькі навучыце адрозніваць яго.

328. Certa finis vitae mortálibus astat (Lcr).

Неминуемый конец предстоит смертным.

Непазбежны канец чакае смяротных. *Параўн.*: У смерці адзін закон — забраць багага і беднага. І смерць выбірае: хто не закончыў справу — пакідае.

329. Certa stant ómnia lege (Man).

Всё подчинено определенному закону.

Усё падпарадкавана пэўнаму закону. *Параўн.*: Закон жыцця — бяры паболей грузу і цягні на гару.

330. Certum voto pete finem.

Ставь себе ясные (*т.е.* достижимые) цели.

Стаў сабе ясныя мэты. *Параўн.*: Страшна, калі дастойны чалавек апошнімі днямі жыцця знішчае славу сваю і сям'і.

331. Cessante causa cessat effectus.

С исчезновением причины исчезает следствие.

З знікненнем прычыны знікае вынік.

332. Céterum cénseo Cartháginem esse delendam (Plut).

Впрочем, я считаю, что Карфаген должен быть разрушен.

NB! Этими словами Катон Старший заканчивал все свои речи, о чем бы ни говорилось в римском сенате. Это выражение Катона приобрело значение твердо отстаиваемого взгляда. Часто цитируют только первые два слова.

Між тым, я лічу, што Карфаген павінны быць разбураны.

333. Chamaeleonte mutabilior (Pl).

Изменчивей хамелеона.

Зменлівейшы ад хамельёна. *Параўн.*: Кнігі, вада і агонь вучаць расці, а не зменьвацца. Думкі і погляды зменьваюцца — не сталі характару. Самая вялікая здрадніца вучылася ў сям'і.

334. Charta (epístula) non erubescit (Cic).

Бумага (письмо) не краснеет.

Папера (пісьмо) не чырванее. *Параўн.*: Папера, як каханне, церпіць да ўзгару: запалавее — не патушыш.

335. Cibi condimentum fames.

Голод — приправа к пище.

Голад — прыправа да ежы. *Параўн.*: З галоднага нічога не возьмеш. Святы і галодны бяды не баяцца.

336. Cibi, pótius, somni, Venus ómnia moderata sint.

Пища, питье, сон, любовь — пусть все будет умеренным.

Ежа, піццё, сон, каханне — няхай усё будзе ўмеру.

337. Cicatrix consciéntiae pro vulnere est (PS).

Рубец на совести — та же рана (*m.e.* раны совести не заживают). *Ср.*: Совесть не волк, а ест поедом.

Шрам на сумленні — тая ж рана. *Параўн.*: Жабракі, наетыя ці галодныя, адным голасам пяюць.

338. Cíneri glória sera venit (Mart).

Слава ставшего прахом — запоздалая слава.

Слава сталага прахам — запозненая слава. *Параўн.*: Таленавітаму самае цяжкае — утаіць свой талент ад вакольных. Пры жыцці рэдкіх славіць.

339. Circumagetur hic orbis (L).

Мир повернется и другой стороной. *Ср.*: Будет и на нашей улице праздник.

Свет павернецца і другім бокам. *Параўн.*: У суд на Бога і жыццё не падасі — працуй. Быццё множнае, слава таксама.

340. Cítius, áltius, fórtius!

Быстрее, выше, сильнее!

NB! Эти три слова — девиз Олимпийских игр.

Хутчэй, вышэй, мацней! *Параўн.*: Без развіцця фізічнага немажліва духоўнае. Спарсмены і філосафы цягнуць за сабой чала-

вещтва, як коні падводу. Колькі не перамагай — усё роўна цябе перамогуць.

341. Cítius venit malum quam revértitur.

Беда быстрее приходит, чем уходит. *Ср.:* Счастье на костылях, а несчастье на крыльях.

Бяда хутчэй прыходзіць, чым адыходзіць. *Параўн.:* Прасі Бога, не гневаў анёлаў, працуй для сябе — і не прыйдзе бяда да цябе.

342. Cito rumpes arcum, semper si tensum habúeris.

Быстро лук сломаешь, если всегда натянутым будешь держать. *Ср.:* Не перегибай палку.

Хутка лук зломіш, калі заўсёды нацягнутым будзеш трымаць.

343. Citra virtutem vir bonus intéllegi non potest (Q).

Без добродетели честного человека помыслить нельзя.

Без дабрадзеянасці сумленнага чалавека ўявіць нельга.

344. Clara pacta claros faciunt amicos.

Ясные условия создают добрых друзей.

Ясныя ўмовы ствараюць добрых сяброў.

345. Claudi vicinus cláudicat ipse brevi.

Сосед хромого вскоре сам захромает. *Ср.:* С кем поведешься, от того наберешься.

Сусед кульгавага неўзабаве сам закульгае.

346. Clavis in lingua.

Язык под замком. *Ср.:* Держать язык за зубами.

Язык пад замком. *Параўн.:* Язык у разумнага ў галаве, у пус-тога — на зубах. Язык у бядзе і ў дабры можа нашкодзіць.

347. Cléricus applaudit, cum pulsum fúneris audit.

Священник хлопает в ладоши, когда слышит погребальный звон. = Святар плешча ў далоні, калі чуе хаўтурны звон.

348. Clýpeum post vúlnera súmere (O).

Прикрываться щитом после ранения.

Прыкрывацца шчытом пасля ранення.

349. Coquus non curat caudam insignem esse illam, dum pinguis siet.

Sic amici quaerunt ánimum, rem parasiti ac díτίας (LM).

Повар не глядит, хорош ли птичий хвост, — была б жирна.

Так друзьям нужны в нас души, а мошна — нахлебникам.

(Пер. М.Гаспарова)

Повар не глядзіць, ці добры птушыны хвост, — была б тлустая.

Так сябрам патрэбныя ў нас душы, а каліта — нахлебнікам.

350. Cogitationis poenam nemo pátitur.

Никого не наказывают за мысли.

NB! Одно из положений римского права.

Нікога не караюць за думкі. *Параўн.:* Няшчасная дзяржава, калі ў ёй могуць пакараць турмою чалавека за словы і нават думкі.

351. Cogitato quam longa sit hiems.

Думай наперед о продолжительной зиме. *Ср.* Едешь на день, бери хлеба на неделю.

Думай зараней аб працяглай зіме. *Параўн.*: Узімку восень узгадваюць (за сталом). Увосень нагою, зімой рукою.

352. Cógito, ergo sum.

Мыслю, следоўгательно, существую. **NB!** *Автором этого афоризма является французский философ-материалист Рене Декарт ("Начала философии", 1, 7, 9). Положение, исходя из которого ученый пытался построить систему философии, свободную от элементов веры и основанную лишь на деятельности разума.*

Мыслю, значыць, існую. *Параўн.*: Не думаеш, не працуеш — доля жабрака табе забяспечана.

353. Cognatus páuperi nullus (Ter).

Никто не хочет быть родственником нищего.

Ніхто не хоча быць сваяком жабрака. *Параўн.*: Беднаму няма месца і ў брата. Беднаму ўсюды бедна. Бедната — дурата. Бедны чалавек — брат дурнога. Беднасць не адбярэ сумленне ў працавітага. Большасць жабракоў ад звычак і заганаў, чым ад абставінаў і няўмення.

354. Colubra restem non parit (Pt).

Змея веревки не родит. *Ср.*: Овес от овса, а пес от пса.

Гадзюка вяроўкі не народзіць.

355. Comes facundus in via pro vehiculo est (PS).

Веселый спутник в дороге заменяет экипаж. *Ср.*: Разговор долугу коротае.

Вясёлы спадарожнік у дарозе замяняе экіпаж.

356. Commenti fit opus ad deitatis opus.

И к Божьей помощи нужна сноровка. *Ср.*: На Бога надейся, а сам не плошай.

І да Божай дапамогі патрэбны спрыт. *Параўн.*: Калі чалавек з рукамі, то і Бог з памогаю. Бог карову дасць і табе, але ў хлеў табе не загоніць.

357. Cómmoda praetérea pátriae prima putare,

Déinde parentum, tértia jam postremaque nostra.

Сосредоточивать мысль всегда на пользе отчизны,

После — на пользе родных, а потом уж на собственной пользе.

(Пер. Ф.Петровского)

Сканцэнтроўваць думку заўсёды на карысці айчыны,

Пасля — на карысці родных, а потым ужо на асабістай карысці. *Параўн.*: Айчына не даражэй Сонца, але даражэй золата.

358. Commorandi natura deversórium nobis, non habitandi dedit (Cic).

Природа предоставила нам временное пристанище, но не по-

стоянное жильє. = Природа прадаставіла нам часовы прыстанак, але не пастаяннае жыллє.

359. Commune est, quod natura óptima fecit (Pl).

Всє лучшее в природе принадлежит всем вместе.

Усє лепшає ў прыродзе належыць усім разам.

360. Commúnia esse amicorum inter se ómnia (Plato).

У дружєй всє абшее.

У сяброў усє агульнае. *Параўн.*: Сябра з сябрам цапацца. Няма сакрэтаў ад другіх — другія не паважаюць.

361. Communi fit vítio naturae ut invisís, latítántibus atque incógñitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur (Cs).

Порок, присущий нашей природе: вещи невидимые, скрытые и непознанные, порождают в нас большую веру и сильнейший страх.

Заганы, характэрныя нашай прыродзе: рэчы нябачныя, таемныя і непазнаныя, параджаюць у нас большую веру і мацнейшы страх.

362. Comple promissum.

Выполняй обещанное.

Выконвай абяцанае. *Параўн.*: Слова даражэй за грошы. Сказана — звязана. Чужое беражэш — сваё заберажэцца. Не бяры, дзе не паклаў, не абяцай, што не можаш выканаць.

363. Concolores aves facillime congregantur.

Птицы одного цвета легко сходятся. *Ср.*: Свой своего ищет. Ворон ворону глаз не выклюет.

Птушкі аднаго колеру лёгка зыходзяцца. *Параўн.*: Жабрак жабраку відаць па кійку. Не зсябраваць салому з агнём — бескарысна, шкодна.

364. Concórdia fulciuntur opes étiam exiguae.

В согласии крепнут даже незначительные силы.

У згодзе мацнеюць нават нязначныя сілы. *Параўн.*: Згода даражэй грошаў.

365. Concórdia res parvae crescunt, discórdia máximae dilabuntur (Sl).

При согласии и малые дела крепнут, при раздорах и великие приходят в упадок.

NB! Из речи, в которой нумидийский царь Миципса (II в. до н.э.) перед смертью обратился к своим малолетним сыновьям и к племяннику Югурте, которого оставлял их опекуном.

Згода і малыя справы мацне, свара вялікія разбурае.

366. Concórdia victóriam gignit.

Согласие порождает победу.

Згода спараджае перамогу. *Параўн.*: Без ворагаў не пражывеш, не шукай згоды з кожным.

367. Conféssio est regina probationum.

Признание — царица доказательства.

Признанне — царыца доказу.

368. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseveratione (H).

Доказательство есть изложение наших доводов и их утверждение. = Доказ ёсць выкладанне наших довадаў і іх сцвярджэнне.

369. Conjúgium sine prole est quasi dies sine sole.

Брак без детей — как день без солнца.

Шлюб без дзяцей — як дзень без сонца. *Параўн.*: Дзеці — радасць: калі мёду зашмат, ён гарчыць. Любая маці за дзіця вочы любому выдзярэ. Бацькі не стане — напалову страта, маці — поўная страта. Адно дзіця ў сям'і — няма дзяцей, двое — палова дзіцяці, трое — ёсць адно дзіця.

370. Cónscia mens recti famaé mendácia ridet (O).

Чистая совесть смеется над клеветой.

Чыстае сумленне смяецца над паклёпам. *Параўн.*: Бедны, але не злодзей. Сумлення і праўды на ўсіх людзей хапае.

371. Cónscia mens recti scandit bene strámina lecti.

Человек с чистой совестью спокойно спит.

Чалавек з чыстым сумленнем спакойна спіць. *Параўн.*: Вялікім казаць праўду ці хлусню аднолькава цяжка.

372. Cónscia mens ut cuique sua est, ita cóncipit intra Pectora pro facto spemque metumque suo (O).

Какие кто деяния сознает за собой, такие надежды или страхи порождает это в глубине его сердца.

Якія хто дзеянні ўсведамляе за сабой, такія надзеі ці страхі спараджае гэта ў глыбіні яго сэрца.

373. Consciéntia bene actae vitae multorumque bene factorum memória jucunda est.

Сознание хорошо прожитой жизни и воспоминания о множестве добрых дел приятны.

Усведамленне дастойна пражытага жыцця і ўспаміны пра мноства добрых спраў прыемныя.

374. Consciéntia mille testes.

Совесть — тысяча свидетелей.

Сумленне — тысяча сведкаў. *Параўн.*: Сумленне ні суда ні золата не баіцца — усюды наверх успывае. Сумленнага абылгца — гнеў неба выклікаць.

375. Cónsequens est beatam vitam virtute esse contentam (Cic).

Мы неизбежно приходим к выводу, что счастливая жизнь — в добродетели. = Мы непазбежна прыходзім да высновы, што шчаслівае жыццё — у дабрадзейнасці.

376. Considera quid dicas, non quid cogites.

Следи за тем, что говоришь, а не за тем, что думаешь. *Ср.*: Слово не воробей: вылетит — не поймаешь. Лучше споткнуться ногою, чем словом.

Сачы за тым, што гаворыш, а не за тым, што думаеш.

377. Cónsonus esto lupis, cum quibus esse cupis.

Будь в согласии с волками, с которыми хочешь жить. *Ср.*: С волками жить — по-волчьи выть.

Жыві ў згодзе з ваўкамі, з якімі хочаш жыць. *Параўн.*: Воўк двойчы ў адзін капкан (яму) не трапіць. Гора, калі чалавек жыве па воўчых законах. Воўк не чалавек: самы злы воўк роўню не рве.

378. Consuetudo est áltera natura (Cic).

Привычка — вторая натура.

Прывычка — другая натура. *Параўн.*: Прывыкнеш — не ад-выкнеш. Прывычка ад звычкі, звычка ад традыцыі, традыцыя ад веры, вера ад выхавання, выхаванне ад сям'і.

379. Consultatione re peracta nihil opus.

Когда дело сделано, совет не нужен. *Ср.*: После драки кулаками не машут.

Калі справа зроблена, парада непатрэбная.

380. Contemnuntur ii, qui nec sibi, nec álteri, ut dicitur; in quibus nullus labor, nulla indústria, nulla cura est (Cic).

Презрены те, которые, как говорится, ни себе, ни другим; в ком нет ни трудолюбия, ни усердия, ни заботливости.

Агідныя тыя, якія, як кажуць, ні сабе, ні другім; у кім няма ні працавітасці, ні стараннасці, ні клапацлівасці. *Параўн.*: Не памагаць, а пагарджаць — справа няўмекаў і няздатнікаў. Позняя пакаянне і позняя мудрасць — ні сабе, ні людзям.

381. Conténdere debet quam máxime possit, ut vincat (Cic).

Чтобы победить, следует приложить величайшее старание.

Каб перамагчы, неабходна прыкладзі найвялізную стараннасць. *Параўн.*: Перамога без клопату не прылятае, не прыходзіць, не прыпаўзае. Нават Арыстоцель, хоць быў двойчы жанаты, не змог зразу-мець жанчыну да канца.

382. Contentum suis rebus esse máximae sunt divítiae (Cic).

Быть довольным своими делами — наибольшее богатство.

Быць задаволеным сваімі справамі — найвялікшае багацце. *Параўн.*: Закончаныя паспяхова добрыя справы радуюць. Нараджэнне дзіцяці важней за любы матэрыяльны поспех.

383. Contentus abundat.

Довольному всего хватает. = Задоволеному ўсяго ўдасцаль. *Параўн.*: Справа спараджае поспех, поспех — дастатак, дастатак — задаволенасць, задаволенасць — справу. Нармальны стан нармальнага чалавека — супакой і задаволенасць наяўным.

384. Contra factum non est argumentum.

Против факта нет доказательства.

Супраць факта няма доказу. *Параўн.*: Супраць факта не папрэш. Факт перасільвае любыя слоўныя доказы. Не дужы б'е, а смелы. Арыстоцель напісаў 28 кніг, яны перажылі два тысячагоддзі, а ён казаў: я не ўсе факты абдумаў.

385. Contra principia negantem disputari non potest.

С отвергающим принципы спорить невозможно.

З адваргальнікам прынцыпаў спрачацца немагчыма. *Параўн.*: Б'юць і хваляць — на розум ставяць.

386. Contrária contrariis curantur.

Противное излечивается противным.

NB! *Принцип аллопатической медицины.*

Процілеглае вылечваецца процілеглым.

387. Contra verbosos noli contendere verbis: sermo datur cunctis, animi sapientia paucis (Cato).

С болтливыми не состязайся в словах: речь дана всем, ум — удел немногих.

З балбатлівымі не спаборнічай у словах: мова дадзена ўсім, розум — удел нямногіх. *Параўн.*: Гультайны і баўбатлівы магілы не варты. Філасофія пачынаецца з здзіўлення, баўбатцы — з выдумкі.

388. Contra vim mortis non est medicamen in hortis.

Против силы смерти в садах нет лекарств.

Супраць сілы смерці ў садах няма лекаў. *Параўн.*: Смерць лекі не адвернуць. Законам і смерці падпарадкоўваецца кожны. Смерці няма ў духоўных. Не клікаць смерць, але і не бяжыца.

389. Contra vulpem vulpinandum.

Против лис хитритъ по-лисьи. *Ср.*: Клин клином вышибают.

Супраць лис хітраваць па-лісінаму.

390. Convenienter cum natura vive.

Живи сообразно с природой.

Жыві адпаведна прыродзе. *Параўн.*: Хто з прыродай — шчаслівы доўгажыхар.

391. Cópia ciborum subtilitas animi impéditur (Sen).

Избыток пищи мешает тонкости ума. *Ср.*: Сытое брюхо глухо.

Лішкі ежы перашкаджаюць тонкасці мыслення.

392. Cópia non est inópia.

Запас — не нужда. *Ср.*: Запас беды не чинит и хлеба не просит.

Запас — не патрэба. *Параўн.*: Засталося жыць год — запасайся ўсім на стагоддзе, засталася жыць дзень — запасайся на год.

393. Corcillum est, quod hómines facit, cétera quisquília ómnia (Pt).

Только сердце делает человеком, все остальное — вздор.

Толькі сэрца робіць чалавекам, усё астатняе — глупства. *Па-*

раўн.: Сэрца не мае ні гневу ні ласкі, але без яго няма розуму, які спараджае гнеў і ласку. Не аддаў сэрца другой да сарака — і пасля не аддасі. Сэрца для чалавека, закон для дзяржавы, Бог для закона.

394. Cornu bos cāpitur, voce ligatur homo.

Быка ловят за рога, человека связывают словом. *Ср.*: Зверей укрощают силой, а людей — словом.

Быка ловаць за рогі, чалавека звязваюць словам.

395. Cōrpora júvenum labore firmantur (Cic).

Тела юношей закаляются (укрепляются) трудом.

Целы юнакоў загартоўваюцца працай. *Параўн.*: Праца і ўродзіну абшчасліўвае. Прыгожыя цела м рэдка шчаслівыя — юнакі, жанчыны, птушкі. Ад прыгажосці і гора не ўцячэш.

396. Cōrporis et fortunae bonorum ut iníitium sic finis est, ómniaque orta óccidit et aucta nesectunt (Sl).

Для тела и имущественных благ есть начало и конец, и все зарождающееся гибнет, а умножающееся оскудевает.

Для цела і маёмасных благ ёсць пачатак і канец, і ўсё, што зараджаецца, гіне, а што множыцца — збядняецца.

397. Corruptae menti vile est, quod licet, et ánimus, errore tentus, injúrias diliget (Pt).

Испорченному уму кажется ничтожным дозволенное, и душа, охваченная заблуждением, считает достойным противозаконное.

Сапсаванаму розуму здаецца нікэмным дазволенае, і душа, ахопленая памылковасцю, лічыць дастойным супрацьзаконнае. *Параўн.*: Не шукай розуму, калі яго не далі бацькі ці не развілі настаўнікі. Прырода нічога не стварае дарэмна, не шукай вінаватых у зацьменнях.

398. Corruptio óptimi péssima.

Падение доброго — самое злое падение.

Падзенне добрага — самае злое падзенне. *Параўн.*: Грэх радавацца стратам добрага.

399. Corvus óculum corvi non éruit (Vr).

Ворон ворону глаз не выклюет. *Ср.*: Змей змей не кусают.

Груган гругану вочы не выклуче. *Параўн.*: Крумкач крумкачу не дзярэ ваччу.

400. Cotídie damnatur qui semper timet (PS).

Вседневный страх есть та же казнь вседневная.

(Пер. М.Гаспарова)

Паўсядзённы страх ёсць тая ж кара штодзённая. *Параўн.*: Не бойся — горш смерці не будзе. Не бойся і будучь цябе баяцца, а то й паважаць.

401. Cras, cras et semper cras et sic dilabuntur aetas.

Завтра, завтра и всегда завтра, и так проходит жизнь. *Ср.*: Не откладывай на завтра, что можно сделать сегодня.

Заўтра, заўтра і заўсёды заўтра, і так праходзіць жыццё. *Параўн.*: Спяшаўся малым, маладым, сталым, старым — і жыцця не заўважыў. Да паспехлівых хваробы баяцца падступаца.

402. Crates, cum indoctum puerum vidisset, paedagogum ejus percussit (Q).

Кратет, когда видел невежественного ученика, бил его педагога. = Кратэт, калі бачыў неасветнага вучня, біў яго педагога. *Параўн.*: Невуцтва вучня не проста хібы настаўніка — дурнота.

403. Crebro victus erit, alium qui sternere quaerit.

Тот часто проигрывает, кто другому подставляет ногу. *Ср.*: Что людям радеешь, то сам добудешь.

Той часта прайграе, хто другому падстаўляе нагу. *Параўн.*: Прыяцелю не памог — сабе страты нацёг.

404. Credebant hoc grande nefas et morte piandum, Si juvenis vetulo non assurrexerat (J).

Считалось грехом, наказуемым смертью, если юноша не вставал перед старшим.

Лічылася грахам, які караўся смерцю, калі юнак не ўставаў перад старэйшым. *Параўн.*: Паданні продкаў — вочы мудрасці, нясуць іх дзяды-прадзеды; хто дзядоў не шануе — сабе ямы рыхтуе.

405. Crede mihi, miseros prudentia prima relinquit (O).

Верь мне, несчастных прежде всего оставляет разум.

Вер мне, няшчасных перш за ўсё пакідае разум. *Параўн.*: Бяда не страта грошаў — розуму.

406. Credo, quia absurdum (Tert).

Верю, потому что нелепо.

NB! *Формула, отражающая принципиальную противоположность религиозной веры и научного познания мира.*

Веру, таму што бязглуздіца.

407. Credo ut intelligam.

Верю, чтобы понимать. **NB!** *Выражение приписывается средневековому богослову и философу Ансельму Кентерберийскому.*

Веру, каб разумець. *Параўн.*: Вера вышэй канфесіі. Веру, але правяраю.

408. Crédula res amor est (O).

Любовь доверчива.

Каханне даверлівае. *Параўн.*: Страта кахання — змена каханай. Каханы, як дзіця, давярае любой; дзіця сталее — даверлівасць знікае. Вылечвае сябе прырода і закаханы адным — абьякавасцю. Грошы часта спараджаюць каханне, давер, страты.

409. Crescentem sequitur cura pecuniam (H).

С ростом богатства растут заботы.

З ростам багацця расце клопат.

410. Crescit amor nummi, quantum ipsa pecúnia crescit (Л).

К деньгам любовь растет по мере роста самого богатства.

Любасць да грошаў павялічваецца з ростам самога багачыя.

Параўн.: Багаты набудзе пасаду, каханне, новае багацце.

411. Cucullus non facit monachum.

Клобук не делает монахом. *Ср.:* Четки святым не делают.

Клабук не робіць манахам.

**412. Cucurrit quispiam, ne plúvia madésceret,
et in fóveam praefocatus est.**

Спешил, чтобы не вымокнуть под дождем, а угодил в яму. *Ср.:*

От волка ушел, а на медведя напоролся.

Спяшаўся, каб не вымакнуць пад дажджом, а трапіў у яму.

Параўн.: Часта прыспех у жыцці, як у каханні, вядзе да стратаў.

413. Cui dolet, méminit (Cic).

Кому болит, тот помнит.

Каму баліць, той памятае. *Параўн.:* Хвароба не жанчына, узгадваецца штодня. Хвароба і грошы проста так не прыходзяць (сыходзяць). Боль сам сябе выбольвае, як жанчына дзіця.

414. Cui fatum e furca est péndere, haud mérgitur unda.

Кому судьба быть повешенным, тот не утонет.

Каму лёс быць павешаным, той не патоне. *Параўн.:* Лёс не ўсю пракладвае дарогу. Лёс нельга ашукаць, лёс можна аб'ехаць. Бог даў чалавеку волю — магчы ў межах можнага.

415. Cui libet fátuо placet sua clava.

Каждому дураку нравится его палка.

Кожнаму дурню падабаецца яго палка. *Параўн.:* Жабраку патрэбна торба, бабе — мужчына, жанчыне — дзеці, дурню — пуга. Не жыві, каб цябе ўвесь час падганялі, не падганяй, каб на цябе ўвесь час крыўдзіліся. Жанчына сварыцца з мужыком, а без яго плача.

416. Cui nasci contigit, mori restat.

Кому пришлось родиться, тому доведется умереть. *Ср.:* Двум смертям не бывать, одной не миновать.

Каму прыйшлося нарадзіцца, таму давядзецца памерці. *Параўн.:* Без працы няма чалавека, без смерці — славы. Нарадзіўся — сям'і і радзіме згадзіўся. Прырода, як жанчына, выпадкова рэдка ўзнагароджае.

417. Cui placet altérius, sua nimirum est ódio sors.

Человек недоволен своей участью, считая счастливыми других. *Ср.:* В чужих руках всегда ломоть велик.

Чалавек незадаволены сваёй доляй, калі лічыць шчаслівымі іншых. *Параўн.:* Чужы конь хутчэйшы, карман таўсцейшы, жонка талкавейшая. Скнура і багачу ўсё мала. Сваяк сваяку зайздросціць, як красуня красуні.

418. Cui (Qui) cum paupertate bene convenit, dives est (Sen).

Кто хорошо сжился с бедностью, тот богат.

Хто добра зжыўся з беднасцю, той багаты. *Параўн.*: Хоць ты і разумны, але калі бедны — нядольнік. Багаты цяжэй растаецца з капейкаю, чым бедны з рублём. Жабрак шчаслівейшы за багача, неадукаваны за асветнага, — як і кожны цёмны.

419. Cui sit conditio dulcis sine pulvere palmae?

У кого была бы возможность без труда получить сладостную пальму? = У каго была б магчымасць без працы атрымаць салодкую пальму?

420. Cuius dolori remedium est patientia (PS).

Терпение — лекарство от любого горя.

Цярпенне — лекі ад любога гора.

421. Cuius commodum, ejus periculum.

Чья выгода, того и риск.

Чыя выгада, таго і рызыка. *Параўн.*: Хто не рызыкуе — не выйграе. Рызыкаваў, рызыкаваў, ды й упаў. Рызыка — лязо. Лепш даўжэй, але без рызыкі.

422. Cuius est potentia, ejus est actum.

Чья сила, того и действие. *Ср.*: У кого сила, у того и право.

Чыя сіла, таго і дзеянне. *Параўн.*: Цэнязь Бог і людзі таго, хто асуджае вінаватага, хаця ён сябра, апраўдвае нават таго, хто непрыцель яму. Сіла розуму патрабуе і спараджае рознастайнасць.

423. Cuius regio, ejus lingua.

Чья страна, того и язык. *Ср.*: Среди ворон каркай по-вороньи.

Чыя краіна, таго і мова. *Параўн.*: Чужая мова ў тваёй царкве вынішчае твой дух. Чым болей заваёўнік у храме і сталіцы распараджаецца, тым болей яго ненавідзяць. Мова аратага, настаўніка і валадара — мова храма.

424. Cuius regio, ejus religio.

Чья страна, того и религия. Кто владеет страной, тот определяет религию.

NB! Принцип, который был установлен в 1555 г. (так называемый Аугсбургский мир) в результате войн между протестантскими князьями Германии и императором Карлом V. В те времена этот принцип — выражение религиозной свободы.

Чыя краіна, таго і рэлігія. Хто валодае краінаю, той вызначае рэлігію. *Параўн.*: Нядольная краіна, у якой чужая рэлігія. Мітрапаліту з суседняй дзяржавы не вышэптваюць тайны, не просяць, не загадваюць.

425. Cuiusvis hominis est errare;

nullius, nisi insipientis, in errore perseverare (Cic).

Каждый человек ошибается, но только глупец упорствует в своей ошибке.

Кожны чалавек памыляецца, але толькі дурань упарціцца ў сваёй памылцы. *Параўн.*: Няздатнік памыляецца і не каецца — долі выракаецца. Як прыгажуні розум не замінае, так гаспадара адна памылка не разарае. Памыліўся — павінавацца.

426. Culpa lata dolo próxima est.

Грубая небрежность близка к умыслу.

Грубая неахайнасць блізкая да намеру. *Параўн.*: Папіхіч і абыякавец не проста неахайнікі — зламыснікі.

427. Culpam majorum pósteri luunt (QC).

За вину предков платят потомки.

За віну продкаў плоцяць нашчадкі. *Параўн.*: Не будзе шчасця ў дзеда, які сваю віну перакладвае на плечы дзяцей і ўнукаў. Няма долі ў сына і ўнука, калі яны не прыўмножаць багацце дзядоў.

428. Culpam poena premit comes (H).

За преступлением следует наказание.

За злачынствам ідзе пакаранне. *Параўн.*: Забойца не пакараны — апраўданы. Першае правіла жыцця: ніхто не мае права пасягаць на волю Бога — перапыняць адведзены Ім час чалавеку (забіваць другога ці вучыць на забойства)

429. Cum áquila esse potes, inter gráculas primas ne optas.

Можешь быть орлом — не стремись быть первым среди галок. = Можаш быць арлом — не імкніся стаць першым сярод варон. *Параўн.*: Хвост каровы цяжэй за галаву мухі.

430. Cum fériunt unum, non unum fúlmina terrent.

Молнии поражают одного, пугают многих. *Ср.*: Чужая беда учит. = Маланкі паражаюць аднаго, пужаюць многіх. *Параўн.*: Знакі лёсу б'юць аднаго, вучаць многіх. Казаць праўду — страціць сяброў. Хто сам лечыць сябе — дастойны вучань прыроды.

431. Cum finis est licitus, étiam remédia sunt licita.

Если цель законна, законны средства. *Ср.*: Цель оправдывает средства.

Калі мэта законная, законныя сродкі. *Параўн.*: Хто пра зямлю дбае, таму яна дабром вяртае.

432. Cum grano salis (PM).

С крупницей соли.

З крупінкай солі. *Параўн.*: Агонь чысціць, вада мые, соль мірыць іх. Ідэй у чыстым выглядзе, як многія думаюць, амаль няма.

433. Cum lupus addiscit psalmos, desiderat agnos.

Даже если волк выучит псалом, он все равно жаждет ягнят. *Ср.*: Кривое веретено не исправится.

Нават калі воўк вывучыць псалом, ён усё роўна прагне ягнят.

434. Cum mula péperit.

Когда мул родит. *Ср.*: Когда рак (на горе) свиснет.

Калі мул народзіць. *Параўн.*: Калі рак (на гары) свісне.

435. Cum recte vivis, ne cures verba malorum.

Если живешь честно, не бойся злых языков. *Ср.:* К чистому поганое не пристанет. = Калі жывеш сумленна, не бойся злых языкоў. *Параўн.:* Сумленнаму абгаворы, як страсе дождж.

436. Cum rem ánimus occupavit, verba ámbiunt (Sen).

Если ум овладел темой, слова приходят сами по себе.

Калі розум авалодаў тэмай, словы прыходзяць самі сабою. *Параўн.:* Мэта ў шчасці ўпрыгожвае, пры няшчасці судышае. Зола-та без розуму — балота, чалавек без мэты — пустота.

437. Cum tacent, clamant (Cic).

Подобно крику их молчание (*букв.:* когда молчат, кричат).

NB! В первой речи против Катилины Цицерон, превышая свои консульские полномочия, повелевает Катилине отправиться в изгнание. Сенаторы при этом молчали, и Цицерон понял это молчание, как санкцию с их стороны на допущенное им нарушение законной процедуры, которая требовала для изгнания римского гражданина вынесения судебного постановления.

Падобна да крыку іх маўчанне (*літ.:* калі маўчаць, крычаць).

438. Cum te mortalem noris, praeséntibus exple delíciis ánimum: post mortem nulla voluptas (Ep).

Поскольку знаешь, что ты смертен, ублажай душу сегодняшними радостями: после смерти — никаких наслаждений.

Паколькі ведаеш, што ты смяротны, наталяй душу сённяшнімі радасцямі: пасля смерці — ніякіх насалодаў. *Параўн.:* Стараешся, вучышся, а дурнем памрэш. Жыў годна, памірай дастойна.

439. Cum uxóribus incómmode vívitur, at sine illis omnino non vívitur (Cato).

Жизнь с женой — дело нелегкое, но жизнь без нее вообще невозможна.

Жыццё з жонкаю — справа нялёгка, але жыццё без яе наогул немагчымае. *Параўн.:* Верная жонка немажліва без вялікага розуму. Здраджваюць замужжы і халасячкі, калі галодныя ці бязмозгляы.

440. Cum vini vis penetravit

Conséquitur grávitás membrorum, praependiuntur

Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens

Nant óculi; clamor, singultus, júrgia gliscunt (Lcr).

После действия вина на человека все его тело наливается тяжестью, спотыкаются ноги, заплетается язык, туманится рассудок, начинают блуждать глаза; разгораются крики, рыдания ссоры.

Пасля дзеяння віна на чалавека ўсё яго цела наліваецца цяжарам, спатыкаюцца ногі, заплятаецца язык, туманіцца розум, пачынаюць блукаць вочы; пачынаюцца крыкі, плач, сваркі. *Параўн.:* П'яніца п'е не гарэлку, а слёзы блізкіх. П'яніца не бачыць слёз дзяцей, лёс не бачыць пакутаў п'яніц.

441. Cum vitia prosunt, peccat qui recte facit (PS).

Когда порок доходит — правда убыльна.

(Пер. М.Гаспарова)

Калі загана даходная — праўда стратная.

442. Cupiditas agendi aliquid adolescit una cum aetatibus (Cic).

Стремление к деятельности крепнет с годами.

Імкненне да дзейнасці мацнее з гадамі.

443. Cupido atque ira pessimi consultores (St).

Страстность и гнев — наихудшие советчики.

Страснасць і гнеў — найгоршыя дарадцы. *Параўн.*: Гневаецца, бо няма глудзаў на развагу. Гнеў і раздражненне — спадарожнікі жорсткасці і драбнаты розуму. Часам гадзіну паберагчыся — век спакойна гражыць.

444. Curae leves loquuntur, ingentes stupent (Sen).

Малая печаль красноречива, великая — безмолвна.

Малая маркота красамоўная, вялікая — нямая. *Параўн.*: Малая справа — малыя слёзы, вялікая — вялікія. Поле без угнаення, карова без цяляці, чалавек без слёз не бываюць.

445. Curatio funeris, conditio sepulturae, pompa exsequiarum magis sunt vivorum solatia, quam subsidia mortuorum (Aug).

Заботы о погребении, устройство гробницы, пышность похорон — все это скорее утешение живым, чем помощь мертвым.

Клопаты пра пахаванне, уладкоўванне грабніцы, пышнасць хаўтураў — усё гэта хутчэй сущыяжэнне жывых, чым дапамога мёртвым. *Параўн.*: Лепей клапацца, чым памінаць. Як жыў — так памёр, як памёр — так пахавалі. Не хацеў жыць — ляжыць, другіх вучыць. Мёртвага не магіла і помнік упрыгожваюць — абрад і звычай, традыцыя і памяць.

446. Currit ferox aetas (H).

Неудержимо летит время.

Нястрымна ляціць час. *Параўн.*: Час — грошы, уцякаюць веснавою вадою. Стралою ляціць час. Час — сон, праходзіць — не заўважаеш. Час не конь — ні падгоніш, ні прыпыніш. Неперапыннае станаўленне (па волі Бога) — падзяка часу, страле, звану. Сэнс часу не ў прадметах — у вызначэннях прадметаў, праз пошукі формы да стварэння формы.

Римский воин.

447. Damnant quod non intélegunt (Q).

Осуждают, чего не понимают.

Асуджаюць, чаго не разумеюць. *Параўн.*: Дурань кіне камень у возера, сто разумных не дастануць яго. Разумны не дурань, не асуджае сходу. Разумею — і асуджаю забойцу і яго бацькоў, радню.

448. Damnosa quid non imminuit dies? (H).

Чему не угрожает (чего не умаляет) губительное время?

Чаму не пагражае (што не змяншае) згубны час? *Параўн.*: Рэчка часу ўсё хавае, растварае, нішчыць.

449. Das assem elephanto.

Ты (как будто) даешь асс слону (*т.е.* ты слишком боязлив).

NB! *Асс — мелкая денежная единица в Древнем Риме. Вес его равнялся римскому фунту (327,45 г.). К 89 г. до н.э. вес асса уменьшился, и монета стала неполноценной.*

Ты (як бы) даеш ас слану (*г.зн.* ты занадта баязлівы). *Параўн.*: Баяцца тараканаў, у кватэру не засяляцца. Асцярожны — не палахлівец, палахлівец — не кампанеец, кампанеец — не асцярожнік.

450. Dat véniam corvis, vexat censura columbas (J).

Суд прощает воронов, но карает голубок. *Ср. у И.Крылова:* Что сходит с рук ворам, за то ворешек бьют.

Суд апраўдвае груганоў, але карае галубоў. *Параўн.*: Суд бацьчы не слязу — золата. Па судах цягацца — на лапці ўзбівацца. Вучыся чужому розуму, адно свайго не страць.

451. De ásini umbra disputare (Ph).

Спорить о тени осла (*т.е.* о пустяках, недостойных внимания).

Спрачацца пра цень асла (*г.зн.* пра пустое, нявартае ўвагі). *Параўн.*: Ісціна ў спрэчцы не нараджаецца. Не спрачайся, калі хочаш мець сяброў. Зразумець нешта — насіць з сабой да канца, не з кожным дзяліцца; не забываць ні на хвіліну.

452. Debet plus esse vírium in vectore quam in ónere.

В носящем должно быть больше сил, чем в ноше.

У носьбіта павінна быць большай сілы, чым у ношы. *Параўн.*: Не

бяры на спіну груз — не скінеш. Маеш сілу — памагай, не маеш — пазбягай. Першы не толькі нясе, ён і вядзе.

453. Decet magnanimitas quámlibet mortalem (Sen).

Величие души должно быть свойством всех людей.

Веліч душы павінна быць уласцівасцю ўсіх людзей.

454. Décipit frons prima multos.

Внешний вид обманывает многих. *Ср.:* Внешность обманчива. Личиком гладок, а делами гадок.

Знешні выгляд падманьвае многіх.

455. Decorum ab honesto non potest separari.

Порядочность неотделима от честности.

Прыстойнасць неаддзельна ад сумленнасці. *Параўн.:* Прыстойны розум набудзе, несумленны наяўны розум страціць. З камення вады, ад манюкі сумленнасці не выпіснеш.

456. Dedit animus sero, quod didicit diu.

Не скоро забывается, что долго заучивалось.

Няхутка забываецца, што доўга заучвалася.

457. De duobus malis minus est semper eligendum.

Из двух зол всегда надо выбирать меньшее.

З двух зол заўжды трэба выбіраць меншае.

458. Deest remédii locus, ubi, quae vicia fuerunt, mores fiunt (Sen).

Нет места лекарствам там, где то, что считалось пороком, становится обычаем.

Няма месца лекама там, дзе лічанае ганьбаю становіцца звычайем. *Параўн.:* Звычай, як поле, у кожнага свой. Звычай вышэй мудрасці. Традыцыю не беражэш — хворасці завеш.

459. Deficiente pecúnia déficit omne.

При отсутствии денег отсутствует всё.

Пры адсутнасці грошай адсутнічае ўсё. *Параўн.:* Такі разумны, а грошаў не мае. Разумны — грашоўны. За капейку нават мыла не купіш. Грошы не ў аснове ўсяго, але без іх не бывае пачатку ўсяго.

460. Degeneramus a pátribus nostris (L).

Мы становимся непохожими на своих предков.

Мы становімся непадобнымі на сваіх продкаў. *Параўн.:* Далёкае, як чужое, вачам заўсёды лепшае. Не цэніш продкаў — нашчадкаў не будзеш мець. Чужую хату і чужы звычай не прыймай, але не адвяргай. Фізічная сходнасць, як правіла, развівае выключныя асаблівасці характару.

461. De gústibus (et colóribus) non est disputandum.

О вкусах (и цветах) не спорят. *Ср.:* На вкус и цвет товарищей нет. У всякого свой вкус, один другому не указчик: кто любит арбуз, а кто свиной хрящик.

Пра колеры (і густы) не спрачаюцца. *Параўн.*: Звычай, як поле, у кожнага свой. Звычай вышэй мудрасці. Традыцыю не беражэш — хворасці завеш. Густ і рух не зніштожваюцца.

462. Deliberando dīscitur sapiēntia (PS).

Раздумье научае смертных разуму. (Пер. М.Гаспарова)
Роздум вучыць смяротных разуму. *Параўн.*: Розум і бяда вучаць. Прыкідлівасць і прахіндзейства часта завуць розумам, на жаль.

463. Deliberandum est saepe, statuendum est semel (PS).

Обсуждать — часто, решать — однажды.

Абмяркоўваць — часта, рашаць — аднойчы. *Параўн.*: Пачутае ад нядобрага не перадавай нікому — самога нядобрым лічыць будучы. Доўга абмяркоўваць, асабліва з многімі — рашэння не будзе.

464. Delicto dolere, correctione gaudere oportet.

Надо сожалеть об ошибке, радоваться ее исправлению.

Трэба шкадаваць пра памылку, радавацца яе выпраўленню.
Параўн.: Памыляюцца ўсе, настойваюць на памылцы неразумныя.

465. De lingua stulta véniunt incómmoda multa.

Из-за глупых слов случаются большие неприятности. *Ср.*: Язык мой — враг мой.

З-за дурных слоў бываюць вялікія непрыемнасці.

466. De mínimis non curat lex.

Закон не считается с мелочами.

Закон не лічыцца з дробязямі. *Параўн.*: Закон, як бацьку, абмяркоўваць можна, не падпарадкоўвацца нельга. Дурны чалавек не адно закон, а нават звычай не прызнае.

467. De mínimis non curat praetor.

Мелочами претор не занимается (*т.е.* не стоит обращать внимания на пустяки).

NB! *Претор* — служебное лицо, первоначально замещал консула в делах охраны внутреннего порядка и права, в дальнейшем представитель высшей судебной власти.

Дробязямі прэтэр не займаецца. *Параўн.*: Дробязі і малітвы ў кожнага свае. Гетман і епіскап шараговага не могуць чуць.

468. De mórtuis aut bene, aut nihil (Chilo).

О мертвых или хорошее, или ничего.

Пра мёртвых або добрае, або нічога. *Параўн.*: Як бы ні стараўся, рэдкі можа пражыць, каб на яго труну не кінулі камень.

469. De nihilo nihil fit (Lcr).

Из ничего ничего (не возникает, не бывает, не получается).

З нічога нічога (не ўзнікае, не бывае, не атрымліваецца). *Параўн.*: У пустую галаву глудзы не ўложыш.

470. Dénique non omnes eadem mirantur amanti (H).

В конце концов не все восхищаются одним и тем, и не все любят одно и то же.

У канцы канцоў не ўсе захапляюцца адным і тым, і не ўсе любяць адно і тое ж. *Параўн.*: Нават моліцца кожны па-свойму. Адзін параўноўваецца з чалавекам, другі — з валом, і ніхто — з Богам.

471. ...Denique qui sanus sit avarus?

Cui si stet totus terrai traditus orbis,

Furando tamen a morbo stimulatus eodem

Ex sese ipse aliquid quaerat cogatque peculi (Vr).

... Скупой — да разве здорав он?

Ежели целый мир ему достанется в долю,

Он одержим останется тем же зудящим недугом

И у себя самого воровать и откладывать будет.

(Пер. М.Гаспарова)

... Скупы — ды хіба здаровы ён?

Калі цэлы свет яму дастанецца ў долю,

Ён ахоплены застанецца той жа свярблівай немачу

І ў сябе самога красці і запасіць будзе.

472. Dente lupus, cornu taurus petit.

Волк зубами, бык рогами угрожает (*т.е.* каждый защищается по-своему).

Воўк зубамі, бык рагамі пагражае (*г.зн.* кожны абараняецца па-свойму). *Параўн.*: Не трапляй воўку ў зубы, а зламысніку ў вока.

473. Deponit flavas annua terra comas (Tib).

Из года в год сбрасывает земля багряный свой наряд.

З году на год скідае зямля барвовае сваё ўбранства. *Параўн.*: Абнаўляйся, як зямля і дрэвы, і будзеш шчаслівы. Застылае на месцы жыццё нявартае шалупіння цыбулі.

474. Deprendas animi tormenta latentis in aegro

Córpore, deprandas in gáudia; sumit utrumque.

Inde hábitum fácies (J).

Ты можешь обнаружить страдание души, сокрытой в больном теле, как можешь обнаружить и ее радость: лицо отражает то и другое. = Ты можаш выявіць пакуты душы, схаваным у хворым целе, як можаш выявіць і яе радасць: твар адлюстроўвае тое і другое. *Параўн.*: Твар чалавека не люстра, ім вучацца валодаць шесцьдзесят гадоў. Душа высвечваецца на твары і ў паводзінах.

475. De principia non est disputandum.

О принципах не спорят.

Аб прынцыпах не спрачаюцца. *Параўн.*: Не выкурыўшы пчол, мёду не ўзяць, не засвоіўшы навукі, не выснаваць ідэі.

476. De rebus ómnibus et quibusdam áliis.

Обо всем (на свете) и еще кое о чем. = Пра ўсё (на свеце) і яшчэ трохі пра нешта. *Параўн.*: Хто маўчыць — дваіх навучыць, хто балбоча — чатырох знявечыць. Язык усё ведае і прадае. Як рука працяг прылады, так язык — выхаванасці.

477. Desipere in loco (H).

Безумствовать в подходящем месте.

Вар'яцець у падыходным месцы. *Параўн.*: Грамада — вялікі чалавек, але і ён звар'ятнага не вытрымлівае. У сям'і, як і ў гурце, рэзкіх не вытрымліваюць. Гуртавое — буртавое.

478. Destitutis ventis remos ádhibe.

Когда ветер утих, берись за весла. *Ср.*: Не падай духом. Не опускай рук.

Калі вецер сціх, бярыся за вёслы. *Параўн.*: Адпачыў — цяпер працуй.

479. Desunt inópiæ multa, avarítiae ómnia (PS).

Многого не хватает бедности, жадности — всего. *Ср.*: Скупой богач беднее нищего.

Многага нестae беднасці, сквапнасці — усяго. *Параўн.*: Дурня не навучыш, сквапнага і разбэшчанку не задаволіш.

480. De toga ad pállium.

От тоги к плащу (*т.е.* от счастья к несчастью).

Ад тогі да плашча (*г.зн.* ад шчасця да няшчасця). *Параўн.*: Кожнаму робіць дабро — сабе няшчасце шукае. Шчасце і няшчасце ў адным гняздзе сядзяць: не спорвай — кліч.

481. De vento nemo vivit.

Никто не живет воздухом. *Ср.*: Воздухом сыт не будешь.

Ніхто не жыве паветрам. *Параўн.*: Добры розум выцягне з беднасці, раскідатлівы і неачэсаны з багацтва ў беднасць апусціць. Праца высакародзіць і малодзіць, бадзёрыць душу, развівае дух.

482. Diagnosis bona — curátio bona.

Хороший диагноз — хорошее лечение.

Добры дыягназ — добрае лячэнне. *Параўн.*: Лячы не пячонку — чалавека. У працалюбнага зямля не лянуецца, у асцярожнага сэрца не баліць.

483. Dicas hic porcos coctos ambulare (Pt).

Ты еще скажешь, что здесь гуляют жареные свиньи. *Ср.*: Летают жареные утки.

Ты яшчэ скажаш, што тут гуляюць смажаныя свінні. *Параўн.*: Не сорам маўчаць, калі нечага сказаць.

484. Dicere nemo bene potest, quod nescit.

Хорошо сказать никто не может, чего не знает.

Добра сказаць ніхто не можа, чаго не ведае. *Параўн.*: Не ведаеш добра — не вучы; бачылі вочы, а не галава — маўчы. Хлусі — і слухачы знойдуца.

485. Dicere non est fácere.

Говорить — не значит делать. = Казаць — не азначае рабіць. *Параўн.*: Каб траціна пажаданага на вяселлі збывалася, людзі ў грашах купаліся б. Кажы, кажы, а калі агарод будзеш садзіць?

486. Dictis, non armis.

Словами, а не оружием.

Словами, а не збройой. *Параўн.*: На ўсялякую зброю адна сіла — мір. Лепей год у дрэнным міры, чым суткі ў добрай вайне.

487. Dictum (ac) factum (Ter).

Сказано — зроблена. = Сказана — зроблена. *Параўн.*: Не абяцай, паабяцаў — выканаў.

488. Didicisse fideliter artes emollit mores.

Усердныя заняткі искусством смягчают нравы.

Старанныя заняткі мастацтвам змякчаюць норавы.

489. Diem vesper commendat.

Вечер определяет день. *Ср.*: Вечер покажет, каков был день. Не говори “гоп”, пока не перепрыгнул.

Вечар вызначае дзень. *Параўн.*: Змалку працуеш, у старасці не гаруеш.

490. Dies aegritudinem adimit.

Время лечит болезнь. *Ср.*: Время — лучший лекарь. Время пройдет — слезы утрет.

Час лечыць хваробу. *Параўн.*: Час калечыць дурня, вучыць неасветнага, лечыць хворага, супакойвае мудрага.

491. Dies diem docet.

День день учит (*т.е.* день ото дня опыт и знания возрастают).

Дзень дзень вучыць (*г.зн.* дзень за днём вопыт і веды павялічваюцца). *Параўн.*: Азарэнні Бог шле ў тую галаву, дзе ўжо ёсць месца для іх. Добры і спакойны вучыцца штодня, вучыць другіх штохвіліны. Малады — не абавязкова здароўе, сівы — не абавязкова мудрасць. Як без ночы дзень не свеціць, так без цёмных мудрага не бачна.

492. Dies levat lucrum (Cic).

Время облегчает горе. *См.тж.* Dies aegritudinem adimit.

Час аблягчае гора. *Параўн.*: Час не кожнага лечыць. Не асуджаў, не прыніжаў — бяды не знаў. Абяцаў, не выканаў — час забраў. Будзь натуральным, не памыляйся, і час і неба не пакараюць цябе.

493. Difficile est proprie communia dicere (H).

Трудно по-своему выразить общеизвестное.

Цяжка па-свойму выказаць агульнавядомае.

494. Difficile est satiram non scribere (J).

Трудно не писать сатир.

NB! В литературе встречается правильный орфографический вариант *satiram* и неправильный *satyram*.

Цяжка не пісаць сатыр. *Параўн.*: Дзяржаваў усе незадаволеныя. Дзяржаву, як жонку, хваляць у старасці. Добрыя словы прыяцелям, дрэнныя — кіраўнікам. Творчаму любая ўлада няўдалая.

495. Difficilia quae pulchra (Solo).

Прекрасное дается нелегко.

Цудоўнае даецца нялёгка. *Параўн.*: Ствараць прыгажосць — як здабываць грошы.

496. Diffidentia tempestiva parit securitatem.

Своевременная недоверчивость рождает безопасность. *Ср.*: Береженого и Бог бережет.

Своечасовая недаверлівасць нараджае небяспеку. *Параўн.*: Недаверлівы і асцярожны меней плачуць. Асцярога — забярога.

497. Digitus Dei est hic!

Это перст Божий! (*т.е.* таково предопределение, таково судьба). = Гэта палец Божы! (*г.зн.* такое прадвызначэнне, такі лёс). *Параўн.*: Кожнаму суджана свая дарога, не адна: шукай кіраўніка. Бог усіх прымае, вызначае рэдкіх, надзяляе адзінкі. Хочаш адзнакі Бога — сілу, працу, веды паяднай зорнай увагай. Суджанае хутчэй прыйдзе да вымольніка.

498. Dilatio maximum irae remedium est.

Лучшее средство от гнева — отсрочка. *Ср.*: Когда сердиться — считай до десяти.

Лепшыя лекі ад гневу — адтэрміноўка. *Параўн.*: Злаваў хвіліну — загладжвай гадзіну. Гнеўны апускае сябе ў вар'яцтва.

499. Diliculo surgere saluberrimum est.

Вставать на рассвете полезно для здоровья.

Уставаць спозарань карысна для здароўя.

500. Dilige me vilem, nam bonum omnes diligunt.

Полюби меня ничтожного, а хорошего все полюбят. *Ср.*: Корми меня в весну, а в осень я и сам сыт буду.

Палюбі мяне нікчэмнага, а добрага ўсе палюбяць. *Параўн.*: Выбірай жонку не ў скоках, а на працы. Палюбі мяне чорненькага (бруднага ў працы), а чыстага ўсе палюбяць.

501. Diligentia comparat divitias, neglegentia corrumpit.

Усердие приобретает богатство, беспечность истощает его. *Ср.*: Труд человека кормит, а лень портит.

Стараннасць набывае багацце, бестурботнасць спусташае яго. *Параўн.*: Хто працуе, у таго густа; хто гуляе, у таго пуста.

502. Diligentia in omnibus rebus valet.

Усердие важно во всех делах.

Стараннасць важная ва ўсіх справах. *Параўн.*: Старайся працаваць, а не красці. Не пытаюць, ці старанна, а пытаюць, ці добра.

503. Diluvii testis.

Свидетель потопа (*т.е.* человек отсталых взглядов).

Сведка патопу (*г.зн.* чалавек адсталых поглядаў).

504. Dimidium animae meae (H).

Половина моей души (о друге).

Палова маёй душы (пра сябра). *Параўн.*: Ні ў чым не было і не можа быць роўнасці, асабліва ў каханні, дружбе, смерці.

505. Dimidium facti qui coepit fecit (H).

Кто начал — половину сделал.

Хто пачаў — палавіну зрабіў. *Параўн.*: Пачатак — сведка канчатку. Цяжка пачынаць, лёгка не закончыць.

506. Directo fieri prohibetur etiam dicitur prohibitum per indirectum.

Что запрещено прямо, не может быть запрещено косвенно.

NB! *Положение римского права.*

Што забаронена напрамую, не можа быць забаронена ўскосна.

Параўн.: Закон вышэй загаду. Рак не рыба, няволя не жыццё, распараджэнне не закон.

507. Disce gaudere! (Sen).

Учись веселиться!

Вучыся весяліцца! *Параўн.*: Весяліся, а посуд не бі! Гадзіну павесяліўся, год прасіўся. Вясёламу жыць невесела.

508. Discendum comitantur opes, comitantur honores.

Того кто учится, сопровождают богатство и почет. *Ср.*: Красна птуца перьём, а человек ученьем. Знание — сила.

Таго хто вучыцца, суправаджаюць багацце і гонар. *Параўн.*: Да ведаў няма прамой дарогі, аднак да славы вядуць толькі яны. Вучыцца ствараць не позна і сівому. Вучыся для сябе — зробіш і для другога.

509. Disce parvo esse contentum (Sen).

Учись довольствоваться малым.

Вучыся задавальвацца малым. *Параўн.*: Задавальвацца малым — зазнаць вялікае. Не выносіць хлеб на сметнік — не ахвяраваць сабою для малаго.

510. Disce, sed a doctis, indoctos ipse doceto.

У знающих учись, незнающих сам учи.

У знаўцаў вучыся, невукаў сам вучы. *Параўн.*: Не вучаць тупога тройчы. Асабісты прыклад — адзіны, які вучыць другіх.

511. Discipulus est prioris posterior dies (PS).

Последующий день — ученик предыдущего (*т.е.* день ото дня знания и опыт увеличиваются). *См.тж.* Dies diem docet.

Наступны дзень — вучань папярэдняга.

512. Discordat avaro parcus (H).

Бережливый непохож на скупого.

Ашчадны не падобны на сквапнага. *Параўн.*: У беражлівага просяць, у сквапнага крадуць. У ашчаднага маці і капейка. Збіраць з дня на дзень, ні ў кога не пазычаць

513. Discórdia fit cárior concórdia (PS).

Раздор придает большую ценность согласию.

Разлад надае большую каштоўнасць згодзе. *Параўн.*: У каго ёсць галава, свары нядоўгія. Пераплыць возера — паздаравець, уціхамірыць свару — заспакайнець. Пасварыўся з жонкай — апёкса, нават калі яна ўласная.

514. Discornit sapiens res, quas confundit asellus.

Умный разберется в вопросах, которые запутывает осел.

Разумны разбярэцца ў пытаннях, якія заблытвае асёл. *Параўн.*: Адукацыя і навука ўзвышаюць задаткавага, яшчэ болей абдурняюць чалавека без задаткаў.

515. Dives est, cui tanta possessio est, ut nihil optet amplius (Cic).

Богат, кто ничего не хочет сверх имеющегося. *Ср. у Т.Шевченко*: Малым мы сыты.

Багаты, хто нічога не хоча звыш наяўнага. *Параўн.*: Багаты, хто не прагне. Багатаму лъжкі хопіць, сквапнаму вядра мала. Багаты мёртвага шкадаваў, бедны пра расходы гараваў. Бядняк за дзень сем разоў памірае, багаты ні разу.

516. Dives est, qui sapiens est.

Кто мудр, тот и богат.

Хто мудры, той і багаты. *Параўн.*: Багацце да беднага і простага не адразу бязжыць. Разумны мкне да разумнага, капейка да капейкі. Мудраму кошт сапраўдны вызначае атрыманая ўлада.

517. Dívide et ímpera!

Разделяй и властвуй! **NB!** *Латинская формулировка принципа империалистической политики.*

Падзяляй і ўладарнічай!

518. Divinum opus sedare dolorem.

Божественное дело — успокаивать боль.

Боская справа — супакойваць боль. *Параўн.*: І боль кветкі чую Бог, але займаецца не кожнай. Боль не Бог спараджае, хаця без болю няма жыцця. Разбіраюцца тваімі грахамі і слязьмі анёлы, Бог ацэньвае сутнасць. Не Божая справа вызначаць адпаведнасць ідэй, правільнасць меркаванняў, плюсы і мінусы характару; Яго справа даць рост і план, праверыць, ці кожны матыль знайшоў і выканаў прызначэнне.

519. Divítiae bonum non sunt.

Богатство — не благо. = Багацце — не каштоўнасць. *Параўн.*: Бедны хіліцца да беднага, багаты ад любога адвернецца. Беднага гультая не накорміш, здравага п'яніцу не напоіш.

520. Divítiarum fructus est in cópia, cópíam declarat satietas (Cic).

Плод богатства — обилие; признак обилия — довольство.

Плод багацця — заможнасць; прыкмета заможнасці — зада-

вальненне. *Параўн.*: Не кожны бедны — тупы, не кожны багаты — разумны. Унаследаванае і заробленае багацтва церпяць, яно радуе валадара; намахляранае ці рыўком нажытае — праклінаюць, яно страшыць валадара.

521. Dixi et salvavi ánimam meam (= Dixi et ánimam levavi).

Я сказаў і спас (облегчыў) сваю душу (*т.е.* я предупредил, на душе стало легчэ, совесть моя спакойна). = Я сказаў і выратаваў (аблягчыў) сваю душу (*г.зн.* я папярэдзіў, на душы стала лягчэй, сумленне маё спакойнае). *Параўн.*: Не кожнае слова аблягчае сябе і другіх. Выплакацца ці паспяваць — за-званіць на струнах неба.

522. Dixisse, non tacuisse interdum pónitet.

Іногда мы сожалеем, што скажам, а не промолчим. *Ср.*: Кто много болтает, тот беду на себя накликает. Лучше споткнуться ногою, чем словом.

Часам мы шкадуем, што скажам, а не прамаўчым. *Параўн.*: Калі вароны каркаюць, салаўю лепей памаўчаць. Доўга вучыцца размаўляць, яшчэ болей — вучыцца маўчаць.

523. Docendo díscimus (Sen).

Обучая, учимся (сами).

Навучаючы, вучымся (самі). *Параўн.*: Вучоба, як думка, бясконца. Ісціна, вучоба, рух не маюць ні пачатку ні канца.

524. Docere débitum est, delectare honorárium (Cic).

Обучать — дело долга, развлекать — дело уважения.

Вучыць — справа абавязку, весяліць — справа паважэння.

Параўн.: Вучыць маладога ці старога — радасць, весяліць — прыніжання. Вучыць няздатніка — пісаць на пяску.

525. Docere omnes ámbiunt, doceri pene nulli.

Поучать стремятся все, быть поучаемым — никто.

Павучаць імкнуцца ўсе, павучацца — ніхто. *Параўн.*: Галодны наесца, вучоны не навучыцца.

526. Docto hómīni et erudito vivere et cogitare (Cic).

Для ученого и просвещенного жить — значит мыслить.

Для вучонага і асветнага жыць — значыць мысліць.

527. Doctrina est fructus dulcis radicis amarae.

Ученость — сладкий плод горького корня. *Ср.*: Корни ученья горьки, плоды — сладки. Без муки нет науки.

Вучонасць — салодкі плод горкага караня. *Параўн.*: Веды даражэй золата. Шмат ведаеш, не гаруй, што цяпер не шанцуе.

528. Doctus nemo náscitur.

Ученым никто не рождается.

Вучоным ніхто не нараджаецца. *Параўн.*: Здольны вучыцца змалку да старасці. Жыццё заканчваецца, вучоба — ніколі. Жыта баіцца ветру ўпоўдзень, стары — неадукаванасці ў старасці.

529. Dolendi est modus, timendi non item (PJ).

У скорби есть пределы, у страха их нет. *Ср.:* У страха глаза велики. = У смутку ёсць межы, у страху іх няма.

530. Dolor animi morbus gravior est, quam corporis.

Болезнь души тяжелее, чем болезнь тела.

Хвароба души цяжэй ад хваробы цела.

531. Dolor dolorem trudit et metus metum.

Скорбь порождает скорбь, страх порождает страх.

Журба спараджае журбу, страх спараджае страх. *Параўн.:* Не зведваць смутку — салодкасці ад радасці не адчуваць. Страху не бойся, бо прыйдзе большы страх.

532. Dolorem dies longa consumit.

Долгий день ослабляет боль. *См. тж.* Dies aegritudinem adimit. Dies levat lucrum.

Доўгі дзень аслабляе боль. *Параўн.:* Боль души спараджае боль цела. Запозненная падзяка можа быць не проста бескарыснай — шкоднай, як свет лямпачкі ўдзень.

533. Dolus an virtus quis in hoste requirat? (V).

Не все ли равно, хитростью или доблестью победил ты врага? (*букв.:* кто станет выбирать между хитростью и доблестью, имея дело с врагом?).

Ці не ўсё роўна, хітрасцю або доблесцю перамог ты ворага? (*літ.:* хто стане выбіраць паміж хітрасцю і доблесцю, маючы справу з ворагам?). *Параўн.:* З ворагам па-варожаю. Не верыць раскаянаму ворагу. Твой вораг — вораг твайго брата, вораг твайго сябра — твой вораг. Вораг лепей за даносчыка.

534. Domi leones, foris vulpes (PS).

Дома — львы, вне его — лисицы. *Ср.:* Молодец против овец, а против молодца — сам овца.

Дома львы, па-за ім — лісіцы. *Параўн.:* Не любіш уласную дзяржаву, не палюбіш суседнюю, не стварыў супакой і лад ва ўласнай хаце — не створыш на вуліцы.

535. Domi suae quilibet rex.

В своем доме каждый — царь. = У сваім доме кожны — цар. *Параўн.:* Нават дурню цяжка жывецца, калі не гаспадар у сваёй хаце. Шчасце, калі ў сваім доме разумеюць.

536. Domus própria — domus óptima.

Свой дом — наилучший дом. *Ср.:* В гостях хорошо, а дома лучше. = Свой дом — найлепшы дом. *Параўн.:* Без сваёй хаты і дзяцей ніхто не абыдзеца. Хата без гаспадыні плача, а мужчына без жанчыны. Свой дом не чужы — з яго не выжаноць.

537. Domus sua cuique est tutissimum refúgium.

Свой дом — каждому безопаснейшее убежище. *Ср.:* Мой дом — моя крепость.

Свой дом — кожнату найбяспечнае сховішча. *Параўн.*: Свая хата дабром багата. У любой хатцы свая павадка. Хату рукі трымаюць. Няшчасце, калі дома плачуць дзеці.

**538. Donec eris felix, multos numerabis amicos,
témpora si fuerint núbila, solus eris (O).**

Пока ты будешь шчаслівы, у тебя будет много друзей; когда наступят мрачные времена, останешься один. *Ср.*: Друзья познаются в беде.

Пакуль ты будзеш шчаслівы, у цябе будзе шмат сяброў; калі наступаць змрочныя часы, застанешся адзін. *Параўн.*: Прыцяляў шмат, а як топішся — ні за кога не ўхопішся.

539. Dos est magna parentum virtus (H).

Добродетель родителей — большое приданое.

Дабрадзейнасць бацькоў — вялікі пасаг. *Параўн.*: Хто размянтрэжыў багацце бацькоў — яны не варты ўспаміну. Не патроіў грошы бацькоў — не памогуць табе з Тагасвецця.

540. Do, ut des.

Я даю, чтобы ты дал. = Я даю, каб ты даў. *Параўн.*: Не даў — не шукай. Атрымаў — падзяліся, не атрымаў — не журыся.

**541. Duae res longe sunt difficillimae:
léxicon scribere et grammáticam.**

Существуют два самых трудных дела: составлять словарь и писать грамматику.

Існуюць дзве самыя цяжкія справы: складаць слоўнік і пісаць граматыку. *Параўн.*: Любая навiзна, як хада па цаліку, прыклікае мужных і таленавітых.

542. Dúbia plus torquent mala (Sen).

Неизвестные беды больше тревожат. *Ср.*: Страшнее всего — неожиданные несчастья.

Невядомыя беды болей трывожаць. *Параўн.*: Зараней не вінавацься — гэта зробіць сябры. Не вінаваць сябе — павінавацца судзі. Бяда, як каханне, доўга ідзе, яшчэ больш не забываецца.

543. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt (Sen).

Желающего судьба ведет, нежелающего — тащит.

NB! Изречение греческого философа-стоика III в. до н.э. Клеанфа, переведенное на латинский язык Сенекой.

Зажадалага лёс вядзе, незажадалага — цягне.

544. Dulce bellum inexpertis (Veg).

Война приятна неопытным (*т.е.* хто ее не испытал).

Вайна прыемная нявопытным (*г.зн.* хто яе не зведаў). *Параўн.*: На вайне не толькі ўзнагароджваюць — забiваюць. Не лезь у чужыя дзверы — палезуць у твае.

545. Dulce laudari a laudato viro (Naev).

Приятна похвала от достойного похвалы.

Прыемная пахвала ад дастойнага пахвалы. *Параўн.*: Пахвала добрага прыйдзе ў патрэбны час, крыўды злога ідуць заўжды. Цягавіты конь не прыстае, дастойны не перастае дабрачыць.

546. Dulce est desipere in loco (H).

Приятно вовремя подурчиться. *Ср.*: Делу время, потехе час.

Прыемна своечасова падурэць. *Параўн.*: Любыя гульні, абы без найзлога ворага чалавецтва — алкаголю.

547. Dulce est sócios habuisse malorum.

Утешительно иметь товарищей по несчастью.

Суцяшальна мець таварышаў па няшчасцю. *Параўн.*: Сябра адзін, непрыяцеляў дзесяць. Дурная птушка сваё гнездо гнюсіць, неразумны кажа сябру, што той не забудзе.

548. Dulce et decorum est pro pátria mori (H).

Отрадно и почетно умереть за Отечество.

Уцешна і ганарова памерці за Айчыну. *Параўн.*: За край і звычай да смерці стой. За Радзіму ўпадзь, але не здрадзь. Без Рады любое войска гіне. Мала радасці заўчасна загінуць нават за Радзіму. Маці і Айчыну з сэрца не выкінуць.

549. Dulce étiam fúgias, quod fieri amarum potest.

Избегай сладкого, которое может стать горьким. *Ср.*: Горьким лечат, а сладким калечат.

Пазбягай салодкага, якое можа стаць горкім. *Параўн.*: Не смакчы цукеркі — не страціш зубы, не вер жанчыне — не будзеш плакаць. Дурнаваты ганяецца за салодкім, разумны прагне супакою. Нядумкі з жанчыны пасмяяўся, а пад яе пятою аказаўся.

550. Dulcis fumus pátriae (Hom).

Дым Отечества сладок.

Дым Айчыны салодкі. *Параўн.*: На чужыне і камар загіне. Мядзведзю дарагое логвішча, птушцы — гнездо, чалавеку — свая сяліба. Не ўсялякі кут — бацькаўшчына.

551. Dum est vita grata, mortis condicio óptima est (PS).

Умри, пока тебя ласкает жизнь. (Пер. М. Гаспарова)

Памры, пакуль цябе лашчыць жыццё. *Параўн.*: Запамінаць вартнае запамінання, ствараць вартнае запамінання, дзякаваць долі за вартнае запамінання. Ведаш, смерць прыйдзе, але ўсё роўна плану і працуй, працуй і плану; бо хутка памрэш.

552. Dum fata sinunt, vívite laeti.

Пока позволяет судьба, живите весело.

Пакуль дазваляе лёс, жывіце весела. *Параўн.*: Весяліся і ўдараў лёсу сперажыся. Хто плача і спявае, таму Бог памагае. Хто часта весяліцца, на таго лёс крывіцца.

553. Dum ferrum candet, túndito.

Куй железо, пока оно горячее. *Ср.*: Коси, коса, пока роса, роса долой — и ты домой.

Куй жалеза, пакуль яно гарачае. *Параўн.*: Спяшайся павольна, бо прызавеш не толькі грошы і пасады, а і смерць.

554. Dum fervet olla, vivit amicitia.

Пока кипит похлебка, цветет дружба.

Пакуль кіпіць поліўка, квітнее дружба.

555. Dum fortuna favet, parit et taurus vitulum.

Пока благоприятствует судьба, и бык родит телят. *Ср.*: Кому счастье, у того и куры доятся.

Пакуль спрыяе лёс, і бык нараджае цялят. *Параўн.*: Бойся не паслухацца лёсу, яшчэ болей — не пакаяцца перад Богам. Лёс нас любіць і асцерагае; Бог любіць нас болей, чым мы самі сябе, навуцае нас саміх і пакаленні нашыя, калі заслужылі.

556. Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impéllitur (Ter).

Когда дух колеблется, можно любой малостью склонить его в ту или иную сторону.

Калі дух вагаецца, можна любой дробяззю схіліць яго ў той ці іншы бок. *Параўн.*: Духу, як рацэ, патрэбныя берагі, душы патрэбны факел, рацэ — крыніцы.

557. Dum licet, obducta solvatur fronte senectus (H).

Пока можно, изгоняй с задумчивого лица старческую угрюмость.

Пакуль можна, выганяй з задумлівага твару старэчую пахмурнасць. *Параўн.*: Хавай свае нягоды і маркоты, розум і здольнасці ад тупых і неразвітых. Журба горш за саму хваробу.

558. Dum spiro, spero (O).

Пока дышу, надеюсь.

Пакуль дыхаю, спадзяваюся. *Параўн.*: Пакуль варушуся — спадзяюся. Шмат грошаў асляпляюць, шмат надзеяў адурняюць. Надзея без працы — яблыня без яблык.

559. Dum vires amnisque sinunt, tolerate labores.

Трудитесь, пока позволяют силы и годы.

Працуйце, пакуль дазваляюць сілы і гады. *Параўн.*: Адзін працавіты лепшы за дзесяць гаварлівых. Няздатны ў сваёй хаце гультаіць, у чужой працуе. Выдатная праца выдатна лечыць цела і душу, дае надзею на доўгую старасць.

560. Dum vitant stulti vitia, in contrária currunt (H).

Когда глупцы от пороков бегут, впадают в противные.

Калі прыдуркі ад заганаў уцякаюць, пападаюць у процілеглыя. *Параўн.*: Не лячы адно сэрца, калі і ныркі хворыя.

561. Dum vivimus, vivamus!

Будем жить, пока живется!

NB! Девиз етикурейцев.

Будзем жыць, пакуль живецца. *Параўн.*: Жыць — працу, як дзяцей, любіць. Не сам нарадзіўся, не сам сыходзіш у лепшы свет: цяпі і жыві, жыві і цяпі.

562. Duobus certantibus (litigantibus) tertius gaudet.

Двое дерутся (ссорятся), третий радуется (*т.е.* выигрывает от их ссоры).

Двое сварача, трэці радуецца (*г.зн.* выйграе ад іх спрэчкі). *Параўн.*: Зашчаміць палец паміж дзвярэй — улезці ў сварку крэўных. Самыя добрыя не павінны разбіраць штодзённыя звады забіякаў, бо непазбежна ўзваляць на свае плечы іх турботы.

563. Duo cum faciunt idem, non est idem (Ter).

Когда двое делают одно и то же, это не одно и то же (*т.е.* не то же самое).

Калі двое робяць адно і тое, гэта ўжо не адно і тое (*г.зн.* не тое ж самае). *Параўн.*: На рыбалку — з прыяцелем, на кірмаш — з суседам, у лес — з сякераю. Адно і тое для дваіх аднолькавым не будзе, якое б аднолькавае не было.

564. Duos lepores insequens, neutrum cepit.

За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь. *Ср.*: Двух зайцев гонять — ни одного не поймать. На двух свадьбах не танцуют.

За двума зайцамі пагонішся, ніводнага не зловіш. *Параўн.*: Адным возам сем базараў не аб'едзеш, за адзін вечар сем жанчын не абагрэеш.

565. Duos parietes de eadem fidelia dealbare (Cic).

Побелить одновременно две стены одинаково тщательно. *Ср.*: И нашим, и вашим. Сидеть между двух стульев.

Пабяліць адначасова дзве сцяны аднолькава дбайна.

566. Dura lex, sed lex.

Закон суров, но это закон (и его необходимо соблюдать, каким бы суровым он ни был). *Ср.*: Закон есть закон.

Закон суровы, але гэта закон (і яго неабходна прытрымлівацца, якім бы суровым ён ні быў). *Параўн.*: Бывае злодзей з сумленнем, бывае пракурор без сумлення. Выбаві, Бог, ад глухога суддзі і тупога закона. Закону не падпарадчыцца — супраць сям'і ісці. Закон распарадзжэннямі і дэкрэтамі не рэгулюецца.

567. Durate et vosmet rebus servate secundis! (V).

Мужайтесь и храните себя для счастливых времен!

Мужайцеся і беражыце сябе для шчаслівых часоў! *Параўн.*: Цярплівыя, як і працавітыя, перамагаюць. Добрую карову пазнаюць па малаку, цярплівага — па маўчанню, багатага — па шчодрасці.

568. Duro flagello mens docetur réctius.

Крепкой плетью быстрее научишь уму-разуму. *Ср.:* За дело побить — уму-разуму учить.

Моцнай плёткай хутчэй навучыш розуму. *Параўн.:* Гультая і абібока словам не проймеш. На сабаку і чалавека пуга часта трэба. Дзіця не ўшчуваць — да турмы самому яго весці.

569. Durum patiéntia frango (H).

Труднось я пераадольваю цярпеннем.

Цяжкасьці я пераадольваю цярпеннем. *Параўн.:* Цярпенне з ма-лака атрымлівае масла, з зямлі — яханты. Муху ловаць мёдам, гнеўных — цярпеннем. Цярпець пакуты цела і духу — крылатым стаць. Добра цярпець, калі жыццё доўгае. Зацягненае цярпенне — сястра гультаёў і бязвольнікаў.

Монумент
Траяна
на Дунае.

570. Eadem velle atque eadem nolle eademum est vera amicitia.

К одному стремиться и одно и то же отвергать — вот в чем подлинная дружба.

Да аднаго імкнуща і адно і тое ж адвяргаць — вось у чым сапраўдная дружба. *Параўн.*: Бойся сяброўства, якое, як дарога на малюнку — то яна ёсць, то яе няма.

571. Ea est enim profecto jucunda laus, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt (Cic).

Верно говорят, что приятна похвала от людей, которые прожили жизнь похвально (заслужив почет и уважение).

Праўду кажуць, што прыемная пахвала ад людзей, якія прабылі жыццё пахвальна (заслужыўшы гонар і павагу).

572. Ea maxime conducunt, quae sunt rectissima (Cic).

Наиболее полезно то, что наиболее справедливо.

Найбольш карысна тое, што найбольш справядліва.

573. Ebrietas est metrópolis ómnium vitiorum.

Пьянство — столица всех пороков.

П'янства — сталіца ўсіх заганаў. *Параўн.*: У прымаўцы і прыказцы няма мяжы, у віне — праўды. Пошчак барабана прыемны здалёк, а кватэра — без гарэлкі. Піць у доўг — тройчы быць п'яным. Выходзіць за выпівоху замуж — што аўдавец.

574. Ebrietas est voluntária insânia.

Пьянство — добровольное безумие. *Ср.*: Пить — ум пропить.

П'янства — добраахвотнае вар'яцтва. *Параўн.*: Напіўся — па зямлі пакаціўся. Кнігі асвятляюць свет, гарэлка — зацямяняе.

575. Ebrietas et amor cuncta secreta produunt.

Пьянство и любовь выдают все тайны. *Ср.*: Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке. Пьяного речи — трезвого мысли.

П'янства і каханне выдаюць усе тайны. *Параўн.*: У п'янага няма мазгоў. У п'янага і псіхапата ўсе хворыя. П'янства не бывае малым ці вялікім, любое атрутнае — для сям'і, нацыі, самога выпівохі.

576. E cantu cognóscitur avis.

Птица узнается по пению. *Ср.*: Видна птица по полету.

Птушка пазнаецца па спевах.

577. Édere oportet ut vivas, non vivere ut edas.

Нужно есть, чтобы жить, а не жить, чтобы есть.

Трэба есці, каб жыць, а не жыць, каб есці.

578. Édite, bíbite, post mortem nulla voluptas.

Ешьте, пейте, после смерти никаких радостей.

Ешце, піце, пасля смерці ніякіх радасяў. *Параўн.*: Не спяшы ляць той свет, які не ведалі твае дзяды, настаўнікі і ты сам не ведаеш. Не спяшы гуртавацца, жыць, як і паміраць, усё роўна адзінокім будзеш. Менш гуляй, больш працуй — смерць адгоніш ад ганку.

579. Effectrix eloquéntiae est audiéntium aprobátio.

Внимание слушателей порождает красноречие.

Увагу слухачоў спараджае красамоўства.

580. E fructu cognóscitur arbor.

По плоду узнается дерево.

Па плодзе пазнаецца дрэва.

581. Ego nihil tímeo, quia nihil hábeo.

Я ничего не боюсь, потому что ничего не имю.

Я нічога не баюся, бо нічога не маю. *Параўн.*: Патанулы вады не баіцца. Шмат было, усё сплыло — можна нічога не баіцца, нават смерці. Найвышэйшая істота — чалавек, але і ён не ведае свайго канца, баіцца яго.

582. Ego te intus et in cute novi.

Знаю тебя под кожей и снаружи. *Ср.*: Видеть насквозь.

Ведаю цябе пад скурай і звонку.

583. Ego tibi, tu mihi (Hom).

Я — тебе, ты — мне.

Я — табе, ты — мне.

584. Eheu! Fugaces ... labuntur anni (H).

Увы! Уходят безвозвратно быстротечные годы!

Нажаль, незваротна адыходзяць хуткаімклівыя гады!

585. Ei incumbit probátio, qui dicit, non qui negat.

Бремя доказательства лежит на утверждающем, а не на отрицающем. **NB!** *Положение древнеримского права.* = Цяжар доказу ляжыць на сцвярджальніку, а не на адмаўляльніку.

586. Electa una via non datur recursus ad álteram.

Избрав одну дорогу, не сворачивай на другую. *Ср.*: На переправе коней не меняют.

Выбраўшы адну дарогу, не зварочвай на другую. *Параўн.*: Выбраная дарога лепей, чым неакрэсленая, нават калі яна кружная. Шмат гаварыць — языках, шмат ездзіць — бадзяга. Не ідзі ў дарогу з непрыяцелем — калі не стукне, усё роўна падвядзе.

587. Elephantum ex musca facis.

Ты делаешь из мухи слона.

Ты робіш з мухі слана.

588. Eloquētia ex bene dicendi sciētia constat (Cic).

Красноречие заключается в искусстве хорошо говорить.

Красамоўе заключаецца ва ўменні добра гаварыць. *Параўн.:* Языком грошы лавіць. З вуснаў яханты сыплюцца.

589. Eloquētia hómīni ornamento est.

Красноречие — украшение человека.

Красамоўе — упрыгожванне чалавека. *Параўн.:* Вяселле — слова патрэбна, хаўтуры — зноў без слова не абыдзешся.

590. E malis eligere mínima.

Из зол выбирать наименьшее.

Са зла выбіраць найменшае.

591. Emergit verum, licet exstant schismata rerum.

Правда наверх выходит, ничто ей не помешает. *Ср.:* Правда, как масло: везде наверх всплывает.

Праўда наверх выходзіць, нішто ёй не перашкодзіць. *Параўн.:* Праўда часам доўга расце: пакуль наверх усплыве, шмат вады сплыве. Праўду шукаюць праўдзівыя.

592. Emunctae naris homo (H).

Остроумный человек (*букв.:* человек с очищенными ноздрями, т.е. с тонким нюхом).

Дасціпны чалавек (*літ.:* чалавек з прачышчанымі ноздрамі, г.зн. з тонкім нюхам).

593. Éntia non sunt multiplicanda praeter necessitatem.

Не следует без нужды множить сущности.

Не трэба без патрэбы памнажаць сутнасці.

594. Eripitur persona, manet res (Lcr).

Человек гибнет, дело остается. *Ср.:* Он умер, но дело его живет. = Чалавек гіне, справа застаецца. *Параўн.:* Не загіне зарана, хто грэе, тым болей свеціць. У каго шмат дзяцей мусіць доўга жыць — прырода не дапусціць, каб кветкі жыцця без яго гараціліся.

595. Errant, qui in próseris rebus ímpetus fortunae in omne fugisse se putant (Cic).

Ошибаются, которые в счастливое время полагают, что навсегда избавились от невзгод.

Памыляюцца, якія ў шчаслівы час мяркуюць, што назаўсёды выбавіліся ад нягодаў.

596. Errare humanum est (Sen).

Человеку свойственно ошибаться.

Чалавеку ўласціва памыляцца.

597. Errasse humanum est (Hier).

Быть в заблуждении — удел человека.

Быць у аблудзе — удзел чалавека. *Параўн.*: Ляному, неасветнаму і зайздроснаму ўсюды перашкоды, аблуды, цемра.

598. Errat homo vere, qui credit cuique placere.

Глубоко ошибается тот, который стремится нравиться всем.

Глыбока памыляецца той, які імкнецца падабацца ўсім. *Параўн.*: Усім падабацца — ні з кім не сябраваць.

599. Errat interdum quadrupes.

Иногда спотыкается и четвероногий. *Ср.*: Конь на четырех ногах и то спотыкается. С кем греха не бывает.

Часам спатыкаецца і чацвёраногі. *Параўн.*: Прызнаць памылку — другі раз не памыліцца.

600. Esse bonum facile est, ubi quod vetet esse, remotum est (O).

Нетрудно быть добродетельным, где ничто этому не препятствует.

Няцяжка быць дабрадзейным, дзе нішто гэтаму не перашкаджае. *Параўн.*: Хочаш быць дабрадзейным перад ім — спярша вызначся, ці вартны ён, ці ацэніць, ці не прыдзе ўзаўтра сам і не стане вымагаць твае дабро.

601. Esse oportet ut vivas, non vivere ut edas.

Есть следует, чтобы жить, а не жить, чтобы есть.

Есці трэба, каб жыць, а не жыць, каб есці. *Параўн.*: Кожны клапоча, дабра сабе хоча.

602. Esse quam niger es, sic dixit caccabus ollae.

Смотри, какой ты черный, сказал котелок горшку. *Ср.*: Не смейся, горох, не лучше бобов: размокнешь, надуешься — лопнешь.

Глядзі, які ты чорны, сказаў кацялок гаршку.

603. Est arbúscula non truncus curvandus in uncum.

Нужно гнуть в дугу деревце, а не изогнутый ствол. *Ср.*: Гни дерево, пока гнется, учи дитяtko, пока слушается. Секи ребенка попереk доски, а вдоль протянется — тебе достанется.

Трэба гнуць у дугу дрэўца, а не выгнуты ствол. *Параўн.*: Не згасіць у чалавека прагу да руху — дзяцей, набытку, пасады — першая задача дзяржавы.

604. Est avis in dextra melior, quam quattuor extra.

Лучше одна птица в правой руке, чем четыре в воздухе. *Ср.*: Лучше воробей в руке, чем петух на кровле.

Лепш адна птушка ў правай руцэ, чым чатыры ў паветры.

605. Est Deus in nobis (Plato, O).

Бог в нас (самих).

Бог у нас (саміх). *Параўн.*: Бог усё паказвае — не ўсе бачаць. Маліся Богу — пачуе, працуй для Бога — паможа. Для Бога не пост важны — справа. Збудаваць храм у храме — да Бога наблізіцца.

606. Est dolendi modus, non est timendi (PJ).

Для печали есть предел, для страха — нет.

Для смутку ёсьць мяжа, для страху — няма. *Параўн.*: Не быць хуткім на смех, бо можа выйсці хутка на плач.

607. Est modus in rebus, sunt certi denique fines (H).

Ёсьць мера в делах, известные есть и пределы.

Ёсьць мера ў справах, вядомыя ёсьць і межы.

608. Est modus matulae (Vr).

Ёсьць мера в питье.

Ёсьць мера ў піцці. *Параўн.*: Усю ваду і гарэлку не выпіць. П'янства як нішто другое асаджвае дух чалавека, блізіць яго да найгоршых з жывёл.

609. Est mos hóminum, ut nolint eundem plúribus rebus excéllere.

Ёсьць такой нрав у людей, что они не хотят, чтобы один преуспевал во многом.

Ёсьць такая звычка ў людзей, што яны не хочуць, каб адзін паспяховіў у многім. *Параўн.*: Няхай збудуцца мары гультая і зайздросніка — усе будуць няшчасныя, нават іх блізкія.

610. Est natura hóminum novitatis ávida (PM).

Человеческая природа жадна на новизну.

Чалавечая прырода прагнае да навізны. *Параўн.*: Раіш суседу, абмазгуй як следу. Не ведаеш свайго накірунку, не вучы другіх.

611. Esto, quod esse videris.

Ты должен быть тем, кем кажешься.

Ты павінны быць тым, кім выдаешся. *Параўн.*: Рэдкае агульным бывае рэдка. Колькі робіш, столькі вучышся.

612. Est phrasis in púero bene consentánea vero.

Речь ребенка соответствует правде. *Ср.*: Устами младенца глаголет истина. Глупый да малой всегда правду говорят. *См. тж.* Ex ore parvulorum veritas.

Словы дзіцяці адпавядаюць праўдзе. *Параўн.*: Дзеці — пастаянны аб'ект для дабра. Вучыць дзіця — абавязак дарослых: каб хутчэй вывесці яго са стану жывёліны, якая думае адно пра траву і ваду.

613. Est próprium stultítiae aliorum vítia cérnere, oblivisci suorum (Cic).

Глупости свойственно видеть чужие пороки, а о своих забывать. *Ср.*: В чужом глазу соринку видим, в своем бревна не замечаем. = Дурасці ўласціва бачыць чужыя заганы, а пра свае забываць.

614. Est próprius panis semper ómnia mella suavis.

Собственный хлеб всегда слаще меда. *Ср.*: Свои сухари лучше чужих пирогов.

Уласны хлеб заўсёды салатзейшы за мёд. *Параўн.*: Крыніца ў сваю рэчку бяжыць, конь — да свайго гаспадара, гаспадар — да свае працы. Балота сваё мілейша, хоць і загнулейша.

615. Est quaedam flere voluptas (O).

Есть некоторое наслаждение в слезах. *Ср.*: Слезы счастья.

Єсть некоторая асалода ў слязах. *Параўн.*: Хто плача або спявае, таму Бог памагае. Маўчанне гнеў тушыць. Слэзы не павінны аднімаць розум і слых.

616. Est rerum ómnium magister usus (Cs).

Опыт — всему учитель.

Вопыт — усяму настаўнік. *Параўн.*: Не кажы завочна (не пры вачах), каб не чырванець сустрэчна.

617. Est turba semper argumentum péssimum (PS).

Ссора — всегда наихудший аргумент. *Ср.*: Юпитер, ты сердишься, стало быть, ты неправ.

Сварка — заўсёды найгоршы аргумент. *Параўн.*: Маленькая сварка гадамі не забываецца. Нават сабакі не адразу кусаюцца. Звадыш любіць другіх падтыкваць да свары і звады.

618. Est, ubi damnum praestat fácere, quam lucrum.

Бывает, что убыток приходится предпочитать прибыли.

Бывае, што страце прыходзіцца аддаваць перавагу перад прыбыткам.

619. Est virtus nihil áliud, quam ad summum perducta natura.

Добродетель — не что иное, как доведенная до совершенства природа.

Дабрадзейнасць — не што іншае, як даведзеная да дасканаласці прырода. *Параўн.*: Чалавекалюбства аснова ўсяго, асабліва — дабрэдзейнасці.

620. Est vita mísero longa, felici brevis.

Для несчастного жизнь долгая, для счастливого — короткая.

Ср.: Счастливые часов не наблюдают.

Для няшчаснага жыццё доўгае, для шчасліўца — кароткае. *Параўн.*: Добра пачаў — добра закончыш.

621. Esurienti panis cibárius siligíneus videtur.

Голодному черный хлеб кажется белым.

Галоднаму чорны хлеб падаецца белым. *Параўн.*: У беднага кожны другі дзень на тыдзень посны.

622. Et bonum quo antíquiús, eo méliús.

И благо чем старее, тем лучше.

І дабро чым старэйшае, тым лепшае. *Параўн.*: Добрае далёка (ідзе), благое ўсюды.

623. Et errat longe, mea quidem senténtia,

Qui impérium credat, grávius esse aut stabilius

Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adjúngitur (Ter).

По-моему, глубоко заблуждается тот, кто считает более прочной и твердой власть, покоящуюся на силе, чем основанную на любви.

Па-мойму, глыбока памыляецца той, хто лічыць больш трывалай і цвёрдай уладу, заснаваную на сіле, чым заснаваную на любові. *Параўн.*: Хто заўжды па-свойму правы, па-мойму падлюга. Сапраўдную народную ўладу грамадзяне заўважаюць у дні святаў; нешчаслівы народ, уладары якога штодня ўзгадваюць пра сябе.

624. Et fábula partem veri habet.

И в сказке есть доля истины. *Ср. у А.С.Пушкина.*

Сказка ложь, да в ней намек —

Добрим молодцам урок.

І ў казцы ёсць доля ісціны. *Параўн.*: У казцы былое і будучыня. У прыродзе добра і зла, як святла і цемры пароўну; у казках, як у мроях і планах, святла болей, яно заўжды верхаводзіць.

625. Et fumus pátriae est nobis dulcis et jucundus (O).

И дым отечества нам сладок и приятен.

І дым айчыны нам салодкі і прыемны. *Параўн.*: Бяжыш ад сваёй зямлі маладым — заплачаш на чужыне старым. Не выракайся землякоў, бо вырачуцца цябе і чужынцы. Добрае ўладдзе без Савеця.

626. Et gáudium et solátium in litteris (P.J).

И радость и утешение в науке.

І радасць і ўцеха ў навуцы. *Параўн.*: Найвышэйшая радасць ад навукі. Вёска мае традыцыю і звычай, горад — гісторыю, навука — праўду і глыбіню. Без характару няма вучонага. Упарта змалку вучыцца — змалку будаваць дом на скале.

627. Étiam capillus unus habet umbram suam.

Даже один волосок имеет тень. = Нават адзін валасок мае цень.

Параўн.: Няма святага без граху.

628. Étiam innocentes cogit mentiri dolor (PS).

Боль заставляет лгать даже невинных.

Боль змушвае хлусіць нават невінаватых. *Параўн.*: Біты ўмее дубец паважаць (цаніць). Толькі біты ведае, як баліць ад самай мяккай папругі. Боль не мае колеры і вагі, а любыя колеры і вагу спараджае.

629. Étiam latrones suis légibus parent (Cic).

Даже у разбойников есть свои законы.

Нават у разбойнікаў ёсць свае законы. *Параўн.*: Бойся быка спереду, каня ззаду, дурня і разбойніка з усіх бакоў.

630. Étiam párvulae serpentes nocent.

Даже маленькие змеи вредят. *Ср.*: И комары лошадей заедают. Не видно пылинки, а глаз выедает.

Нават маленькія гадзюкі шкодзяць.

631. Étiam post malam ségetem serendum (Sen).

И после плохого урожая надо сеять.

І пасля дрэннага ўраджаю трэба сеяць.

632. Étiam sapiéntibus cupido glóriæ novíssima exúitur (*Tac.*).

Даже мудрецов покидает жажда славы в последнюю очередь.
Нават мудрацоў пакідае прага славы ў апошнюю чаргу.

633. Et male concultis prétium est: prudéntia fallax,

Nec fortuna probat causas sequiturque merentes;

Sed vaga per cunctos nullo discrimine fertur (*Man.*).

И на долю неблагоразумия приходит успех: благоразумие часто обманывает, и fortuna, мало разбираясь в заслугах, не всегда благоприятствует правому делу; непостоянная, она переходит от одного к другому, не делая никакого различия.

І на долю неразважнасці прыходзіць поспех: разважнасць часта падманьвае, і фартуна, мала разбіраючыся ў заслугах, не заўсёды спрыяе справядлівасці; непастаянная, яна пераходзіць ад аднаго да другога, не робячы ніякага адрознення. *Параўн.*: У кожным годзе сваё прыгоддзе. Лад жыцця — лепшы рэгулятар старэння.

634. Et miseriarum portus est patientia.

Терпение — пристанище от бед.

Цярпенне — прыстанак ад бед. *Параўн.*: Перацёрпіш — добра даджэшся. Цярпець доўга шкодна.

635. Et mundus victus non deficiente crumena.

Можно и мир покорить, если не пуст кошелек.

Можна і свет пакарыць, калі не пусты кашалёк. *Параўн.*: Хто болей пражыве, атрымае ўсё, грошы таксама.

**636. Et nímium haec est illa praestans et divina sapiéntia,
et perceptas pénitus et pertractatas res humanas habere,
nihil admirari, cum acciderit, nihil, antequam évenerit,
non evenire posse arbitrari** (*Cic.*).

И в этом, несомненно, высшая и божественная мудрость — глубоко понять и изучить дела человеческие, не удивляться ничему случившемуся, и ничто не считать невозможным, пока оно не произойдет.

І ў гэтым, несумненна, вышэйшая і боская мудрасць — глыбока зразумець і вывучыць справы чалавечыя, не здзіўляцца нічому здаранаму, і нішто не лічыць немагчымым, пакуль яно не адбудзецца. *Параўн.*: Справядлівасць (да цябе) — твае адносіны да свету.

637. Et nos manum férulae subduximus (*J.*).

И мы подставляли руку под фериулу (*т.е.* и мы были учениками, ошибались — и нас наказывали).

NB! *Фериула — розга, которой в древних школах наказывали ленивых и непослушных учеников.*

І мы падстаўлялі руку пад фериулу (*г.зн.* і мы былі вучнямі, памыляліся — і нас каралі). *Параўн.*: На ваду і зямлю не плююць, хлеб не кідаюць.

638. Et secundas res splendiores facit amicitia et adversas pártiens communicansque leviores (Cic).

Дружба увеличує счастье и облегчає несчастье сочувствием и поддержкой.

Дружба павялічває шчасце і аблягчає няшчасце спачуваннем і падтрымкай. *Параўн.*: Сябра сябрам, а даўгі аддавай, паслугі аддзячай.

639. Et semel emissum volat irrevocábile verbum (H).

И едва ты его произнес, летит невозвратное слово. *Ср.*: Слово не воробей: вылетит — не поймаешь.

І ледзь ты яго вымавіў, ляціць незваротнае слова. *Параўн.*: Са смехам любая бяда пад сілу. Хто плача або спывае, таму Бог памагае.

640. Eventus stultorum magister est.

Исход — наставник глупцов. *Ср.*: Задним умом крепок.

Зыход — настаўнік дурняў. *Параўн.*: Якую хату збудуеш, у такой будзеш жыць. Жыццё сына ад жыцця дзеда і бацькі. Бяда неразумніка — для яго важны не вынік, а гэтая хвілінная перамога.

641. Ex arena funis éffici non potest (Col).

Из песка веревку не свить.

З пяску вяроўку не звіль. *Параўн.*: Лысы не пасівее.

642. Ex áuribus cognóscitur ásinus.

По ушам узнают осла (*m.e.* глупца видно по поведению).

Па вушах пазнаюць асла.

643. Ex cujus lingua melle dúlcior fluebat orátio (Hom).

С языка его лились слова слаще меда. *Ср.*: С тобой наговориться, что меду напитокъ.

З языка яго ліліся словы саладзей ад мёду. *Параўн.*: Ваду колькі ні вары — не наясія, пахвальбу колькі ні слухай — не паразумнеш. Салодкія словы і брыдкія з аднаго языка, аднак у розныя канцы прасторы ідуць.

644. Ex duobus malis mínimum élige (Cic).

Из двух зол выбирай меньшее.

З двух бедаў выбірай меншую.

645. Exegi monument(um) aere perénnius (H).

Я воздвиг памятник долговечнее меди. *Ср.* у *А.С.Пушкина*:

Я памятник себе воздвиг нерукотворный,

К нему не зарастет народная тропа.

Я збудаваў помнік больш даўгавечны за медзь.

646. Exempla docent.

Примеры учат.

Прыклады вучаць. *Параўн.*: Грам справы пераважыць кілаграм слоў. Не пералезеш, то й не пераскоквай, сам не ўмееш — не вучы. Душа і розум найблізкія, прыклад і слова найдалёкія.

647. Exempla praeceptis utiliora.

Примеры полезнее наставлений.

Приклады больш карысныя, чым павучанні. *Параўн.*: Навука ўзору, як і недахопы, заўсёды і ўсюды была, ёсць, будзе.

648. Exemplis discimus (Ph).

На прыкладах мы учимся.

На прыкладах мы вучымся. *Параўн.*: Без прыкладу ні героя, ні працаўніка. Мудры той, хто не мудруецца.

649. Exemplo plus, quam ratione vivimus.

Мы живём больше примером, чем разумом.

Мы жывём больш прыкладам, чым розумам. *Параўн.*: Баліць галава ад прыбытку, будзеш ва ўбытку.

650. Exercitatio artem parat (Tac).

Упражнения рождют мастерство.

Практыкаванні нараджаюць майстэрства. *Параўн.*: Не быць нядзелі раней суботы.

651. Exercitium est mater studiorum.

Упражнение — мать учения.

Практыкаванне — маці навучання. *Параўн.*: Бяда і пакута — тая ж навука. Не злызвычайнай пра ворага, тым болей сябра.

652. Exigua fortuna intérvénit sapienti (Cic).

Небольшое счастье выпадает на долю мудрого.

Невялікае шчасце выпадае на долю мудрага.

653. Exitus acta probat (O).

Результат оправдывает сделанное. *Ср.*: Конец — делу венец.

Вынік апраўдвае зробленае. *Параўн.*: Памыляюцца бацькі — расплачваюцца дзеці.

654. Ex nihilo nihil fit (Lcr).

Из ничего ничто не происходит.

З нічога нішто не паходзіць.

655. Ex ore parvulorum véritas.

Из уст младенцев — истина. *Ср.*: Устами младенцев глаголет истина.

З вуснаў немаўлят — ісціна. *Параўн.*: Бог любое слова чуе, найперш — парадзіхі і дзіцяці. Чысціню дзіцяці дарослыя засмечваюць.

656. Ex parvis saepe magnarum rerum momenta pendent (L).

Исход крупных дел часто зависит от мелочей.

Зыход буйных спраў часта залежыць ад дробязяў.

657. Expende Hannibalem: quot libras in duce summo invénies? (J).

Взвесь (прах) Ганнибала: в вожде величайшем много ль ты фунтов найдешь? *Ср.*: Так проходит мирская слава. Как скоро проходит мирская слава.

Узваж (прах) Ганібала: у правядыры найвялікшым ці шмат ты фунтаў знойдзеш? *Параўн.*: Шлях чалавека мераюць не дарогі і гады — справы. Час і вечнасць не адно і тое, як і чалавек на гэтым і тым свеце.

658. *Experiéntia est óptima magistra.*

Опыт — найлучший наставник.

Вопыт — найлепшы настаўнік. *Параўн.*: Лёс кіруе выпадкам і вопытам, але выпадак зачастую выбірае.

659. *Experto crédite!* (V).

Доверяйте сведушэму! = Давярайце дасведчанаму! *Параўн.*: У машыне галоўнае матор, у грамадстве — вучоны. З непазбежнасцю ні цар, ні Бог не спрачаюцца.

660. *Exsistit quæstio, num quando amici novi vetéribus sunt anteponendi.*

Встае вопрос, можно ли когда-нибудь предпочитать новых друзей старым.

Паўстае пытанне, ці можна калі-небудзь аддаваць перавагу новым сябрам перад старымі.

661. *Exspecta, bos, olim herbam.*

Жди, бык, в будущем травы. *Ср.*: Пока трава зазеленеет, кобылка околеет.

Чакай, бык, у будучыні травы. *Параўн.*: І ваўка шкадаваць трэба. Заслужыць адвечнасці памогі адзін шлях — знайсці спосаб памагчы ёй.

662. *Extrema necéssitas extremis nítitur ratióibus.*

Крайняя необходимость опирается на крайние аргументы.

Крайняя неабходнасць абапіраецца на крайнія аргументы.

663. *Extremis malis extrema remédia.*

На крайнее зло — крайние меры (лекарства). *Ср.*: На крепкий сук — острый топор.

На крайняе зло — крайнія меры (лекі). *Параўн.*: Дар любіць аддар. Дураць помсціць годнасці аднолькава — зневажае.

664. *Ex ovis pravis prava creatur avis.*

Из плохих яиц плохая птица. *Ср.*: Каково семя, таков и плод.

З дрэнных яек дрэнныя птушкі. *Параўн.*: Самыя горшыя паны доўга на памяці.

665. *Ex uno flore tráhitur bene mellque venenum.*

Из одного цветка добывают мед и яд. *Ср.*: Из одного дерева икона и лопата.

З адной кветкі здабываюць мёд і яд. *Параўн.*: Не кожны Іван дурань. Ва ўсім душа і розум — у жывёлах і раслінах таксама.

666. *Ex verbis fátuus, pulsu cognóscitur olla.*

Дурака узнают по словам, а горшок — ударом. *Ср.*: Осла познаешь по ушам, а дурака — по словам. У дурака дурацкая и речь.

Дурня пазнаюць па словах, а гаршчок — ударам. *Параўн.*: Анёл тройчы церпіць, таму п'яніца і злодзей анёла доўга не прызнаюць. Калі шукаць па-сапраўднаму разумнага чалавека — можна не знайсці.

667. Ex vili sócio fit vitiosus homo.

Порочный круг портит и хорошего человека. *Ср.*: С кем поведешься, от того и наберешься. С собаками ляжешь, с блохами встанешь.

Заганнае кола псуе і добрага чалавека. *Параўн.*: З кім пасябруеш, у таго і заначуеш. Вajak і вужак аднолькавыя — першымі нападаюць. Хто шмат есць, не будзе здаравейшым, хто шмат чытае — разумнейшым, сябруе з усімі — удадарным.

668. Ex vício álius sápiens emendat suum (PS).

Чужим пороком мудрый исправляет свой.

(Пер. М.Гаспарова)

Чужой заганай мудры выпраўляе сваю. *Параўн.*: Сын — апора сям'і, мудрацы — дзяржавы. Вар'ят і дурань страшней за гадзюку.

669. Ex vítulo bos fit.

Из теленка вырастает бык (*т.е.* в природе все развивается постепенно).

З цяляці вырастае бык (*г.зн.* у прыродзе ўсё развіваецца паступова). *Параўн.*: Адно цялё не роўня другому, адзін дух — другому, зорка — зорцы. Ведай сваю пару, як трава, любі сваю крыніцу, як вада — ачысціцца, вырастцеш, будзеш ачышчаць.

Битва с
маркоманами.
Римский рельеф.

670. Faber est suae quisque fortunae (Sl).

Каждый — кузнец своего счастья.

Кожны — каваль свайго щасця. *Параўн.*: Мой палец баліць мацней, чым твая галава. Калі ўсе будуць кавалямі, то хто аратым і жняёй.

671. Fabricando fit faber.

Мастер создается трудом. *Ср.*: По выучке мастера зная.

Майстар ствараецца працай. *Параўн.*: Толькі вопыт і час ствараюць майстра, значыць — даюць шчасце. Працуе вада і агонь, тым болей зямля і паветра.

672. Fábula docet.

Басня учит.

Байка вучыць.

673. Fábulis non expletur venter.

Баснями желудок не наполняется. *Ср.*: Соловья баснями не кормят.

Байкамі страўнік не напаўняецца. *Параўн.*: Жонка не каза, травую карміць не будзеш. Страўнік вадою не натоліш.

674. Fac et spera!

Действуй и надейся!

Дзейнічай і спадзявайся! *Параўн.*: Дзеянне прыносіць прыбытак, прыбытак — роздум, роздум — ахвяры, ахвяры — дзеянне. Вялікі кус рот дзярэ. Ва ўсім думка, неабходнасць, праца.

675. Fac fideli sis fidelis (Pl).

Будь верен верному тебе.

Будзь верным вернаму табе. *Параўн.*: Сябра не толькі не падвядзе ў бітве і свары — не дапусціць бітвы і свары.

676. Fac id, quod humanitatis tuae (Cic).

Поступай, как велит долг человека.

Дзейнічай, як загадвае доўг чалавека.

677. Fácile aerumnam ferre possunt si unde abest injúria;

Étiam injúriam, nisi contra constant contuméliam (Caec).

Я легко снесу несчастье без справедливости;

Вытерплю несправедливість, тільки не бесчестье.

(Пер. М.Гаспарова)

Я лёгка вицерплю няшчасце без справядлівасці;

Вытерплю несправядлівасць, толькі не ганьбу. *Параўн.*: На вяселлі — песні і слёзы, на хаўтурах — плач і слёзы.

678. *Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus* (Ter).

Когда мы здорovy, легко даем хорошыя саветы больным. *Ср.*: Чужую беду рукамі разведу, а к свoeй беде ума не приложу.

Калі мы здорovyя, лёгка даём добрыя парады хворым.

679. *Facilius est plus facere, quam idem* (O).

Легче сделать больше, чем то же. = Лягчэй зрабіць болей, чым тое ж. *Параўн.*: Не садзіца гуз на гузе, балячка на балячку.

680. *Facit experientia cautus*.

Опыт делает осторожными. *Ср.*: Битому псу лишь плеть покажи. = Вопыт робіць асцярожнымі. *Параўн.*: Спараджай, Божа, лепш ратавальнікаў, ніж бедавальнікаў.

681. *Facit insanire sanos copia vini*.

Чрезмерное употребление вина сводит с ума и разумных.

Празмернае ўжыванне віна зводзіць з розуму і разумных. *Параўн.*: Ад п'іва да п'янства, як ад п'янства да хваробы. Ніхто не аддасць хату дарам — толькі выпівоха. *Параўн.*: У карчме ўсе браты, выйшлі ворагі.

682. *Factum infectum fieri non potest* (Pl).

Сделанное не может стать несделанным. *Ср.*: Сделанного не воротнишь. = Зробленае не можа стаць нязробленым. *Параўн.*: Выказанае слова і ўчынак не вернеш. Ахрышчанага не зробіш язычнікам, а парадзіху — дзясвочніцаю.

683. *Factum stultus cognoscit* (H).

Сделанное и дурак поймет. *Ср.*: Половину работы дураку не показывай.

Зробленае і дурань зразумее. *Параўн.*: Зробленае, як рэха, гаворыць само за сябе. Слава ўчынку.

684. *Factu scintillae fit saepe perustio villae*.

Часто маленькая искорка догла сжигает дом. *Ср.*: Малая искра города сжигает. От копеечной свечки Москва сгорела.

Часта маленькая іскарка дашчэнту спальвае дом.

685. *Facultas naturalis ejus facere licet libertas est, nisi si quid vi aut jure prohibetur*.

Свобода — естественное право свободно действовать во всем, что не запрещено законом.

Свабода — натуральнае права свабодна дзейнічаць ва ўсім, што не забаронена законам. *Параўн.*: Куды ні паляціць сініца з клеткі, ёй усюды будзе рай. Воля нясе заможнасць, няволя — слёзы.

686. Facce bibat, qui vinum bibit.

Кто пьет вино, пусть пьет и осадок.

Хто п'є віно, няхай п'є і асадок. *Параўн.*: П'яны пачуваецца генералам, цвярозы — штрафніком. Разумны разумнага шукае, алкаш — алкаша, злодзей — злодзея.

687. Fallit curas labor.

Труд делает заботы незаметными.

Праца робіць турботы незаўважнымі. *Параўн.*: Праца необходимая жывому, як дыханне. Шчаслівы дзень — працоўны дзень. Праца хваробы і беды адганяе.

688. Fama bona volat lente et mala fama repente.

Добрая молва медленно летит, плохая — быстро. *Ср.*: Добрая слава при дорожке лежит, а худая слава по дорожке бежит.

Добрая пагалоска павольна ляціць, дрэнная — хутка. *Параўн.*: Уніз вада знясе, уверх бяда-погалась вывезе.

689. Fama crescit eundo (V).

Слухи растут на ходу. *Ср.*: Молва растет как снежный ком. Скажешь на ноготок, а перескажут с локоток.

Чуткі растуць на хаду. *Параўн.*: Сіняк праходзіць, шрам ад погаласу застаецца. Усе зладзеі — швагры, усе плёткі — кумкі. Да стойны не заўважае ўладніка, пасадніка, погаласку.

690. Famae etiam jactura facienda est pro patria.

Ради отечества следует жертвовать даже славой.

Дзеля айчыны трэба ахвяраваць нават славай. *Параўн.*: У людзей добра, а дома лепей. Свае цацкі і дзеці бараняць.

691. Fama loquax qui veris addere falsa

Gaudet, et e minimo sua per mendacia crescit (O).

Говорливая молва, которая любит прибавить к правде ложь, растет с каждой самой маленькой ложью.

Гаварлівая чутка, якая любіць прыбавіць да праўды ману, расце з кожнай самай маленькай маной.

692. Fama — malum qua non aliud velocius ullum (V).

Молва — бедствие, быстрее которого нет ничего.

Чутка — бедства, хутчэй за якое няма нічога. *Параўн.*: Погаласу на возера, праўды на міску.

693. Fama mobilitate viget (V).

Молва растет при распространении.

Чутка расце пры распаўсюджванні. *Параўн.*: Пляткар — сваяк лавачніка. Спрыяльны час не для чутак.

694. Fama non temere spargitur.

Слухи распространяются неспроста. *Ср.*: Нет дыма без огня.

Чуткі распаўсюджаюцца нездарма. *Параўн.*: Пра што плешчуць — было або будзе. Не звяртаць увагі на чуткі і плёткі — правіла ўпэўненых.

695. Fama volat (V).

Молва летит.

Чутка ляціць. *Параўн.*: Чутка і праз акно ўляціць. Ад плёткі ніхто не ўцячэ. Падзею прымаюць, пераказчыка ганяць.

696. Fames ártium magister.

Голод — учитель искусств. *Ср.*: Нужда научит горшки обжигать. = Голод — настаўнік мастацтваў. *Параўн.*: Напаўгалодны мастак заўжды добры творца.

697. Fames est óptimus coquus.

Голод — лучший повар. = Голод — лепшы кухар. *Параўн.*: Галоднаму, як печы, усё карысна, што ў рот пралезла.

698. Fames est óptimus magister.

Голод — наилучший учитель.

Голад — найлепшы настаўнік. *Параўн.*: З малымі грашыма людзі галадаюць, з вялікімі самі душацца.

699. Fásциbus excólitur, ut amictu quis redímitur.

Как кто одеваётся, такими почестями наделяется. *Ср.*: Тот и умен, кто богато наряжен.

Як хто адзяваецца, так ушаноўваецца. *Параўн.*: У прыгожай вопратцы і свіння прыгожая. Моцнай птушцы яркае пер'е не трэба. Апрані пастуха па-панску — панам выглядацьме.

700. Fas est ab hoste doceri (O).

Учиться дозволено и у врага.

Вучыцца дазволена і ў ворага.

701. Fas, justum, pium, aequum, mansuetum subjiçi possent honestati (Q).

Правда, законность, добродетель, справедливость, кротость могут быть объединены в понятии “честность”.

Праўда, законнасць, дабрадзейнасць, справядлівасць, лагоднасць могуць быць аб'яднаны ў паняцце “сумленнасць”.

702. Fas non est hóspitem violare (Cs).

Нельзя обижать гостя.

Нельга крыўдзіць гасця. *Параўн.*: Воля гасця для гаспадара важная, але не асноўная.

703. Fastidium est quies.

Пресыщение — есть покой. = Перасыць — ёсць спакой.

Параўн.: Пераеў — пад лаву зваліўся.

704. Fata vim invénient (V).

Судьбы проложат путь. *Ср.*: От судьбы не уйдешь.

Лёсы пракладуць дарогу. *Параўн.*: Доля ведае, дзе шчасце чалавека, дзе бяда. Зубра ў хамут, лёс у аглоблі не ўбярэш (не запражэш).

705. Fatetur facinoris, qui júdicium fugit.

Сознается в преступлении тот, кто избегает суда.

Прызнаецца ў злачынстве той, хто пазбягае суда. *Параўн.*: Сёняшняя галка ўчарашнюю вучыць каркаць. Вучаць чацвёра, а цяжка аднаму першакласніку. Доля ведае, дзе шчасце чалавека, дзе бяда.

706. Fato major prudéntia (V).

Мудрость сильнее рока. (Мудрая предусмотрительность сильнее фатальной случайности.) *Ср.*: Глаз видит далеко, ум еще дальше. = Мудрасць мацней за лёс. (Мудрая прадбачлівасць мацней за фатальную выпадковасць.) *Параўн.*: У сапраўднага ўладара мноства дараднікаў, — мудрацы прадухіляюць яго ад удараў, выпадку і фатума.

707. Fatum est séries causarum.

Судьба — это ряд причин. = Лёс — гэта шэраг прычын. *Параўн.*: Доля будзе нашмат горшай, калі забудзеш дакоры ворагаў.

708. Fatum immutábile (Hom).

Судьбу не изменишь. *Ср.*: Чему быть, того не миновать. Против судьбы не пойдешь.

Лёс не зменіш. *Параўн.*: Лёс нельга ашукаць, лёс можна аб'ехаць. У стараннасці ўсё, апроча лёсу.

709. Fátuus stultítiam prodit.

Глупый обнаруживает свою глупость. *Ср.*: Глупость что шило — в мешке не утаишь.

Дурань выяўляе сваю дурасць. *Параўн.*: Дурань вядзе дурня, як бяда бяду.

710. Fax mentis incéndium glóriæ.

Жажда славы — светильник уму.

Прага славы — люстра розуму. *Параўн.*: Славу дае праца. Слава многіх пераменьвае. Слава пасмяротная — даўгавечная.

711. Féci, quód potuí, faciánt melióra poténtes.

Я сделал все, что мог, пусть, кто может, делает лучше.

NB! Это выражение являлось заключительными словами речей, с которыми римские консулы после отчета о своей деятельности передавали власть преемникам. Выражение употребляют и в тех случаях, когда хотят сказать, что для достижения цели сделано все возможное.

Я зрабіў усё, што мог, няхай, хто можа, зробіць лепей.

712. Fecundi calices quem non fácere disertum? (H).

Полные кубки кого не делали красноречивыми?

Поўныя кубкі каго не рабілі красамоўнымі? *Параўн.*: Не да Каляды, у каго поўна хага бяды.

713. Felicis ánimi ímmola tranquillitas et voluptas.

Удовольствие и неизменный покой составляют счастье души.

Задавальненне і нязменны супакой складаюць шчасце души. *Параўн.*: Шчаслівыя — немаўляты. Няшчасны і шчаслівы часам не адказваюць за свае ўчынкі.

714. Felicitas et moderationis divídium contubérnium est (VM).

Счастье и умеренность плохо уживаются друг с другом.

Шчасце і ўмеркаванасць дрэнна ўжываюцца адно з другім.

Параўн.: Шчасце ідзе — прычыну не ведаеш, бяда ідзе — сама прычыну вядзе. Час не мае пачатку, шчасце і просьбы канца.

715. Felicitas humana nunquam in eodem statu pérmanet.

Счастье человеческое никогда не бывает постоянным. *Ср.*: Счастье, что палка: о двух концах.

Шчасце чалавечае ніколі не бывае пастаянным. *Параўн.*: Без багацця шчаслівым можна быць, без здароўя — не. Здаровы не можа быць шчаслівым, калі ў сям'і ёсць хворыя.

716. Felicitas multos habet amicos.

Счастье имеет многих друзей.

Шчасце мае многіх сяброў. *Параўн.*: Да шчасця, здароўя і багатства імкне кожны. Дзяцей няма — ёсць назолы, сяброў няма — ёсць распараджальнікі тваім часам.

717. Felicitas nutrix est iracúndiae (PS).

Счастье порождает заносчивость.

Шчасце спараджае фанабэрыстасць. *Параўн.*: Шчасце прымагнічвае прыяцеляў і адпыхвае сяброў.

718. Felicitatem ingentem ánimus ingens decet.

Великому духом подобает большое счастье. *Ср.*: Большому кораблю — большое плаванье.

Вялікаму духам пасуе вялікае шчасце. *Параўн.*: Вялікаму розуму патрэбныя яшчэ ўдача і шчасце. Да славы бацькоў шчасліваму патрэбна ўласная праца і ўдалае імгненне выпадку.

719. Feliciter is sapit, qui periculo alieno sapit (PI).

Легко стать мудрым тому, кто научился на чужой беде. *Ср.*: На чужом молоке обжегся, на свою воду дует.

Лёгка стаць мудрым таму, хто навучыўся на чужой бядзе. *Параўн.*: Лепей чужымі нагамі ўпасці, чым бразнуцца сваім бокам.

720. Felix criminibus nullus erit diu.

Никто не будет счастлив преступлением. *Ср.*: Неправедно нанесённое боком вылезет. Лихо тому, кто неправду творит кому.

Ніхто не будзе шчаслівым злачынствам. *Параўн.*: Ніколі не можа быць шчаслівым злодзей. Мець права на шчасце — не значыць быць шчаслівым. Шчаслівы, хто змалку засвоіў: грэх браць чужое.

721. Felix opportunitate mortis.

Счастлив, кто умирает вовремя.

Шчаслівы, хто памірае своєчасова. *Параўн.*: З дурачыны захварэў, без галасы (прычытаннаў) пахавалі. Да шчасця не радуйся, раней смерці не памірай.

722. Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Щастлив, кого чужая беда учиг осторожности.

Шчаслівы, каго чужая бяда вучыць асыярожнасці. *Параўн.*: Павучаць умеюць многія, выконваюць уласныя павучанні рэдкія.

723. Felix quicumque dolore altéius disces posse cavere tuo (Tib).

Щастлив ты, если на горе другого можешь учиться отвращать свое. = Шчаслівы ты, калі на горы другога можаш навучыцца адхіляць сваё. *Параўн.*: Шчаслівае дзіця ўстакроць часцей стане шчаслівым дзедам, чым няшчаснае і плаксівае.

724. Felix, qui nihil debet.

Щастлив, кто ничего не должен. *Ср.*: Долг не ревет, а спать не дает. = Шчаслівы, хто нічога не павінны. *Параўн.*: Даўгі — кандалы на нагах сумленнага. Як бы ні выстарваўся чалавек, ніводзін без даўгоў не бывае, ніводзін не паспявае выканаць усе абяцанні.

725. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas

Atque metus omnes et inexorabile fatum

Subjecit pedibus strepitumqu(e), Acherontis avari (V).

Щастлив тот, кто смог познать причины вещей и поверг под ноги все страхи и неумолимую судьбу, и шум волн жадного Ахеронта.

NB! *Ахеронт* — название реки смерти в подземном царстве.

Шчаслівы той, хто змог спазнаць прычыны рэчаў і атапаітаў усе страхі і няўмольны лёс і шум хваляў скапагнага Ахеронта.

726. Felix qui quod amat, defendere fortiter audet (O).

Щастлив, кто смело берет под свою защиту то, что любит.

Шчаслівы, хто смела бярэ пад сваю абарону палюбленае. *Параўн.*: Калі жанчына і паўтараецца, усё роўна не стаіць на месцы.

727. Féminae naturam régere desperare est ótium (PS).

Забудь покой, если вздумал править женщиной.

(Пер. М. Гаспарова)

Забудзь супакой, калі надумаў кіраваць жанчынай. *Параўн.*: Жонка і мужык — з адной хмары маланкі. Закаханыя сварачца — мірацца. Што ні ёсць, усяго хоча дастатная жанчынка.

728. Fémina nihil pestilentius (Hom).

Нет ничего пагубнее женщины.

Няма нічога больш згубнага, чым жанчына. *Параўн.*: Жанчына пачынае ашукваць языком. Прыгожая — няверная. Хваляць і бэсцяць адно другога жанчына і мужчына, няшчасныя адно без другога — яны ж. Жанчына ільсцівіць — дурное мысліць.

729. Fémina quid faciat, cum sit vir lévira ipsa? (O).

Что делать женщинам, если мужчины легкомысленнее их?

Што рабіць жанчынам, калі мужчыны больш легкадумныя, чым яны? *Параўн.*: Няма горшага жанчыне, чым мужчына — размазня.

Конь седака, а жанчына мужчыну адразу чуе. Няма люстра для ўласных рагоў. 3-за дзяцей цяпельца многіх сем'яў не тухне.

730. Feras, non culpes, quod mutari non potest (PS).

Переноси без жалоб невозможное изменить.

Перанось без скаргаў немагчымае змяніць. *Параўн.*: Сеў на калёсы, не думай, што паехаў.

731. Fériunt summos fulgura montes.

Молнии ударяют в высокие горы. *Ср.*: Гроза бьет по высокому дереву.

Маланкі стукаюць у высокія горы. *Параўн.*: Разумных паважаюць, але рэдка любяць. Бяда пажылага, калі ён пусты, няшчасце пажылага — калі не можа нічому вучыць.

732. Ferrum quando calet cūdere quisque valet.

Куй железо, пока горячо.

Куй жалеза, пакуль гарачае. *Параўн.*: На дагледжаны статак не прыйдзе ўпадак; абдуманая хутка робіцца.

733. Ferrum ferro acūitur.

Железо острится железом. *Ср.*: Сталь сталью острят. Клины клином вышибают.

Жалеза вострыцца жалезам.

**734. Fertīlior seges est alienis semper in agris,
Vicīnumque pecus grāndius uber habet (O).**

На чужом поле жатва всегда обильнее, у соседского скота вымя крупнее.

На чужым полі жніво заўсёды большае, у суседняй жывёлы вымя буйнейшае. *Параўн.*: У чужой кішэні болей грошаў. Чужая жонка не важней і не саладзей, а азіраецца.

735. Festina lente.

Торопись не спеша. *Ср.*: Тише едешь — дальше будешь. Поспешишь — людей насмешишь.

Спяшайся без прыспеху. *Параўн.*: Разумны яшчэ не падумаў, дурань пачаў. Усюды спяшаў — нікуды не папаў.

736. Festinant decurrere velox flōsculus vitae.

Быстро осыпается недолговечный цветок жизни.

Хутка абсыпаецца нядоўгавечная кветка жыцця.

737. Festinatio judiciorum noverca.

Поспешность — мачеха судьи (*m.e.* судья не должен спешить).

Паспешлінасць — мачыха судзі.

738. Festinatio tarda est (OC).

Торопливость медлительна. *Ср.*: Короткая дорога — самая длинная. Вскачь землю не пашут.

Паспешлінасць павольная. *Параўн.*: Варона прама лягае, але дома не начуе. Прыспех — маці і мачыха.

739. *Fiat justitia, péreat mundus!*

Пусть погибнет мир, но свершится правосудие! **NB!** *Выражение крайнего формализма в праве. Согласно этому принципу абстрактные мнения буквоедской законности ставятся выше интересов народа, для благополучия которого они предназначены.*

Няхай загіне свет, але здзейсніцца правосуддзе!

740. *Fiat voluntas tua!*

Да пусть будет воля твоя!

Няхай будзе воля твая!

741. *Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.*

Ты, пожалуй, не найдешь мужа, верного жене. *Ср.:* Что нам дано, не влечет.

Ты, мабыць, не знойдзеш мужа, вернага жонцы. *Параўн.:* Калі мужык пачынае здраджваць жонцы, яна хутка пераўзыходзіць не аднаго яго. Мужык па дрывы, жонка за дзверы. Жонка хоча мужыка багатага, а любоўніка хоць гарбатага.

742. *Fidem rectumque cole.*

Чти честность и справедливость.

Паважай (цані) сумленнасць і справядлівасць.

743. *Fide, sed cui fidis, vide.*

Доверяй, но смотри, кому доверяешь.

Давярай, але глядзі, каму давяраеш. *Параўн.:* Блазан усім давярае, разумны — усіх правярае.

744. *Fígulus figulo invidet, faber fabro.*

Гончар завидует гончару, мастер — мастеру. *Ср.:* Завистливое око видит широко. Берут завидки на чужие пожитки.

Ганчар зайздросціць ганчару, майстар — майстру. *Параўн.:* Стань майстрам і не турбуйся пра зайздроснікаў, суседзяў, начальнікаў. Без зайздрасці ніводзін творца не абыходзіцца.

745. *Finis ab origine pendet.*

Конец зависит от начала. *Ср.:* Каково начало, таков и конец.

Канец залежыць ад пачатку.

746. *Finis coronat opus.*

Конец венчает дело. *Ср.:* Конец — делу венец. Хорошо то, что хорошо кончается.

Канец вячае справу. *Параўн.:* Пасля пацалунку абнімаюць. Не зарабіў, не ашчаджайся. Не агрымаў — не думай пра злодзеяў.

747. *Finis rei attendendus est.*

Заботься о завершении начатого.

Клапаціся пра заканчэнне пачатага. *Параўн.:* Прыйшоў у госці, думай пра сыход. Як нельга адначасова стаяць на зямлі і сядзець на возе, так нельга пачаць і не закончыць. Шукай, калі верыш у знаходку. Раней пошукі — раней знаходкі... і страты.

748. Finis unius diei est principium alterius.

Конец одного дня — начало другого.

Канец аднаго дня — пачатак другога.

749. Fit fabricando faber.

Мастера делает практика.

Майстра робіць практыка. *Параўн.*: Сапраўднага майстра па рэчах пазнаюць. Майстар тым большы, чым болей у яго парады просяць. У любога майстра шмат браку.

750. Flamma fumo est próxima (Pl).

Где дым, там огонь. *Ср.*: Дыма без огня не бывает. Без ветра камыш не качается.

Дзе дым, там агонь. *Параўн.*: Дым не вецер, не падыхаеш.

751. Flet victus, victor periiit.

Побежденный плачет, победитель гибнет (*m.e.* победу добываю-ют ценой смерти героев).

Пераможаны плача, пераможца гіне (*г.зн.* перамогу здабываюць цаной смерці герояў). *Параўн.*: Цяжкая перамога пасля смерці, але яна даўгавечней. Не перамагацца сёння, калі не будзе перамогі і заўтра.

752. Fluctus numerare (Cic).

Считать волны. *Ср.*: Считать ворон. Бить баклуши.

Лічыць хвалі. *Параўн.*: Хваля, як жанчына: акунецца ў яе другі, і яна ўжо належыць другому.

753. Foliis similes homines (Hom).

Листьям подобны люди. = Да лістоў падобныя людзі. *Параўн.*: Людзі — не лісце, усе розныя.

754. Fontes ipsi sitiunt.

Даже источники жаждут.

Нават крыніцы смагнуць. *Параўн.*: Хочаш для суседзяў быць добрым — не пазычайся ў іх, з сябрамі — давай ім.

755. Fōntibus ex módicis concrescit máximus amnis.

Из небольших родников вырастает большая река. *Ср.*: Пушинка к пушинке — выйдет перинка.

З невялікіх крыніц вырастае вялікая рака.

756. Formosa fácies muta commendátio (PS).

Красивая наружность — немая рекомендация. *Ср.*: По одежке встречают, по уму провожают.

Прыгожая знешнасць — нямая рэкамендацыя.

757. Formosis lévitas semper amica fuit (Prp).

Спутником красоты всегда было легкомыслие. *Ср.*: Сердце красавицы склонно к измене и к перемене, как ветер мая.

Сладарожнікам прыгажосці заўсёды было легкадумства. *Параўн.*: Прыгажуню не бачыш — не хочацца.

758. Fors ómnia versat (V).

Слепой случай меняет всё.

Сляпы випадак змяняе ўсё. *Параўн.*: Цяжка сказаць, ці прымешца прышчэпка, паплыве дрэва, якое народзіцца дзіця. Вырас на балоце — цані яго, памог выпадак — хвалі яго. Пашанцавала — супакойся; растанешся хутка з шанцункам.

759. Fortes fortuna ádjuvat (Ter).

Смелым судьба pomagaе. *Ср.*: На смелаго собака лае, а трусливаго кусае.

Смелым лёс дапамагае. *Параўн.*: Смелы пачатак — палова поспеху. Адважны знойдзе сваё і згубленае палахліўцам.

760. Fortes non modo fortuna ádjuvat, ut est in vétere provérbio, sed multo magis rátio (Cic).

Храбрым помогае не толькі судьба, як учыт старынная посьловіца, но гораздо больш — разум.

Адважным дапамагае не адно лёс, як вучыць старая прымаўка, але значна больш — розум. *Параўн.*: Адважны каўбасы есць, а нясмеламу і бульбы няма. Адважныя з гузакоў не вылазяць.

761. Fórtiter ille facit, qui miser esse potest (Mart).

Мужествен тот, кто сумел добрым в несчастьи быть.

(Пер. Ф.Петровского)

Мужны той, хто здолеў добрым у няшчасці быць.

762. Fortitudo circumssistitur hinc audácia, inde timiditate (Ap).

Храбрость посредине между неразумной отвагой и робостью.

Храбрасць пасярэдзіне паміж неразумнай адвагай і нясмеласцю. *Параўн.*: Адважных любяць жанчыны і начальнікі і не любяць жыццё.

763. Fortuna belli artem victos quoque docet.

Судьба учит военному искусству даже побежденных.

Лёс вучыць ваеннаму майстэрству нават пераможаных. *Параўн.*: Бога, лёс усе хваляць, глядзі, ты не спазніся.

764. Fortuna caeca est (Cic).

Судьба слепа.

Лёс сляпы. *Параўн.*: Злодзей просіць лёс памагчы, як араты — засеяць ніву; лёс адзываецца: для злодзея — турмою, для сейбіта — збажыною. Лёс не ўчуе цябе, калі дзяды і бацькі пра гэта ж не прасілі.

765. Fortunae libido géntibus moderatur (Sl).

Прихоть случая управляет миром.

Прыхамась выпадку кіруе светам. *Параўн.*: Жыту не назбегнуць жорнаў, чалавеку — выпадку. Якое ні глыбокае возера, праз яго пераплывае лодка. Маланка асвятляе, але не яна дзень асвятляе.

766. Fortuna favet fátuis.

Судьба помогает глупым. *Ср.*: Дурак спит — счастье в головах лежит.

Лёс памагае неразумным. *Параўн.*: Лёс, як жанчына, не заўсёды выбірае дастойнага. Лёс морачных і дурных не абавязаны чуць.

767. Fortuna favet fórtibus.

Судьба помогает сильным.

Лёс дапамагае моцным. *Параўн.*: Лёсу нявыгадна хвораму пасабляць — толку не будзе: гнілая бульба не ўродзіць.

768. Fortuna fingit latratque, ut lubet (Pl).

Судьба лепит и мнет, как ей заблагорассудится.

Лёс лепіць і мне, як яму ўздумаецца. *Параўн.*: Шчасце — рака, лёс — крыніцы, без якіх ракі не бывае.

769. Fortuna cítius repérias, quam retíneas (PS).

Счастье легче найти, чем сохранить. *Ср.*: Счастье найти легко, а потерять еще легче.

Шчасце лягчэй знайсці, чым захаваць. *Параўн.*: У невідущага і нядумкага шчасце заўжды карацейшае за нядольствы, як свята за будзень, нядзеля за тыдзень. Усе хочучь скакаць уверх, мала хто рупіцца, каб захаваць наяўнае.

770. Fortunam suam quisque parat.

Свою судьбу каждый находит сам.

Свой лёс кожны знаходзіць сам. *Параўн.*: Лёс унуку нясуць дзяды. Не пніся часта скакаць вышэй за галаву: раз скокнуў, два, пакінь рэшту нашчадкам. Пазычацца абярэгам — страціць іх.

771. Fortuna nímium quem fervet, stultum facit (PS).

Кого счастье слишком пригреет, тот глупеет. *Ср.*: Обезумел от счастья. = Каго шчасце занадта прыгрэе, той дурнее. *Параўн.*: Падзяліцца шчасцем з другім — сваё ўмацаваць.

772. Fortuna non mutat genus (H).

Богатством не изменишь происхождение.

Багаццем не зменіш паходжанне. *Параўн.*: Імкненне да багацця — прага карэння да вады, але не ад вады залежаць дрэва і плады яго. Грошы не перафарбуюць вочы.

773. Fortuna obesse nulli contenta est semel.

Судьба никогда не довольствуется тем, что вредит только однажды. *Ср.*: Беда никогда не приходит одна. Одна беда родит другую. = Лёс ніколі не задавальняецца тым, што шкодзіць толькі аднойчы. *Параўн.*: Бяда да бяды як па нітачцы ідзе.

774. Fortunato omne solum pátria est.

Для счастливого всякая страна — отечество.

Для шчаслівага ўсякая краіна — айчына. *Параўн.*: Чужая краіна можа быць золатам, але яго не ядуць. Прыезджы добры, а свой лепей: прыезджы яшчэ не скрывіўся, а свой заплакаў.

775. Fortuna quo se, eodem et inclinat favor.

Где счастье, там и успех.

Дзе шчасце, там і поспех. *Параўн.*: Не заўсёды ўдача нясе поспех, шчасце — грошы. Пospех, грошы вядуць да хваробы гэтак жа часта, як голад.

776. Fortunatus domi maneat.

Счастливы пусть остается дома. *Ср.*: От добра добра не ищут. От здоровья не лечатся.

Шчаслівы няхай застаецца дома. *Параўн.*: У самай маленькай хаце зачастую болей шчасця, чым у палацы на вялікай дарозе.

777. Fortuna unde aliquid fregit, cassum penitus est.

Когда судьба что-либо ломает, уничтожает дотла. *Ср.*: Одна беда идет, другую за собой ведет.

Калі лёс што-небудзь ломіць, знішчае датла. *Параўн.*: Лёс і агонь не дражні — спяляць.

778. Fortuna usu dat multa, mancipio nihil.

Судьба многое дает в пользование, ничего в собственность.

Ср.: Счастье не палка — в руки не возьмешь.

Лёс шмат што дае ў карыстанне, нічога ва ўласнасць. *Параўн.*: Здароўе, грошы, пасады — не вечныя.

779. Fortuna vitrea est — tum, cum splendet, frangitur (PS).

Судьба что стекло — когда блестит, разбивается. *Ср.*: Буря ломает высокие деревья.

Лёс як шкло — калі блішчыць, разбіваецца. *Параўн.*: Доля не пастух, кожнаму дае раздарожжа: выбірай — памыляйся, знаходзь — радуйся. Нават калі лёс нічога не даў, а толькі захаваў — выдзяквайся, маліся.

780. Frangit fórtia corda dolor (Tib).

Горе сокрушает и сильных духом. = Гора крышицы і моцных духам. *Параўн.*: Бяда і лёс у адной торбе ляжаць. Маліць лёс трэба, пасабляць яму — найважна таксама.

781. Fratrum dulce sodalítium.

Сладостно братское содружество.

Салодкая брацкая садружнасць.

782. Fratrum inter se irac sunt acerbissimae.

Раздоры между братьями страшнее всего.

Сваркі паміж братамі страшней за ўсё. *Параўн.*: З братам паб'ешся — памірышыся, з суседам — ніколі.

783. Fraus est accipere, quod non possis réddere (PS).

Обманщик, кто берет, зная, что не сможет вернуть. *Ср.*: Умел взять — умей отдать. Обещанного три года ждут.

Падманшчык, хто бярэ, ведаючы, што не зможа вярнуць. *Параўн.*: Ашуканец і ліхвар — пальцы адной рукі. Ашуканец не аддае, а дурань чаго сыскавае, калі сам аддаў.

784. Fraus est fraudem celare.

Скрывать обман — это тоже обман.

Хаваць падман — гэта таксама падман.

785. Fraus in auctorem récidit.

Обман падает на виновника.

Падман падае на вінаватага. *Параўн.*: Кропля сумлення важней за літр ашуканства.

786. Frequens imitatio transit in mores.

Частое подражание становится собственным характером.

Частае перайманне становіцца ўласным характарам. *Параўн.*: З маленькага хлуса вырасце вялікі ашуканец, а то і злодзей.

787. Frondem in silvis non cernere (O).

Не видеть листьев в лесу. *Ср.*: За деревьями леса не видеть. *Ср. тж. у И.Крылова.*: А слона-то я и не приметил.

Не бачыць лістоты ў лесе.

788. Frons animi jánuua.

Лоб — врата души.

Лоб — вароты души. *Параўн.*: Рот упрыгожваюць зубы, твар — вочы і лоб.

789. Fronte capillata, post est occasio calva.

Случай спереди волосат, азади лыс (*т.е.* упустишь удобный момент, потом его не ухватишь).

Выпадак спераду валасаты, а заду лысы (*г.зн.* упусціш зручны момант, потым яго не схопіш). *Параўн.*: Пра колер воч дзіцяці думаць да вяселля. Сляпы добра ходзіць па сваёй хаце, — так лёс выбірае.

790. Fronti nulla fides (J).

Внешности не доверяй. *Ср.*: По одежке встречают, по уму прощаются. Не гляди на лицо, гляди на обычай (поведение).

Знешнасці не давярай.

791. Fruere vita, dum vivis.

Наслаждайся жизнью, пока живешь. *Ср.*: На одного человека не дается два века. Годы не птица: улетят — не поймаешь.

Наталяйся жыццём, пакуль жывеш. *Параўн.*: Сабака не супакоіцца, пакуль усе не заснуць, гуляка — пакуль не захварэе.

792. Frustra fit per plura, quod potest fieri per pauciora.

Напрасно делать большим то, что можно сделать меньшим.

Дарэмна рабіць большым тое, што можна зрабіць меншым.

793. Frustra legit, qui non intéllegit.

Напрасно читает, кто (прочитанного) не понимает. *Ср.*: Смотрит в книгу, а видит фигу.

Дарэмна чытае, хто (прачытанага) не разумее. *Параўн.*: Не кніга дае розум, а вывад са зместу. Разумны разбірае, неразумны хваліць.

ца неразабраным. Адна з вялікіх ласкаў Бога чалавеку — кніга; дык выбірай насалоду сапраўдную.

794. Fugit irreparabile tempus (V).

Бежит безвозвратное время.

Бяжыць незваротны час. *Параўн.*: Час — рака, усіх абмывае — не ўсіх вымывае.

795. Fumum pátimur propter ignem.

Мы терпим дым из-за огня. *Ср.*: Любишь братъ — люби и отдавать. Любишь гостить — люби и к себе звать.

Мы церпім дым з-за агню. *Параўн.*: Суседзяў і братоў хоць і не любяць, усё роўна церпяць.

796. Funiculis ligatum vel puer verberaret.

Связанного веревками и ребенок побьет.

Звязанага вяроўкамі і дзіця наб'е.

797. Funiculus triplex non fáçile rúmpitur.

Тройной канат нелегко разорвать. *Ср.*: Двойная нитка крепче шьет.

Трайны канат нялёгка разарваць. *Параўн.*: Долю засноўваюць пакаленні, учынкi самога і выкананне запланаванага.

798. Furtum ingeniosus ad omne,

Cándida de nigris et de candéntibus atra

Qui fáçere adsúerat (O).

Способен на любой обман тот, кто привык делать из черного белое, из белого — черное.

Здольны на любы падман той, хто прывык рабіць з чорнага белае, з белага — чорнае. *Параўн.*: Круціў, круціў — сябе скруціў. Хто часта абвінавачвае і выбачаецца, той не проста хлус — двурушнік і эгаіст.

799. Futurorum praesciéntia non e sórtibus aut augúriis petenda est, sed a prudéntia (Cic).

Предвидение будущего должно опираться не на предсказания и приметы, а на мудрость.

Прадбачанне будучыні павінна абапірацца не на прадказанні і прыкметы, а на мудрасць. *Параўн.*: Празорнасць не выпрошваюць — выгорваюць пакаленнямі і заслугамі перад лёсам. Доля не ўсміхаецца — сам усміхайся ёй. Прыйшоў час, чалавек сам бяжыць да кашчавай; асабліва хутка яна заве пустых, перагарэлых, клятваадступных. Што б не казалі людзі, трымацца за справу, і жыццё аддзякуе за вернасць.

800. Galeatum sero duelli pónitet.

Вооруженному (*букв.*: со шлемом на голове) поздно сожалеть о войне. *Ср.*: Назвался груздем, полезай в кузов. Взялся за гуж, не говори, что не дюж.

Узброенаму (*лит.*: са шлёмом на галаве) позна шкадаваць пра вайну.

801. Gallus in suo sterquilinio plúrimum potest.

На своей навозной куче петух всемогущ (*т.е.* у себя дома всяк хозяин).

На сваёй гнойной кучы певень усемагутны.

802. Gárrulus esse cave: qui garrit, ineptus habetur.

Остерегайся быть болтливым: кто болтает, считается глупым.

Ср.: Ешь пироги с грибами, а язык держи за зубами. Большое карканье доводит до бьяканья.

Сцеражыся быць балбатлівым: хто балбоча, лічыцца неразумным. *Параўн.*: Разумны маўчыць, бязглузды павучае. Галава без розуму, язык без унімку, што сноп без перавясла.

803. Gaudeamus igitur!

Возрадуемся же! **NB!** *Начало известной студенческой песни, окончательный текст которой оформился в XVIII столетии.*

Узрадуемся ж! *Параўн.*: Радасць — працаваць для сябе і Бога. Штодня ўзгадваеш Бога — прыйдзе радасць.

804. Gaudeamus igitur, Júvenes dum sumus!

Итак, давайте веселиться, пока мы молоды! *См. выше.*

Такім чынам, давайце весяліцца, пакуль мы маладыя.

805. Gáudia principium nostri sunt saepe doloris (O).

Радость — часто начало нашего горя. *Ср.*: Хорошо смеется тот, кто смеется последним. Радость не вечна, печаль не бесконечна.

Радасць — часта пачатак нашага гора. *Параўн.*: Як граюць, так скачуць. Добра — умець радавацца, але болей важна — умець працаваць.

806. Gáudii maeror comes.

Печаль — спутница радости. *Ср.*: Счастье с несчастьем рядом живут.

Смутақ — спадарожнік радасці. *Параўн.*: Без слязіны няма песні. Без слязінкі няма ў песні і радасці пачуцінкі.

807. Gáudium in litteris est.

Литература приносит удовольствие.

Літаратура прыносіць задавальненне.

808. Genus irritabile vatum (H).

Ранимое племя поэтов.

Уражвальнае племя паэтаў. *Параўн.*: Самы горшы паэт устакроць мудрэйшы за самага лепшага інжынера.

809. Gladius ferit corpus, ánimos orátio.

Меч поражает тело, слово — душу. *Ср.*: Слово не обух, а от него люди гибнут.

Слова раніць цела, слова — душу. *Параўн.*: Рана загаіцца, злое слова — не.

810. Glória ad Hercúleas usque columnas.

Слава до самых Геркулесовых столпов. **NB!** *Геркулесовыми столпами называли гору Кальпе на европейском берегу и гору Абила на африканском берегу Гибралтарского пролива. Фразеологизм употребляется в значении "крайний запад", "конец земли".*

Слава да самых Геркулесавых слупоў. *Параўн.*: Толькі тая слава, калі пасяя смерці дзевяць пакаленняў славяць. Слава не грошы, не цэрквы, слава — дзеці і помнікі. Славяць справы для другіх.

811. Glória umbra victóriæ est.

Слава — тень победы (*т.е.* слава, как тень, сопровождает победу).

Слава — цень перамогі. *Параўн.*: За добрым ідзе слава, за дрэнным — абгаворы. Слаўных славяць і ўнукі.

812. Gloriosus et apud pósteros.

Славен и в грядущих поколениях. *Ср.*: Бессмертная слава.

Слаўны і ў будучых пакаленнях. *Параўн.*: Слава, калі славяць цябе ўнукі.

813. Generosus es ex crumena.

Родовитый ты благодаря кошельку.

Радавіты ты дзякуючы кашальку.

814. Grandis, et, ut ita dicam, pudica orátio non est maculosa, nec túrgida, sed naturali pulchritúdi ne exurgit (Pl).

Истинное возвышенное и, так сказать, целомудренное красноречие прекрасно природной красотой, а не вычурностью и напыщенностью.

Спраўды ўзвышанае і, так сказаць, цнатлівае красамоўства адпавядае прыроднай прыгажосці, а не вычварнасці і напышлівасці.

815. Grata supervéniet, quae non sperábitur hora (H).

Приятным будет наступление часа, на который ты не надеялся.
Пръемнай будзе наступленне гадзіны, на якую ты не спадзяваўся.

816. Grátia grátiam parit.

Одолжение рождает одолжение. *Ср.*: Долг платежом красен.
Паслуга нараджае паслугу.

817. Grave senectus est homínibus pondus.

Тяжелая для людей ноша — старость. *Ср.*: Старость — не радость.

Цяжкая для людзей ноша — старасць. *Параўн.*: Нават сабака пры старасці не брэша. Бяда, калі ад старога чуюць адны стогны і просьбы.

818. Grave tormentum fames.

Голод — тяжелая мука. *Ср.*: Голод — сварливая кума: грызет, пока не дойдет.

Голад — цяжкая пакута. *Параўн.*: Галоднаму трэба ежы, сытаму — музыкі, мужыку — жанчына, жанчыне — грошы, грашам — галоднага. Голад і каросту кіем не прагоніш.

819. Graviora quaedam sunt remédia perículis.

Некоторые лекарства хуже болезней.

Некаторыя лекі горш за хваробы.

820. Gravis ánimi poena est quem, post facti póenitet,

Gravis ánimus dúbiam non habet senténtiam (PS).

Нет хуже наказания, чем раскаянье,

Кто духом тверд — не знает колебанья. (Пер. М.Гаспарова)

Няма горшай кары, чым раскаянне, хто духам цвёрды — не ведае ваганняў.

821. Gravíssimum est impérium consuetúdinis.

Сила привычки очень устойчива. *Ср.*: Привычка — вторая натура. = Сіла прывычкі вельмі ўстойлівая. *Параўн.*: Звычай і прыкмета з чалавекам ад люлькі да магілы.

822. Grávius est malum omne, amoeno quod sub aspectu latet (PS).

Невидимое зло всего тревожнее.

Нябачнае зло больш ад усяго трывожнае.

823. Grex totus in agris unius scábile cadit.

Все стадо погибает в поле от парши одной. *Ср.*: Одна паршивая овца все стадо портит. От одного гнилого яблока весь воз загнивает.

Увесь стагак гіне ў полі ад паршы адной.

824. Grunnit porcellus, ut sus vetus ante, tenellus.

Малый поросенок хрюкает, как хрюкала старая свинья. *Ср.*: Что у родителей слетает с языка, то у ребенка скачет на языке.

Малое парася рохкае, як рохкала старая свіння.

825. Gubernare e terra.

Управлять (кораблем) с суши (*т.е.* с безопасного места поучать того, кто находится в опасности).

Кіраваць (караблём) з сушы (*г.зн.* з бяспечнага месца павучаць таго, хто знаходзіцца ў небяспецы).

826. Gula plures, quam gladius peremit.

Прожорливость погубила больше людей, чем меч.

Пражэрліваць загубіла больш людзей, чым меч. *Параўн.:* Голад і гарэлка — браты, загубілі болей людзей, чым усе войны. Абжора есць самога сябе.

827. Gutta cavat lapidem (O).

Капля долбит камень. *См. ниже.*

Кропля дзяўбе камень.

828. Gutta cavat lapidem, consúmitur ánnulus (ánnulus) usu (O).

Капля долбит камень, изнашивается от употребления кольцо. *См. ниже.*

Кропля дзяўбе камень, зношваецца ад ужытку пярсцёнак.

829. Gutta cavat lapidem non bis, sed saepe cadendo;

Sic homo fit sapiens non bis, sed saepe legendo.

Как капля долбит камень не двукратным, а многократным падением, так и человек становится мудрым не от двукратного, а от многократного чтения. *См. выше.*

Як кропля дзяўбе камень не двухразовым, а шматразовым падзеннем, так і чалавек становіцца мудрым не ад двухразовага, а ад шматразовага чытання.

830. Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo (O).

Капля долбит камень не силой, а частым падением. *См. выше.*

Кропля дзяўбе камень не сілай, а частым падзеннем. *Параўн.:* Не сеюць соткі двойчы, наказ і прыкмету не паўтараюць. Паўтараюць дзеціам — вучаць, сталым — адвучаюць.

831. Gutta fortunae pro dólío sapiéntiae.

Капля счастья лучше бочки мудрости.

Кропля шчасся лепш за бочку мудрасці. *Параўн.:* Яднанне з прыродай часта абагачае болей, чым мудрая кніга.

832. Gyrat rependo prius infans quam gradiendo.

Ребенок должен ползать прежде, чем начнет ходить. *Ср.:* Все-му свое время. Всякому овощу свое время. Не всё сразу.

Дзіця павінна поўзаць раней, чым пачне хадзіць. *Параўн.:* Спяраша вучацца, пасля вучаць. Нядзеля раней суботы не бывае.

833. Habent locum male dicti crebrae nuptiae (PS).

Повторный брак — всегда предмет злословия.

Паўторны шлюб — заўсёды прадмет абгавораў. *Параўн.*: Першы шлюб ад Бога, другі ад людзей. Першая жонка дрэнная, другая яшчэ горшая.

834. Habent mortalia casum (Lcn).

Всё преходящее подвержено случайностям.

Усё пераходнае падвергнута выпадковасцям. *Параўн.*: Закурае певень ці не, усё роўна ноч закончыцца. Крышка коціцца — да чайніка дакоціцца.

835. Habent sua fata libelli.

Книги имеют свою судьбу. = Книгі маюць свой лёс. *Параўн.*: Не было б пустых кніг — людзі не бачылі б разумных кніг, людзей, сустрэч. Болей ад усіх праклінае гарэлку кніга. Пустая кніга, як тэлевізар — адвучвае ад спазнання глыбіні жыцця.

836. Habent sua fata numeri.

Числа имеют свою судьбу.

NB! Это выражение связано с поверьем, что некоторые цифры имеют особое значение и могут воздействовать на счастливый или несчастливый исход дела (например, 4, 6, 7, 13, 19).

Лічбы маюць свой лёс.

837. Habent sua sidera lites.

Споры судьба решает.

Спрэчкі лёс вырашае. *Параўн.*: У спрэчцы ісціна не нараджаецца. Не даводзь да спрэчкі, бо тады не заўсёды перамагае мацнейшы. Няма ядавітых траў, няма бескарысных спрэчак.

838. Habet humilitatem metus (Cic).

Страх угнетает. = Страх прыгнятае. *Параўн.*: Гора чалавеку, калі ім кіруе страх. Хто вырас пры маланках, страху не ведае. Усе баяцца цемры, адны прызнаюцца, другія — не.

839. Habet suum venenum blanda oratio (PS).

У льстивой речи свой яд.

У ліслівай гаворцы свая атрута. *Параўн.*: Разумець шкоду ліслівых слоў — адна справа, трапляць у іх палон — другая справа.

840. *Habita fides ipsam plerumque fidem obligat (L).*

Оказанное доверие обычно вызывает ответную верность.
Аказаны давер звычайна выклікае адпаведную вернасць.

841. *Haec data poena diu vivéntibus.*

Таково наказание долго живущим.

Такое пакаранне доўгажыхарам. *Параўн.*: Дрэва падае, куды нахілілася, чалавек памірае, як жыву.

842. *Haec dies aliam vitam, alios mores póstulat.*

Этот день требует другого образа жизни, других обычаев. *Ср.*:
Иные времена — иные нравы. У каждого времени свои песни.
Гэты дзень патрабуе іншага спосабу жыцця, іншых звычак.

843. *Haec fac ut felix vivis.*

Поступай так, чтобы жить счастливо.

Паступай так, каб жыць шчасліва. *Параўн.*: Хто навучыць мяне дзейнічаць разумна? Пра шчасце, ісціну, сяброў мудры не спяшыць выказацца.

844. *Haec habui, quae dixi.*

Сказал, что хотел сказать.

NB! Этими словами обычно заканчивал свои речи Цицерон.

Сказаў, што хацеў сказаць. *Параўн.*: Усё не выкажаш — то і не намагайся.

845. *Haec stúdia adulescéntiam alunt (Cic).*

Науки юношей питают. (Пер. М.В.Ломоносова)

Навукі юнакоў жывяць. *Параўн.*: Калі малады вучыцца, то сталы вучыць. Навука ў грамадстве, як мазгі ў чалавека.

846. *Haec stúdia adulescéntiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis solátium ac perfúgium praebent (Cic).*

Занятия (наукой) питают юношей, приносят усладу старикам, украшают в счастье, служат убежищем и утешением в несчастье.

Заняткі (наукай) жывяць юнакоў, прыносяць насалоду старым, упрыгожваюць у шчасці, з'яўляюцца прыстанішчам і судзяшэннем у няшчасці. *Параўн.*: Паўтараць невуку — будавацца на балоце. Неадукаванасць ганьбіць сталых болей, чым юнакоў.

847. *Hánnibal ad portas! (L).*

Ганнибал у ворот! **NB!** Как пишет Тит Ливий ("Ab urbe condita", XXIII, 16), это выражение было употреблено, чтобы подчеркнуть ту опасность, которая нависла над Римом в один из критических моментов второй Пунической войны, когда главнокомандующий карфагенскими войсками Ганнибал, захватив Капуя, Ному и Нукерию, двинул войска к Риму. Выражение употребляется в значении: грозная опасность совсем рядом.

Ганібал каля варот!

848. Harenae noli mandare sémina.

Не следует сеять на песке.

Не варта сеяць на пяску. *Параўн.*: Дом без каменнага падмурку — чалавек без навукі і абярэгу.

849. Haud fáciie emergunt, quorum virtútibus obstat

Res angusta domi (S).

Нелегка подняцца тым, чьи способности скованы нуждой.

Нялёгка падняцца тым, чые здольнасці закаваныя нястачай.

850. Haud semper errat fama, aliquando et éligit (T).

Не всегда ошибается молва, иногда правильно разберется.

Не заўсёды памыляюцца чуткі, часам правільна разбіраюцца.

851. Haurit aquam cribro, qui discere vult sine libro.

Решетом черпает воду, кто хочет учиться без книги. *Ср.*: Книга — лучший учитель.

Рэштам чэрпае ваду, хто хоча вучыцца без кнігі. *Параўн.*: Без старога і настаўніка не памудрэеш.

852. Heredis fletus sub persona risus est (PS).

Плач наследника — замаскированная радость. *Ср.*: Глазами плачет, а сердцем смеется. Лить крокодиловы слезы.

Плач наследніка — замаскіраваная радасць.

853. Heu, consciéntia ánimi gravis est sérvitus! (PS).

Ах, хуже рабства угрызенья совести!

Ах, горш за рабства дакоры сумлення! *Параўн.*: Нячыстае сумленне аднаго — пагрозы сям'і, двух — калектыву, трох — грамадству. Бяда, калі на цэлую сям'ю адно сумленне.

854. Heu Fácinus! Non est hostis metuendus amanti.

Quos credis fidos éffuge: tutus eris (O).

О, измена! Любящему не врага следует бояться. Избегай кого считаешь верными друзьями, и ты будешь вне опасности.

О, здрада! Закаханаму не ворага трэба баяцца. Пазбягай каго лічыш вернымі сябрамі, і ты будзеш па-за небяспекай.

855. Heu, Fortuna!..

Ut semper gaudes illúdere rebus humanis!

О, Фортуна! Как ты рада играть человеком!

О, Фартуна! Як ты рада забаўляцца чалавекам!

856. Heu quam est timendus qui mori tutum putat! (PS).

Тот страшен, кто за благо почитает смерть!

(Пер. М.Гаспарова)

Той страшны, хто за добрасць лічыць смерць. *Параўн.*: Смерць у дурня перапыняе не хваробы — існаванне духа.

857. Hic cinis, ubique fama.

Здесь прах, повсюду слава.

NB! Эти слова написаны на могиле Фридриха Великого.

Тут прах, паўсюль слава.

858. Hic esse et illic simul non possum.

Здесь и там я не могу быть одновременно (*т.е.* нельзя одновременно служить двум господам). **NB!** *Афоризм указывает на несовместимость двух должностей.*

Тут і там я не магу быць адначасова (*з.зн.* нельга адначасова служыць двум панам).

859. Hic locus est, ubi mors gaudet succurrere vitae.

Вот место, где смерть охотно помогает жизни. **NB!** *Надпись над входом в Парижский анатомический театр.*

Вось месца, дзе смерць ахвотна дапамагае жыццю. *Параўн.:* У мурашкі перад смерцю вырастае крылле, у вучонага і мудраца — празорнасць нашмат раней.

860. Hinc illae lacrimae! (Ter).

Вот откуда эти слезы! *Ср. у И.Крылова.:* А ларчик просто открывался. **NB!** *Герой пьесы Теренция “Девушка с Андроса” (I, 99) Симон произносит эти слова при следующих обстоятельствах. Увидев, что его обычно спокойный сын горько плачет по поводу смерти их соседки, он очень этому удивился. Но здесь Симон заметил среди тех, кто оплакивал покойницу, красивую девушку, и слезы стали для него понятными. Выражение употребляется в тех случаях, когда неожиданно выясняется загадочное поведение кого-либо.*

Вось адкуль гэтыя слёзы!

861. His olus, his oleum sapit, ergo vasta est esca.

Одним кажутся вкусными овощи, другим — масло, поэтому пища бывает разной. *См. тж. De gustibus (et coloribus) non est disputandum.*

Адным здаецца смачнай агародніна, другім — масла, таму ежа бывае рознай.

862. História (est) magistra vitae (Cic, Tac).

История — наставница жизни.

Гісторыя — настаўніца жыцця.

863. História fidei veritatisque compónitur (P.J).

История пишется для установления строгой истины.

Гісторыя пішацца для ўстанаўлення строгай ісціны. *Параўн.:* Факты гісторыі надрабляць грэх. Як пасля вайны адважных багата, так багата ахвотнікаў змяняць факты гісторыі, асабліва чужой.

864. Históriam nescire hoc est semper púerum esse (Cic).

Не знать истории — значит всегда быть ребенком.

Не ведаць гісторыі — значыць заўсёды быць дзіцем. *Параўн.:* Мінулы і сённяшні дзень — чыставік пазаўтрашняга. Мінулае хваліць і ляць можна, змяняць — нельга. Гісторыю сям’і даведаешся — зацікавіць і гісторыя зямлі свае.

865. História non facit saltus.

История не делает скачков.

Гісторыя не робіць скачкоў.

866. História est nuntia vetustatis.

История — вестница прошлого.

Гісторыя — вястун мінулага. *Параўн.*: Не прызнаеш дрэннага мінулага — перажывеш яго двойчы. Лаяць мінулае — ганьбіць сябе. Бэсіць продкаў — не мець уласных нашчадкаў.

867. História vero testis témporum, lux veritatis, vita memóriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis (Cic).

История — настоящий свидетель времен, свет истины, жизнь памяти, учительница жизни, вестница старины.

Гісторыя — сапраўдны сведка часу, святло ісціны, жыццё памяці, настаўніца жыцця, вястун даўніны. *Параўн.*: Топчацца гісторыя і мова — нікне нацыя, народ, дзяржава. Гісторыя народа ўзнімае энтузіязм яго нашчадкаў. Хто замянае вывучаць усю гісторыю народа — вораг гэтага народа.

**868. Hoc erit tibi argumentum semper in promptu situm:
Ne quid expectes amicos, quod tute ágere póssies.**

Пусть всегда в твоём сознании будет эта истина:

Не зови людей на помощь в том, что можешь сделать сам.

Няхай назаўжды ў тваёй свядомасці будзе гэтая ісціна:

Не кліч людзей на дапамогу ў тым, што можаш зрабіць сам.

Параўн.: Сам зрабіў — пахваліў, чужы — часцей палаяў.

869. Hoc est vivere bis, vita posse priore frui (Mart).

Уметь наслаждаться прожитой жизнью — значит жить дважды. = Умець наталяцца пражытым жыццём — значыць жыць двойчы. *Параўн.*: Радуюся — аздараўляюся.

870. Hódie Caesar — cras nihil.

Сегодня Цезарь — завтра ничто.

Сёння Цэзар — заўтра нішто. *Параўн.*: Не хваліся — заўтра ўпадзеш.

871. Hóminem ex opéribus ejus cognosces.

Человека узнают по его делам.

Чалавека пазнаюць па яго справах. *Параўн.*: Няма канца думкам і справам. Здабрачыў добраму — памог небу і сабе, здабрачыў выжаброўнаму — нашкодзіў небу, сабе, сваім.

872. Hóminem experiri multa paupertas jubet (PS).

Нас учит бедность жизненному опыту. (Пер. М.Гаспарова)

Нас беднасць вучыць жыццёваму вопыту. *Параўн.*: Не той бедны хто просіць, а што не робіць. Прывычка да беднасці — засталяя вада: чым болей стаіць, тым болей цвіце.

873. Hóminem non odi, sed ejus vítia.

Не человека ненавижу, а его пороки.

Не чалавека ненавіджу, а яго заганы. *Параўн.*: Брату даць няма чаго, злодзею ўкрасці ёсць чаго. Ніхто яшчэ не правёў мяжу, куды чалавечаму розуму лезці бескарысна, а то і шкодна — таму і ёсць паўсюдна мноства цёмных тэм, пытанняў.

874. Hóminem quaero.

Ищу человека. *Ср.*: Днем с огнем не сыскать.

NB! Слова древнегреческого философа Диогена, который среди бела дня ходил с зажженным фонарем по площади и на вопрос, что он ищет, отвечал, что ищет человека.

Шукаю чалавека. *Параўн.*: Не кожны хто на двух нагах і з галавою — чалавек. Многія двуногія горшыя за дзікую жывёлу, тым болей хатнюю.

875. Hómines amplius óculis quam áuribus credunt (Sen).

Люди больше верят глазам, чем ушам. *Ср.*: Лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать.

Людзі больш вераць вачам, чым вушам.

876. Hómines caecos reddit cupiditas.

Любовь делает людей слепыми.

Каханне робіць людзей сляпымі. *Параўн.*: Закахаўся — удурніўся. Лепш тройчы згарэць, чым чужую матку дзецям прывесці. Самыя надзейныя лекі ад каханья не даюць карысці. Каханья і на-тоўп бойся, але не слухайся.

877. Hómines, dum docent, discunt (Sen).

Люди, уча (других), (сами) учатся.

Людзі, калі вучаць (іншых), (самі) вучацца. *Параўн.*: Залатыя думкі не золата, хаваць у мяшку не трэба.

878. Hómines míseri essent, si dies mortis íis notus esset.

Люди были бы несчастными, если бы знали день своей смерти. = Людзі былі б няшчаснымі, калі б ведалі дзень сваёй смерці. *Параўн.*: Смерць кожнага зараней папярэджае, сумей адно ўбачыць. Думка пра смерць з талентам усе гады.

879. Hómines nihil agendo discunt male ágere.

Бездельничая, люди учатся делать дурное. *Ср.*: От безделья дурь наживается, в труде воля закаляется. Праздность — мать всех пороков.

Без справы людзі вучацца рабіць благое. *Параўн.*: Справа заняла рукі — выратавала ад турмы.

880. Hómines plus in alieno negótio videre quam in suo (Sen).

Люди в чужом деле видят больше, чем в собственном. *Ср.*: Чужую беду руками разведу, а к своей ума не приложу.

Людзі ў чужой справе бачаць больш, чым ва ўласнай. *Параўн.*: Весяліцца на чужым горы — сабе гора наклікаць. Поле цэніцца збожжам, мерай, чалавек справай — цані, але не судзі.

881. Hómines sumus, non Dei (Pt).

Мы люди, не Боги. = Мы людзі, не Багі. *Параўн.*: Бог табе памагае, памагай яго слугам — людзям. Бог радуе ўзрастам не ўсіх.

882. Homínibus plenum, amicis vácuum.

Людей полно, друзей нет. *Ср. у А.Грибоедова.*: Знакомых тьма, а друга нет.

Людзей шмат, сяброў няма. *Параўн.*: Чым болей жывеш, тым болей прыцяляў, сяброў. У састарэлых нават родныя не сябры.

883. Hómini diligenti semper áliquíd súperest.

Старательному человеку всегда есть что делать.

Стараннаму чалавеку заўсёды ёсць што рабіць. *Параўн.*: Калі маленькую справу рабіць як вялікую, заўжды быць пры справе.

884. Hómini necesse est mori (Cic).

Смерть для человека неизбежна.

Смерць для чалавека непазбежна.

885. Hóminis est errare, (nullius nisi) insipientis (in errore) perseverare.

Человеку свойственно ошибаться, но только глупцу свойственно упорствовать в своей ошибке.

Чалавеку ўласціва памыляцца, але толькі дурню ўласціва ўпарціцца ў сваёй памылцы.

886. Hóminis mens discendo álitur et cogitando (Cic).

Человеческий ум питается учением и мышлением.

Чалавечы розум жывіцца вучэннем і мысленнем.

887. Homo ádditus naturae.

Человек — дополнение природы.

Чалавек — дапаўненне прыроды. *Параўн.*: Зямля не адразу адказвае на пляўкі, але не забывае іх. Не хочаш пляўкоў на сябе — не плой на ваду, зямлю, агонь.

888. Homo ad intellegendum et agendum natus est (Cic).

Человек рожден для мышления и действия.

Чалавек народжаны для мыслення і дзеяння. *Параўн.*: Каня ўтрымлівае аброч, чалавека — слова. Вопыт і дзеянне нічога не дадуць без веры, ніводная вера недасканалая без прыкметы, традыцыі, звычкі; менавіта занесеная здалёку вера — шкодная для тутэйшых.

889. Homo doctus in se semper divítias habet.

Ученый человек всегда имеет богатство в себе.

Вучоны чалавек заўсёды мае багацце ў сабе.

890. Homo glóriam ádpetens saepe a virtutis via deficit.

Человек, стремящийся к славе, часто сворачивает с пути добродетели.

Чалавек, які імкнецца да славы, часта зварочвае з шляху дабрэйдзінасці. *Параўн.*: Карова рабая звонку, чалавек — знутры.

891. Homo hómini amicus, sodalis et frater est.

Человек человеку — друг, товарищ и брат.

Чалавек чалавеку — сябра, таварыш і брат.

892. Homo hómini Deus est, si suum officium sciát (Caec).

Человек для человека Бог, коль ведаёт свой долг.

(Пер. М.Гаспарова)

Чалавек для чалавека Бог, калі ведае свой абавязак. *Параўн.*:

Чалавечыя справы як пахі — пахацяць і смярдзяць. Людзі — кветкі, іх косяць і рвуць надта часта.

893. Homo hómini lupus est (Pl).

Человек человеку волк. *Ср.*: Козла бойся спереди, коня — сзади, а человека — со всех сторон.

NB! *Плавт считал, что никакой зверь настолько не опасен для человека, как другой человек, ибо от ненормальных отношений между людьми и происходит все зло на земле.*

Чалавек чалавеку воўк. *Параўн.*: Ніхто не зробіць табе столькі зла, як сам сабе. Крытыкуй штохочна ў чалавека, — апрача розуму.

894. Homo improbus beatus non est.

Непорядочный человек не может быть счастливым.

Недастойны чалавек не можа быць шчаслівым. *Параўн.*: Зайздасны не бывае здаровым. Злодзей не дажывае да старасці.

895. Homo liber de nulla re minus quam de morte cogitat et ejus sapiéntia non mortis, sed vitae meditatio est (Spin).

Свободный человек менее всего думает о смерти, а мудрость его основана на размышлении о жизни, а не о смерти.

Свабодны чалавек менш за ўсё думае пра смерць, а мудрасць яго заснавана на разважаннях пра жыццё, а не пра смерць. *Параўн.*: Чалавек пры справе не думае пра сябе, не тое каб пра смерць, без справы — пра сябе, хваробы, смерць.

896. Homo locum ornat, non hóminem locus.

Человек красит место, а не место человека.

Чалавек упрыгожвае месца, а не месца чалавека.

897. Homo longus raro sapiens.

Высокий человек редко мудрый. *Ср.*: Вырости вырос, а ума не вынес. = Высокі чалавек рэдка мудры. *Параўн.*: Ператвараць уласныя недахопы ў плюсы — найвялікае мастацтва.

898. Homo naturae minister et interpres.

Человек — служитель и истолкователь природы.

Чалавек — служыцель і вытлумачальнік прыроды. *Параўн.*: Сабакі распазнаюць нюхам, людзі — роспытамі.

899. Homo probus timet dédecus scéleris, homo improbus timet poenam scéleris.

Честный человек боится позора преступления, нечестный — наказания за преступление.

Сумленны чалавек баіцца ганьбы злачынства, несумленны — пакарання за злачынства. *Параўн.*: Нават птушкі шарахаюцца ад людзей. Сабака нават на нагу сабакі не наступіць, чалавек украдзе ў чалавека.

900. Homo proponit, sed Deus disponit.

Чалавек супрадагае, а Господь распалагае. *Ср.*: Думка за горама, а смерць за плечамі.

Чалавек мяркуе, а Бог размяркоўвае.

901. Homo, quod habet, non numerat (Man).

Чалавек не ценіць таго, што ў яго ёсць.

Чалавек не цэніць тое, што ў яго ёсць. *Параўн.*: Разумны баіцца страціць грошы і здароўе, яшчэ мацней — забыцца.

902. Homo sacra res est hómini (Sen).

Чалавек чалавеку — святыня.

Чалавек чалавеку — святыня. *Параўн.*: Сярод разумных разумеюць, сярод тупых — тупеюць, зладзейных — абтурэмніваюцца.

903. Homo sapiens.

Чалавек разумны.

NB! *Биологическое определение современного человека.*

Чалавек разумны. *Параўн.*: У людзях знайсці чалавека не ўсім удаецца. Няшчасце павярхоўных — выдаюцца знаўцамі, разумнымі.

904. Homo semper in ore aliud fert, aliud cogitat (PS).

У чалавека заўсёды на языке адно, на уме другое. *Ср.*: На языке мед, на серцы лед. Мягко стелет, а жэстка спат.

У чалавека заўсёды на языку адно, у галаве другое.

905. Homo sine religione, sicut equus sine freno.

Чалавек без рэлігіі — што лошадзь без узды.

Чалавек без рэлігіі — як конь без цугляў. *Параўн.*: З Богама дагавор не падпісваюць, але слова трымаюць. Толькі сабака на ікону брэша. Нават злодзей просіць Бога.

906. Homo sum, humani nihil a me alienum puto (Ter).

Я — чалавек, і лічу, нішто чалавечае мне не чужое.

Я — чалавек, і лічу, нішто чалавечае мне не чужое.

907. Homo toties moritur, quoties amittit suos (PS).

Чалавек столькі раз умирае, столькі раз губіць сваіх блізкіх.

Чалавек столькі разоў памірае, колькі разоў губіць сваіх блізкіх. *Параўн.*: Страшная смерць родзічаў для таго, хто не мае сяброў і, галоўнае, справы.

908. Honesta lex est temporis necessitas (PS).

Власть врэмені — закон, годнасьць уважэньня. *Ср.*: Врэмя диктуе свае законы. Неумолимая власть врэмені.

Улада часу — закон, годнасьць уважэньня. *Параўн.*: Бога і часу ўсе баяцца. Толькі Бога і лёту часу не заўважаюць. У прынцыпе ні адзін

чалавек не ведае ні прычыны, ні наступстваў, максімум яго ўведанніў — што адно ідзе за другім.

909. Honesta mors turpi vita pótiór (Tac).

Почетная смерць лепшэ позорнай жыццi.

Ганаровая смерць лепш, чым ганебнае жыццё. *Параўн.*: Паміраюць — не ўсе і не ўсіх забываюць. Голаму і злодзею смерць не страшная.

910. Honesta turpitude est pro causa bona (PS).

И срам хорош, коли за дело доброе. (Пер. М.Гаспарова)

І сорам прымальны, калі за справу добрую. *Параўн.*: Смерць таксама не ўсім роўная — падзяляе. Смерць аддзяляе крэмень ад пяску, як жыццё зерне ад мякіны.

911. Honeste id est cum virtute vívere.

Жить достойно — значит жить добродетельно.

Жыць дастойна — значыць жыць дабрадзейна. *Параўн.*: Хто сабраўся жыць — не бойся сплёткі, хто сабраўся бегчы — не бойся ўпасці. З ложка саступіць, і то пад ногі паглядзі.

912. Honeste páuperem esse mélius est, quam injuste dívitem.

Лучше быть честным бедняком, чем нечестным богачом.

Лепш быць сумленным бедняком, чым несумленным багачом.

913. Honeste vívere, álterum non láedere, suum cuique tribúere.

Честно жить, не делать зла другому, каждому воздавать свое.

Сумленна жыць, не рабіць зла іншаму, кожнаму аддаваць сваё.

Параўн.: Смерць справядлівая да працавітых і ганорных, смерць страшная для гультаёў і махляроў. Памерці — усім нястрашна, боязна — асобным.

914. Honestum non est semper, quod licet.

Не все нравственно, что дозволено.

Не ўсё маральна, што дазволена. *Параўн.*: Не ўсё дазволенае справядлівае і чыстае.

915. Honestus rumor álterum patrimonium est (PS).

Добрая слава — второе наследство.

Добрая слава — другое наследства.

916. Honor alit artes (Cic).

Почет питает искусства.

Гонар жывіць мастацтвы.

917. Honores mutant mores (Plut).

Почести меняют нравы (характеры). *См. ниже.*

Ушанаванні змяняюць норавы (характары).

918. Honores mutant mores, sed raro in meliores.

Почести меняют характеры, но редко в лучшую сторону. *См. выше.*

Ушанаванні змяняюць характары, але рэдка ў лепшы бок.

919. Honor est ingratus, si, unde vivas, non habes.

Не нужна и честь, если не имеешь на что есть. *Ср.:* И честь не в честь, коль нечего есть. Что чины, коль нет ветчины.

Не патрэбны і гонар, калі не маеш за што есці. *Параўн.:* Бядняк і галодны не могуць мець годнасць.

920. Honor est præmium virtutis.

Почет — награда добродетели.

Пашана — узнагарода дабрадзейнасці.

921. Honor habet onus.

Почет несет обязанности.

Гонар нясе абавязкі.

922. Horret idem claudi situs ante capedine sacci.

Боится попасть в мешок тот, кто в нем раньше бывал. *Ср.:* Пуганая ворона куста боится.

Баіцца трапіць у мяшок той, хто ў ім раней быў. *Параўн.:* Скнара баіцца расплаты пасля смерці, а габрэў і пры жыцці. Смерць разбірае каго выбірае.

923. Hortatione age.

Действуй убеждением.

Дзейнічай перакананнем. *Параўн.:* Хто думае ясна, гаворыць коротка, дзейнічае рашуча.

924. Hostes vulnerati — fratres.

Раненые враги — братья.

Раненыя ворагі — браты. *Параўн.:* Не верыць ваўку ў клетцы, жанчыне — на вуліцы, ворагу — нават пры ягонай смерці.

925. Humanum est mentiri.

Человеку свойственно лгать.

Чалавеку ўласціва маніць. *Параўн.:* Сталы маніць, як дзіця гаворыць. У разумнага наступае ўзрост, калі схлусіць нават у дробязі — ганьба.

926. Húmiles laborant, ubi potentes desident.

Простые люди страдают, когда вельможи дерутся.

Простыя людзі пакутуюць, калі паны б'юцца. *Параўн.:* Асобныя панкі як збяруцца, дык і паб'юцца. Паны б'юцца, у мужыкоў ілбы трашчаць.

927. Hunc laborem sumas, laudem qui tibi ac fructum ferat (LM).

Если труд, то труд такой уж, чтоб и польза была, и честь.

(Пер. М.Гаспарова)

Калі праца, то праца ўжо такая, каб і карысць была, і гонар. *Параўн.:* Як дбаем, так і маем. Збярэшся ўрыхт (хутка), будзе дыхт (толк).

928. Hunc servare modum nostri novere libelli,

Párcere personis, dícere de vítiis (Mart).

Книжки мои соблюдать приучены меру такую:

Лиц не касаясь, они только пороки громят.

(Пер. Ф.Петровского)

Кнігі мае захоўваць прывучаны меру такую: асоб не крапаючы, толькі заганы яны грамяць. *Параўн.*: Усе язычнікі кланяюцца ўшаноўванням, грашам, уладзе, а трэба — у асноўным кнігам, адным кнігам.

929. Hygiena amica valetúdinis.

Гигиена — подруга здаров'я.

Гігіена — сяброўка здароўя. *Параўн.*: Чыстаму доўга не памерці. У чыстаце вошы не заводзяцца. Чысціня зберагае гады, грошы, розум.

Капитолийская
волчица, кормящая
Ромула и Рема.
Бронза. Начало
5 в. до н. э.
Капитолийские музеи.
Рим.

I

930. Ibi bene, ubi pátria.

Хорошо там, где Родина. Добра там, дзе Радзіма. *Параўн.*: Маці адна і Радзіма адна. Толькі дурная птаха свайго гнязда не шануе. Не выракайся землякоў, не будзеш прасіць літасці ў чужынцаў.

931. Ibi potest valere pópulus, ubi leges valent (PS).

Там, где законы в силе, — и народ силен. (Пер. М.Гаспарова)
Дзе законы ў сіле — і народ моцны.

932. Ibi semper est victória, ubi concórdia est.

Где согласие, там всегда победа.

Дзе згода, там заўсёды перамога. *Параўн.*: Сям'ю псууюць сваркі, сяброўства — несумленнасць, ніву — гультайства.

933. Id demum est hómīni turpe, quod méruiť pati (Pl).

Позорит человека лишь наказание, которое он сам заслужил.
Ганьбіць чалавека толькі пакаранне, якое ён сам заслужыў.

934. Id máxime quemque decet quod est cujusque suum máxime (Cic).

Каждому больше всего подобает более всего ему свойственное. = Кожнаму больш за ўсё адпавядае больш за ўсё яму ўласцівае.

935. Id fácere laus est, quod decet, non quod licet (Sen).

Похвально делать, что подобает, а не то, что дозволяется.

Пахвальна рабіць, што належыць, а не тое, што дазваляецца.

936. Ignávia corpus hébetat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam adulescéntiam reddit (Cels).

Безделье ослабляет тело, труд укрепляет: первое ведет к преждевременной старости, второй обеспечивает длительную молодость.

Гультайства аслабляе цела, праца ўмацоўвае: першае вядзе да заўчаснай старасці, другая забяспечвае працяглую маладосць.

937. Ignávia est jacere, dum possis súrgere.

Малодушие лежать, когда можешь подняться.

Маладушша ляжаць, калі можаш падняцца.

938. Ignavis semper fériae.

Для ленивых всегда праздник.

Для гультаёў заўсёды свята. *Параўн.*: З гультайствам мірыцца — з хваробамі знацца. Грэх бяссэнсавы траціць час.

939. Ignavi vértitur color.

У труса меняється цвет (лица).

У баязліўца змяняецца колер (твару).

940. Ignem flammesus timet atque canem cane laesus.

Как погорелец боится огня, так укушенный собакой боится собаки. *Ср.:* Пуганая ворона куста боится.

Як пагарэлец баіцца агню, так укушаны сабакам баіцца сабакі.

941. Ignem igni ne addas (Plato).

Не прибавляй огонь к огню. *Ср.:* Не подливай масла в огонь.

Не дадавай агонь да агню. *Параўн.:* Хваробы ад ляюты і яды, свары — ад радні. Калі сябра не хоча пасварыцца, не просіць пазыкі, калі жонка не хоча здрадзіць, не затрымліваецца на працы і ў сябровак. Агонь, як быццё, адзіны, цэльны, непадзельны, аднародны. Заслужыць агонь у душу, стаць не проста творцам — празорцам.

942. Ignis aurum probat, miséria fortes viros (PS).

Золото испытывается в огне, доблестные мужи — в годину бедствий.

Золата выпрабоўваецца ў агні, доблесныя мужы — у гадзіну бедстваў. *Параўн.:* Няма звады — паручыся за другога, пазыч грошы. Як супрацьлегласці не супярэчаць ісціне, так доблесныя не замінаюць нікому, — апрача зайздросных, тупых, ляных.

943. Ignis, mare et mulier — tria mala.

Огонь, море и женщина — вот три бедствия.

Агонь, мора і жанчына — воль тры бедствыя. *Параўн.:* Конь хоча есці ў дарозе, жанчына — дома. Агню любога лесу мала, жанчыне — мужчыны. Пакідаць агонь у лесе — спаліць дрэвы і траву, уласны шлях і аўру.

944. Ignis non exstinguitur igne.

Огонь огнем не гасится. = Агонь агнём не тушыцца. *Параўн.:* Кахаеш адну, не кахай другую — апячэшся.

945. Ignorántia juris néminem excusat.

Незнание закона никого не извиняет (*m.e.* нельзя оправдываться незнанием закона).

Няведанне закона нікога не выбачае. *Параўн.:* Дурню закон не пісаны, таму ён і дурань. Закон — правіла для ўсіх, цароў таксама.

946. Ignorántia juris nocet.

Незнание закона приносит вред.

Няведанне закона прыносіць шкоду. *Параўн.:* Хоць і не ведаеш правілаў руху, пад машыну на дарозе не лезь. Закон не ўласнасць судзі, але і не школьніка ці пракурора.

947. Ignorántia non est argumentum (Spin).

Невежество — не аргумент.

Няведанне — не аргумент. *Параўн.:* Хто ведае, што не ведае — вучыцца. Правілы і законы выконваюць пань і мужыкі.

948. Ignoratio causae destituit effectum.

Если причина неизвестна, нельзя оказать воздействие.

Калі прычына невядомая, нельга ўздзейнічаць.

949. Ignoscito saepe alteri, nunquam tibi (PS).

Другим прощай часто, себе — никогда.

Іншым даруй часта, сабе — ніколі.

950. Ignoti nulla cupido (O).

К неизвестному нет влечения. *Ср.:* Чего не знают, того не желают.

Да невядомага няма цягі. *Параўн.:* Для творчага невядомае, як для матыля агонь.

951. Ignoti nulla curatio morbi.

Неизвестную болезнь лечить невозможно.

Невядомую хваробу лячыць немагчыма.

952. Ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadema (J).

Тому возмездием за преступление был крест, а этому (царская) диадема (*т.е.* за одно и то же преступление один поплатился головой, а другой получил царский венец).

Таму карай за злачынства быў крыж, а гэтаму (царская) дыядэма.

953. Ille dolet vere, qui sine teste dolet (M).

Тот искренне скорбит, кто скорбит без свидетелей.

Той шчыра смуткуе, хто смуткуе без сведкаў.

954. Illud est sapere, non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa, quae futura sunt, prospicere (Ter).

Быть мудрым — значит видеть не только, что под ногами, но и предвидеть будущее.

Быць мудрым — значыць бачыць не толькі, што пад нагамі, але і прадбачыць будучыню.

955. Imago animi vultus est (Cic).

Лицо — зеркало души.

Твар — люстэрка души.

956. Immortalia ne speras, monet annus et alium quae rapit hora diem.

Не надейся на бессмертие: об этом напоминает год и час, уносящий с собой живительный день.

Не спадзявайся на бессмяротнасць: пра гэта ўзгадвае дзень і гадзіна, што зносіць з сабой жыватворны дзень. *Параўн.:* Не развіў уласную душу, не разаўеш чужую; душа — гармонія цялесных струн — цяжка развіваецца.

957. Impedit ira animum ne possit cernere verum.

Гнев мешает разуму видеть истину.

Гнеў перашкаджае розуму бачыць ісціну.

958. Imperare sibi máximum impérium est (Sen).

Владеть (командовать) собой — величайшая власть.

Володаць (камандаваць) сабой — найвялікшая ўлада.

959. Imperat aut servit collecta pecúnia quique (H).

Накопленные деньги либо господствуют над человеком либо служат ему.

Накопленыя грошы або ўладараць над чалавекам або служаць яму. *Параўн.*: Грошы не адно ствараюць новыя грошы — берагуць час. Грошы, як і хлеб, не раскідаюць.

960. Imperatorem stantem mori oportet (Su).

Императору надлежит умирать стоя. **NB!** Слова римского императора Веспасиана, который продолжил заниматься государственными делами до последнего часа своей жизни.

Императару належыць паміраць стоячы.

961. Imperfecta necesse est sublabantur aut succidant (Sen).

Несовершенное неизбежно приходит в упадок или гибнет.

Недасканалае непазбежна прыходзіць у заняпад або гіне.

962. Imperitia pro culpa habetur.

Неведение не освобождает от наказания.

NB! Формула древнеримского права.

Невяданне не вызваляе ад пакарання. *Параўн.*: Закон не бочка — не нальеш вадою. Шкада, аднак законнікі ў судах на 99% разбіраюць парушэнні цела; душэўныя адхіленні — справа іерархіі медыкаў, хаця павінна быць наадварот.

963. Imperium blandum imperiosissimum.

Мягкая власть самая сильная.

Мяккая ўлада самая моцная.

964. Imponit finem sapiens et rebus honestis (J).

Мудрый соблюдает меру даже в достойных делах.

Мудры захоўвае меру нават у дастойных справах.

965. Impossibile nulla obligatio (Cels).

Обязательство исполнить невозможное не имеет силы.

NB! Формула римского гражданского права.

Абавязальства выканаць немажлівае не мае сілы.

966. Imprimit illa die quantum non scribitur anno.

Напечатанное за один день не напишешь за целый год.

Надрукаванае за адзін дзень не напішаш за цэлы год.

967. Improbi invident laudi proborum.

Люди нечестные завидуют славе людей честных.

Людзі несумленныя зайздросяць славе людзей сумленных.

968. Improbi semper sunt in metu, ne poena afficiantur aliquando.

Нечестные люди живут в страхе, что когда-нибудь они будут наказаны.

Несумленныя людзі жывуць у страху, што калі-небудзь яны будуць пакараныя. *Параўн.*: Ніколі не даказаць, што ёсць шчаслівыя людзі і што несумленныя могуць зашчасціцца хоць у чым.

969. In álío peduclum vides, in te rícinum non vides (Pt).

У другога ты видишь вошь, а у себя клеца не замечаешь.

У другога ты бачыш вош, а ў сябе кляшча не заўважаеш.

970. In altum tendens cadit ab alto.

Кто высоко взлетает, оттуда и падает. *Ср.*: Высоко поднялся, да низко опустился.

Хто высока ўзлятае, адтуль і падае.

971. In amore semper mendax iracúndia est.

В любви гнев всегда обманчив. *Ср.*: Ссора супругов — летний дождь: ночь переспят и помиряется. Муж не гож, но чужая не трожь.

У каханні гнеў заўсёды падманлівы. *Параўн.*: Касцёр і каханне тушаць дождж і сваркі. Сварка не пажар, хутка не патушыш.

972. In angústiis amici apparent.

Друзья познаются в беде.

Сябры пазнаюцца ў бядзе. *Параўн.*: Бойся з сябрам пасварыцца — небаяспечным ворагам стане. Нават да сябра з лагасцінамі не назаляйся — ухільняцца пачне.

973. In aqua scribere (Ct).

Писать на воде. *Ср.*: Вилами на воде писано.

Пісаць на вадзе.

974. Incastis ómnia incasta.

Нечестным все кажется нечестным.

Несумленным усё падаецца несумленным. *Параўн.*: У чорнай справе пра сумленне не гавораць. Несумленны нават маткаю не хваліцца. Мажліва няіснае існуе, мажліва несумленны можа быць часам шчаслівым, але ніколі пра гэта ніхто не даведаецца. Зняпраўдзіў аднойчы — выбаўляйся ад граху тройчы.

975. In causa fácti quis licet esse disertó.

В легком деле кто угодно сможет блистать красноречием.

У лёгкай справе любы можа вызначацца красамоўствам.

976. In cávea non canit luscínia.

Соловей в клетке не поет. *Ср.*: Плохие песни соловью в когтях у кошки.

Салавей у клетцы не спявае. *Параўн.*: Як чалавеку ў камеры, так птушцы ў клетцы. Раскормленая ў клетцы птаха не лягае, прыдворны творца высокае не створыць.

977. Incertum est, quam longa nostrum cujusque vita est.

Неизвестно, сколь долгой будет жизнь каждого из нас.

Невядома, якое доўгае будзе жыццё кожнага з нас. *Параўн.*: Шчаслівае і доўгае жыццё ў кожнага, у каго ачнула сонца ўнутры. Чым больш адкрыццяў, тым даўжэйшае жыццё.

978. Incertus ánimus dimídium est sapiéntiae (PS).

Сомнение есть первый подступ к разуму. (Пер. М.Гаспарова)
Сумненно ёсьц першы подступ да розуму. *Параўн.*: Сумнява-
ешся — не пачынай.

979. Incidit in foveam, quam fecit.

Попал в ту же яму, которую вырыл. *Ср.*: Не рой яму другому,
сам попадешь.

Трапіў у выкапаную самім яму.

980. In constanti labore spes.

В постоянном труде надежда.

У пастаяннай працы надзея. *Параўн.*: Сонца грэе ўгары, праца
— на зямлі. За дзесяць працаў брацца — з няўдачамі знацца.

981. Incus robusta málleum non méruit.

Крепкая наковальня не боится молота.

Моцнае кавадла не баіцца молата.

982. Indigne vivit, per quem non vivit alter.

Недостойно живет, кто не дает жить другому.

Недастойна жыве, хто не дае жыць другому. *Параўн.*: Настой-
на другому перашкаджаць працаваць — перамогі сабе не знаць.

983. In dicendo lupus nimis affirmans ait “Agnus”.

Если учишь волка говорить, он всегда скажет: “Ягненок”. *Ср.*:
Сколько с быком не биться, молока от него не добиться.

Калі вучыш ваўка гаварыць, ён заўсёды скажа: “Ягня”.

**984. In divitiis ínopes, quod genus egestatis gravíssimum
est (Sen).**

Они нуждаются, обладая богатством, а это самый тяжкий вид
нищеты. = Яны маюць нястачу, валодаючы багаццем, а гэта самы
цяжкі від галечы.

985. Indoctus pater filium érudít.

Невежественный отец сына обучает. *Ср.*: Сам не знает, а дру-
гих поучает.

Невук бацька сына навучае. *Параўн.*: Дзеці аратага не заўжды
аратыя. Дабро страціш — нажывеш, сына страціш — прападзеш.

986. In dúbiis lénius.

Не надо быть категоричным, когда сомневаешься (*букв.*: в со-
мнительных делах — мягче).

Не трэба быць катэгарычным, калі сумняваешся (*літ.*: у сум-
ніцельных справах — мякчэй).

987. In dúbio ábstine.

При сомнении воздерживайся. = Пры сумненні ўстрымайся.
Параўн.: Мажліва пасадзілі — напраўду не ўзышло.

988. In dúbio pro reo.

Сомнение — в пользу обвиняемого.

NB! Положение классической школы уголовного права.

Сумненне — на карысць абвінавачванага. *Параўн.*: Раз засумняваўся — не памагай, другі — здалёк абыходзь.

989. Indústriæ nil impossibile.

Для прилежання нет нічога неважможнага.

Для стараннасці няма нічога немагчымага.

990. In favorem libertatis ómnia jura clamant; sed est modus in rebus.

В пользу свабоды вопіет всякое право; но всему есть мера.

На карысць свабоды крычыць усялякае права; але ўсяму ёсць мера. *Параўн.*: Вольны ва ўсім — тыран для ўсіх. Стварэнне без волі, як жыццё без дыхання.

991. Infelicitas patrem interdum habet felicitas.

Счастье содержит в себе иногда частицу несчастья. *См. тэж. Felicitas humana nunquam in eodem statu permanet.*

Шчасце ўтрымлівае ў сабе часам часцінку няшчасця. *Параўн.*: Сапраўдны мёд гарчыць. Вялікае шчасце хутка трэскаецца. Як не памагай, усіх не ашчаслівіш. Чужое шчасце вялікае настолькі, наколькі сваё малое.

992. Infelix mus est, cui non uno lare plus est.

Несчастлива мышь, которая имеет только одну нору. *Ср.*: Худа та мышь, которая одну лазейку знает.

Няшчасная мыш, якая мае толькі адну нору. *Параўн.*: Шчаслівая дарога шмат з'ездаў мае. Лёс слабым не можа памагаць так, як здаровым. Лёсу, як зямлі, патрэбны будаўнікі.

993. Infinita aestimatio est libertas.

Безгранично уважение свободы.

Бязмежная павага волі. *Параўн.*: Воля — не воля, калі абмяжоўвае штосьці ці кагосьці.

994. In frigidum furnum panes immittere (Herod).

Печь хлеб в холодной печи (*т.е.* пытаются сделать что-то невозможное).

Пячы хлеб у халоднай печы (*г.зн.* старацца зрабіць штосьці немагчымае).

995. Ingemiscere nonnumquam viro concessum est (Cic).

Иногда можно застонать и мужчине.

Часам можна застагнаць і мужчыну. *Параўн.*: Не кожны, хто носіць штаны — мужчына, не кожная, што плача — жанчына.

996. Ingénio pollet, qui vim natura negavit.

Умом берет тот, кому природа отказала в силе. *Ср.*: Бери в работе умом, а не горбом.

Розумам бярэ той, каму прырода адказала ў сіле.

997. Ingénio stat sine morte decus (Prp).

Удел гения — бессмертная слава.

Доля генія — бессмяротная слава. *Параўн.*: Сонца і генія не

адразу разгледзець. Таленавітага і геніяльнага спярша славяць чужыя. Геніяльнасць можа стаць лёсам, — калі распазнаеш і паможаш. Дзівакоў, вар'ятаў і геніяў пазнаць цяжка, адрозніць яшчэ цяжэй.

998. Ingénium mala saepe movent.

Несчастья часта вызываюць к жыццю талент. *Ср.*: Беда вымучит, беда и выучит.

Няшчасці часта выклікаюць да жыцця талент.

999. Ingens telum necessitas (L).

Необходимость — страшное оружие.

Неабходнасць — страшная зброя. *Параўн.*: Просьбы галодных дзяцей — найбольшая неабходнасць.

1000. Ingenúitas non récipit contuméliam (PS).

Кто благороден, тот обид не ставит в счет. (Пер. М.Гаспарова)

Хто высакародны, той крыўды не ставіць у залік. *Параўн.*: Не шляхіці, калі не радуецца чужым поспехам. Лягчэй стаць багатым, цяжэй — высакародным.

1001. In hostem ómnia lícita.

По отношению к врагу все дозволено.

NB! *Положение римского права.*

У адносінах да ворага ўсё дазволена. *Параўн.*: Таракана ў кватэры, ворага на сваёй зямлі адразу знішчаюць. Самая горшая абарона лепшая, чым ніякая.

1002. Inimici semper verum dicunt, amici nunquam (Cic).

Враги всегда говорят правду, друзья — никогда.

Ворагі заўсёды гавораць праўду, сябры — ніколі. *Параўн.*: Мір усё любяць, а адзін аднаго губяць.

1003. Inimicum quamvis húmílem docti est metúere (PS).

Кто мудр — врага боится и бессильного. (Пер. М.Гаспарова)

Хто мудры — ворага баіцца і бясільнага. *Параўн.*: У ворага не шкадуць ні брата ні свата. Вораг таксама чалавек, заслугоўвае павагі.

1004. Iniquíssimam pacem justíssimo bello antéfero (Cic).

Самый несправедливый мир я предпочитаю самой справедливой войне.

Самаму несправядліваму міру я аддаю перавагу перад самай справядлівай вайной. *Параўн.*: Вайна — вада: у аднаго бярэ, друго-му дае. Войны будуць заўжды, бо іх арганізатары не сядзяць пасля ў акопах.

1005. Iníquitas partis adversae justum bellum íngérit.

Несправедливость противной стороны вызывает справедливую войну.

Несправядлінасць другога боку выклікае справядліваю вайну.

1006. In iudicando criminosa est celéritas (PS).

Преступна спешка в умозаключениях. (Пер. М.Гаспарова)

Злачынная спешка ў вывадах. *Параўн.*: Разумны не спяшае ні словам ні справай. Разумны ўсё можа даць другому, апроча розуму. Ідэю, як розум, у рукі не возьмеш, не ўзважыш, — менавіта пагэтану самая неўжытковая з ідэяў мае права на існаванне, як і найвялікшая.

**1007. Injūriæ et honores vulgi in promisquo habendo:
nec his gaudendum, nec illis dolendum (PS).**

Оскорбления и почести толпы следует воспринимать безразлично: не радоваться одним и не страдать от других. *Ср.* у А.С.Пушкина: Хвалу и клевету приемли равнодушно

И не оспаривай глупца.

Знявагі і ўшанаванні натоўпу трэба ўспрымаць абьякава: не радавацца адным і не пакутаваць ад другіх. *Параўн.*: Хто каго пакрыўдзіць, таго і ненавідзіць.

1008. Injūria fit duobus modis: aut vi, aut fraude (Cic).

У несправядлівості два спосабы: или насиліе, или обман.

У несправядлівасці два спосабы: або гвалт, або падман.

1009. Injūriam aures quam oculi facilius ferunt (PS).

Обиду легче стерпит слух, чем зрение. (Пер. М.Гаспарова)

Крыўду лягчэй сцерпіць слых, чым зрок.

1010. Injūriam facilius fácias, quam feras (PS).

Обидеть легче, чем обиду вытерпеть. (Пер. М.Гаспарова)

Пакрыўдзіць лягчэй, чым крыўду выцерпець. *Параўн.*: Разумны вучыць, дурны нудзіць.

1011. Injūriam qui facturur est, jam fecit (Sen).

Кто собирается причинить обиду, тот уже причиняет ее.

Хто збіраецца нанесці крыўду, той ужо наносіць яе.

1012. Injuriarum remédium est obliuio (PS).

От всех обид спасение — в забвении. (Пер. М.Гаспарова)

Ад усіх крыўдаў выратаванне — у забыцці. *Параўн.*: Галава ў ног розуму не просіць. Пакрыўдзіць — нарадзіць трывогу і нянавісьць, выратаваць — не чапаць.

1013. Injūria solvit amorem.

Любовь угнетается обидой.

Каханне прыгнечваецца крыўдай. *Параўн.*: Жонка верхаводзіць — мужык па ціхіх ходзіць. Хібнага кахаці — сябе губіці. Не лагоднеў хлопцам, не палагоднее мужчынам. Душа памерлага існуе і думае, у моцна закаханай няма такой душы, бо яна раздвойваецца.

1014. In magnis et voluisse sat est (Prp).

В великих делах даже одного желания достаточно.

У вялікіх справах нават аднаго жадання дастаткова.

1015. In magno magni capiuntur flumine pisces.

В большой реке большая рыба ловится. *Ср.*: Большому кораблю — большое плаванне.

У вялікай рацэ вялікая рыба ловіцца.

1016. In médio stat virtus.

В середине стоит добродетель (*т.е.* добродетель заключается в золотой середине).

У сярэдзіне стаіць дабрадзеінасць.

1017. In maleficiis voluntas spectatur, non éxitus.

При преступлениях принимается во внимание воля, а не результат.

Пры злачынствах прымаецца пад увагу воля, а не вынік.

1018. In malis sperare bene, nisi innocens, nemo solet.

В беде никто, кроме честного человека, не надеется на лучшее. *Ср.:* У кого совесть чиста, у того подушка под головой не вертится. = У бядзе ніхто, апрача сумленнага чалавека, не спадзяецца на лепшае.

1019. In melle sunt linguae sitae vestrae, corda in felle (Pl).

В ваших словах мед, а в сердцах желчь (*букв.:* в меду ваши языки, а сердца — в желчи). *Ср.:* На языке мед, а в сердце — лед.

У ваших словах мёд, а ў сэрцах жоўць. *Параўн.:* Дурань разумны, пакуль не загаворыць, зламысны — пакуль не пачне дзейнічаць.

1020. In natura hóminum dissimilitúdínes sunt, ut álios dúlcia, álios subamara delectent (Cic).

В природе людей есть несходства: одним нравится сладкое, другим — горьковатое.

У прыродзе людзей ёсць нясходнасць: адным падабаецца салодкае, другім — гаркаватае.

1021. In necessariis únitas, in dúbiis libertas, in ómnibus autem cáritas.

В нужде единение, в сомнении свобода, во всех делах терпимость. **NB!** *Выражение приписывается монаху Блаженному Августину.*

У нястачы яднанне, у сумненні свабода, ва ўсіх справах цярдзенне. *Параўн.:* Вучыцца па логіцы і сістэме — не ведаць нястачы.

1022. In necessitate vívere necéssitas nulla est.

Нет никакой необходимости жить в принуждении.

Няма ніякай неабходнасці жыць пад прымусам. *Параўн.:* Найцяжэйшы прымус — творчы, таму ён самы высокі і радасны.

1023. Innocens credit omni verbo.

Простодушный верит каждому слову.

Прастак верыць кожнаму слову. *Параўн.:* Прастакую даўно ўжо няма нідзе, асабліва сярод дарослых.

1024. In nocte consilium.

Решение приходит ночью. *Ср.:* Утро вечера мудренее.

Рашэнне прыходзіць ноччу.

1025. In nullum avarus bonus est, in se péssimus (PS).

Скупому все враги, а главный — сам себе.

(Пер. М.Гаспарова)

Скупому ўсе ворагі, а галоўны — сам сабе.

1026. In óculo, in lóculo, in róculo mores nosce ut spéculo.

По взгляду, шкатулке и бокалу увидишь привычки, как в зеркале.

Па погляду, скарбонцы і бакалу ўбачыш звычкі, як у люстэрку.

1027. In omni adversitate fortunae infelicíssimum genus infortunati est fuisse felicem (Boet).

При всех превратностях судьбы самое большое несчастье — быть счастливым в прошлом.

Пры ўсіх перыпетых лёсу самае вялікае няшчасце — быць шчаслівым у мінулым. *Параўн.*: Воблака не рухаецца супраць ветру, чалавек — супраць лёсу.

1028. Inopi beneficium bis dat, qui dat celériter (PS).

Бедному вдвойне благодет, кто делает это быстро. *Ср.*: Дорога ложка к обеду.

Беднаму ўдвайне дабрачыніць, хто робіць гэта хутка.

1029. Inopi nullus amicus.

У бедного нет друга. *Ср.*: Бедному зятю и тесть не рад. Без денег Панфил никому не мил.

У беднага няма сябра. *Параўн.*: Бедны сабе шкадуе, не тое што сябру. У беднага і ў кашы косці.

1030. In oratione, ut in herbis, est luxúria.

В речи, как и в траве, своя сочность.

У мове, як і ў траве, свая сакавітасць. *Параўн.*: Век веку, а прарок прароку не ўказваюць.

1031. In pace est vera salus populorum, non in bello.

В мире, а не в войне, истинное благополучие народов.

У міры, а не ў вайне, сапраўднае шчасце народаў. *Параўн.*: Любы працяглы мір дае дзяржаве, народу, сям'і ўстакроць болей, чым дзесяць любых войнаў.

1032. In pátria natus non est propheta vocatus.

Нет пророка в своем отечестве.

Няма прарока ў сваёй айчыне. *Параўн.*: Разумныя чужыя, не свае: мы іх ведаем, яны такія, як і мы.

1033. In po, tis non Homero soli locus est (Cic).

Среди поэтов есть место не одному лишь Гомеру.

Сярод паэтаў ёсць месца не аднаму толькі Гамеру. *Параўн.*: Без ручайкоў маленькіх і цёмных не будзе рэчак вялікіх і чыстых.

1034. In prætio prætium nunc est: dat census honores, census amicitias, pauper ubique jacet (O).

Ценят у нас только деньги: деньги приносят почет и дружбу, а бедный повержен везде. *Ср.:* Вновь богатый горд и рад, Вновь унижен бедный.

Цэняць у нас толькі грошы: грошы прыносяць гонар і дружбу, а бедны зможаны ўсюды. *Параўн.:* Па грашах хаўтураў не бывае. Грошы дружбу мацуюць і разбіваюць, як вада ўвесну лёд. Нават у братоў грошы не ў адной кішэні.

1035. In principio erat verbum.

В начале было слово.

Спярша было слова.

1036. In qua mensura mensi fuéritis, remetietur.

Какой мерой будете мерить, такая и вам отмерится. *Ср.:* Как аукнется, так и откликнется.

Ужой меркаю будзеце мераць, такая і вам адмераецца.

1037. In rebus béllicis máxime dominatur fortuna.

В военных делах наибольшую силу имеет случайность.

У ваенных справах найбольшую сілу мае выпадковасць. *Параўн.:* Выпадак пры міры болей, але прыкметней яны на вайне. Выпадак едзе не па ўласнай дарозе, яго можна наклікаць.

1038. Insani sápiens nomen ferat, aequus iniqui, ultra quam satis est virtutem si petat ipsam (H).

Даже мудрец глумом прослывет и правый — неправым, ежели он в самой добродетели в крайность вдается. (Пер. Н. Гинзбурга)

Нават мудрэц праславіцца як дурань і правы — няправым, калі ён у сваёй дабрадзейнасці ў крайнасць упадае.

1039. In saxis séminas.

Ты сеешь на скалах (*т.е.* зря теряешь силы и время).

Ты сееш на скалах. *Параўн.:* Не на месцы пасеянае — не ўзыдзе, не да месца сказанае — супраць самога пойдзе. Бясконца перарабляць, як памыляцца і каяцца, нават творцам шкодна. Пясок куды ні сей, жытам не стане.

1040. In silvam ligna ferre (H).

Носить в лес дрова. *Ср.:* Ехать в Тулу со своим самоваром.

Насіць у лес дровы. *Параўн.:* Самагонку ў Старыя Дарогі, а нявестаў на Случчыну не возяць.

1041. In solis sis tibi turba locis (Tib).

В одиночестве будь сам себе толпой.

У адзіноце будзь сам сабе натоўпам. *Параўн.:* Чым з недавумкамі гаварыць, лепей з самім сабой.

1042. Insperata áccidunt magis saepe quam quae speras (Pl).

Неожиданное случается чаще ожидаемого.

Нечаканае здараецца часцей за чаканае.

1043. Instántia est mater doctrinae.

Настойчивость — мать науки.

Настойливаєць — маці навукі. *Параўн.*: Ціхая вада любяць берагі падмывае. Малая сякера вялікі дуб валіць. Перанакаленая скавародка спальвае сама сябе.

1044. Intelligenti pauca.

Для понимающаго (достаточна) немного (чтобы разобраться в чем-л.).

Для разумнага (дастаткова) малага (каб разабрацца ў чым-н.).

Параўн.: Самае вялікае няшчасце — недахоп розуму. Поспех у ведах і сіле розуму, а не ў грашах.

1045. Intemperántia est medicorum nutritrix.

Невоздержанность — кормилица врачей (*m.e.* невоздержанность людей — причина многих болезней).

Няўстрыманасць — карміцелька ўрачоў (*г.зн.* няўстрыманасць людзей — прычына шматлікіх хваробаў).

1046. In téneris consuésceere multum est (V).

Велика сила первых привычек.

Вялікая сіла першых прывычак. *Параўн.*: Што змалку засвоіў — звычаі, традыцыі, — данясеш да магілы.

1047. Inter arma silent leges (Cic).

Среди оружия законы молчат. Во время войны законы молчат.

Сярод зброі законы маўчаць. У час вайны законы маўчаць.

1048. Inter arma silent musae.

Когда гремит оружие, музы молчат.

Калі грывіць зброя, музы маўчаць. *Параўн.*: Пад маланкамі талент не расчыняецца.

1049. Inter bonos bene agi oportet.

С добрыми и себя следует вести по-доброму.

З добрымі і паводзіцца па-добраму.

1050. Inter caecos luscus rex.

Среди слепых одноглазый — царь. *Ср.*: На безрыбье и рак — рыба. = Сярод сляпых аднавокі — цар.

1051. Inter dómimum et servum nulla amicitia esse potest.

Между господином и рабом не может быть никакой дружбы.

Паміж панам і рабом не можа быць ніякай дружбы.

1052. Interdum docta plus valet arte malum (O).

Иногда болезнь сильнее ученого искусства (*m.e.* медицины).

Часам хвароба мацнейшая, чым вучонае мастацтва (*г.зн.* медыцына). *Параўн.*: Не так пан страшны, як падпанкі.

1053. Interdum lácrimae póndera vocis habent (O).

Слезам подчас свойственна сила слов.

Слязам іншы раз уласціва сіла слоў. *Параўн.*: Хто плача або спявае, таму Бог памагае.

1054. Interdum major pars meliorem vincit (L).

Временами большая часть побеждает лучшую.

Часам большая частка перамагае лепшую. *Параўн.*: У натоўпе ні розуму ні таленту. Бойся вар'ята і натоўпу.

1055. Interdum stultus oportuna loquitur.

Подчас и дурак дельное скажет.

Здараецца і дурань талкова скажа. *Параўн.*: З разумным раяцца, з дурнем не размаўляюць.

1056. Interest inter levitatem contionatorum et animum vere popularem (Cic).

Есть разница между легкомыслием демагогов и натурой подлинно демократической.

Ёсць розніца паміж легкадумнасцю дэмагогаў і натурай сапраўды дэмакратычнай.

1057. Interest omnium recte facere (Cic).

Для всех важна честность поступков.

Для ўсіх важная сумленнасць учынкаў. *Параўн.*: Учынак найперш вучыць і засцерагае, а пасля карае.

1058. Inter os atque offam multa intervenire potest.

Между ртом и куском многое может произойти (о непредвиденных случайностях). *Ср.*: Не тот хлеб, что в поле, а тот, что в сусеке.

Паміж ротам і куском многае можа адбыцца (пра непрадбачаныя выпадковасці). *Параўн.*: Выпадак і секунда часам вучаць гадзіну.

1059. Intervallo perit et fames.

Со временем и голод проходит.

З цягам часу і голад праходзіць. *Параўн.*: Дзень паказвае, год высвятляе. Адзін час пастаянны — шліфуе і вучыць чалавека.

1060. Inter visa vera aut falsa ad animi assensum nihil interest (Cic).

Разуму не приходится выбирать, если выбор между истиной и выдумкой.

Розуму не прыходзіцца выбіраць, калі выбар паміж ісцінай і выдумкай.

1061. Intra fortunam debet quisque manere suam (O).

Каждый в пределах своей пусть остается судьбы.

Кожны ў межах свайго лёсу няхай застаецца. *Параўн.*: Як бы бычок не круціўся, каровай не стане. Лёс кожнага прыводзіць да ягонага менавіта павароту.

1062. Intra mensuram lodicis tu porrige suram.

Протягивай ноги по длине одеяла. *Ср.*: По одежке протягивают ножки.

Выцягвай ногі па даўжыні коўдры.

1063. In tuum ipsius caput.

На свою собственную голову.

На сваю ўласную галаву.

1064. In tuum ipsius sinum inspice (P.L).

Загляни в собственную душу. *Ср. у И.Крылова:*

Других не суди, на себя погляди.

Чем кумушек считать трудиться,

Не лучше ль на себя, кума, оборотиться?

Заглянь ва ўласную душу.

1065. In vas pertusum congerere.

Бездонную бочку не наполнишь (*букв.: лить в дырявую посудину*).

Бяздонную бочку не напоўніш *Параўн.:* П'яніцу не напоіш, багатага не насыціш, лянога не накорміш.

1066. In Vénere semper certant dolor et gáudium (PS).

В любви тоска соперничает с радостью.

(Пер. М.Гаспарова)

У каханні смутак супернічае з радасцю. *Параўн.:* Каханне — хмара, мяняецца на вачах: пасля дажджу хмара знікае. Каб адна рэч зрабіла другую, трэба ідэя; каб закаханыя збудавалі трывалую сям'ю, патрэбна мэта і жаданне абодвух.

1067. Invenit patella opérculum.

Нашла кастрюля крышку. *Ср.:* По Сеньке и шапка.

Знайшла кастрюля вечка.

1068. In vestimentis non est sapiéntia mentis.

Нет мудрости в одежде. *Ср.:* По одежке встречают, по уму прощаются.

Няма мудрасці ў адзенні. *Параўн.:* Добрая вопратка дазваляе тупому хаваць сваю існасць. Якая вопратка, такі воблік.

1069. Invia est in medicina via sine lingua Latina.

Непроходим в медицине путь без латинского языка.

Няма ў медыцыне шляху без лацінскай мовы.

1070. Invia virtuti nulla est via (O).

Для добродетели ни одна дорога не является непроходимой.

Для дабрадзейнасці ні адна дарога не з'яўляецца непраходнай.

Параўн.: Хто па многіх дарогах ходзіць, ніводнай не выбера.

1071. Invidia carpit et carpitur una (O).

Зависть терзает и сама терзается.

Зайздрасць мучыць і сама мучыцца. *Параўн.:* Завідны добрага сапсуе і сам добрым не стане. Зайздройсліваму чужая бяда як цукар. Завіслівасць нікому не на карысць.

1072. Invidia festos dies non agit.

Зависть праздников не соблюдает.

Зайздрасць святаў не прытрымліваецца. *Параўн.:* Удзел лянот-

ных з мазгамі праніклівымі і шырокім ротам — зайздрасць да працавітых, недапусканне працавітых да справы.

1073. Invidia glóriæ assiduus comes est.

Зависть — постоянный спутник славы. *Ср.:* Где счастье, там и зависть.

Зайздрасць — пастаянны спадарожнік славы. *Параўн.:* Завіднае вока найперш не сваё, а чужое бачыць. Завідніку ніколі не даволі. Завідны ўсё змянтрэжыць і сам загіне.

1074. In vino féritas.

В вине дикость.

У віне дзікасць. *Параўн.:* Выпіў тое, што сабак трое. Не напвайся — не стрэне бяда. Горкае жыццё п'яніцы нават мёдам не падсалодзіш. П'яныя свечкі не запаліць. Гора аслабляе штохочна, апрача гарэлкі. Карчмар п'яніцу любіць, а дачку за яго не аддасць. П'яніцу да царквы дарога слізка, да піўнушкі блізка.

1075. In vino véritas.

Истина в вине. *Ср.:* Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке.

Ісціна ў віне. *Параўн.:* Шырокі продаж гарэлкі — слабасць дзяржавы, заняпад дзяржавы. Людзі баяцца хваробы, а трэба баяцца гарэлкі. Усе войны на свеце загубілі людзей меней, чым гарань (піва, віно, гарэлка).

1076. In vino véritas, in aqua sánitas (PM).

В вине — истина, в воде — здоровье.

У віне — ісціна, у вадзе — здароўе. *Параўн.:* П'янаму і лужа па вуха. П'яніца не можа выконваць слова, захоўваць тайну, жыць у сям'і і ў адзіночку.

1077. Invitat culpam qui peccatum præterit (PS).

Простив проступок, побуждаешь к худшему.

(Пер. М.Гаспарова)

Дараваць правіну — падахвочваць да горшага. *Параўн.:* Звышдараванне — ямы капанне. Дараваць, як і вучыць двойчы. Большасць злачынстваў у шмат дараваных. Не заўважаць дзіцячыя штукарты (памылкі) — самому садзіць яго ў турму.

1078. Invitum qui servat idem facit occidenti (H).

Кто спасает человека против его воли, тот поступает не лучше убийцы.

Хто выратаўвае чалавека супраць яго волі, той дзейнічае не лепей за забойцу. *Параўн.:* Вешаецца другі раз — не ратуй, пойдзеш супраць яго долі.

1079. Ipsa dies quandoque parens, quandoque poverca.

День бывает то матерью, то мачехой. *Ср.:* День на день не приходится.

Дзень бывае то маткай, то мачыхай.

1080. Ipsa sciéntia potestas est.

Знание есть сила.

Веды ёсьць сіла.

1081. Ipsa se velocitas implicat.

Поспешность сама себе мешаёт. *Ср.:* Поспешишь — людей насмешишь.

Паспешліваць сама сабе перашкаджае. *Параўн.:* Моцна спяшацца — спазняцца. Паспех лес пасек, цярпенне — палетак засеяла. Ціхай — не заўсёды вер, хуткай — не заўсёды бойся.

1082. Ipse enim se quisque diligit non ut aliquam a se ipse mercedem exigat caritatis suae, sed quod per se sibi quisque carus est. Quod nisi idem in amicitiam transferetur, verus amicus nunquam reperietur: est enim is quidam alter idem (Cic).

Каждый любит самого себя не с тем, чтобы снискать какую-либо награду за свою любовь, а потому, что каждый сам себе дорог. Если не применить то же самое к дружбе, то мы никогда не найдем истинного друга; ведь друг для каждого — это второй он сам.

1083. Ipsi testitúdines édite, qui cepistis.

Поймали черепах, сами их и ешьте. *Ср.:* Сам заварил кашу, сам ее и расхлебывай.

Злавлі чарапах, самі іх і ешце.

1084. Ira furor brevis est (H).

Гнев — кратковременное безумие.

Гнеў — кароткачасовае вар'яцтва. *Параўн.:* Гнеў — вецер, які гоніць карабель у прорву.

1085. Ira impotens sui est (Sen).

Гнев не владеет собой.

Гнеў не валодае сабой. *Параўн.:* Гнеўнаму даруюць дзесяць памылак, спакойнаму — ніводнай.

1086. Ira inítium insániae est (Enn).

Гнев — начало безумия.

Гнеў — пачатак вар'яцтва. *Параўн.:* Пачатак гневу — вар'яцтва, заканчэнне — просьбы і выдараўванне.

1087. Ira ódium génerat, concórdia nutrit amorem.

Гнев порождает ненависть, согласие — любовь.

Гнеў спараджае нянавісьць, згода — каханне. *Параўн.:* Гнеў малага і дурнога — словы, сталага і разумнага — справы.

1088. Iratum máximum fit remédium mora (PS).

Самое верное средство от гнева — медлительность.

Самы верны сродак ад гневу — марудлівасць. *Параўн.:* Як бы не гневаўся, пакідай масты для замірэння. Разгневацца з-за драбніцы — задавальняцца драбніцаю.

1089. Ira saepe causa injúriæ est.

Гнев — часто причина несправедливости.

Гнеў — часта прычына несправядлівасці. *Параўн.*: Гнеў і гром — справядлівыя імгненні. Мудрага лёгка караць, гнеўнага цяжка нават супакоіць.

1090. Ira tardissime senescit.

Гнев очень медленно гаснет (*букв.*: ослабеваает).

Гнеў надта паволі тухне (*літ.*: слабее). *Параўн.*: З гнеўным, як прыпадкавым, спраў не вядуць.

1091. Ire docetur cundo.

Ходить учатся ходьбой.

Хадзіць вучацца хадой.

1092. Irreparabilium felix oblivio rerum.

Счастлив, кто не умеет сожалеть о невозвратном.

Шчаслівы, хто не ўмее шкадаваць пра незваротнае.

1093. Irretit muscas, transmittit aránea vespas.

Паутина ловит мух и пропускает ос. *Ср.*: Закон, что паутина: шмель проскочит, а муха увязнет.

Павуціна ловіць мух і прапускае вос. *Параўн.*: Прывілеі і сіла — найвялікшая слабасць закона. Закон не можа быць добрым для ўсіх.

1094. Is amicus est, qui in re dubia re juvat, ubi est opus (PI).

Тот тебе друг, кто в несчастье помогает делом, когда в этом есть необходимость. *Ср.*: Не на словах, а на деле.

Той табе сябра, хто ў няшчасці дапамагае справай, калі ў гэтым ёсць неабходнасць.

1095. Is demum miser est qui aerumnam suam nesciat occultare folis (Caec).

Да, жалок тот, кто скрывает своих несчастий не способен.

(Пер. Ф.Петровского)

Жалю варты той, хто схавачь свае няшчасці няздатны.

1096. I, semper melius eris.

Иди (вперед), все время будешь лучше.

Ідзі (наперад), увесь час будзеш лепшым.

1097. Is feliciter sapit, qui periculo alieno sapit (PI).

Счастливо поумнел тот, кто поумнел от беды другого.

Шчасліва паразумнеў той, хто паразумнеў ад бяды другога.

1098. Is mínimo eget, qui minimum cupit (PS).

У кого меньше всего желаний, у того меньше всего нужды.

У каго менш за ўсё жаданняў, у таго менш за ўсё патрэбаў.

1099. Is plúrium habet, qui mínimum cupit.

Тот многое имеет, кто мало жаает.

Той многае мае, хто мала жадае.

1100. Ita crede amico, ne sit inimico locus.

Доверяй другу так, чтобы он не стал врагом. *Ср.:* С другом дружись, а сам не плошись.

Давярай сябру так, каб ён не стаў ворагам. *Параўн.:* Сябру давярай і блізка не падпускай. Дружыць дружы, а камень у запазусе дзяржы. Разумны сяброў копамі не лічыць. Не вінавацца — абвінавацца сябры. Агонь і зямля ў пачатку ўсяго, сваякі і сябры — у пачатку канца. Што не любіш, не зыч другому.

1101. Ita sunt altae stirpes stultitiae! (Cic).

Сколь глубоки корни глупости! *Ср.:* Глупость и топором не вышибить.

Наколькі глыбокае карэнне глупства! *Параўн.:* Дурань вузел завяжа — дзесяць разумных не развяжуць. Усё мінаецца, апрача цёку космасу і апраметнай шэрасці дурнаты. Бойся чалавека, які ні ў чым не дасягнуў поспеху — ён можа быць з пароды тупых і дурных.

Руины римского
города Софетула.
Тунис.

1102. Jactántibus maerent, qui minus dolent (T).

Вываляють скорбь напоказ хто меньше всего скорбит.

Вываляють смутак напоказ хто менш за ўсё смуткуе. *Параўн.*: Журба бядзе не памага. Не журбуйся: нядобрычліўцы сто пудоў станоўчага ў тваёй працы не заўважаць, а грам хібаў усялюдна размажуць.

1103. Jocandum ut séria agas (Arist).

Шутить надо, чтобы совершать серьезные дела.

Жартаваць трэба, каб здзяйсняць сур'ёзныя справы.

1104. Jucunda memória est praeteritorum malorum (V).

Приятно вспомнить о минувших бедах. *Ср. у А.С.Пушкина:*
Что пройдет, то будет мило.

Прыемна ўспомніць пра мінулыя беды.

1105. Jucundi acti labores.

Приятны завершённые труды.

Прыемныя закончаныя турботы. *Параўн.*: Працуй, шукай, ідзі — і самы строгі суддзя не асудзіць дробязь памылкаў з-за вялікасці зробленага. Плачуць ад гора і радасці ад закончанай працы.

1106. Jucundiorum facit libertatem servitutis recordatio (Cic).

Воспоминание неволи делает свободу еще сладостнее.

Успамін пра няволю робіць свабоду яшчэ больш панаднай.

1107. Jucundíssimum est in rebus humanis amari, sed non minus amare (P.J).

Величайшая радость в жизни человека — быть любимым, не меньшая — самому любить.

Велізарная радасць у жыцці чалавека — быць каханым, не меньшая — самому кахаць. *Параўн.*: Дзяўчына каханне знойдзе, калі хлопец долю паслухае. Упрыгожвае дзяцей маці, сям'ю — бацька. Сходнае прыягтваецца не ўсё, а толькі рознаполюснае.

1108. Judex damnatur, cum nocens absolvitur (PS).

Оправдание преступника — это осуждение судьи.

Апраўданне злачынцы — гэта асуджэнне суддзі.

**1109. Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet apparebit,
Nil inultum remanebit.**

Итак, когда воссядет судья,
Все, что скрыто, обнаружится,
Ничто не останется без возмездия.

NB! Слова из средневекового реквиема.

Такім чынам, калі ўссядзе суддзя,
Усё патаемнае выявіцца,
Нішто не застанеца без пакарання.

1110. Judex est lex loquens.

Судья — это говорящий закон.

Суддзя — гэта гаворачы закон. *Параўн.*: Стаў па судах цягацца
— прыйдзеца за торбу ўзяцца.

1111. Júdicis est innocentiae subvenire.

Судья должен помогать невиновному.

Суддзя павінен дапамагаць невінаватому. *Параўн.*: Суд павінен
бы ісці не за падмазкай, а за праўдай. Нават невінаваты і справяд-
лівы з суддзем не спрачаецца.

1112. Júdicis est jus dicere, non dare.

Обязанность судьи исполнять закон, а не создавать его.

Абавязак суддзі выконваць закон, а не ствараць яго. *Параўн.*:
У злачынцы розум у жываце, у суддзі — не заўжды ў галаве.

1113. Jurare in verba magistri (H).

Кляцца словами учителя (*т.е.* ссылаться бесспорный авторитет).

Клясцця словамі настаўніка (*г.зн.* спасылацца на бяспрэчны аўтарытэт). *Параўн.*: Грэх паклясцця і не выканаць, яшчэ большы
— прымушаць да клятвы другога чалавека. Змушаная клятва —
злачынства ганебнае, як забойства і навучанне на забойства.

**1114. Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non
laedere, suum cuique tribuere.**

Предписания закона сводятся к следующему: честно жить, не
обижать других, каждому воздавать по заслугам.

NB! Положение древнеримского права.

Прадпісанні закона зводзяцца да наступнага: сумленна жыць,
не крыўдзіць другіх, кожнаму аддаваць па заслугах. *Параўн.*: Хто
думае пра вынікі, не будзе знацца з бедамі і судамі.

1115. Jus est ars boni et aequi.

Право — это искусство добра и справедливости.

Права — гэта майстэрства добра і справядлівасці.

1116. Jus publicum privatorum pactis mutari non potest.

Общественное право не может быть изменено соглашением
частных лиц.

Грамадскае права не можа быць змененым пагадненнем прыватных асоб. *Параўн.*: Дзейнічай справядліва, і суддзя будзе адпачываць. Закон вышэй распараджэнняў, указаў, дэкрэтаў.

1117. Jus summum saepe summa malitia est (Ter).

Вышнее права часта ёсць вышнее зло.

Вышэйшае права часта ёсць вышэйшае зло.

1118. Justitia civitatis fundamentum (est).

Справедлівасць — аснова грамадства.

Справядліваць — аснова грамадства.

1119. Justitia creditis in rebus fides nominatur (Cic).

Справедлівасць у доверы іменуецца добросовеснасцю.

Справядліваць у даверы называецца добрасумленнасцю. *Параўн.*: Бывае злодзей з сумленнем, бывае суддзя без сумлення.

1120. Justitia est constans et perpétua voluntas suum cuique tribuere.

Справедлівасць ёсць пастаянная і нязменная воля кожнаму аддаваць па заслугам.

Справядліваць ёсць пастаянная і нязменная воля кожнаму аддаваць па заслугах. *Параўн.*: Справядліваць, як і дабро, не гумавае, нашмат не расцягнеш.

1121. Justitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum (Cic).

Справедлівасць — гэта падчыненне пісаным законам і обычаям народаў.

Справядліваць — гэта падпарадкаванне пісаным законам і звычаям народаў.

1122. Justitia in suo cuique tribuendo cernitur (Cic).

Справедлівасць выяўляецца ў кожнаму па заслугам. = Справядліваць праяўляецца ва ўшанаванні кожнага па заслугах. *Параўн.*: Цяжка разумнаму быць справядлівым для працаўніка і гультая, дзявочніцы і васцянкі, — у кожнага з іх сваё разуменне праўды-няпраўды, уласныя прэтэнзіі.

1123. Justitia regnorum fundamentum (est).

Правосуддзе — аснова дзяржавы.

Правасуддзе — аснова дзяржавы. *Параўн.*: Без закона няма парадку, дзяржавы, жыцця. Законы мяняюць рэвалюцыі і войны

1124. Justitia sine prudentia multum poterit.

Sine justitia nihil valebit prudentia.

Справедлівасць без благоразумія многае зможа. Без справядлівасці благоразуміе нічога не будзе стоіць.

Справядліваць без разважнасці шмат што зможа. Без справядлівасці разважнасць нічога не будзе каштаваць.

1125. Justum et tenacem propósi virum.

Справедливы и надежны намерения порядочного человека.

Справядливыя і надзейныя намеры прыстойнага чалавека.

1126. Júveni parandum, seni utendum.

Молодому — готовить, старому — потреблять.

Маладому — рыхтаваць, старому — спажываць. *Параўн.*: Бяда грамадству слуг і спажывуцоў — жылі папіхічамі, памерці хочуць мыслярамі. У маладосці не ставарыў і не займеў, а ў старасці па-трабуе. Шчасліва спажываецца самім заробленае. Прамянтрэжыў бацькоўскі набытак — акалечыў свой лёс.

«Бона Деа» (Добрая богиня).
Статуэтка из Альбано.
1-2 вв.

L

**1127. Lábitur a mente cito res bona,
sed mala lente.**

Добро быстро забывается, зло долго помнится. *Ср.:* Лихо помнится, а добро забывается. Хорошее лежит, а худое бежит.

Дабро хутка забываецца, зло доўга памятаецца.

1128. Lábitur occíduae per iter declive senectae (O).

Постаревший скользит по наклонному пути дряхлой старости.

NB! Слова, цитируемые Овидием, принадлежат греческому философу середины VI в. до н.э. Пифагору.

Пастарэлы слізаціць па нахільнаму шляху лядачай старасці.

Параўн.: У творчых працаўнікоў няма старасці, асабліва балезнай.

1129. Labor callum obducit dolori (Cic).

Труд притупляет горе.

Праца прытупляе гора. *Параўн.:* Праца знімае мітрэнгі. Вечна шчаслівіць кожнага занятак, асабліва карысны для многіх

1130. Labor corpus firmat.

Труд укрепляет тело.

Праца ўмацоўвае цела. *Параўн.:* Працу адзін вол любіць. Узвышае чалавека праца і ўзбагачае.

1131. Labore distinguitur mens.

Трудом развлекается ум.

Працай забаўляецца розум. *Параўн.:* Аднімі з Зямлі працу — і людзі-звяры самі сябе пажруць. Няма працы — няма чалавека. Нятворцы самыя няшчасныя ў выхадныя — ў іх няма занятку.

1132. Labores páriunt honores.

Труд рождает почет. *Ср.:* По труду и честь.

Праца нараджае гонар. *Параўн.:* Праца, праца і яшчэ раз праца ўзвышае кожнага сярод блізкіх і няблізкіх.

1133. Labor est étiam ipse voluptas (Man).

Труд сам по себе наслаждение.

Праца сама па сабе насалода. *Параўн.:* Працауй, нябожа, то й Бог паможа. На фундаменце стаіць хата, на працы — чалавек.

1134. Labor et patientia omnia vincunt.

Труд и терпение все побеждают. *Ср.:* Терпенье и труд все перетрут. = Праца і цяпненне ўсё перамагаюць. *Параўн.:* Праца здароўе не адбірае. У шчаслівых працуюць мышцы і галава.

1135. Labor fallit curas.

Труд заставляет забыть о заботах.

Праца прымушае забыць пра клопаты. *Параўн.:* Без працы ні павагі ні добра.

1136. Labor improbus omnia vincit (V).

Упорный труд все побеждает. *Ср.:* Терпенье и труд все перетрут. = Настойлівая праца ўсё перамагае. *Параўн.:* Праца ўсё перамагае, нават хваробы.

1137. Labor non onus, sed beneficium.

Труд не бремя, а благодеяние.

Праца не ярмо, а дабрадзеяства. *Параўн.:* Маеш працу — шчаслівы; дзякуй Богу.

1138. Labor quasi callum quoddam obducit dolori (Cic).

Труд как бы создает некую мозолистую преграду против боли. Праца быццам стварае нейкую мазолістую перашкоду супраць болю.

1139. Labor recedet, bene factum non ascendet.

Труд окончится, хорошо исполненная работа не пропадет. Праца закончыцца, добра выкананая праца не прападзе. *Параўн.:* Працалюбі'е — маці шчасця, бацька аўтарытэту.

1140. Lācrimae nihil profuturāe.

Слезы ничем не помогут. *Ср.:* Слезамы горю не поможешь. Слёзы нічым не дапамогуць. *Параўн.:* Хто не адзавецца на слёзы, не адзавецца на кроў. Сляза і песня — малітве сляза. Калі б не прыходзіла радасць, не прыходзілі б слёзы.

1141. Lāeditur Urbanus, non clāudicat inde Romanus.

Повредил ногу Урбан, не хромает из-за этого Роман. *Ср.:* За чужою шекою зуб не болит.

Пашкодзіў нагу Урбан, не кульгае з-за гэтага Раман.

1142. Lāctius est, quōties magno sibi constat honestum (Cato).

Доблесть тем отраднее, чем больших трудов она стоит сама по себе. = Доблесць тым уцешней, чым большай працы яна каштуе сама па сабе. *Параўн.:* Удады пра наступствы не турбуецца. Сама-ахвярная доблесць аднаго славіць усю вёску.

1143. Laeto gramine sata strangulantur (Q).

Сорняки губят посевы.

Пустазелле губіць пасевы.

1144. Lapis saepe volutatus non obducitur musco.

Часто вращаемые жернова мхом не обрастают. *Ср.:* Жернова мхом не обрастают.

Часта кручаныя жорны імхом не абрастаюць. *Параўн.*: Працаваць паціху доўга — асіліць самую вялікую справу. Праца нікога не круўдзіць, усіх шчаслівіць.

1145. Largitio non habet fundum (Cic).

Щедрость не знае границ.

Щчодрасць не ведае межаў. *Параўн.*: Адна печ усіх не абагрэе, то і не імкніся. Дзевяціарым памог, аднаму не змог — усё роўна дрэнны, то для чаго ўсё?

1146. Latrante uno latrat statim et alter canis.

Когда залаець адна сабака, тут же пачынае лаяць і другая.

Калі забрэша адзін сабака, зараз жа пачынае брахаць і другі. *Параўн.*: Чалавеку — чалавечы, сабаку — сабачыны. Сабака ў кватэры — скула на твары. Мужу (жонцы) ногі не вымые, а сабаку мые — хто даражэй? Сабака (кошка) ў кватэры — у дзяцей алергія.

1147. Laudamus veteres, sed nostris utimur annis (O).

Мы восхицаемся древнасцю, но жывем сучаснасцю.

Мы захапляемся старажытнасцю, але жывём сучаснасцю.

1148. Laus est pública (Lab).

Чесць для всех адна.

Гонар для ўсіх адзін. *Параўн.*: Гонар мае адзін твар, подласць — мноства. Подлыя, як і ляныя, шчаслівымі быць не могуць

1149. Laus in proprio ore sordescit.

Похвала в сабственных устах загражняецца (*т.е.* хто сам сябя хваліць, тот роняець сваё достоинство). *Ср.*: Хвастливое слово гнило.

Пахвальба ва ўласных вуснах забруджваецца (*г.зн.* хто сам сябе хваліць, той губляе сваю годнасць). *Параўн.*: Сам сябе хваліць — сам сябе губіць. Змагацца з пахвальбою яшчэ цяжэй чым з гультайствам, гневам.

1150. Legálitas regnorum fundamentum.

Законнасць — аснова государства.

Законнасць — аснова дзяржавы. *Параўн.*: Без законаў няма дзяржавы, без выхавання чалавека.

1151. Lege artis.

По всем правилам искусства (*букв.*: по закону искусства).

Па ўсіх правілах майстэрства (*літ.*: па закону майстэрства). *Параўн.*: Няма ў дзяржавы ўласнага мастацтва, згіне сама дзяржава. Не спявае чалавек — будзе плакаць, не развіваецца свая мова — прыйдзе чужая.

1152. Legem brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur (Sen).

Закон должен быть кратким, чтобы легче запомнился незнающим.

Закон павінен быць кароткім, каб лягчэй запамінаўся невукам.

1153. Legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire.

Сила закона: приказывать, запрещать, разрешать, наказывать.

Сіла закона: загадваць, забараняць, дазваляць, караць. *Параўн.*: Закон можа не паважаць, але выконвай. Багаты ад закона выкупляецца, бедны выпрошваецца, разумны стварае лепшыя законы.

1154. Legum servi esse debemus, ut liberi esse possumus (Cic).

Мы должны быть рабами законов, чтобы быть свободными.

Мы павінны быць рабамі законаў, каб быць свабоднымі. *Параўн.*: Закон не можа задаволіць кожнага, але яго трэба выконваць кожнаму.

1155. Leonem larva terret.

Льва маской испугаешь (*m.e.* смелым выражением лица можно утратить и льва). *Ср.*: Смелость города берет.

Льва маскай спалохаеш (*г.зн.* смелым выразам твару можна напалохаць і льва).

1156. Leonem mortuum etiam catuli mordent.

Мертвого льва кусают даже щенки.

Мёртвага льва кусаюць нават шчанокі. *Параўн.*: Не прасі да старасці: не пададуць — самога выкінуць.

1157. Léporum frondium crepitus terret (Cic).

Заяц боится шороха листьев. *Ср.*: Пуганая ворона куста боится. = Заяц баіцца шолуху лістоты.

1158. Levat lassitudinem et jam laboris mutatio.

Перемена труда уменьшает усталость.

Змена працы змяншае стому.

1159. Leve est miseriam ferre, perferre est grave (Sen).

Тяжело не перенести горе, а носить его все время.

Цяжка не перанесці гора, а насіць яго ўвесь час. *Параўн.*: Гору твайму лепей паможа, хто сам пераносіў яго.

1160. Leve fit, quod bene fertur, onus (O).

Тяжесть, которую умело носят, становится легкой. *Ср.*: Своя ноша не тянет.

Цяжар, які ўмеланосяць, становіцца лёгкім. *Параўн.*: Твайму гору лепей паможа, хто сам пераносіў гора.

1161. Lévius est plaga ab amico, quam a debitore.

Легче переносится удар от друга, чем от должника.

Лягчэй пераносіцца ўдар ад сябра, чым ад даўжніка. *Параўн.*: Сябра, знойдзены ў бядзе, не ўдарыць у спіну. Не пазычай нават сябру, не будзеш мець ворага. Не настолькі патрэбны сябра, колькі ўпэўненасць, што ён не проста ёсць, а паможа пры патрэбе.

1162. Lévius est patientia, quidquid corrigere est nefas (H).

Легче терпеливо переносить, что не дано исправить.

Лягчэй цярпліва пераносіць, што не дадзена выправіць. *Параўн.*: Вочы лягчэй выплачуць гора, калі рукі зробяць справу.

1163. Lex est dictamen rationis.

Закон — веленіе разума.

Закон — наказ розуму. *Параўн.*: Самы строгі закон не дазваляе зносіць абразы, насмешкі. Па закону жыць, нешчаслівым быць. Калі ад закона плачуць працавітыя і сумленныя — дзяржава незаконная.

1164. Lex est quod pópulus jubet atque constituit.

Закон — это, что народ приказывает и устанавливает.

Закон — гэта, што народ загадвае і ўстанаўлівае. *Параўн.*: Законам карыстаюцца — хваліць, законам злоўжываюць — судзіць.

1165. Lex jubet aut vetat.

Закон предписывает или запрещает.

Закон прадпісвае або забараняе. *Параўн.*: Выключэнне і дапаўненне ў закон не адмяняе закон. Дрэнна, калі закон маўчыць, а гавораць грошы.

1166. Lex nihil laxamenti habet.

Закон не знает снисхождения.

Закон не ведае паблажкі. *Параўн.*: Закон — правіла для ўсіх, а не для аднаго. Нават Бог не перайначыць адбылое. Калі закон крыўдзіць слой людзей хоць па адным накірунку, у іх становіцца доблесцю абходзіць закон (ашукваць дзяржаву) на ўсіх накірунках.

1167. Lex posterior derogat priori.

Новейший закон отменяет принятый раньше.

Навейшы закон адмяняе прыняты раней.

1168. Lex próspicit, non réspicit.

Закон смотрит вперед, а не назад (*т.е.* закон обратной силы не имеет). = Закон глядзіць наперад, а не назад (*г.зн.* закон зваротнай сілы не мае). *Параўн.*: Сям'я стварае правілы, правілы — законы; самыя дасканалыя законы не ствараюць асновы жыцця — сям'ю.

1169. Lex retro non agit.

Закон обратной силы не имеет.

Закон зваротнай сілы не мае. *Параўн.*: Законы мяняюцца, чалавек — не. Дзяржава, ў якой няма ўласных грошаў і арміі — незаконная, знікне. Дзяржава, у якой закон можа мець адваротную сілу (дзеянчаць раней чым з дня прыняцця) — няправільная.

1170. Lex universa est, quae jubet nasci et mori (PS).

Существует универсальный закон, по велению которого рождаются и умирают.

Існуе універсальны закон, па волі якога нараджаюцца і паміраюць. *Параўн.*: Любы закон не адменіць выпадак і долю. Могны і дольны параіць выпадку і закону. Шчаслівая дзяржава, у якой законнікі раяцца з заснабачненцамі і празорцамі.

1171. Libenter hómines id, quod volunt, credunt (Cs).

Люди охотно верят тому, чему желают верить.

Людзі ахвотна вераць таму, чаму жадаюць верыць.

1172. Liberalitatem effúsió imitatur.

Расточительность подражает щедрости.

Марнатраўства пераймае шчодрасць.

1173. Liber est mutus magister (Plato).

Книга — немой учитель.

Кніга — нямы настаўнік. *Параўн.*: Без кнігі няма любой навукі, без навукі — развіцця, прагрэсу. Разумны кнігу цэніць як дзіця. Чым болей чытаеш, тым меней памятаеш, чым меней памятаеш, тым меней ведаеш, чым меней ведаеш, тым болей чытаеш.

1174. Libertas est naturalis facultas ejus, quod cuique fácere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.

Свобода — это естественная возможность каждому делать все, что угодно, за исключением запрещенного силой или законом.

Свабода — гэта натуральная мажлівасць кожнаму рабіць усё, што хочаш, за выключэннем забароненага сілай ці законам. *Параўн.*: Толькі хто быў у ланцугах ці турме, па-сапраўднаму ведае найкаш-тоўнасць волі.

1175. Libertas inestimábilis res est.

Свобода — неопенимая вещь. = Воля — неацэнная рэч.

Параўн.: Салодкасць волі не ў стрымліванні сябе — у накіраванні. Вольнаму неабходна быць вольным, як здароваму дыхаць.

1176. Libertatis nomen ómnibus praeferendum est (Eur).

Звание свободного человека дороже всего.

Званне свабоднага чалавека даражэй за ўсё.

1177. Licet sápere sine pompa, sine invídiá (Sen).

Ученым можно быть без заносчивости и чванства.

Вучоным можна быць без фанабэрыстасці і задавання.

1178. Lingua est hostis hóminum amicusque diabóli et feminarum.

Язык — враг людей и друг нечистого и женщин.

Язык — вораг людзей і сябра нячыстага і жанчын.

1179. Litterae thesaurus sunt, et artificium nunquam móritur (Pt).

Наука — это клад, и ученый человек никогда не пропадет.

Навука — гэта клад, і вучоны чалавек ніколі не загіне. *Параўн.*: Самы цёмны прагне вучобы. Мучыць не навука, а жаданні.

1180. Littera docet, littera nocet.

Буква учит, буква портит.

Літара вучыць, літара псуе.

1181. Litterarum radices amarae sunt, fructus jucundiores.

Корни наук горьки, плоды — более приятны.

Карэнне навук горкае, плады — больш прыемныя. *Параўн.*: Не цаніць навуку — не мець здаровага грамадства.

1182. Littera scripta manet.

Напісанная буква застаецца. *Ср.*: Что написано пером, того не вырубешь топором. = Напісаная літара застаецца.

1183. Littera semper habet panem vestemque paratam.

Грамотный человек всегда имеет хлеб и готовую одежду. *Ср.*: Красна птица перьем, а человек ученьем. Чем больше науки, тем ловчее руки. = Граматны чалавек заўсёды мае хлеб і гатовае адзенне. *Параўн.*: Граматнага ў любой дзяржаве прывячаюць.

1184. Litore quod conchae, tot sunt in amore dolores (O).

Сколько ракушек на морском берегу, столько страданий от любви. = Колькі ракавінак на марскім беразе, столькі пакутаў ад каханья. *Параўн.*: Не ведаў гора — жаніся. У каханья шыпоў, як у ружы калючак. Каханне без вяселля — грэх, сям'я без дзяцей — няшчасце. Ніколі не знішчальная страць да дзіцянараджэння спадзіла каханне, рэўнасць.

1185. Longe absit illud propósitum, pótius amicum quam dictum perendi (O).

Осудим готовность скорее потерять друга, чем острое слово.

Асудзім гатоўнасць хутчэй страціць сябра, чым вострае слова.

1186. Longe fugit quisquis suos fugit.

Кто бежит от своих, тому долго придется бежать (*m. e.* тот не скоро найдет себе пристанище).

Хто ўцякае ад сваіх, таму доўга прыйдзецца бегчы (*г.зн.* той не хутка знойдзе сабе прытулак). *Параўн.*: Дзе нарадзіўся, там прыгадзіўся. Дзе б не быўся, без радзінных не адбыўся. Сярод сваіх і ля печкі сядзеццэ можна.

1187. Longum iter est per praecepta, breve et éfficax per exempla (Sen).

Долог путь поучений, короток и эффективен путь примеров.

Доўгі шлях павучанняў, кароткі і эфектыўны шлях прыкладаў.

Параўн.: Адзін прыклад падмацоўвае мноства слоў.

1188. Loro mandendo discit canis córium universum mándere.

Грызя ремень, собака учится грызть всю шкуру. *Ср.*: По нитке до клубка доходит.

Грызучы рэмень, сабака вучыцца грызці ўсю скуру.

1189. Lota licet cornix, tamen énitet albidior vix.

Хотя ворона перья купала, белее не стала. *Ср.*: Что природа дала, мылом не отмоешь. Гони природу в дверь, она влетит в окно.

Хоць варона пер'е мыла, бялейшай не стала.

1190. Lucri bonus est odor ex re quálibet (J).

Прибыль хорошо пахнет, как бы ее ни получили. *Ср.*: Деньги не пахнут. Работа грязна, да денежки белы.

Прыбытак добра пахне, як бы яго ні атрымалі. *Параўн.*: Анёл убачыў грошы — не змяніў палёт. У золата вялікі недахоп — яго ўсім заўжды мала.

1191. Lúitur cum persona, qui líere non potest cum crumena.

Кто не может расплатиться кошельком, расплачивается собой.

Хто не можа расплаціцца кашальком, расплочваецца сабой.

1192. Lupi fauci manum ne committere.

Не суй руку в пасть волку. *Ср.*: Меж дверей пальцы не суй.

Не сунь руку ў пашчу ваўку. *Параўн.*: Ражна нават мядзведзь абыходзіць. Бойся таго, хто па абліччы апостал, а па зубах — воўк.

1193. Lupo ovem commisisti (Ter).

Доверил овцу волку. *Ср. у И. Крылова:* А стеречь съестное от мышей кота оставил.

Даверыў авечку ваўку. *Параўн.*: Жонку прыяцелю, а грошы суседу не даручаюць (не давяраюць).

1194. Lupus in fábulá (Ter).

Волк в басне (*т.е.* легок на помине). *Ср.*: О волке речь, а он и здесь. = Воўк у байцы (*г.зн.* лёгка на ўспамін).

1195. Lupus malus óvium custos.

Волк — плохой сторож овец. *Ср.*: Плохо овцам, если волк пастух. Волк — не пастух, свинья — не огородник.

Воўк — дрэнны пастух авечак.

1196. Lupus non curat número.

Волк не заботится о числе (*т.е.* он пожирает и считанных овец).

Воўк не клапаціцца пра колькасць (*г.зн.* ён пажырае і лічаных авечак). *Параўн.*: Воўк ліняе, а нораву не мяняе.

1197. Lupus pilum mutat, non mentem.

Волк меняет шкуру, а не душу. *Ср.*: Как волка ни корми, он все в лес глядит. = Воўк мяняе скуру, а не душу. *Параўн.*: Маці і прыкметы не выракаюцца.

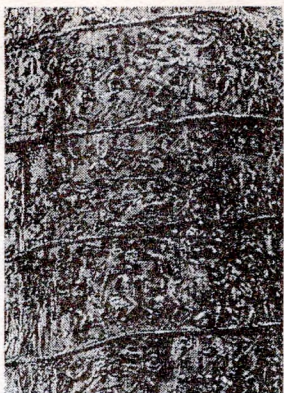
1198. Lupus vetus non cadit in fóveam.

Старый волк не попадает в яму. *Ср.*: Старого воробья на мякине не проведешь. = Стары воўк не трапляе ў яму.

1199. Lutum, nisi túnditur, non fit testa.

Не замесив глины, не вылепишь горшка.

Не замясіўшы гліны, не вылепіш гаршка.

Фрагмент рельефа колонны Траяна.
Рим.

Фото А.Н. Едачева

1200. Magis cavenda est amicorum invidia, quam insidia hóstium.

Следует больше остерегаться зависти друзей, чем козней врагов. *Ср.:* Не бойся неприятеля, бойся приятеля. Не бойся умного врага, бойся глупого друга. Сытый волк смиреннее завистливого человека.

Трэба больш асцерагацца зайздрасці сяброў, чым падкопаў ворагаў. *Параўн.:* У сварцы самы верны сябра не лепшы за самага горшага ворага. Найлепшы сябра — адзінота ці кніга. Алкаш прыяцелем быць не можа, ён на першае месца ставіць чарку, а не цябе.

1201. Magister artis ingeniique largior venter.

Учитель искусства и поощритель вдохновения — желудок. *См. тж.* Fames artium magistra.

Настаўнік мастацтва і заахвочвальнік натхнення — страўнік.

1202. Magna est veritas et praevalēbit.

Велика истина, и она восторжествует.

Вялікая ісціна, і яна возьме верх. *Параўн.:* Якая б ні была твая праўда, адразу ёю ўсім не ўлесціш.

1203. Magna est vis conscientiae, quam qui négligent, se ipsi iudicabunt.

Велика сила совести, ибо пренебрегающие ею осуждают сами себя. = Вялікая сіла сумлення, бо хто зневажаецца ім, асуджае сам сябе.

1204. Magnam fortunam magnus etiam animus decet.

Великому духом подобает великая судьба. *Ср.:* Большому кораблю — большое плавание.

Для вялікага духам падыходзіць вялікі лёс.

1205. Magna res est amor.

Великая вещь любовь. = Вялікая рэч каханне. *Параўн.:* Без пеўня і кура прапашчая. Матор жывога — каханне і любоў.

1206. Magni nómínis umbra (Lcr).

Тень великого имени. *Ср. у И.Крылова:*

Да наши предки Рим спасли!
Все так, да вы что сделали такое?
Мы? Ничего.

Цень вялікага імя.

1207. Magnum malum est avarítia.

Скупость — большое несчастье.

Скупасць — вялікае няшчасце.

1208. Major e longinquo reveréntia (T).

Отдаленность увеличивает обаяние.

Аддаленасць павялічвае чароўнасць.

1209. Majores nostri ómnibus rebus agendis “quod bonum, faustum, felix esset”, praefabantur (Cic).

Наши предки всем делам предпосылали слова: да будет к добру, на благо, на счастье.

Нашы прадкі перад усімі справамі выкладалі словы: хай будзе на дабро, на карысць, на шчасце.

1210. Majores pennas nido (H).

Шире гнезда (расправляют крылья).

Шырэй за гняздо (распасціраць крылы). *Параўн.:* Горка рэдзька, ды ядуць, цяжка замужам, ды йдуць.

1211. Majori cede (Cato).

Уступай старшему.

Саступай старэйшаму. *Параўн.:* Не паважаць бацькоў і старых — не мець долі. Не кожны малады неразумны, не

1212. Mala gallina — malum ovum.

Плохая курица — плохое яйцо. *Ср.:* Яблоко от яблони недалеко падает. = Дрэнная курыца — дрэннае яйка.

1213. Mala herba cito crescit.

Сорная трава быстро растет. *Ср.:* Дураков не сеют, не жнут, они сами растут.

Пустазелле хутка расце. *Параўн.:* Дзяўчаты хутка растуць, як пустазелле.

1214. Mala luca aequália damnis.

Нечестная прибыль равна убытку. *Ср.:* От чужих нажитков не нажить пожитков. Чужим добром не построишь дом.

Несумленны прыбытак роўны страце. *Параўн.:* Змахлярыў — страціў. Хто ашуквае людзей, выклікае гнеў неба. Абяцалкін і ашуканец — браты.

1215. Mala mens, malus ánimus (Ter).

Дурной нрав — дурное намерение.

Дурны нораў — дурны намер. *Параўн.:* Жывуць дружна, як сябры, а ў справах — ворагі.

1216. Malam mortem non facit, nisi quod séquitur mortem (Aug).

Смерть — зло лишь от того, что за ней следует.

Смерць — зло толькі ад таго, што за ёй ідзе. *Параўн.*: Смерці няма, ведае пра гэта толькі вучоны і зараней адпаведна паводзіцца. Ад смерці не ўцячэш, то і не бойся.

1217. Malédicus a maléfico non distat nisi occasione (Q).

Только случай мешает злоречивому стать злодеем.

Толькі выпадак перашкаджае зласлоўнаму стаць злодзеем.

1218. Male jure nostro uti non debemus.

Не следует нам дурно пользоваться своими правами.

Не трэба нам дрэнна карыстацца сваімі правамі.

1219. Male parata male dilabuntur (Nep).

Нечестно приобретенное без пользы пропадает (*букв.*: дурно добытое дурно расточится). *Ср.*: Чужое добро впрок не пойдет. Как нажито, так и прожито. Пришло махом, пошло прахом.

Несумленна набытае без карысці гіне.

1220. Male partum male disperit (Pl).

Дурно приобретенное дурно расточится.

Кепска набытае кепска змарнатравіцца.

1221. Male cuncta ministrat impetus (PM).

Страсть — плохой руководитель.

Запал — блaгi кіраўнік. *Параўн.*: Страсці — вагі, але адважваюць няроўна. Страсці сходу ўспыхваюць, сходу астываюць. Пакуль разумны думае, пачуццёвы заканчвае свару.

1222. Mali principii — malus finis (Ter).

Плохое начало — плохой конец.

Дрэнны пачатак — дрэнны канец. *Параўн.*: Прынёс анёл на доўга душу дрэннаму, а цяпер раскайваецца.

1223. Malitia mala bonis ponit ante (Cic).

Коварство предпочитает зло добру.

Каварства аддае перавагу злу перад дабром. *Параўн.*: Сродак супраць вераломства розум, а не ўчынак.

1224. Malitia supplet aetatem.

Порок дополняет качества возраста (*т.е.* незрелость и нестойкость юного возраста).

Загана дапаўняе якасці ўзросту (*г.зн.* нясталасць і нястойкасць юнага ўзросту). *Параўн.*: Найгоршыя з заганаў — разбэшчанасць, сквапнасць, ману — трэба не выганяць, а не набываць.

1225. Malo alieno saepe docemur.

Мы часто учимся на чужой беде.

Мы часта вучымся на чужой бядзе.

1226. Malo bene fácere tantund(em) est periculum quantum bono male fácere (Pl).

Злому делать добро столь же опасно, как доброму зло.

Злому рабиць дабро гэтак жа небяспечна, як добраму зло. *Параўн.*: Не перавучвай разбэшчанку, не асперагай злодзея.

1227. Malo cum Platone errare, quam cum áliis recte sentire.

Лучше ошибаться с Платоном (*т.е.* с мудрецом), чем правильно судить с обыкновенными (*букв.*: с другими) людьми. *Ср.*: Лучше с умным в аду, чем с дураком в раю.

Лепш памыляцца з Платонам, чым правільнічаць з звычайнымі людзьмі.

1228. Malo mori, quam foedari.

Предпочитаю смерть бесчестью.

Адаю перавагу смерці перад ганьбай. *Параўн.*: Смерць не спазняецца, яе прыход адцягвае чалавек сваімі ўчынкамі. Жыць — хваліць Бога, значыць, адсоўваць прыход смерці.

1229. Malo si quid bene fácias, beneficium íterit; Bono si quid male fácias, aetatem éxpetit (Pl).

Если ты злому делаешь добро, оно пропадает.

Если доброму делаешь зло, оно остается на всю жизнь.

Калі ты злому робіш дабро, яно гіне.

Калі добраму робіш зло, яно застанеца на ўсё жыццё.

1230. Malum consilium consultori péssimum est (AG).

Дурной умысел оборачивается против замыслившего. *Ср.*: Не рой другому яму — сам в нее попадешь.

Дрэжны намер зварочваецца супраць зламайсніка. *Параўн.*: Дабро не пшано, усім не сыплюць (не робяць). Жыта не ўсе птушкі дзяўбуць, дабро не ўсе заслугоўваюць.

1231. Malum consilium est, quod mutari non potest (PS).

Плохое решение, которое нельзя изменить. *См. ниже.*

Благое рашэнне, якое нельга змяніць. *Параўн.*: Намер не слова, можна перамяніць.

1232. Malum consilium est, quod mutari potest (AJ).

Плохо то решение, которое может быть изменено. *Ср.*: Семь пятниц на неделе. *См. выше другой, противоположный по содержанию вариант.*

Благое тое рашэнне, якое можа быць зменена.

1233. Malum necessárium — necessárium.

Неизбежное зло — неминуемо.

Непазбежнае зло — неміноўнае. *Параўн.*: Ніхто не ведае, якога зла не памінаваць, — таму не заслугоўвай ад неба любога.

1234. Malum nullum est sine áliquo bono (PM).

Нет худа без добра. *Ср.*: Нет худа без добра и нет добра без худа. Не было бы счастья, да несчастье помогло.

Няма ліха без добра. *Параўн.*: Няма такой бяды, у якой не было б прасветнасці.

1235. Malum vas non frángitur.

Худой посуд не разбіваецца (*m.e.* плохим людям ничего не делается). *Ср.*: Скрипучее дерево два века живет.

Благі посуд не разбіваецца.

1236. Malus bonum ubi se simulat, tunc est péssimus.

Плохой, притворяющийся хорошим — наихудший из всех.

Лядашчы чалавек, які прыкідваецца добрым, — найгоршы ад усіх.

1237. Malus ipse fiet, si malis convixeris.

Сам станешь плохим, если с плохими будешь водиться. *Ср.*: С кем хлеб-соль водишь, на того и походишь.

Сам станешь дрэнным, калі з дрэннымі будзеш вадзіцца.

1238. Máneat nostros ea cura nepotes (V).

Пусть эта забота останется нашим внукам. *Ср.*: После нас хоть потоп.

Няхай гэты клопат застанецца нашым унукам.

1239. Manifestum non eget probatione.

Очевидное не нуждается в доказательстве.

Відавочнае не патрабуе доказу. *Параўн.*: Праўду не трэба даказваць, яна ва ўсім.

1240. Manus manum lavat (Pt).

Рука руку моет.

Рука руку мые. *Параўн.*: Одна рука нават сябе не абмые. Талакою поле хутчэй засеяць, хату паставіць.

1241. Mare verborum, gutta rerum.

Море слов, капля дел. *Ср.*: Дела на полтину, а магарычу на рубль. Кто словом скор, тот в деле редко спор.

Мора слоў, кропля спраў. *Параўн.*: Слова — золата, не ўсім даюць.

1242. Margaritas ante porcos.

Бисер перед свиньями (метать).

Бісер (перлы) перад свіннямі (сыпаць).

1243. Martyres non facit poena, sed causa (Aug).

Не наказание делает мучениками, а причина.

Не кара робіць пакутнікамі, а прычына. *Параўн.*: Не суддзя цябе карае, а твая правіна. Няшчасная дзяржава, якая ашуквае чалавека. Як бы дзяржаўцы не прытвараліся добрымі, калі іх распараджэнні горшаць быт хоць аднаго слою народа, іх не проста забудуць — праклянуць.

1244. Massa esurienti auro cárior.

Голодному каша дороже золота. *Ср.*: Голодной куме хлеб на уме. Коню сено, а не золото нужно.

Галоднаму каша даражэй за золата. *Параўн.*: Голад ілжэ і крадзе. Злодзей есць не чужое дабро — сваё шчасце.

1245. Mater ártium necéssitas.

Мать искусств — необходимость. = Маці мастацтваў — неабходнасць. *Параўн.*: Галодны мастак шпарка малое.

1246. Mater bonarum ártium est sapiéntia (Cic).

Мудрость — источник наук.

Мудрасць — крыніца навук. *Параўн.*: У аснове мудрасці людзя веда, альбы карысныя не аднаму.

1247. Matériam superabat opus (O).

Мастерство исполнения превысило ценность материала.

Майстэрства выканання перавысіла каштоўнасць матэрыялу.

1248. Maternis précibus nihil fórtius.

Нет ничего сильнее просьб матери.

Няма нічога мацней чым просьбы маці. *Параўн.*: Матчына малітва паможа і таму сыну, каторага ўжо няма.

1249. Mater semper est certa.

Мать всегда достоверно известна.

Маці заўсёды дакладна вядома. *Параўн.*: Бацькам можа быць сусед, маткаю суседка не будзе.

1250. Matura, dum libido manet.

Спеша, пока охота не прошла. *Ср.*: Куй железо, пока горячо.

Коси, коса, пока роса, роса долой — и ты домой.

Спяшайся, пакуль ахвота не прайшла. *Параўн.*: Адкладу не даладу. Адклаў справу назаўтра, потым ніяк за яе не возьмешся.

1251. Máxima debetur púero reveréntia (J).

К детям следует относиться с величайшим уважением (*т.е.* взрослым следует беречь их нравственную чистоту, не показывать дурных примеров).

Да дзяцей трэба ставіцца з найвялікшай павагай. *Параўн.*: Бацькі пасварацца — дзеці паб'юцца.

1252. Máximae cuique fortunae mínime credendum est (L).

Чем больше счастье, тем меньше следует ему доверяться.

Чым большае шчасце, тым менш трэба яму давярацца. *Параўн.*: Шчасце — птушка, сагнаць лёгка. Не суроч шчасце — не хваліся. Не заслужы славу злодзья і псіхапата — нідзе супакою не будзе.

1253. Máxima illécebra est peccandi impunitatis spes (Cic).

Наибольший соблазн преступления — расчет на безнаказанность. = Наибольшая спакуса злачынства — разлік на беспакараннасць. *Параўн.*: Няма злодзья (злачынцы), які не хоча ўсіх перахітрыць. Злодзья падазраюць, нават калі ён нічога не ўкраў.

1254. Máximum bonum est amicítia (Cic).

Дружба — величайшее благо (счастье).

Дружба — найвялікшае шчасце. *Параўн.*: Сяброўства не толькі парады і засцярогі, гэта выслхоўванне і скарыстанне іх. Чым мець слабага і палахлівага сябра — лепш нікога.

1255. Máximum remédium irae mora est (Sen).

Лучшее средство при гневe — замедление.

Лепшы сродак пры гневe — запавольванне. *Параўн.*: Галаву бульбай, а гневунага супакоем не напоўніш.

1256. Mea culpa, mea máxima culpa.

Моя вина, моя величайшая вина.

Мая вина, мая найвялікшая вина. *Параўн.*: Вінаваты — кайся ясна, бо западозраць у выкруцельствах.

1257. Mea mihi consciéntia pluris est quam ómnium sermo (Cic).

Спокойная совесть мне важнее, чем все пересуды. Для меня моя совесть значит больше, чем мнение всех.

Спакойнае сумленне мне важней, чым усе перасуды. *Параўн.*: Нязнае гаворыш — сумленне ганьбіш. Хваляцца не бацькамі і багацтвам, а ўласным сумленнем і гонарам.

1258. Mea res ágitur, páries cum próximi ardet (H).

Меня тревожит, когда горит стена у соседа.

Мяне трывожыць, калі гарыць сцяна ў суседа. *Параўн.*: З суседам жыць — дружыць.

1259. Medicamenta heróica in manu imperiti sunt, ut gládus in dextra furiosi.

Сильные лекарства в руке неопытного, как меч в правой руке безумного.

Мощныя лекі ў руцэ нявпытнага, як меч у правай руцэ вар'я-та. *Параўн.*: Ніхто не хварэе і не памірае без прычыны. Мноства лекаў, без якіх можна жыць, яшчэ болей прычын не даць іх самаву-ку-лекару.

1260. Médica mente, non medicamentis.

Лечи умом, а не лекарствами.

Лячы розумам, а не лекамі.

1261. Médice, cura aegrotum, sed non morbum!

Врач, лечи не болезнь, а больного!

Доктар, лячы не хваробу, а хворага! *Параўн.*: Доктар да свайго налечыцца. Ад смерці не адперці.

1262. Médice, cura te ipsum!

Врач, вылечи себя самого! = Доктар, вылечи сябе самога!

1263. Medicina fructuósior ars nulla (PS).

Нет искусства плодотворнее медицины.

Няма мастацтва больш пладавітага, чым медыцына. *Параўн.*: Рукам праца, а доктару хваробы заўжды знойдуцца. Разумны доктар з шаптуном сябруе.

1264. Médici si ómnibus morbis mederi possint, felicíssimi essent hóminum.

Если бы врачи могли излечить все болезни, были бы счастливейшими из людей. = Калі б медыкі вылечылі ўсе хваробы, былі б найшчаслівейшымі з людзей.

1265. Médicus — amicus et servus aegrotorum (insanorum).

Врач — друг и слуга больных (безумных).

Доктар — сябра і слуга хворых (вар'ятаў).

1266. Médicus curat, natura sanat.

Врач лечит, природа исцеляет.

Доктар лечыць, прырода вылечвае. *Параўн.*: Доктар і магіла ўсіх прымаюць.

1267. Mediócribus esse poëtis non hómines, non di, non concéssere columnae (H).

Поэтам быть посредственными не позволяют ни люди, ни Боги, ни книжные лавки. **NB!** "Колонны" (*columnae*) в Древнем Риме являлись центром римской книготорговли.

Паэтам быць пасрэднымі не дазваляюць ні людзі, ні Багі, ні кніжныя лаўкі.

1268. Médio flúmine quáerere aquam (Prp).

Искать воду посередине речки.

Шукаць ваду пасярэдзіне рэчкі.

1269. Médio tutíssimus ibís (O).

Средний путь самый безопасный.

Сярэдні шлях самы бяспечны.

1270. Médiu[m] tenere beati.

Середину занимают счастливыцы. *Ср.*: Золотая середина.

Сэрэдзіну займаюць шчасліўцы. *Параўн.*: Любую гучную вайну заканчваюць ціхія перамовы.

1271. Mel in ore, verba lactis, fel in corde, fraus in factis.

Мед на языке, молоко на словах, желчь в сердце, обман в деле. *Ср.*: На языке мед, а в сердце лед.

NB! Эпиграмма на иезуитов.

Мёд на языку, малако на словах, жоўць у сэрцы, падман у справах. *Параўн.*: Самы багаты і здаровы будзе хворы, калі не вылечыцца ад двурушша і зайздрасці.

1272. Mélior est canis vivus leone mórtuo.

Живой пес лучше мертвого льва. *Ср.*: Лучше воробей в руке, чем петух на кровле.

Жывы сабака лепшы за мёртвага льва.

1273. Mélior est consulta tárditas, quam temerária victória (L).

Лучше разумная медлительность, чем безрассудная быстрота. *Ср.*: Вскачь землю не пашут.

Лепш разумная павольнасць, чым неразумная хуткасць.

1274. Mélior tutiorque est certa pax, quam sperata victória (L).

Лучше и надежнее верный мир, чем ожидаемая победа. *Ср.:* Худой мир лучше доброй ссоры. = Лепш і больш надзейны сапраўдны мір, чым чаканая перамога.

1275. Mélius áliquid quam nihil.

Лучше что-нибудь, чем ничего. = Лепш што-небудзь, чым нічога. *Параўн.:* Ад паклону галава не баліць нікому. Знатнасць ад нараджэння — лепшы памочнік у справах.

1276. Mélius dictum quam amicum pérdere.

Лучше потерять слово, чем друга. = Лепш згубіць слова, чым сябра. *Параўн.:* Сяброў нішчыць не вайна — слова. Бяда, калі ведае лік сваім кнігам, коням, грошам, а колькі сяброў — не ведае.

1277. Mélius est abundare quam deficere.

Лучше иметь в избытке, чем в недостатке. *Ср.:* Запас беды не чинит и есть не просит.

Лепш мець у лішку, чым у недастатку. *Параўн.:* Багаты ашчаджае капейку, бедны рубля не лічыць. Багатага і ў пекле шануюць. Багаты не хто атрымаў, а хто замножыў.

1278. Mélius est nomen bonum quam magnae divítiae.

Лучше честное имя, чем большое богатство. *Ср.:* Лучше бедность да честность, чем прибыль да стыд.

Лепш сумленнае імя, чым вялікае багацце. *Параўн.:* Багатаму грэх красці, а старому маніць.

1279. Mélius est prudenter tacere, quam inániter loqui (PS).

Лучше мудро промолчать, чем зря болтать. *Ср.:* Слово — серебро, молчание — золото.

Лепш мудра прамаўчаць, чым попусту балбатаць.

1280. Mélius est púeros flere quam senes.

Лучше плакать в детстве, чем в старости.

Лепш плакаць у дзяцінстве, чым у старасці.

1281. Mélius est ut scándalum oriatur, quam ut véritas relinquatúr.

Лучше допустить соблазн, чем отступить от истины.

Лепш дапусціць спакусу, чым адступіцца ад ісціны. *Параўн.:* Пра ісціну і справядлівасць болей ад усяго гавораць бедныя і слабыя, — пакуль не стануць багатымі і моцнымі.

1282. Mélius non incipient, quam désinent (Sen).

Лучше не начинать, чем не доводить до конца. *Ср.:* Кончил дело — гуляй смело.

Лепш не пачынаць, чым не даводзіць да канца.

1283. Mel satietatem gignit.

Мед рождает пресыщение.

Мёд нараджае перасыць. *Параўн.:* Ад шматлікага мёду гаркаціць, як і ад любога перанасычэння.

1284. Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem revérteris.

Помни, человек, что ты прах и в прах превратишься.

Памятай, чалавек, што ты прах і ў прах ператворышся. *Параўн.*: Каб сталыя думалі пра смерць, іх не было б меней, чым пажылых. Ты не памрэш — калі заслужыш.

1285. Memento mori.

Помни о смерти. Помни, что ты смертный (*т.е.* думай о том, что ты должен умереть, дабы лучше вести себя при жизни).

NB! *Этого положения особенно придерживались древние египтяне, которые во время пиришеств обносили своих гостей мушкетями, чтобы напомнить им о смерти. Это выражение являлось также приветствием у монахов ордена трапистов, основанного в 1664 г.*

Памятай пра смерць. *Параўн.*: Няма турботаў пра другіх — блізі сыход у дахацце. Смерць да большасці спазняецца.

1286. Memento quod es homo.

Помни, что ты человек.

Памятай, што ты чалавек.

1287. Memento vivere.

Помни о жизни (*т.е.* не отказывайся от радостей жизни).

Памятай пра жыццё (*г.зн.* не адказвайся ад радасцяў жыцця).

1288. Memíneris máximas morte finiri; parvos multa habere intervalla requietis; mediócrium nos esse dóminos (Cic).

Помни, что сильные страдания завершаются смертью, слабые дают нам частые передышки, а над умеренными мы владыки.

Памятай, што моцныя пакуты заканчаюцца смерцю, слабыя даюць нам частыя перадышкі, а над умеранымі мы ўладары. *Параўн.*: Мера ва ўсім давядзе да старасці, перахваткі — да ранняй магілы.

1289. Me míseram, quod amor non est medicábilis herbis.

Какая я несчастная, ибо нет целебного зелья от любви.

Якая я няшчасная, бо няма гаючага зелья ад кахання. *Параўн.*: Вартавыя красуні — страх і яе сумленне. Нікому так не цяжка, як прыгажуні. Збудуцца ўсе жаданні жанчыны — стане па-сапраўднаму няшчасная.

1290. Me mórtuo terra miscetur igni (Man).

После моей смерти пусть земля смешается с огнем. *Ср.*: После нас хоть потоп.

Пасля маёй смерці няхай зямля змяшаецца з агнём.

1291. Mendacem mémorem esse oportet (Q).

Лжец должен обладать хорошей памятью (*т.е.* он должен иметь хорошую память, чтобы не противоречить самому себе).

Ілжэц павінен валодаць добрай памяццю (з.зн. ён павінен мець добрую памяць, каб не супярэчыць самому сабе). *Параўн.*: Ніхто болей не лжэ і не абяцае, як алкаголік і прыгажуня.

1292. Mendacia non diu fallunt.

Ложь не долго обманывает. *Ср.*: На лжи далеко не уедешь. Правду, что шило, в мешке не утаишь.

Хлусня не доўга хлусіць. *Параўн.*: Хлусі не хлусі, а кароўку прадасі.

1293. Mendaci homini ne vera quidem dicenti credimus (Cic).

Лживому человеку мы не верим, даже если он говорит правду. = Ілживама чалавеку мы не верым, нават калі ён гаворыць праўду. *Параўн.*: Праўдзе хлуса няма веры.

1294. Mendacium est tenue, dilucet undique.

Ложь прозрачна, она всюду выявляется. *См. тж.* Mendacia non diu fallunt.

Мана празрыстая, яна ўсюды выяўляецца. *Параўн.*: Хлусня кашулі не дасць. У манькутовым лесе дубы хваёвыя.

1295. Mendax in uno, mendax in omnibus.

Солгавший в одном, лжет во всем.

Сылгаўшы ў адным, ілжэ ва ўсім.

1296. Mendici pera nunquam impletur.

Суму нищего никогда не наполнишь.

Торбу жабрака ніколі не напоўніш. *Параўн.*: Выпівоху не напаіць, жабрака не насыціць, маладуху не спатоліць.

1297. Mendico ne parentes quidem amici sunt.

У нищего нет ни родителей, ни друзей. *Ср.*: Бедному зятю и тесть не рад. Без денег Панфил никому не мил. Худ Роман, коли пуст карман. = У жабрака няма ні бацькоў, ні сяброў. *Параўн.*: Жабрак прапіў штаны і гаруе, што няма сваякоў.

1298. Mens agitat molem (V).

Ум двигает массу (*т.е.* мысль приводит в движение материю).

Розум рухае масу (з.зн. думка прыводзіць у рух матэрыю). *Параўн.*: Чалавек без розуму, а хата без гаспадара, што сноп без перавясла, вятрак без крылля. Не чалавечы розум, а Божы розум — рухавік.

1299. Mens coeli terraeque regina (Socr).

Мудрость (ум) — царица неба и земли. = Мудрасць (розум) — царыца неба і зямлі. *Параўн.*: Няма розуму ўраджанага, не будзе розуму навароджанага. Разумны на зямлі нагрэецца і ў дахацці (на тым свеце) не спаліцца — дурны ўсюды знікне.

1300. Mens cuique deus (Her).

Ум — Бог каждого. = Розум — Бог кожнага. *Параўн.*: Разумны зменіць думку, дурны — не, бо ў яго іх мала. Хто кажа “я не змяніўся”, адсталы: ўсё мяняецца, нават вада.

1301. Mens cujusque is est quisque (Cic).

“Я” каждого в образе его мыслей.

“Я” кожного ў вобразе яго думак.

1302. Mens hebes ad verum per materiália surgit.

Тупой ум восходит к истине через материальное.

Тупы розум узыходзіць да ісціны праз матэрыяльнае.

1303. Mense malas Majo núbere vulgus ait.

Кто женится в мае, тот, говорят, несчастлив. *Ср.*: Кто в мае женится, тот будет маяться.

Хто жэніцца ў маі, той, кажуць, нешчаслівы.

1304. Mensque pati durum sústinet aegra nihil (O).

Больная душа не может вынести ничего тягостного.

Хворая душа не можа вынесці нічога цяжкага.

1305. Mens sana in córpore sano (J).

В здоровом теле здоровый дух.

У здаровым целе здаровы дух. *Параўн.*: Фізікультура цела і дух лечаць, а не калечаць.

1306. Mens semper áliquíd anquirít (Cic).

Ум всегда исследует что-либо.

Розум заўсёды даследуе што-небудзь.

1037. Mentem hóminis, spectato, non frontem.

Смотри на ум человека, а не его лоб.

Глядзі на розум чалавека, а не на яго лоб.

1308. Mentem mortália tangunt (V).

Человеческие судьбы трогают душу.

Чалавечыя лёсы кранаюць душу.

1309. Messe tenus própria vive (PS).

Живи по своей жатве (*т.е.* живи по своим средствам).

Жыві па свайму жніву (*г.зн.* жыві па сваіх сродках). *Параўн.*:

Жывы пра жывое турбуецца. Жыццё кароткае, а гора даўгавечнае.

1310. Metiri se quemque suo módulo ac pede verum est (H).

Правильно, если каждый меряет себя своей мерой и своей ступней. *Ср.*: Каждый судит о других в меру своей испорченности.

Правільна, калі кожны мерае сябе сваёю меркай і сваёй ступнёй. *Параўн.*: Хату будуюць па ўласных сродках.

1311. Metus ómnia auget in majus.

Страх все преувеличивает. *Ср.*: У страха глаза велики.

Страх усё перабольшвае. *Параўн.*: Страх прадчувае і папярэджвае. Інстынкт брат страху, у абнімку ходзяць па любой душы.

1312. Meus mihi, suus cuique est carus (Pl).

Мне мой (сын), и каждому свой дорог. *Ср.*: Каждой матери свои дети дороги.

Мне мой (сын), і кожнаму свой дарагі. *Параўн.*: Кожнаму дарагое ўласнае існаванне, і працяг гэтага існавання — дзеці.

1313. Militat omnis amans, et habet sua castra Cupido (O).

Всякий влюбленный — солдат, и есть у Купидона свой лагерь.

NB! Купидон — Бог любви (то же, что Амур).

Усялякі закаханы — салдат, і ёсць у Купідона свой лагер. *Параўн.*: Хто не плыў у хвалях кахання — будзе пакараны ўласнай доляй, хто не пакінуў плёну кахання — дзяцей, — пажне кару і на зямлі. Секс — імкненне да бяссмерця, хаця і прымітыўнае.

1314. Militia est vita hominis super terram.

Жизнь человеческая на земле — борьба.

Жыццё чалавечае на зямлі — барацьба.

1315. Minaciarum strépitus, asinorum crépitus.

Звучание угроз — ослиный топот. *Ср.*: Кто много грозит, мало вредит. Не все бьет, что гремит.

Гучанне пагрозаў — аслінае тупаценне. *Параўн.*: Зло дараваць тройчы нельга, а пагрозы злога чалавека можна?

1316. Minuit praeséntia famam (CI).

Присутствие уменьшает почтение (славу).

Прысутнасць змяншае пашану (славу).

1317. Minútula plúvia imbrem parit.

С малой тучки большой дождь.

З маленькай хмаркі вялікі дождж. *Параўн.*: З-за драбязы нашчэнт пасварыліся.

1318. Miramur exótica, cum interdum domi habemus meliora.

Мы восхищаемся чужеземным, хотя часто дома имеем лучшее. = Мы захвапляемся чужаземным, хоць часта дома маем лепшае. *Параўн.*: У сваёй хаце — гаспадар, у чужой — папрашая.

1319. Miscere útile dulci (H).

Сочетать приятное с полезным.

Спалучаць прыемнае з карысным.

1320. Miser, qui nunquam miser.

Несчастлив, кто никогда не был несчастлив. *Ср.*: Кто нужды не видал, тот и счастья не знает.

Нешчаслівы, хто ніколі не быў нешчаслівым. *Параўн.*: Няшчасны, калі ўзгадвае пра шчасце толькі ў мінулым.

1321. Miserum est carere consuetúdine amicorum.

Несчастье — быть лишенным общения с друзьями.

Няшчасце — быць пазбаўленым зносінаў з сябрамі. *Параўн.*: Сябры могуць не прадухіліць няшчасце, але не нясуць яго.

1322. Miserum est miseris insultare.

Издеваться над несчастным подло.

Здзекавацца над няшчасным подла. *Параўн.*: Няшчасце найперш шліфуе душу.

1323. Móviles ad superstitionem percussae semel mentes (T).

Умы, пораженные хоть раз, склонны к суеверию.

Розуми, ударання няшчасцем хоць раз, схільныя да прымхаў.
Параўн.: Сённяшняя небяспека не толькі вучыць — спараджае будучыя прымхі.

1324. Mobilibus decor naturis dandus et annis (H).

Нужно разным характерам и возрастам придавать с ними совмешчальнае. = Трэба розным характарам і ўзростам прыдаваць з імі сумяшчальнае.

1325. Mōdicus cibi, mēdicus sibi.

Умеренный в еде — врач себе.

Памяркоўны ў ядзе — доктар сабе. *Параўн.*: Гарбузом і пахамі не наясіяся. Буду пасціць, як хлеба не будзе.

1326. Modus ómnibus in rebus óptimum est hábitu. Nímia ómnia nímium éxhibet negótium homínibus ex se (Pl).

Лучше во всем придерживатьсь меры. Все чрезмерное приносит людям чрезмерные хлопоты.

Лепш ва ўсім прытрымлівацца меры. Усё празмернае прыносіць людзям празмерныя турботы. *Параўн.*: Здаровы, калі язык хоча, а вочы — не. Здароўе не ў ядзе — у руху.

1327. Mollis in obséquium facilisque rogántibus esses,

Si tuus in quavis praetepuisset amor (O).

Ты был бы уступчив и снисходителен к мольбам, если бы прежде пылал любовью хоть к кому.

Ты быў бы ўступлівы і спагадны да мальбы, калі б раней палаў каханнем хоць да каго. *Параўн.*: Хто кахаў — разумее закаханых, разумее — спачувае і памагае. Агню ў лесе і страсці закаханых не дапамагаешся. Разбіраць вуголле нядаўняга агню кахання — вымазацца самому.

1328. Mollities corpus debilitat.

Изнеженность расслабляет тело.

Распешчанацца расслабляе цела. *Параўн.*: Песта, гультай і злодзей — браты.

1329. Momenta cuncta novantur (O).

Мгновения вечно сменяют друг друга.

Імгненні вечно змяняюць адно аднаго. *Параўн.*: Рака часу ўліваецца ў акіян вечнасці.

1330. Momentum fit cinis, diu silva.

Лес растет долго, превратить его в пепел — дело мгновения.

Лес расце доўга, ператварыць яго ў попел — справа імгнення. *Параўн.*: Спаліў дрэва — падпаліў аўру сваіх талентаў. Душа знішчае нага дрэва, як і хаты, не даруе.

1331. Mores bonos mala vitiant.

Плохое общество портит хорошие нравы.

Дрэннае грамадства псуе добрыя норавы. *Параўн.*: Што грамада скажа, пан не адменіць. Натоўпы памыляюцца часцей, чым бачыцца. Натоўп слухае не розум, а крыкуноў.

1332. Mores cuique sui fingunt fortunam (Nep).

Наша судьба зависит от наших нравов.

Наш лёс залежыць ад нашых нораваў.

1333. Mores leges imitantur.

Обычаи заменяют законы.

Звычайі замяняюць законы. *Параўн.*: Закон выпаўз са звычайа, як дзіця з пялёнак.

1334. Mori licet, cui vivere non placet.

Можно умереть, кому не нравится жить.

Можна памерці, каму не падабаецца жыць. *Параўн.*: Парушыць самому волю Бога — перапыніць жыццё, — не заслужыць пахавання. Самагубцаў не хаваюць на кладах, іх кладуць уніз галавою, іх дурношча, слабасці і няславы саромеюцца блізкія, як злодзеяў і забойцаў.

1335. Morósophi moriones péssimi.

Ученые глупцы хуже всего.

Вучоныя дурні горш ад усяго.

1336. Mors aequo pulsat pede (H).

Смерть стучится ко всем (букв.: ногой) одинаково.

Смерць стукаецца да ўсіх (*літ.*: нагой) аднолькава. *Параўн.*: Неба аднолькавае, смерць заўжды розная.

1337. Mors aliquam causam semper habere solet.

Смерть всегда найдет причину.

Смерць заўсёды знойдзе прычыну. *Параўн.*: Закаханья разлучацца, жывыя памруць. Прычыны смерці, як і каханья, невытлумачальныя.

1338. Mors certa, hora incerta.

Смерть несомненна, час ее неизвестен.

Смерць несумненная, час яе невядомы. *Параўн.*: Смерць не бывае ранней ці позней. Дараваць наўмыснае забойства — прызначыць вінаватым невінаватага.

1339. Mors et fugacem perséquitur virum (H).

Смерть гонится и за бегущим от нее. *Ср.*: Смерть на коне не объедешь.

Смерць бяжыць і за тым, хто ўцякае ад яе. *Параўн.*: Кропля расы пад сонцам — жыццё чалавека перад абставінамі.

1340. Mors et vita in mánibus linguae.

Смерть и жизнь в руках языка. *Ср.*: Язык мой — враг мой.

Смерць і жыццё ў руках языка. *Параўн.*: Міласэрнасць жыццё, міласэрнасць і смерць.

1341. Mors laborum ad miseriarum quies est (Cic).

Смерть — отдых от страданий и несчастий.

Смерць — адпачынак ад пакут і няшчасцяў. *Параўн.*: Прыгажосць тагасвецца найвялізная, сыход туды для дастойна выканаллага

на зямлі прызначэнне — шчасце. Смерць не шчасціць ляютніка і тупога.

1342. Mors meta malorum.

Смерць — koniec страданий.

Смерць — канец пакутаў.

1343. Mors nescit legem, tollit cum páupere regem.

Смерць не знае закона, забирае бедняка і цара. *Ср.*: Царь и народ — все в землю уйдет. Смерть всех равняет.

Смерць не ведае закона, забірае бедняка і цара.

1344. Mors ómnibus communis (Hom).

Смерць неизбежна для всех. *Ср.*: От смерти не посторонишься. От смерти не уйдешь. = Смерць непазбежная для ўсіх. *Параўн.*: Продкі ўплываюць на жывых мацней, чым мяркуюць жывыя.

1345. Morsque minus poena quam mora mortis habet (O).

Менее мучительна сама смерць, чым ее ожидание.

Менш пакутлівая сама смерць, чым яе чаканне.

1346. Mors sola fatetur, quántula sint hóminum corpúscula (J).

Одна только смерць показываает, как ничтожно человеческое тело. = Адна толькі смерць паказвае, наколькі нікчэмнае чалавечае цела.

1347. Mors última línea rerum (H).

Смерць — последняя черта человеческих дел.

Смерць — апошняя рыса чалавечых спраў. *Параўн.*: На дарозе туды нарэшце роўныя парабак, пан, цар.

1348. Mors última rátio.

Смерць — последний довод всему.

Смерць — апошні довад усяму. *Параўн.*: Жыццё двоіцца і троіцца (вяртаецца) не для кожнага — для дастойных.

1349. Mortálibus mos est ex magnis majora cupiendi (Sen).

Людам свойственно, имея много, желать большего.

Людзям маюць шмат, а жадаюць яшчэ большага. *Параўн.*: Любому агню заўсёды мала паліва, чалавеку — насалоддзя.

1350. Morte carent ánimae, semper priore relictæ

Sede novis dómibus vivunt habitantque receptæ (O).

Души не умирают, покидая прежнее местопребывание, они живут в других местах, которые вновь принимают их.

Душы не паміраюць, калі пакідаюць былое месцазнаходжанне, яны жывуць у іншых месцах, якія зноў прымаюць іх.

1351. Mortem effúgere nemo potest.

Никто не может избежать смерти.

Ніхто не можа пазбегнуць смерці.

1352. Mortem timere crudélius est quam mori.

Бояться смерти — страшнее, чем умереть. *Ср.*: Смерти бояться — на свете не жить.

Баяцца смерці — страшней, чым памерці. *Параўн.*: Жыў сумленна — не бойся нічога, асабліва смерці.

1353. Mòrtui non mordent.

Мертвые не кусаются. = Мёртвыя не кусаюцца. *Параўн.*: Мёртвых бойся пакарання.

1354. Mòrtui non sudant.

Мертвые не потеют.

Мёртвыя не пацеюць.

1355. Mòrtuum unguento perunguis.

Ты мажеш мертваго мазью (*т.е.* делаеш ненужную работу).

Ср.: Как мертвому припарки.

Ты мажаш мёртвага маззю (*г.зн.* робіш непатрэбную работу).

Параўн.: Не гнуўся перад жывым, не прыніжайся перад мёртвым.

1356. Múlier cupido quod dicit amanti

In vento et rápida scribere oportet aqua (CtI).

Слова женщины влюбленному надо писать на ветре и на быстро текущей воде. = Словы жанчыны каханаму трэба пісаць на ветры і на хутка-плыннай вадзе. *Параўн.*: Маці плача па сыну гадамі, жонка па мужу — днямі.

1357. Muliere est fūrere (H).

Неистовствовать свойственно женщинам.

Шалець уласціва жанчынам. *Параўн.*: Дзіця сунімай змалку, жонку — з першага праўчынку. Каханаму жанчына ўсё даруе.

1358. Mulierem ornat siléntium (Hom).

Женщину украшает молчание. *Ср.*: Болтлива, как сорока.

Жанчыну ўпрыгожвае маўчанне. *Параўн.*: Маўчанне жанчыны, як прыгажосць дзяўчыны — хутка праходзяць.

1359. Múlier mulieri magis cóngruit (Ter).

Женщина женщине скорее поймет (*букв.*: женщина с женщиной скорее сойдется).

Жанчына жанчыну хутчэй зразумее (*літ.*: жанчына з жанчынай хутчэй сідзецца). *Параўн.*: Не тая красуня, што красуня, а тая, што падабаецца (прыцягвае).

1360. Multae manus onus levant.

Много рук облегчают тяжесть. *Ср.*: Где руки и охота, там спорная работа. Берись дружно, не будет грузно.

Шмат рук аблягчаюць цяжар. *Параўн.*: Талака выручае традыцыйных, дбайных.

1361. Multa docet fames.

Голод многому учит. *См. тж.* Fames artium magistra.

Голод многому вучыць. *Параўн.*: Не было б голаду, людзі паваў'яцелі б.

1362. Multa ignoscendo fit potens poténtior (PS).

Многое прощая, сильный становится еще сильней.

Шмат даруе моцны — становіцца яшчэ мацнейшым. *Параўн.*: Даравець можна двойчы. Жанчына не цэніць дараванне, мужчына — слова.

1363. Multa paucis.

Многое в немногих (словах сказать). *Ср.*: Кратко, но содержательно. = Многае ў нямногіх (словах сказаць).

1364. Multa petentibus desunt multa (H).

Кто многого добивается, многого недостает.

Хто многага дабіваецца, таму многага нестae.

1365. Multa renascentur, quae jam decidere (H).

Многое возродится из того, что уже умерло (забыто).

Многае адродзіцца з таго, што ўжо памерла (забыта).

1366. Multa sunt in moribus dissentanea, multa sine ratione.

В обычаях человеческих много несообразного, много неразумного. **NB!** Слова французского юриста XVI века Куяция. = У звычайх чалавечых шмат неадпаведнага, багата неразумнага. *Параўн.*: У звычайх імкненне нараджаць новае і не выракацца старога.

1367. Multis nocet, qui uni facit injuriam.

Многим вредит тот, кто обижает одного. = Многім шкодзіць той, хто крыўдзіць аднаго. *Параўн.*: Даруеш — не пашкадуеш.

1368. Multos timere debet, quem multi timent (PS).

Кого многие боятся, тот сам должен многих бояться.

Каго многія баяцца, той сам павінны многіх баяцца.

1369. Multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt (Sen).

Которые жили до нас, много свершили, но ничего не завершили. = Якія жылі да нас, багата здзейснілі, але нічога не завяршылі. *Параўн.*: Ніхто не можа ўсё завяршыць — вучобу, справы, малітвы, пакаянне. Завяршыць усё — стаць несмяротным, чалавеку гэта не дадзена.

1370. Multum interest utrum peccare aliquis nolit aut nesciat (Sen).

Большая разница — не хотеть согрешить или не уметь.

Вялікая розніца — не хацець сагрэшыць або не ўмець. *Параўн.*:

Ніхто не можа ўсё завяршыць — вучобу, справы, малітвы, пакаянне... Душа свету не дазваляе ўсім грашыць; змушвае грэшніка ка-
яцца і не грашыць.

1371. Multum sibi adicit virtus lacessita (Sen).

Испытания еще больше укрепляют добродетель.

Выпрабаванні яшчэ больш умацоўваюць дабрадзейнасць.

1372. Multum vinum bibere, non diu vivere.

Много вина пить — недолго жить. *Ср.*: Много пить — мало жить. Кто вино любит, тот сам себя губит. Кто в пивную шажком, за тем болезнь бежком.

Шмат віна піць — нядоўга жыць. *Параўн.*: Дарэмна свіння за-
ракалася есці фекаліі, п'яніца піць гарань. Алкаш у гарэліцы мокнуў
бы. Узлёты фантазіі выпівохі, — якія б гідкія не былі, — вось пры-
чына цягі да наркатычнай заразы алкаголю.

1373. Mundi corpus apte cohaeret (Cic).

Мировой организм — неразрывное целое.

Сусветны организм — неразрывнае цэлае.

1374. Mundi natura non artificiosa, sed plane ártifex (Cic).

Мир по природе не только художественное произведение, но и
сам художник.

Свет па прыродзе не толькі мастацкі твор, але і сам мастак.

1375. Mundus hic est quam óptimus.

Настоящий мир — наилучший. **NB!** Слова принадлежат не-
мецкому философу-идеалисту Лейбницу.

Сапраўды свет — найлепшы. *Параўн.*: Кожнаму сваё: гэта-
светнаму гэты свет, тагасветнаму — тамашні.

1376. Mundus ómnia complexu suo coërcet (Cic).

Мир все держит в своих объятиях.

Свет усё трымае ў сваіх абдымках.

1377. Mundus universus exercet histrionem (Pl).

Весь мир играет комедию (*т.е.* человеческая жизнь подобна
комедии). Ср. романы Бальзака под общим названием “Человече-
ская комедия”.

Увесь свет іграе камедыю *Параўн.*: Мізэрныя сродкі пазнання
Божай прыроды і астрала ёсць у чалавека, таму ён і прытвараецца
разумным, магутным, даследным — гуляецца з сабе падобнымі.

1378. Mundus vult decipi, ergo decipitur.

Мир желает быть обманутым, пусть же его обманывают.

NB! Слова папы римского Павла IV.

Свет жадае быць ашуканым, няхай жа яго ашукваюць.

1379. Múnera, crede mihi, cápiunt hominesque deosque (O).

Дары, поверь мне, пленяют людей и Богов.

Дары, павер мне, палоняць людзей і Багоў.

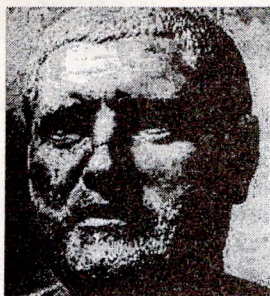
1380. Mutato nómine de te fábulа narratur.

Изменено имя, но в басне речь идет о тебе.

Зменена імя, але ў байцы размова пра цябе.

1381. Muti citius loquentur.

Скорее немые заговорят (*т.е.* это невозможно). *Ср.*: Скорее
рыба запоет. = Хутчэй нямыя загавораць (*г.зн.* гэта немагчыма).

N

1382. *Namque hoc tēpore obsēquium amicos, vērítas relinquantur (Ter).*

В наше время лєсть рождаєт друзей, правда — ненависть.

У наш час лєслівасць родзиць сяброў, праўда — нянавісьць.

Параўн.: У любыя часы праўду не любілі, хаця яна і перамагає, — бяда, што часта запозна.

1383. *Nam risu inepto res inéptior nulla est.*

Нєт ничєго глупєє глупєго смєха. *Ср.:* Смєх бєз причины — прызнак дурачыны.

Няма нічєга дурнєй за дурны смєх.

1384. *Nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.*

Ібо бєз науки жыцьє — как бы подобіє смєрти.

Бо бєз навукі жыцьє — быццям падобнасць смєрці.

1385. *Nam si, quod satis est hómīni, id satis esse potesset, hoc sat erat (LM).*

Если бы достаточное человеку удовлетворяло его, он был бы вполне обеспечен. = Калі б дастатковае чалавеку задавальняла яго, ён быў бы цалкам забяспечаны.

1386. *Nam vitiis nemo sine nascitur, óptimus ille est, qui mínimis urgetur (H).*

Никто не рождается без пороков, лучший из нас, кто их меньше имеет. *Ср.:* Кто из нас без греха? = Нїхто не нараджаецца бєз заганаў, лєпшы з нас, хто мєнш іх має.

1387. *Nare sine córtice.*

Плавать без пробок. *Ср.:* На Бога надейся, а сам не плошай.

Плаваць бєз коркаў. *Параўн.:* Божэ, памажы, але і сам не ляжы.

1388. *Nascentes mórīmur, finisque ab orígīne pendet (Man).*

Рождаясь, мы умираем — конец рождается началом.

Нараджаючыся, мы паміраем — канец нараджаецца пачаткам.

1389. *Nasciturus pro jam nato habetur, quótiens de cómmodis ejus ágitur.*

Родившимся считается зачатый ребенок, если дело касается его выгоды.

Народжаным лічыцца зачатае дзіця, калі справа тычыцца яго выгады.

1390. Nascuntur po,tae, fiunt oratores.

Поэтами рождаются, ораторами становятся.

Паэтамі нараджаюцца, прамоўцамі становяцца.

1391. Natura abhorret vácuum.

Природа боится пустоты.

Прырода баіцца пустаты.

1392. Natura arte ádjuta interdum facit mirácula.

Природа искусством иногда творит чудеса.

Прырода мастацтвам часам творыць цуды.

1393. Natura cupiditatem ingénuít hómíni veri videndi (Cic).

Природа наделила человека стремлением к познанию истины.

Прырода надзяліла чалавека імкненнем да пазнання ісціны.

1394. Naturae convenienter vive (Cic).

Живи согласно с природой.

Жыві згодна з прыродай.

1395. Natura incipit, ars dirigit, usus péficit.

Природа начинает, искусство направляет, практика завершает.

Прырода пачынае, мастацтва накіроўвае, практыка завяршае.

Параўн.: Жыццё аднаму маці, другому — мачаха. Не жыццё славіць і карае чалавека — учынкi самога чалавека, яго бацькоў, дзядоў.

1396. Natura inimica sunt inter se libera civitas et rex.

По естественной природе свободное государство и царь — враги.

Па натуральнай прыродзе свабодная дзяржава і цар — ворагі.

1397. Naturale est magnum saepius ad id referre, quod dolet (Sen).

Что у кого болит, о том, естественно, и говорит.

Што ў каго баліць, пра тое, зразумела, і гаворыць.

1398. Naturalia non sunt túrpia (Eur).

Естественное не постыдно.

Натуральнае не ганебна.

1399. Naturam ducem sequi oportet.

Необходимо следовать указаниям природы.

Неабходна трымацца ўказанняў прыроды.

1400. Naturam expellas furca, tamen usque recurret (H).

Гони природу вилами, она все равно вернется. *Ср.:* Гони природу в дверь, она влетит в окно.

Гані прыроду віламі, яна ўсё роўна вернецца.

1401. Naturam mutare difficile est (Sen).

Трудно изменить естество. = Цяжка змяніць існасць. *Параўн.:* Разумнае і неразумнае, учынак і праўчынак — усё ў прыродзе. За няўчынкi таксама караць патрэбна.

1402. Naturam si sequemur ducem, nunquam aberrábitus (Cic).

Если проводником будет природа, мы никогда не заблудимся.
Калі правадніком будзе прырода, мы ніколі не заблудзім.

1403. Natura nihil áptius (Cic).

Природа артистичнее (упорядоченнее) всего.

Прырода артыстычная (упарадкаваная) больш за ўсё. *Параўн.:*

На прыроду валяць свае праўчынкі грэшнікі.

1404. Natura nihil callídus (Cic).

Природа изобретательнее всего.

Прырода вынаходлівей за ўсё.

1405. Natura nihil facit frustra.

Природа ничего не творит зря.

Прырода нічога не стварае дарэмна. *Параўн.:* Болей ад усяго спачуваюць прыродзе яе знішчальнікі.

1406. Natura non facit saltus.

Природа не дедает скачков.

Прырода не робіць скачкоў. *Параўн.:* Дрэва не чалавек, у адным абароце скокнуць праз вяршыню не хоча.

1407. Natura nos ad majora quaedam génuít et conformávit (Cic).

Природа породила и создала нас для больших дел.

Прырода нарадзіла і стварыла нас для вялікіх спраў.

1408. Natura parendo víncitur.

Побеждает природу повинующийся ей.

Перамагае прыроду той, хто ёй падпарадкоўваецца. *Параўн.:* Натуральны адбор ва ўсім — жывым, нежывым, учынках.

1409. Natura sanat, médicus curat morbos (Hipp).

Лечит болезни врач, исцеляет природа.

Лечыць хваробы доктар, вылечвае прырода.

1410. Natura solitárium nihil amat (Cic).

Природа не терпит одиночества. = Прырода не церпіць адзіноцты. *Параўн.:* Чалавек нараджаецца, жыве і памірае ў адзіноце.

1411. Navigare necesse est (Cic).

Плыть по морю необходимо.

Плыць па моры неабходна. *Параўн.:* Мора і жыццё сходныя — шмат падводных каменяў. Гады і час не падгоніш і не затрымаеш.

1412. Ne accésseris in consilium nisi vocatus.

Не ходи в совет без приглашения.

Не хадзі ў раду без запрашэння. *Параўн.:* Першы дзень госць залаты, другі — срэбны, трэці — пайшоў вон.

1413. Ne bis de eadem re sit áctio.

Нельзя два раза прадъявляць іск по одному и тому же делу.

Нельга двойчы прад'яўляць іск па адной і той жа справе.

1414. Nec ad caelum nec ad terram pertinere (Pi).

Не иметь отношения ни к небу ни к земле. *Ср.*: Ни к селу ни к городу. Ни пришей ни пристегни. Ни Богу свеча ни черту кочегра.

Не мець адносінаў ні да неба ні да зямлі.

1415. Nec Apollo quidem intélligat!

И пусть не поймет даже сам Аполлон!

І няхай не зразумее нават сам Апалон!

1416. Nec Caesar supra grammáticos.

И Цезарь не выше грамматиков (выше науки авторитетов нет).

І Цэзар не вышэй за граматыкаў (вышэй за навуку аўтарытэтаў няма).

1417. Nec caput, nec pedes habere (Cic).

Не иметь ни начала, ни конца (*букв.*: не иметь ни головы, ни ног). = Не мець ні пачатку, ні канца (*літ.*: не мець ні галавы, ні ног).

1418. Ne cede malis.

Не падай духом в несчастье.

Не падай духам у няшчасці. *Параўн.*: Слязьмі з няшчасця не выплынеш. Калі ты гароцішся, ворагі весяляцца. Бяда не сонца, а сушыць добра. Не падай духам, неўзабаве яшчэ раз стукнешся. Падаць карысна. Каб не ўпаў, не ведаў бы насалоды ўзніму.

1419. Nec enim virtutes sine beata vita cohæerere possunt, nec illa sine virtútibus (Cic).

Добродетели невозможны без счастья, счастье — без добродетелей.

Дабрадзейнасць немагчыма без шчасця, шчасце — без дабрэдзейнасці. *Параўн.*: Вялікія жаданні — няшчасце, малыя — шчасце. Не кожны дзень кошцы мяса есці, чалавеку — багацце.

1420. Necesse est, qui fortis est, eundem esse magni animi.

Необходимо, чтобы мужественный был великодушен.

Неабходна, каб мужны быў велікадушным.

1421. Necesse est sibi nimum tribuat, qui se nemini cõmparat (Q).

Кто ни с кем себя не сравнивает, мнит о себе слишком много. Кто ни з кім сябе не параўноўвае, мяркую пра сябе надта высока. *Параўн.*: Параўнанні людзей, як параўнанні рэлігіяў, не могуць быць справядлівымі.

1422. Necéssitas ante rationem est (CQ).

Необходимость выше расчетов.

Неабходнасць вышэй за разлікі. *Параўн.*: Саступае неабходнасці адважны і палахлівы.

1423. Necéssitas est durum telum.

Необходимость — сильное оружие. *Ср.*: Нужда научит горшки обжигать. = Неабходнасць — моцная зброя. *Параўн.*: Неабходнасць шукае прымус, як воін зброю.

1424. Necéssitas fériis caret (Cic).

Необходимость не знает отдыха. = Неаходнасць не ведае адпачынку. *Параўн.*: Зрабіў непатрэбнае, страціў патрэбнае.

1425. Necéssitas frangit legem.

Необходимость ломает закон. = Неаходнасць ломіць закон. *Параўн.*: Калі зрабіў, позна пра закон думаць.

1426. Necéssitas magistra.

Нужда (всему) научит. *Ср.*: Нужда научит калачи есть. Голод не тетка. Выгонит голод на холод.

Нястача (усяму) навучыць. *Параўн.*: Патрэба навучыць красці і маніць.

1427. Necéssitas non habet legem.

Нужда не знает закона.

Патрэба не ведае закону. *Параўн.*: Голад сорам праганяе. Патрэбы ў асноўным не ад голаду — ад прыхамацяў.

1428. Necéssitas últimum ac máximum telum est (L).

Необходимость — последнее и самое мощное оружие.

Неаходнасць — апошняя і самая магутная зброя.

1429. Necessitatem ferre, non flere áddecet.

С необходимостью следует мириться, а не роптать на нее.

З неаходнасцю трэба мірыцца, а не наракаць на яе.

1430. Necessitati parendum est (Cic).

Необходимости следует подчиняться.

Неаходнасці трэба падпарадкоўвацца. *Параўн.*: Неаходнасці — голаду, усходу сонца, прыліву мора — можна пазбегнуць, не адмяніць.

1431. Necessitati ne di quidem resistunt.

Перед необходимостью не устоят даже Боги.

Перад неаходнасцю не выстаіць нават Багі.

1432. Nec Hércules contra plures.

И Геркулесу не справиться со многими. *Ср.*: Один в поле не воин. = І Геркулесу не справіцца з многімі. *Параўн.*: Мурашкі і шпака перамогуць на зямлі. Сіла слабых у аднанні.

1433. Nec manus nec intellectus sibi permissus multum valet; instrumentis et auxiliis res perficitur.

Невооруженная рука и сам себе предоставленный разум не-много стоят — все делается инструментами и приспособлениями. **NB!** Слова принадлежат английскому философу, родоначальнику материализма Фрэнсису Бэкону (1561 — 1626).

Няўзброеная рука і самому сабе прадастаўлены розум няшмат каштуюць — усё робіцца інструментамі і прыстасаваннямі.

1434. Nec mortem effúgere quisquam nec amorem potest (PS).

От смерти и любви никто не скроется. (Пер. М.Гаспарова)

Ад смерці і кахання ніхто не ўтаіцца. *Параўн.*: Каханне і смерць зміраюць з усім на зямлі. Каханне рвецца да Сонца, рэдка прыбліжаецца. Яднанне з прыродай спараджае каханне, каханне — да ўласнасці над другім, занявольвання яго.

1435. Ne cuius dextram injeceris.

Не кождому подавай руку (*m.e.* не кождому доверайся).

Не кожнаму падавай руку (*г.зн.* не кожнаму давярайся).

1436. Ne depugnes in alieno negotio.

Не вмешвайся в чужие дела. *Ср.*: Не суй носа в чужое просо.

Не ўмешвайся ў чужыя справы. *Параўн.*: Можна не бачыць любых спраў, толькі не спраў каханага. Дзеці б'юць бацькоў, як не заўважаць? Каб не было варажнечы, каханія і любові, не ўзнік бы Сусвет, не было чалавецтва.

1437. Ne desis operac, neve immoderatus abundes (H).

Не уклоняйся от дела и не суетись через меру.

Не ўхіляйся ад справы і не мітусіся праз меру. *Параўн.*: Палюбі справу і цябе палюбяць вакольнія. Справа заўжды дае чалавеку болей, чым ён думае.

1438. Ne differas in crastinum.

Не откладывай на завтра. *Ср.*: Отклад не идет на лад.

Не адкладвай назаўтра.

1439. Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus (Cato).

Нет лучшего целителя, чем верный друг.

Няма лепшага лекара, чым верны сябра. *Параўн.*: Службу службы, а сябру памажы. Ластаўкі не б'юцца, а вераб'і ніколі не мірацца. Сяброўства — з падобных, несяброўства — са страты падабенства.

1440. Nec quod fuimusve cras erimus (O).

Чем мы были и чем являемся, завтра уже не будем.

Чым мы былі і чым з'яўляемся, заўтра ўжо не будзем.

1441. Nec scire fas est omnia (H).

Невозможно все знать. *Параўн.*: Нельзя аб'яць неаб'ятнае.

Немагчыма ўсё ведаць.

1442. Nescit plebs jejuna timere.

Не умеет голодная толпа бояться. *Ср.*: Голодное брюхо ко всему глухо. = Не ўмее галодны натоўп баяцца.

1443. Nec simulatum quidquam potest esse diurnum (Cic).

Никакое притворство не может продолжаться долго.

Ніякае прытворства не можа працягвацца доўга.

1444. Nec tecum possum vivere, nec sine te (M).

Не могу жить ни с тобой, ни без тебя. *Ср.*: Вместе тесно, порознь тошно. = Не магу жыць ні з табой, ні без цябе. *Параўн.*: Да шлюбу ўподбег, разам, ад шлюбу ўпотайкі, паасобку. Прыгажуня без дзяцей — самая няшчасная з дзяцей.

**1445. Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit,
occurrat (Cl).**

Размышляй не о том, что можешь сделать, а о должном.
Разважай не пра тоє, што можаш зрабіць, а пра абавязанае.

1446. Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt (V).

Не всякая земля может взрастить любое растение.
Не кожная зямля можа вырасціць любую расліну.

**1447. Nec vivere carmina possunt, quae scribuntur aquae
potóribus (V).**

Не могут жить стихи, написанные пьющими воду.

Не могуць жыць вершы, напісаныя пітакамі вады. *Параўн.:*

Лёгка напісанае цяжка запам'ятаць.

1448. Nec vixit male, qui natus moriensque fefellit (H).

Нехудо прожил жизнь, кто безвестным родился и умер.
Няблага пражыў жыццё, хто невядомым нарадзіўся і памёр.

1449. Ne dígitum quidem alicujus rei porrigere (Cic).

Палец о палец не ударить ради чего-нибудь. *Ср.:* Не пошевель-
нуть даже пальцем.

Пальцам не паварушыць дзеля чаго-небудзь.

1450. Negandi causa avaro nunquam déficit (PS).

У скупого дело никогда не причина отказа.

У скупого справа ніколі не прычына адмовы.

1451. Negativa non probantur.

Отрицательные положения не доказываются.

Адмоўныя палажэнні не даказваюцца.

1452. Ne Júpiter quidem omnibus placet.

Даже Юпитер не угодит всем. *Ср.:* На всех не угодишь.

Нават Юпітар не дагодзіць усім. *Параўн.:* Нават анёл не пры-
мусіць агонь танцаваць перад кожным.

1453. Ne malorum memineras!

Не помни зла! *Ср.:* Кто старое помянет, тому глаз вон.

Не памятай пра зло! *Параўн.:* Памятай дабро і забудзеш зло.

1454. Néminem cito laudáveris, néminem cito

accusáveris (Sen).

Никого быстро не хвали, никого быстро не осуждай.

Нікога хутка не хвалі, нікога хутка не асуджай. *Параўн.:* Па-
спех курам на смех. Берагчы дух свайго ўзросту.

**1455. Némini fidas, nisi cum quo prius módium salis
absúmpseris.**

Никому не доверяй, пока с ним не съешь модий соли. *Ср.:*

Съесть пуд соли.

NB! Модий — римская мера сыпучих тел = 8,754 л.

Нікому не давярай, пакуль з ім не з'ясі модзіі солі. *Параўн.:*
З'еш з жонкай пяць пудоў солі і тады цвёрда скажы: “Я яе не ве-

даю". Веды прыйдуць праз прыцемкі сьвядомасці і закаснеласць традыцый не да кожнага — выбраных Космасам.

1456. Némini nihil satis est (Pl).

Никто ничем никогда не довольствуется.

Ніхто нічым ніколі не задавальняецца. *Параўн.*: Беднаму і бага-таму заўжды мала — такі закон жыцця.

1457. Nemo adhuc inventus est cui, quod haberet, esset satis (Cic).

До сих пор не нашлось никого, кому было бы достаточно того, что имеет.

Да гэтага часу не знайшлося нікога, каму было б дастаткова наяўнага. *Параўн.*: Каму ўсяго хапае, чаго ходзіць па зямлі?

1458. Nemo ad id sero venit, unde nunquam, cum semel venit, potuit reverti (Sen).

Никто не опаздывает туда, откуда никто не вернулся, если туда попал. *Ср.*: Умереть никогда не поздно.

Ніхто не спазняецца туды, адкуль ніхто не вярнуўся, калі туды трапіў. *Параўн.*: Няведама, хто каго перажыве.

1459. Nemo áltero fragilior est: nemo in crastinum sui cértior (Sen).

Всякий человек хрупок, как все прочие: никто не уверен в завтрашнем дне.

Усялякі чалавек кволы, як усе астатнія: ніхто не ўлізўнены ў заўтрашнім дні.

1460. Nemo beneficia in calendário scribit (Sen).

Никто не записывает благодеяний в календарь (*т.е.* о благодеяниях забывают).

Ніхто не запісвае дабрадзействы ў календар (*г.зн.* пра дабрадзействы забываюць).

1461. Nemo dat quod non habet.

Никто не дает того, чем сам не владеет.

Ніхто не дае таго, чым сам не валодае. *Параўн.*: Навучайся хутка, глыбока, рознаму, — тады толькі да цябе вучыцца прыйдуць.

1462. Nemo debet bis puniri pro uno delicto.

Никто не должен дважды наказываться за одно преступление.

Ніхто не павінны двойчы карацца за адно злачынства. *Параўн.*: Двойчы вінаватага караць — на сябе віну наклікаць.

1463. Nemo debet esse iudex in própria causa.

Никто не должен быть судьей в собственном деле.

Ніхто не павінны быць суддзёй у асабістай справе.

1464. Nemo diu gaudet, qui bellum incepit iniquum.

Никто не торжествует долго, начав несправедливую войну.

Ніхто не святкуе доўга, пачаўшы несправядлівую вайну.

1465. Nemo fit casu bonus (Plato, Sen).

Никто не становится хорошим человеком случайно.

Ніхто не становицца талковим чалавекам випадкова. *Параўн.*:
Випадковасць выбірае не цябе — праз продкаў цябе.

1466. Nemo impetrare potest a papa bullum nunquam moriendi.

Даже папа никого не может спасти от смерти. *Ср.*: От смерти не отмолишься, не открестишься.

Нават папа нікога не можа выратаваць ад смерці. *Параўн.*: Кожны паміраць мусіць. Ад смерці не ўцячэш, то і не бойся.

1467. Nemo mortalium omnibus horis sapit (PJ).

Смертный не бывает всегда благоразумным. *Ср.*: На всякого мудреца довольно простоты.

Смяротны не бывае заўжды разважным.

1468. Nemo mortem effugere potest (Cic).

Смерти избежать никто не сможет.

Смерці пазбегнуць ніхто не зможа. *Параўн.*: Колькі ні красуйся, усё туды гатуйся. Не шукай смерці, сама прыйдзе.

1469. Nemo nascitur artifex.

Никто мастером не рождается.

Ніхто майстрам не нараджаецца. *Параўн.*: Праца чалавека корміць, многа працы — морыць. Гультай майстравітага не любіць.

1470. Nemo non benignus est sui iudex (Sen).

Ни один человек не является неблагоприятным судьей самому себе.

Ніводзін чалавек не з'яўляецца нядобразычлівым суддзёй самому сабе. *Параўн.*: Будзь чысты, як лёд, белы, як снег, трапіш на суд, уласны ці дзяржаўны — знойдзеца за што асудзіць. Судзіся, ды не засуджвайся.

1471. Nemo non nostrum peccat (Pt).

Всякий из нас ошибается.

Усялякі з нас памыляецца. *Параўн.*: Раз за век спатыкнуўся, і тое людзі заўважылі.

1472. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit juvenis; nemo est mane, qui fuit pridie.

Никто из нас не бывает в старости таким, каким был в юности; никто не бывает утром таким, каким был накануне.

Ніхто з нас не бывае ў старасці такім, якім быў у юнацтве; ніхто не бывае раніцай такім, якім быў напярэдадні. *Параўн.*: Гады, як лісты на дрэве — з'яўляюцца, жаўцеюць, асыпаюцца. Двойчы ў жыцці маладым не быць, а старым за дзень — разоў дзясяць.

1473. Nemo omnes, neminem omnes fefellerunt (PL).

Никогда один человек не мог обмануть всех, да и все не могли обмануть отдельного человека.

Ніколи адзін чалавек не мог ашукаць усіх, ды і ўсе не маглі ашукаць асобнага чалавека. *Параўн.*: Калі лгаць, то гладка. Хлуснёю багаты не будзеш.

1474. Nemo pátriam, quia magna est, amat, sed quia sua (Sen).

Любят родину не за то, што она великая, а за то, што своя.

Любяць радзіму не за тое, што вялікая, а за тое, што свая. *Параўн.*: Мілей свая благая хатка, чым чужая вялікая вёска. Адно ліхая птушка ў сваё гняздо паскудзіць. Калі б не быў пуп закапаны тут, жыў бы і ў другім месцы.

1475. Nemo potest dómínis páriter servire duobus.

Нікто не может служить одновременно двум господам.

Ніхто не можа служыць адначасова двум панам.

1476. Nemo potest dura naturae sólvère jura.

Нікто не может изменить суровые законы природы. *См. тж.* Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Ніхто не можа змяніць суровыя законы прыроды.

1477. Nemo potest régere, nisi qui et regi (PS).

Кто не может подчиняться, не может и руководить.

Хто не можа падпарадкоўвацца, не можа і кіраваць.

1478. Nemo punit prudens, quia peccatum est, sed ne peccetur (Sen).

Мудрый человек наказывает не за совершенный проступок, а чтобы его не совершали впредь.

Мудры чалавек карае не за ўчыненую правіну, а каб яе не ўчынялі надалей.

1479. Nemo sápiens nisi pátiens.

Не станешь мудрым без терпеливости.

Не станеш мудрым без цярплівасці. *Параўн.*: Нецярплівыя не мудрыя. Слабаму і беднаму — нічога апрача цярплівасці.

1480. Nemo satis credit tantum delínquere, quantum permittas (J).

Нікто не довольствуется грехами в меру дозволенного.

Ніхто не задавальняецца грахамі ў меру дазволенага.

1481. Nemo sibi náscitur.

Нікто не рожден для себя.

Ніхто не народжаны для сябе. *Параўн.*: Нават камень не для сябе.

1482. Nemo sine vítiis est (Sen).

Нікто не свободен от пороков. *Ср.*: Кто из нас без греха?

Ніхто не свабодны ад заганаў. *Параўн.*: Жывы не можа быць без заганаў.

1483. Nemo solus satis sapit (Pl).

Один человек не может быть всезнающим. *Ср.*: Ум — хорошо, а два — лучше.

Адзін чалавек не можа быць усяведам. *Параўн.*: Адна рада добрая, дзве лепей. Адно вока бачыць далёка, два — яшчэ далей.

1484. Nemo unquam fuit, cui felicitas sua satis faceret.

Нікому яшчэ сваё шчасце не казалася дастатковым.

Параўн.: Нікому яшчэ сваё шчасце не здавалася дастатковым. *Параўн.*: У каго доля, у таго і шчасце. У шчасці няма ні свата ні брата, у няшчасці — таксама.

1485. Ne perdidit, non cessat perdere lusor.

Ігрок не перастае праіграваць у надзею, што больш не праіграе. = Ігрок не перастае праіграваць у надзею, што больш не праіграе.

1486. Ne praeceps fueris ad jurandum.

Не торопись клясться. *Ср.*: Скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается.

Не спяшы клясціся. *Параўн.*: Хутка гаворыцца, ды паціху робіцца. Лёгка сказаць, ды далёка дыбаць. Нявыкананая клятва — грэх недаравальны. Клятвапераступнік і забойца — роўныя.

1487. Ne nóceas, si juvare non potes.

Не вреди, если не можешь помочь.

Не шкодзь, калі не можаш дапамагчы. *Параўн.*: Няхай таму трасца, хто пазбаўляе другога шчасця.

1488. Neque consistere flumen nec levis hora potest (O).

Ні река, ні быстротечное время остановиться не могут.

Ні рака, ні хуткаплынны час спыніцца не могуць.

1489. Neque in bona ségete nullum est spicum nequam, neque in mala áliquod bonum.

Ні добрай нівы не бывае без плохого колоса, ні плохой — без хорошего. *Ср.*: Нет худа без добра, и нет добра без худа.

Ні добрай нівы не бывае без дрэннага коласа, ні дрэннай — без добрага. *Параўн.*: Ліха без добра не бывае. Няма нічога ліхога, каб на добрае не выйшла.

1490. Neque in ténero stat tibi corde silex (Tib).

Твое нежное сердце не из камня.

Тваё пяшчотнае сэрца не з каменю.

1491. Neque semper arcum tendit Apollo (H).

Не всегда напрягает свой лук Аполлон (*т.е.* не всегда заниматься серьезным делом).

Не заўсёды напружвае свой лук Апалон (*г.зн.* не заўсёды займацца сур'ёзнай справай). *Параўн.*: Размовы з другім пра рэўнасць і каханне — першая прыкмета знікнення рэўнасці і кахання.

1492. Nequicquam sapere sapientem, qui ipse sibi prodesse non quiret (Cic).

Нет пользы мудрецу в мудрости, если он сам себе не может помочь. = Няма карысці мудрацу ў мудрасці, калі ён сам сабе не можа дапамагчы.

**1493. Ne quid falsi áudeat, ne quid veri non áudeat
história (Cic).**

Да убоится история лжи, да не убоится она какой бы ни было правды. = Хай забайцца гісторыя мань, хай не забайцца яна якой бы ні было праўды. *Параўн.*: Праўда спярша служыць усім, пасля толькі асобным.

1494. Ne quid nimis!

Ничего сверх меры! = Нічога звыш меры! *Параўн.*: Песня славіцца складамі і гукамі, мудры — мераю.

1495. Nescis quid vesper serus vehat (Vr).

Не знаешь, что принесет поздний вечер.

Не ведаеш, што прынясе позні вечар.

1496. Nescit vox missa reverti (H).

Сказанного не воротись (*букв.*: выпущенное слово не знает возврата). *Ср.*: Слово — не воробей, вылетит — не поймаешь.

Сказанае не вернеш (*лит.*: выпушчанае слова не ведае звароту). *Параўн.*: Конь вырвецца — дагоніш, слова вырвецца — не зловіш. Выказанага слова да вуснаў не вернеш. Сліны не падымеш, слова не вернеш. Гаворыш — добра, замоўкнеш — яшчэ лепей.

1497. Ne scútica dignum horríbili séctere flagello (H).

Не наказывай грозным бичом заслуживающего лишь плетки.

Не карай грознай нагайкай, хто заслугоўвае толькі бізуна.

1498. Ne sis in expectatione (Pl).

Не заставляй себя ждать. = Не прымушай сябе чакаць.

1499. Ne sit vitiosus sermo nutrícibus (Q).

В языке кормилиц не должно быть погрешностей (*т.е.* ребенка следует учить правильно говорить с раннего детства).

У мове карміцелькаў не павінна быць хібаў (*г.зн.* дзіця трэба вучыць правільна гаварыць змалку).

1500. Ne sus Minervam.

Не свинье Минерву (учить).

NB! *Минерва у римлян — богиня ремесел, искусства.*

Не свінні Мінерву (вучыць).

1501. Ne sutor (supra) crépidam júdicet (PM).

Пусть сапожник судит не выше сапога. *Ср. у А.С.Пушкина.*: Суди, дружок, не свыше сапога.

NB! *Эти слова являются переводом с греческого языка и были сказаны греческим художником Апеллесом при следующих обстоятельствах. Однажды один портной сделал знаменитому художнику замечание, что ботинки на его картине нарисованы неправильно. Апеллес признал его замечание достаточно правильным, но, когда портной, посчитав себя знатоком дела, вздумал критиковать всю картину, Апеллес запротестовал ему: Портной, знай свой капыл!"*

Няхай шавец разважае не вышэй бота.

1502. Ne tentes, aut p̄rfice.

Не пытайся или заканчивай (*т.е.* всякое дело нужно доводить до конца или не начинать вовсе).

Не спрабуј або заканчвай (*г.зн.* усякую справу трэба даводзіць да канца або не пачынаць зусім). *Параўн.*: Не лезь у ваду, палез — лаві рыбу. Не журыся, а за справу бярыся. Без справы слабее сіла.

1503. Ne verba pro farina (Arist).

Не (корми) словами вместо хлеба. *Ср.*: Не корми обещаниями. Соловья баснями не кормят. = Не (кармі) словамі замест хлеба. *Параўн.*: З гутаркі хлеба не наясіся.

1504. Nihil admirari.

Ничему не удивляться. **NB!** *Таким был принцип Пифагора.*

Нічому не здзіўляцца.

1505. Nihil agendo hómines male ágere discunt (Cato).

Праздность приучает людей к дурным делам.

Бяздзейнасць прывучае людзей да дрэнных справаў. *Параўн.*: Бяздзейнасць забівае дух і цела.

1506. Nihil agenti dies est longus.

Для бездельника день долог. = Для гультая дзень доўгі.

Параўн.: Без справы сядзець, можна алубець.

1507. Nihil ágere — delectat (Cic).

Досуг — приятная вещь.

Вольны час — прыемная рэч.

1508. Nihil a me lóngius crudelitate (Cic).

Нет свойства более мне чуждого, чем жестокость.

Няма якасці мне больш чужой, чым жорсткасць. *Параўн.*: Най-больш агідныя ў жорсткасці палахлівыя і насалоднікі.

1509. Nihil contemnit esúriens.

Голодный ничем не пренебрегает. *Ср.*: Голод — не тетка, научит калачи есть.

Галодны нічым не грэбуе. *Параўн.*: Голад — не дзядзіна, з'ясі і крадзена. На галодны зуб усё смачна. Галоднаму асцюкі не колюцца. Галодны ні дубца ні турмы не баіцца.

1510. Nihil cum fidibus gráculo (AG).

Лира галке ни к чему.

Ліра галцы без патрэбы.

1511. Nihil dictum, quod non dictum prius (Ter).

Ничего нельзя сказать, что не было сказано раньше. *Ср.*: Ничто не ново под солнцем (под луной).

Нічога нельга сказаць, што не было сказана раней.

1512. Nihil difficile amanti puto (Cic).

Считаю, для любящего нет ничего трудного. = Лічу, для закаханага няма нічога цяжкага. *Параўн.*: Хто хоча жаніцца, таму і ноч — дзень. Жонка звар'яцела і мужыка не спытала.

1513. Nihil est ab omni parte beatum (H).

Нет ничего счастливого во всех отношениях (*т.е.* полного благополучия нет). = Няма нічога шчаслівага ва ўсіх адносінах (*г.зн.* поўнага шчасця няма).

1514. Nihil est annis velocius (O).

Нет ничего быстрее бега лет.

Няма нічога хутчэй за бег гадоў. *Параўн.*: Страчанага дня нават увесну не купіш. У гадоў і святла адна мерка.

1515. Nihil est copulátius, quam morum similitudo (Cic).

Ничто так не сближает, как сходство характеров.

Нішто так не збліжае, як сходнасць характараў.

1516. Nihil est difficilius, quam magno dolore pária verba reperire.

Нет ничего труднее, как найти в большом горе подходящие слова. = Няма нічога цяжэй, як знайсці ў вялікім горы адпаведныя словы.

1517. Nihil est dulcius veritatis luce.

Нет ничего приятнее света истины.

Няма нічога больш прыемнага за святло ісціны.

1518. Nihil est hóminis ánimo jucúndius, quam discere.

Нет ничего более приятного для человеческого разума, чем познание.

Няма нічога больш прыемнага для чалавечага розуму, чым пазнанне.

1519. Nihil est in intellectu, quod non fuit in sensu.

Ничего нет в сознании, чего бы не было в чувстве.

NB! *Основное положение сенсуалистов.*

Няма нічога ў свядомасці, чаго б не было ў пачуцці.

1520. Nihil est in religione, quod non fúerit in vita.

Нет ничего в религии, чего бы не было в жизни.

Няма нічога ў рэлігіі, чаго б не было ў жыцці. *Параўн.*: Дзе Бог, там перамога. Нават Бог не перайначыць адбылое.

1521. Nihil est misérius, quam ánimus cónsciús (Pl).

Нет ничего более достойного жалости, чем нечистая совесть.

Ср. у А.С.Пушкина.: Да, жалок тот, в ком совесть нечиста.

Няма нічога больш вартага жалю, чым нячыстае сумленне.

Параўн.: Злодзей не можа валодаць уласнасцю, хоць і будзе храм.

1522. Nihil est omni parte beatum (H).

Ничто не совершенно.

Нішто не дасканалася.

1523. Nihil est cognotum méntibus nostris quam númeri (Cic).

Ничто так не свойственно нашей душе, как числовая соразмерность.

Нішто так не ўласціва нашай душы, як лікавая суразмернасць.

1524. Nihil est, quin male narrando possit depravari (Ter).

Нет ничего, чего нельзя извратить плохим пересказом.

Няма нічога, што нельзя сказаць дрэнным пераказам. *Параўн.:* Кулак пакрыўдзіў аднаго, хлуслівае слова — тысячу. Завязанае языком рукамі і нагамі не развяжаш.

1525. Nihil est simul et inventum et perfectum (Cic).

Ни одно изобретение не может сразу стать совершенным.

Ні адно вынаходства не можа адразу стаць дакладным.

1526. Nihil est tam angusti ánimi quam amare divítias.

Ничто так не свидетельствует о мелочности, как любовь к богатству.

Нішто так не сведчыць пра дробязнасць, як любоў да багачца.

1527. Nihil est tam contrárium rationi et constántiae quam fortuna (Cic).

Ничто так не противоречит рассудку и порядку, как случайность.

Нішто так не супярэчыць развазе і парадку, як выпадковасць. *Параўн.:* Бывае, што і лёд патанае, а пясок плавае. Лёс і доля кіруюць выпадкам не заўжды, а чалавекам заўжды. Сустрэліся — расстануцца.

1528. Nihil est tam popolare, quam bónitas (Cic).

Ничто так не ценится народом, как доброта.

Нішто так не цэніцца народам, як дабрывня. *Параўн.:* Шчаслівы, хто хвост у добрай справы, а не галава ў злой. Добры свой учынак можаш утаіць, дабра табе ніколі не ўтойвай.

1529. Nihil est veritatis luce dúlcis (Cic).

Нет ничего слаше, чем свет истины.

Няма нічога саладзейшага, чым святло праўды.

1530. Nihil est victóriæ dúlcis (Cic).

Нет ничего радостнее победы.

Няма нічога радасней за перамогу. *Параўн.:* Перамогу, мёд і грошы ўсе любяць.

1531. Nihil grávius audenti, quam ignavo patiendum est.

Храбрецу приходится страдать не больше, чем трусу.

Храбрацу даводзіцца пакутаваць нічусь не больш, чым трусу.

Параўн.: Адважнаму і Бог памагае.

1532. Nihil hábeo, nihil curo.

Ничего не имею, ни о чем не забочусь.

Нічога не маю, ні аб чым не клапачуся.

1533. Nihil hómine est misérius aut supérbius (PM).

Нет ничего более жалкого и более великолепного, чем человек.

Няма нічога больш вартага жалю і больш цудоўнага, чым чалавек.

1534. Nihil lucratur, ausus cui nil famulatur.

Ничего не выигрывает, кто не рискует. *Ср.:* Риск — благородное дело. Кто не рискует, тот не пьет шампанское.

Нічого не выйграє, хто не ризикує. *Параўн.:* Рызыконт бярэ ўподручкі вераломны выпадак.

1535. Nihil minus quam irasci punientem decet.

Наказывающему менее всего подобает гнев.

Каральніку менш за ўсё да твару гнеў.

1536. Nihil mortálibus árduum est.

Нет для смертного трудных дел. *Ср.:* Человеку все по плечу.

Няма для смяротнага цяжкіх спраў. *Параўн.:* Усе дадому пойдуць, але лепей пазней. Выканаў запланаванае, а тады і дахаты.

1537. Nihil ne canem vel catum reliquit.

Ничего не оставил, даже кошки и собаки. *Ср.:* Ни кола, ни двора. Голь перекатная.

Нічога не пакінуў, нават кошкі і сабакі. *Параўн.:* Ні хаты ні лапаты. Ні вала ні кала. Голы як бізун.

1538. Nihil non potest fortis ánimus.

Нет ничего, чего бы не смог сильный духом.

Няма нічога, чаго б не змог моцны духам.

1539. Nihil obscúrius voluntate humana.

Нет ничего более темного, чем человеческие намерения.

Няма нічога больш цёмнага, чым чалавечыя намеры.

1540. Nihil opus verbis (*Lcr*).

Нет надобности в словах. *Ср. у И.Крылова:*

Там слов не надо тратить по-пустому,

Где надо власть употребить.

Няма патрэбы ў словах.

1541. Nihil probat, qui nímium probat.

Ничего не доказывает тот, кто доказывает слишком много.

Нічога не даказвае той, хто даказвае занадта шмат.

1542. Nihil recte sine exemplo docetur aut discitur (*Col*).

Без примеров ничему нельзя ни хорошо учить, ни учиться.

Без прыкладаў нічому нельга ні добра вучыць, ні вучыцца.

1543. Nihil semper manet suo statu.

Ничто не остается всегда в том же состоянии.

Нішто не застаецца заўсёды ў тым жа стане.

1544. Nihil simílius insano quam ébrius.

Никто так не похож на сумасшедшего, как пьяный.

Ніхто так не падобны да вар'ята, як п'яны. *Параўн.:* П'янаму — як п'янаму: то нудна, то трудна, то пад плот трэба. Ён у гарэлы мок бы. Дзе п'ецца, там льецца і б'ецца. Лапікамі трасе, а на гарань рублі нясе.

1545. Nihil sine magno labore vita dedit mortálibus (H).

Без большого труда жизнь ничего не дает (букв.: не дала) смерт-
ным.

Без вялікай працы жыццё нічога не дае смяротным.

1546. Nihil sine ratione faciendum est (Sen).

Ничего не следует делать, не подумав.

Нічога не трэба рабіць, не падумаўшы. *Параўн.*: Сем разоў
мерай і то не верай. Без меры няма веры. Перш правер, а потым вер.
Скажаш — не вернеш, адсячэш — не прыточыш.

**1547. Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari
possit (Ter).**

Нет ничего столь трудного, чего невозможно достичь старани-
ем. *Ср.*: Терпенье и труд все перетрут.

Няма нічога такога цяжкага, чаго немагчыма дасягнуць ста-
раннем. *Параўн.*: Праца і рукі — моцныя зарукі.

1548. Nihil tam volucre est, quam maledictum.

Нет ничего крылатее злословья. *Ср.*: Людская молва, что люд-
ская волна.

Няма нічога больш крылатага, чым зласлоўе.

1549. Nihil turpi túrpius.

Нет ничего позорнее позора.

Няма нічога больш ганебнага, чым ганьба.

1550. Nihil vilius quam tempus expénditur.

Ни с чем не обходятся так легкомысленно, как со временем.

Ні з чым не абыходзяцца так легкадумна, як з часам.

1551. Nihil volenti difficile est.

Ничего нет трудного для желающего.

Нічога няма цяжкага для жадаючага.

1552. Nil actum credens, dum quid superesset agendum (Lcn).

Если осталось что-то доделать, считай, что ничего не сделано.
Калі засталася што-небудзь дарабіць, лічы, што нічога не зроб-
лена.

1553. Nil ádeo fieri céleri ratione videtur,

Quam si mens fieri proponit et inchoat ipsa (Lcr).

Ничто, по-видимому, не совершается так быстро, как то, что
замышляет и приводит в исполнение сам ум.

Нішто, мабыць, не выконваецца так хутка, як тое, што задум-
вае і прыводзіць у выкананне сам розум.

1554. Nil consuetúdine majus.

Нет ничего сильнее привычки. *Ср.*: Привычка не рукавичка, не
повесишь на спичку.

Няма нічога мацней за прывычку. *Параўн.*: Радзіма і звычай —
кальска малага і старога.

1555. Nil (nihil) de nihilo fit (Lcr).

Ничто не возникает из ничего.

Нішто не ўзнікае з нічога.

1556. Nil desperandum (H).

Никогда не следует впадать в отчаянье.

Ніколі не трэба адчайвацца. *Параўн.*: Нават на краі прорвы не адчайвайся. Шмат надзеяў — шмат расчараванняў — шмат адчаю — шмат працы — шмат надзеяў. Калі жыццё — надзея, чаму светлых дзён мала? Надзеі вядуць да голада, праца — да шчасця.

1557. Nil juvat amisso claudere septa grege.

Не поможет ограда, если пропало стадо. *Ср.*: После драки кулаками не машут. = Не дапаможа агароджа, калі прапаў статак.

1558. Nil igitur mors est ad nos neque pertinet hilum,

Quando quidem natur(a) animi mortalis habetur (Lcr).

Значит, нам смерть — ничто, и ничуть не имеет значения,

Ежели смертной должна непременно быть душа природа.

(Пер. Ф.Петровского)

Значыць, нам смерць — нішто, і нічуж не мае значэння,

Калі смяротнай павінна абавязкова быць духу прырода.

1559. Nil magis amat cupiditas, quam quod non licet.

Страсть ничего не любит больше, чем запрещенное. *Ср.*: Запретный плод сладок.

Страсць нічога не любіць больш, чым забароненае. *Параўн.*: Калі кажуць “не”, то хочацца ўдвайне. За высокім плотам слівы смачнейшыя. Чужыя ягады заўжды салатзей. Жаданая сэрцу заўжды прыгожая, заўжды выклікае страсць. Каханне — сяброўка глухасці, слепаты, уласнасці, заграбушчасці.

1560. Nil mortalibus arduum est (H).

Для смертных нет ничего недоступного.

Для смяротных няма нічога недаступнага.

1561. Nil permanet sub sole.

Ничто не вечно под солнцем. = Нішто не вечна пад сонцам.

1562. Nil spernat auris, nec tamen credat statim (Ph).

Выслушивать нужно все, но не спешить с доверием.

Выслухоўваць патрэбна ўсё, але не спяшацца з даверам.

1563. Nil sub sole novum.

Ничего нового нет под солнцем.

Нічога новага няма пад сонцам.

1564. Nímia cura déterit magis, quam emendat (P.J).

Чрезмерное усердие больше портит, чем улучшает.

Празмернае старанне больш псуе, чым паляпшае.

1565. Nímia libertas in nímiam servitutem cadit.

Чрезмерная свобода приводит к чрезмерному рабству. *Ср.*: Дай сердцу волю, заведет тебя в неволю.

Празмерная воля прыводзіць да празмернага рабства. *Параўн.*: Воля патройвае сілы працавітага і нашмат змяншае сілы гультаяватага. Свабода без пугі закона немагчыма.

1566. Nímiu[m] altercando véritas amíttitur (PS).

В чрезмерных спорах утрачваецца істина.

У празмерных спрэчках страчваецца ісціна. *Параўн.*: Ісціна ў спрэчках не нараджаецца. Спрачацца нядоўга — згаджацца хутка.

1567. Nímiu[m] ne crede colori.

Не злішчым доверай вонешнасці (букв.: цвету). *Ср.*: Не все то золото, что блестит. = Не вельмі давярай знешнасці (літ.: колеру). *Параўн.*: Певень вокідны, але яйкі нясе сціплая кура.

1568. Nisi per te sápias, frustra sapientem áudias (PS).

Кто глуп, тому не впрок саветы умнога. (Пер. М.Гаспарова) Хто неразумны, таму не на карысць парады разумнага.

1569. Nítimur in vetítum semper, cupimusque negata (O).

Мы всегда стремимся к запретному и желаем недозволенного. *Ср.*: Запретный плод сладок.

Мы заўсёды імкнемся да забароненага і жадаем недазволенага. *Параўн.*: Дзе плот ды дзядуля, там смачныя дулі. Чаго не вольна, таго і карціць. Калі кажуць “не”, то хочацца ўдвайне. Воля непазбежна вядзе да распусты, распуста — да гультайства, гультайства — да хваробаў, хваробы — да хуткай смерці.

1570. Nocens peccatur, innocens iráscens (PS).

Виновный просит о снисхождении, невинный возмущается. Вінаваты просіць аб паблагшы, невіноўны гневаецца.

1571. Nocere fáci[e] est, prodesse difícil[e].

Вредить легко, трудно быть полезным.

Шкодзіць лёгка, цяжка быць карысным.

1572. Nocte dieque labora: non datur e terris mollis ad astra via (Sen).

Работай дэнно і ночно: не дано лёгкіх путей от земли до звезд. Працуй дзень і ноч: не дадзена лёгкіх шляхоў ад зямлі да зорак. *Параўн.*: Рабі калі можаш, рабі калі не можаш. Праца корміць, поіць, жыць вучыць.

1573. Nocte lúcidus, intérdiu inútilis.

Ночью сверкает, а днем неприметен. *Ср.* у А.С.Пушкина:

Так ложная мудрость мерцает и тлеет
Пред солнцем бессмертным ума.

Уночы блішчыць, а ўначы непрыкметны.

1574. Noli dicere quod nescis.

Не говори, чего не знаешь. *Ср.*: Не говори того, что знаешь, но знай всегда, что говоришь. = Не кажы, чаго не ведаеш. *Параўн.*: Не ведае, сумняваецца — раіцца з яснабачненцамі, з яркабачненцамі, гадалкамі.

1575. Noli tangerere (turbare) círculos meos!

Не трогай моих кругов! **NB!** Выражение приписывается знаменитому древнегреческому математику и механику Архимеду. Эти слова были произнесены при следующих обстоятельствах (Валерий Максим, "Достопамятные дела и слова", VIII, 3, 3): "Архимед, которому Маркелл после взятия Сиракуз подарил жизнь, среди общего переполоха увлеченно рассматривал какой-то чертеж. В дом вошли римские воины с намерением его ограбить, и один из них спросил Архимеда, кто он такой. Архимед вместо ответа накрыл чертеж рукой со словами "не испорти это" и тут же за непокорность победителю был убит. Солнца науки не стало. Выражение употребляется в значении: "Не вмешивайся не в свое дело".

Не чапай маіх кругоў!

1576. Nolite conturbare públicos mores.

Не нарушайте общественные нравы.

Не парушайце грамадскія норавы.

1577. Nolite judicare et non judicabimini.

Не судите, да несудимы будете.

Не судзіце, і несудзімыя будзеце.

1578. Noli verberare lapidem, ne perdas manum (Pl).

Не бей по камню, чтобы не остаться без руки.

Не бі па камені, каб не застацца без рукі.

1579. Nomen est omen (Pl).

Имя — это знак (знамение). Имя говорит само за себя.

Імя — гэта знак (знаменне). Імя гаворыць пра сябе. *Параўн.:*

Прыгожы чалавек з благім імем не бывае.

1580. Nomínibus mollire licet mala (O).

Недостатки можно приукрашивать словами.

Недахопы можна прыхарошваць словамі.

1581. Non aestimatione census, verum victu atque cultu, terminatur pecúniae modus (Cic).

Размеры состояния определяются не величиною доходов, а привычками и образом жизни. = Памеры маёмасці вызначаюцца не велічынёю прыбыткаў, а прывычкамі і спосабам жыцця. *Параўн.:* Як жылі дзяды і прадзеда, так і нам жыць. Саламянае жыццё лепей за лубы скарб. Будзем жывыя, будзем сытыя.

1582. Non aetate, verum ingenio adipiscitur sapientia (Pl).

Не годами, а природным дарованием достигается мудрость.

Не гадамі, а прыродным дарам дасягаецца мудрасць.

1583. Non álacres nisus gerit omnis avis quasi nisus.

Не всякая птица может совершить полет. *Ср.:* Не всем казакам в атаманах быть. Не всякая водица для питья годится.

Не ўсялякая птушка можа здзейсніць палёт.

**1584. Non aqua, non igni plúribus locis útimur quam
amicítia (Cic).**

Ни водой, ни огнем мы не пользуемся так часто, как дружбой.
Ні водою, ні агнём мы не карыстаемся так часта, як дружбаі.

Параўн.: Дружба, дружба, цяжкая твая служба. Дружба не ведае межаў і кропак.

1585. Non clangunt lítuo témpore fata suo.

Смерть, приходя в свое время, не гудит в сигнальный рожок.

Ср.: Смерть в глаза не смотрит.

Смерць, калі прыходзіць у свой час, не гудзе ў сігнальны ражок. *Параўн.:* Смерць не перабірае і не мінае. Смерці не падперці.

1586. Non coquus semper, cui longus culter adhaeret.

Не всегда повар тот, у кого длинный нож. *Ср. у И.Крылова:*

Приметы в свете часто лгут:

Не всякий плут, кто видом худ.

Не заўсёды кухар той, у каго доўгі нож.

1587. Non cuilibet pulsanti patet jánuá.

Не всякому встречному открывают дверь.

Не ўсякаму сустрэчнаму адчыняюць дзверы.

1588. Non curatur, qui curat.

Не вылечивается имеющий заботы.

NB! *Надпись на банях в Древнем Риме.*

Не вылечиваецца хто мае турботы. *Параўн.:* Хто пра што, а бедны думае пра грошы, галодны — пра яду, багаты — пра пасады і здароўе. Пакуль жывы — турбоўся.

1589. Non domo dómínus, sed dómíno domus honestanda est.

Не по дому хозяина, а по хозяину дом следует уважать. *Ср.:* Не место красит человека, а человек место.

Не па дому гаспадара, а па гаспадару дом трэба паважаць.

Параўн.: Не чын чалавека падвышае, а чалавек чын. Не адзежа здобіць чалавека, а чалавек адзежу.

1590. Non domus et fundus, non aeris acervus et auri

Aegroto dómíni deduxit córpore febres,

Non ánimo curas: váleat possessor oportet,

Qui comportatis rebus bene cógitat uti (H).

Ни дом, ни поместья, ни груды бронзы и золота не изгонят из больного тела их владельца горячку, а из духа его — печаль: если обладатель всей груды вещей хочет хорошо ими пользоваться, ему нужно быть здоровым.

Ні дом, ні сядзібы, ні груды бронзы і золата не выганяць з хворага цела іх уладальніка гарачку, а з духу яго — смутак: калі ўладальнік усёй гэтай груды рэчаў хоча добра імі карыстацца, яму трэба быць здаровым. *Параўн.:* Хворы пан бяднейшы, чым здаровы

бядняк. Здароўе — плата прыроды выбраным, якія хочуць быць выбранымі.

1591. Non enim paranda nobis solum, sed fruenda sapiéntia est (Cic).

Неабходна не толькі овладэваць мудрасцю, но і умець пользовацца ёю.

Неабходна не толькі валодаць мудрасцю, але і ўмець карыстацца ёю. *Параўн.*: Хваліцца гтушка пер'ем, мудрэц — розумам і паводзінамі.

1592. Non esse cupidum pecúnia est, non esse emacem vectigal est (Cic).

Не быць жадным — ужо богатство, не быць расточительным — доход. = Не быць сквапным — ужо багацце, не быць марнатраўцам — прыбытак.

1593. Non est ad astra mollis e terra via (Sen).

Нелегка дорога от земли до звезд.

Нялёгка шлях ад зямлі да зорак.

1594. Non est census super censum salutis corpóris.

Нет ничего более ценного, чем здоровье тела.

Няма нічога больш каштоўнага, чым здароўе цела. *Параўн.*: Здаровы не толькі любіць жыццё — стварае яго. Здаровыя мацуюць сям'ю і планету.

1595. Non est culpa vini, sed culpa bibentis.

Виновато не вино, а пьющие. = Вінаватае не віно, а выпівохі.

Параўн.: Людзей яднае праца, а не гарэлка ці гультайства. Віно сварыць нават дабрачных і памяркоўных.

1596. Non est in médico semper, relevetur ut aeger (O).

Не всегда во власти врача исцелить больного.

Не заўсёды ад доктара залежыць вылечыць хворага.

1597. Non est remédium adversus sycophantae morsum (Arist).

Против злословия клеветника нет лекарств.

Супраць зласлоўя паклёпніка няма лекаў.

1598. Non est res subsiciva philosóphia, ordinária est (PS).

Философия есть нечто не побочное, а основное.

Філасофія ёсць нешта не пабочнае, а асноўнае. *Параўн.*: Без любові да колішняй мудрасці продкаў не станеш мудрым сёння.

1599. Non est tríticum sine páleis.

Не бывает пшеницы без мякины. *Ср.*: В семье не без урода.

Няма пшаніцы без мякіны. *Параўн.*: Няма роду без выроду.

Няма лесу без ваўка, а вёскі без злодзея.

1600. Non est tuum, fortuna quod fecit tuum (PS).

Что fortuna сделала твоим, не твое. *Ср.*: Человек предполагает, а Господь располагает.

Што фартуна зрабіла тваім, не тваё. *Параўн.*: Не ўсё тое збываецца, на што чалавек спадзяваецца. Чалавек думае, а Бог робіць. Стралец страляе, а Бог кулі носіць.

1601. Non est viri timere laborem.

Бояцца труда не к лицу мужчине.

Баяцца працы не да твару мужчыну. *Параўн.*: Само нішто не прыходзіць у рукі. Справа не забава: большая справа — большая ўзнагарода. Голад лепшы прыхавотнік да працы.

1602. Non est vitam invenire sine tristitia in ullo.

Не бывает человеческой жизни без грусти.

Не бывае чалавечага жыцця без маркоты.

1603. Non fingendum aut excogitandum, sed inveniendum, quid natura faciat aut ferat.

Надо не выдумывать, не измышлять, а искать, что творит и приносит природа.

Трэба не выдумляць, не вымышляць, а шукаць, што стварае і прыносіць прырода.

1604. Non fit sine periculo facinus magnum.

Великих дел, не сопряженных с риском, не бывает.

Вялікіх спраў, не звязаных з рызыкай, не бывае. *Параўн.*: Рызыкае хто не рызыкае.

1605. Non fructificat autumnus arbor, quae vere non floruit.

То дерево не плодоносит осенью, что не цвело весной.

Тое дрэва не пладаносіць увосень, што не квітнела ўвесну.

1606. Non idem est loqui, quod dicere.

Разговаривать и говорить — не одно и то же.

Размаўляць і казаць — не адно і тое ж.

1607. Non in omnes, arbiter, omnia (Cic).

Я считаю, не все (подходит) всем. *Ср.*: Куда конь с копытом, туда и рак с клешней.

Я лічу, не ўсё (да твару) усім. *Параўн.*: Каваль каня куе — і жаба нагу падае.

1608. Non inornata debet esse brevitatis aliqui sit indocta (Q).

Краткость речи не должна быть лишена изящества, иначе она груба.

Кароткасць гаворкі не павінна быць пазбаўленай зграбнасці, інакш яна грубая. *Параўн.*: Слова — учынак, яно цэніцца за дасціпнасць і кароткасць.

1609. Non interest, quid morbum faciat, sed quid tollat (Cels).

Не важно, что вызывает болезнь, важно, что ее устраняет.

Не важна, што выклікае хваробу, важна, што яе ліквідуе. *Параўн.*: Хваробу ліквідуе не залатая лыжка, а лекі ў гэтай лыжцы. Хвароба не пернік, не пракаўтнеш і не адмовішся.

1610. Non jacet in molli veneranda sciéntia lecto.

Глубокие знания не лежат на мягкой постели. *Ср.:* Наука не медовуха: в рот не вольешь. Лежа на пуховике, не сделаешься великим.

Глыбокія веды не ляжаць на мяккай пасцелі.

1611. Non laborare hómini non decet.

Жизнь без труда не подобает человеку.

Жыццё без працы не да твару чалавеку. *Параўн.:* Без працы няма чаго хлеба шукаці. Паміраць збірайся, а жыта сей.

1612. Non longe esse quaeréntibus mortem (Pl).

За смертью далеко ходить не надо.

Па смерць далёка хадзіць не трэба. *Параўн.:* Смерці не падперці. Смерць не бывае без прычыны, але гультая хутчэй забірае.

1613. Non magister ad discípulum debet venire, sed discípulus ad magistrum.

Не учитель должен приходиться к ученику, а ученик к учителю.

Не настаўнік павінны прыходзіць да вучня, а вучань да настаўніка. *Параўн.:* Без добрага настаўніка вучні, як малыя без маці.

1614. Non male respondit, male enim prior ille rogáverat.

Не он плохо ответил, а его плохо спросили. *Ср.:* Каков привет, таков ответ.

Не ён дрэнна адказаў, а яго дрэнна спыталі. *Параўн.:* Як гукнеш, так і адгукнецца. Як вы нашым, так і мы вашым. Як баба да дзед, так і дзед да бабы.

1615. Non minor est virtus, quam quæerere, parta túeri (O).

Сберечь приобретенное — не меньшее достоинство, чем его приобрести.

Зберагчы набытае — не меншая вартасць, чым яго набыць. *Параўн.:* Гора бацькам, якія не пакінулі наследства дзецям, яшчэ большае гора дзецям, якія не прымножылі бацькоўскія набыткі.

1616. Non multa, sed multum (PJ).

Не много, но многое (*т.е.* не много по количеству, но много по значению).

Няшмат, але многае (*г.зн.* няшмат па колькасці, але шмат па значэнню).

1617. Nonne videmus quid sibi quisque velit nescire, et quæerere semper commutare locum, quasi onus depónere possit (Lcr).

Не видим ли мы, что человек сам не знает, чего он хочет, и постоянно ищет перемены мест, как будто это может избавить его от бремени.

Ці не бачым мы, што чалавек сам не ведае, чаго ён хоча, і пастаянна шукае перамены месцаў, як быццам гэта можа пазбавіць яго ад цяжару.

1618. Non nostrum onus: bos clitellas.

Не наш груз: пусть вол (несет) седло. *Ср.:* Мое дело сторона. Моя хата с краю, я ничего не знаю.

Не наш груз: няхай вол (нясе) сядло. *Параўн.:* Не маё гарыць — не мне тушыць. Я не я і хата не мая. А мне да таго ні спераду, ні ззаду.

1619. Non omne licitum honestum est.

Не все дозволенное нравственно.

Не ўсё дазволенае маральнае.

1620. Non omne quod nitet aurum est.

Не все то золото, что блестит.

Не ўсё тое золата, што блішчыць.

1621. Non omnes eadem mirantur amantque (H).

Не все восхищаются одним, и не все любят одно (и то же).

Ср.: На вкус и цвет товарищей нет.

Не ўсе захапляюцца адным, і не ўсе любяць адно (і тое ж).

Параўн.: Дзеду міла, а ўнуку гніла. Каму — як балота, а каму — як золата. Хто мкне салоўку паслухаць, а хто драчовай песні рады.

1622. Non ómnia póssumus omnes (V).

Не все мы можем.

Не ўсё мы можам.

1623. Non ómnia sunt ómnibus rebus apta (Lcr).

Не все подходит ко всему.

Не ўсё падыходзіць да ўсяго.

1624. Non ómnibus eadem placent, nec convéniunt quidem (P.J).

Не всем нравится то же самое, не всем одно и то же подходит.

Не ўсім падабаецца тое ж самае, не ўсім адно і тое ж падыходзіць.

1625. Non omnis error stultítia est.

Не всякая ошибка — глупость.

Не ўсялякая памылка — глупства.

1626. Non omnis Martinus sanctus.

Не всякий Мартин святой. *Ср.:* Надевши рясу, попом не станешь. Клобук не делает монахом.

Не ўсялякі Марцін святы.

1627. Non possidentem multa vocáveris recte beatum (H).

Не того назовешь воистину счастливым, кто многим владеет.

Не таго назавеш сапраўды шчаслівым, хто многім валодае.

Параўн.: Вялікія грошы, маладая жонка ды хуткі аўтамабіль — ступенькі да хуткай смерці.

1628. Non possunt primi esse omnes in témpore (Lab).

Нельзя быть всем одновременно первыми.

Немагчыма быць усім адначасова першымі.

1629. Non pote non sapere qui se stultum intéllegit (PS).

Кто глуп и понял это, тот уже не глуп.

Хто неразумны і зразумеў гэта, той ужо не дурны.

1630. Non potest jucunde vixi nisi cum virtute vívitur.

Невозможно жить приятно, не живя добродетельно.

Немагчыма жыць прыемна, не жывучы дабрадзеяна.

1631. Non prógredi est régredi.

Не ідти вперед — значит ийти назад.

Не ісці наперад — значыць ісці назад.

1632. Non quaerit aeger médicum eloquentem, sed sanantem.

Не красноречивого врача ищет больной, а способного вылечить.

Не красамоўнага доктара шукае хворы, а здольнага вылечыць.

Параўн.: Добры доктар той, калі пасля яго не трэба клікаць другога.

Парады доктара не лечаць, вылечваюць іхнія лекі.

1633. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est.

Не тот беден, кто мало имеет, а кто хочет многого.

Не той бедны, хто мала мае, а хто хоча многага.

1634. Non quod candet ebur, nec quod ruber omne aurum.

Не все, что бело — слоновая кость, не все, что красно — червонное золото. *Ср.:* Не все то золото, что блестит.

Не ўсё, што белае — слановая косць, не ўсё чырвонае — чырвоннае золата. *Параўн.:* Не ўсё тое смачна, што ўзрачна. Не ўсё салодкае мёд.

1635. Non refert quam multos, sed quam bonos hábeas libros (Sen).

Важно не сколько у тебя книг, а сколь они хороши.

Важна не колькі ў цябе кніг, а на колькі яны добрыя.

1636. Non rex est lex, sed lex est rex.

Не царь — закон, а закон — царь.

Не цар — закон, а закон — цар. *Параўн.:* Праўды ў судзе, грошаў у пана не шукай.

1637. Non scholae, sed vitae discimus (Sen).

Не для школы, а для жизни мы учимся.

Не для школы, а для жыцця мы вучымся. *Параўн.:* Золата і ў краме дастанеш, а розум толькі з навукі. За багачце розум не купіш.

1638. Non semper erit aestas.

Не всегда будет лето.

Не заўсёды будзе лета.

1639. Non semper erunt Saturnália (Sen).

Не всегда будут Сатурналии (*т.е.* не вечно праздновать). **NB!** Сатурналии — древнеиталийский праздник в память о “золотом веке” бога земледелия Сатурна, который праздновался особенно весело на протяжении нескольких дней (начиная с 17 декабря).

Не заўсёды будуць Сатурналіі (*г.зн.* не вечна святкаваць).
Параўн.: Абібок кожны дзень гатовы ператварыць у свята. Чорны хлеб трэба на кожны дзень, белы — на свята.

1640. Non sibi, sed Pátriae natus es.

Не для сябе, а для Родины ты рожден.

Не для сябе, а для Радзімы ты народжаны. *Параўн.*: Чым за морам віно піць, лепш з Нёмана вадзіцу. У родным краі, як у раі.

1641. Non, si male nunc, et olim sic erit (H).

Если ныне нам плохо, не всегда так будет впреред.

Калі зараз нам дрэнна, не заўсёды так будзе надалей. *Параўн.*: Сённяшнія пакуты могуць узмацніцца заўтрашнімі, калі перастанеш моцна працаваць.

1642. Non solum nobis dívites esse vólumus, sed liberis, propinquis, amicis maximeque rei públicae (Cic).

Не только для себя мы хотим быть богатыми, но и для детей, родных, друзей и особенно — для государства.

Не толькі для сябе мы хочам быць багатымі, але і для дзяцей, родных, сяброў і асабліва — для дзяржавы.

1643. Non tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire (Cic).

Не так похвальна знаць латынскі язык, як позорна яго не знаць. = Не так пахвальна ведаць лацінскую мову, як ганебна яе не ведаць.

1644. Nonumque prematur in annum.

Выдерживай (произведение) до девятого года.

NB! *Имеется в виду, что не следует торопиться с публикацией литературного произведения, которое всегда требует долгой и тщательной обработки.*

Вытрымлівай (твор) да дзевятага года. *Параўн.*: Чым старэйшае віно, тым болей каштоўнае. Толькі маладзёны спяшаюць хутчэй здаць свой твор у друк.

1645. Non uno luna nitet vultu (H).

Не одной стороной светит луна. *Ср.*: Счастье не всегда улыбается.

Не адным бокам свеціць месяц. *Параўн.*: Не ўсё ж мігдаламі карміць.

1646. Non vivas áliter in solitúdine, áliter in foro.

Не живи наедине с собой иначе, чем на людях. *Ср.*: На людях — Илья, а дома — свинья.

Не жыві на адзіноце інакш, чым на людзях.

1647. Non volat in buccas tuas assa columba.

Жареный голубь не залетит тебе в рот.

Смажаны голуб не заляціць табе ў рот. *Параўн.*: Ніхто не абавязаны за проста так табе памагаць, — заслужы! Адно жабрак спадзяецца на дармаўшчыну.

1648. Nosce te ipsum (Cic).

Познай самого себя. **NB!** Цицерон, “Тускуланские беседы”, I, 22, 52: “*Cum igitur nosce te dicit, hoc dicit: nosce animum tuum. Nam corpus quidem quasi vas est aut aliquid animi receptaculum: ab animo tuo quiddam agitur, id agitur a te*”. — “Говоря “познай себя”, он (Аполлон) говорит: “Познай свою душу”. Ибо тело — это как бы сосуд или иноеместилище души: что бы ни делал твой дух, это делаешь ты сам”.

Пазнай самога сябе. *Параўн.*: Сябе вывучыць — даследаваць дно мора.

1649. Noscitur a socio turpive probove hominis mens.

Хороший или плохой человек, можно определить по его другу. *Ср.*: Скажи мне, кто твой друг, и я скажу, кто ты.

Добры ці дрэнны чалавек, можна вызначыць па яго сябру. *Параўн.*: Хто ўзвальвае свае турботы на сябра — не сябра. Сапраўды адзінокі, калі не стане апошняга сябра.

1650. Nos eam patriam ducimus, ubi nati sumus (Cic).

Мы считаем отечеством место, где родились.

Мы лічым айчынай месца, дзе нарадзіліся. *Параўн.*: У чужым краі, як на пагарэлли. Чужына не маці — хлеба не дасць.

1651. Nota mala res optima est (Pl).

Знакомое зло есть зло наименьшее.

Знаёмае зло ёсць зло найменшае.

1652. Notatio naturae et animadversio peperit artem (Cic).

Изучение и наблюдение природы породило науку.

Вывучэнне і назіранне за прыродаю спарадзіла навуку.

1653. Novi ingenium mulierum: ubi velis, ubi nolis, capiunt ultro (Enn).

Я знаю женскую натуру: когда ты хочешь, они не хотят, когда ты не хочешь, их охватывает страстное желание.

Я ведаю жаночую натуру: калі ты хочаш, яны не хочуць, калі ты не хочаш, іх ахоплівае палымянае жаданне. *Параўн.*: Ахопленая юрам жанчына абяцае болей выканальнага, а пасля не выконвае мізэрнага. Для дзяўчыны — прыяцельства і сяброўства, для жанчыны — каханне і секс.

1654. Novo quidam amore veterem amorem, tanquam clavo clavum, ejicendum putant (Cic).

Иные думают, что старую любовь надо выбивать новой любовью, как клин клином. = Некоторыя думают, што старое каханне трэба выбіваць новым каханнем, як клин клінам. *Параўн.*: Старога і новага каханья няма — яно адно ў розных варыянтах.

1655. Novos amicos dum paras, veteres cole.

Новых друзей приобретаешь, а старых не забывай. *Ср.*: Старый друг лучше новых двух.

Новых сяброў набывай, а старых не забывай.

1656. Novus rex, nova lex.

Новый царь — новый закон.

Новы цар — новы закон. *Параўн.*: Новы гаспадар — і новы парадак. Новы венік чыста мяце. Не гуляцца з царом і законам — не прайграваць.

**1657. Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent:
illa pudore vacat, liber amorque metu (O).**

Ночь, любовь и вино не пробуждают скромных желаний: ночь прогоняет стыдливость, а вино и любовь — робость.

Ноч, каханне і віно не будзяць сціплых жаданняў: ноч праганяе сарамлівасць, а віно і каханне — нясмеласць. *Параўн.*: Слабасць жанчыны найбольш праяўляецца ўночы. Маршчыны і старасць для жанчыны страшней, чым ноч, віно, мужчыны.

1658. Nudo vestimenta detráhere (Pl).

Снимать одежду с голого. *Ср.*: Отнять последнюю сорочку. Знімаць адзенне з голага.

1659. Nulla ars imitari sollértiam naturae potest.

Никакое искусство не может подражать изобретательности природы.

Ніякае мастацтва не можа пераняць вынаходлівасць прыроды.

1660. Nulla aetas ad discendum sera (est) (Q).

Учиться никогда не поздно. *Ср.*: Век живи, век учись.

Вучыцца ніколі не позна. *Параўн.*: Будзем вучыцца, пакуль смерць лучыцца. Колькі працуеш, столькі вучыся. Усё жыццё вучыцца — ведаць вельмі мала.

1661. Nulla ars in se versatur (Cic).

Ни одно искусство не замыкается в себе.

Ні адно мастацтва не замыкаецца ў сабе.

1662. Nulla ars loco díscitur (Sen).

Ни одно искусство не может быть изучено на ходу.

Ніводнае мастацтва не можа быць вывучана на хаду.

1663. Nulla candidorum virorum útilitas.

Нет пользы от белоручек.

Няма карысці ад беларучак. *Параўн.*: Праца абвысакароджвае, асабліва духоўная. Няма ніводнай сферы дзейнасці людзей, дзе было б месца беларучкам.

1664. Nulla dies sine línea (PM).

Ни дня без строчки (без штриха).

NB! Так Плиний Старший характеризует известного художника древности Апеллеса, который ежедневно усовершенствовал свое мастерство.

Ні дня без радка (без штриха). *Параўн.*: Сіла духу, прафесійнае ўмельства, як моц цела, слабеюць без штодзённай шліфоўкі.

1665. Nulla est celéritas, quae possit cum ánimi celeritate conténdere (Cic).

Ничто не сравнится по быстроте с деятельностью души.

Нішто не зраўнаецца па хуткасці з дзейнасцю души.

1666. Nulla est hómini causa philosophandi, nisi ut beatus sit.

Нет причины философствовать без пользы для человека.

Няма прычыны філасофнічаць без карысці для чалавека.

1667. Nullae sunt amicítiae, nisi amoris acerbae (Prp).

Нет вражды более злобной, чем порожденной любовью (букв.: друзья становятся ненавистны (друг другу) только из-за любви).

Няма варожасці больш злоснай, чым народжанай каханнем (літ.: сябры становяцца ненавіснымі (адзін аднаму) толькі з-за кахання). *Параўн.:* Наибольшае зло і найбольшы боль прычыніць былая каханка.

1668. Nulla lex satis cómmoda ómnibus est (Cato, L).

Нет закона, который удовлетворял бы всех.

Няма закона, які задавальняў бы ўсіх.

1669. Nulla plácida quies est, nisi quam rátio compósuit (Sen).

Один только разум может обеспечить безмятежный покой.

Адзін толькі розум можа забяспечыць ціхамірны супакой.

1670. Nulla poténtia supra leges debet esse.

Не должно быть никакой силы над законом.

Не павінна быць ніякай сілы над законам.

1671. Nulla régula sine exceptione.

Нет правила без исключений.

Няма правіла без выключэнняў. *Параўн.:* Чым менш у мове выключэнняў, а ў законе дапаўненняў — тым лепей.

1672. Nulla res tam necessária est omni géneri hóminum quam medicina (Q).

Ничто так необязательно роду человеческому, как медицина.

Нішто так неабавязкова роду чалавечаму, як медыцына.

1673. Nulla salus bello, pacem te póscimus omnes! (V).

Нет спасения в войне, мы все тебя просим о мире!

Няма выратавання ў вайне, мы ўсе цябе просім пра мір!

1674. Nulla scábies scabiósior superstitione.

Никакая парша не может быть паршивее суеверия.

Ніякая парша не можа быць паршывей прымхаў.

1675. Nulla tempestas magna perdurat.

Сильная буря непродолжительна.

Моцная навальніца непрацяглая.

1676. Nulla unquam de morte hóminis cunctátio longa est (J).

Никакая медлительность не бывает слишком медленной, когда речь идет о смерти человека.

Ніякая павольнасць не бывае занадта маруднай, калі размова ідзе пра смерць чалавека.

1677. Nulla vis auri aut argenti pluris quam virtus aestimanda.

Нікакое множаство золата или сярэбра не должно ценіцца вышэ добродетели.

Ніякае мноства золата ці сярэбра не павінна цаніцца вышэй за дабрачыннасць. *Параўн.*: Золата пад дажджом не мяняецца, высакароднасць — пад злом.

1678. Nulla vis est major pópuli voluntate.

Нет силы более великой, чем воля народа.

Няма сілы больш вялікай, чым воля народа. *Параўн.*: Чалавека можна хутка змяніць, народ — не. Волю народа выяўляюць мудрыя, а не натоўпы. У народа вялікіх нашмат меней, чым дробных і малых. Нельга крыкі натоўпу лічыць волей народа.

1679. Nulli consulendum est dúcere uxorem et transmarinam fácere peregrationem.

Нікому нельзя саветавать жаніцца і путешествовать по чужим краям.

Нікому нельга раіць жаніцца і падарожнічаць па чужых краях. *Параўн.*: Свату першая чарка і першая палка.

1680. Nulli est hómini perpétuum bonum (Pl).

Ни у кого нет постоянного счастья.

Ні ў кога няма пастаяннага шчасця. *Параўн.*: Шчасце — вада рачная. Пад шчасцем нельга разумець яду, гульні, секс.

1681. Nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum (Cato).

Нікому не вредит, что промолчал, но может повредить, что сказал. *Ср.*: Слово — сярэбро, молчаніе — золата. Язык мой — враз мой.

Нікому не шкодзіць, што прамаўчаў, але можа зашкодзіць, што сказаў. *Параўн.*: Хто язык доўгі мае, таму дрэнна бывае. Языча, языча, сабе добра не зыча. Языку дай волю — завядзе ў няволю. Праз язык галаву сцінаюць.

1682. Nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege, nullum crimen sine poena legati.

Нет преступления без наказания, нет наказания без закона, нет преступления без законного наказания.

NB! *Норма древнеримского права.*

Няма злачынства без пакарання, няма пакарання без закона, няма злачынства без законнай кары.

1683. Nullum equus tam est effoetus, tamque exháustio córpore, quin mense Majo hinnitum edat.

Даже самый изнуренный и обессилевший конь заржет, когда наступает месяц май.

Нават самы змораны і знясілены конь заржэ, калі наступае месяц май. *Параўн.*: Вясна заўжды абуджае сілы і надзеі.

1684. Nullum est jam dictum, quod non sit dictum prius (Ter).

Нет ничего сказанного, что не было бы сказано раньше.

Няма нічога сказанага, што не было б сказана раней.

1685. Nullum magnum ingénium sine mixtura deméntiae fuit (Sen).

Не бывало великого ума без примеси безумия.

Не бывала вялікага розуму без прымесі вар'яцтва.

1686. Nullum poténtius satellítium quam amici fideles.

Нет лучшего спутника, чем верные друзья.

Няма лепшага спадарожніка, чым верныя сябры.

1687. Nullum sine auctoramento malum est (Sen).

Нет худа без возмещения.

Няма ліха без узнагароды. *Параўн.*: Няма нічога ліхога, каб на добрае не выйшла. Ліха перамелецца — дабро будзе.

1688. Nullum scelus rationem habet (L).

Никакое преступление не имеет законного основания.

Ніякае злачынства не мае законнай падставы.

1689. Nullum vitae genus est impróbium, quam eorum, qui sine causae respectu mercede conducti, militant.

Нет более безнравственного образа жизни, чем у воюющих ради платы, без уважения к делу, которому служат.

Няма больш амаральнага спосабу жыцця, чым у ваяўнікоў дзе ля платы, без павагі да справы, якой служаць.

1690. Nullus dies cessat ab áliqua re (L).

Ни один день не проходит без чего-либо.

Ніводзін дзень не праходзіць без чаго-небудзь.

1691. Nullus enim locus sine génio est.

У каждого места есть свой гений (ангел-хранитель).

У кожнага месца ёсць свой геній (анёл-ахоўнік).

1692. Nullus est liber tam malus, ut non áliqua parte prosit (PM).

Нет настолько плохой книги, которая хоть частично не была бы полезной.

Няма настолькі благой кнігі, якая хоць часткова не была б карыснай. *Параўн.*: Няма дрэннай спортпрылады, няма дрэннай кнігі.

1693. Nullus est locus doméstica sede jucúndior (Cic).

Нет места милее родного дома. *Ср.*: Дома и стены помогают.

Няма месца мілей за родны дом. *Параўн.*: У сваёй хаце і вулы памагаюць. У сваёй хаце і дзіркі грэюць.

1694. Nullus tantus quaestus quam quod habens párcere.

Нет большего достатка, чем беречь имеющееся.

Няма большага прыбытку, чым берагчы наяўнае.

**1695. Nullus tam imperitus scriptor est, qui lectorem non
inveniat similem sui: multoque pars major est milésias
et fabellas revolvéntium, quam Platonis libros (Hier).**

Нет такого пустого писателя, который не нашел бы себе подобного читателя: гораздо больше читающих романы и побасенки, чем читающих книги Платона.

Няма такого пустого письменника, які не знайшоў бы сабе падобнага чыгача: значна больш тых, хто чытае раманы і байкі, чым чыгальнікаў кніг Платона. *Параўн.*: Бяда многіх сучасных письменнікаў, што яны гавораць цікавей, чым пішуць. Прачытаць некалькі дэтэктываў запар — сур'ёзную літаратуру галава доўга не будзе ўспрымаць.

1696. Número deus impari gaudet (V).

Бог рад нечетному числу. *Ср.*: Бог троицу любит.

Бог рады няцотнаму ліку.

1697. Nummis potior amicus in periculis.

В опасности друг дороже денег.

У небяспецы сябра даражэй за грошы. *Параўн.*: Чалавек без сяброў, што печ без дрoў. Няма грошаў — не бяда, калі сяброў ёсць грамада.

1698. Nummus nummum parit.

Деньги рождат деньги. *Ср.*: Деньга деньги наживает.

Грошы нараджаюць грошы. *Параўн.*: Ад грошаў усе праблемы. Грошы не Бог, не літуюць. Патройная бяда грошаў: як ёсць, няма і калі яшчэ зарабляюцца.

1699. Nunc tuum ferrum in agni est (Sen).

Именно сейчас твое железо в огне.

Менавіта цяпер тваё жалеза ў агні. *Параўн.*: Куй жалеза, пакуль гарачае, як астыне — не ўкуеш. Касі, каса, пакуль раса. Гні галінку, пакуль маладзенькая. Дзяры лыка, як дзярэцца: прысохне — не ўдзярэш.

**1700. Nunquam credideris felicem ex felicitate
suspensum (Sen).**

Никогда не считай счастливым того, кто зависит от счастливых случайностей.

Ніколі не лічы шчаслівым таго, хто залежыць ад шчаслівых выпадковасцяў. *Параўн.*: Шчаслівы выпадак як да каго: каторы і бедны, а шчаслівіцца яму, каторы і багаты, а шчаслівага выпадку не бачыць. Не сустракаў удачу змалку, не будзе і ў старасці. Удача — пераборлівая жанчына.

1701. Nunquam et nusquam sine libro.

Никогда и нигде без книги. **NB!** Так характеризуется особенно старательный и ученый человек.

Ніколі і нідзе без кнігі. *Параўн.*: Ад кнігі, як і ад удасканальвання душы, разумны не адмовіцца.

1702. Nunquam naturam mos vinceret: est enim ea semper invicta (Cic).

Обычай не мог бы побороць прыроду: она всегда остаецца непобежденной.

Звычай не мог перамагчы прыроду: яна заўсёды застаецца пераможанай. *Параўн.*: Чалавек не жывёла, жыве ўласнымі свядоўнымі высілкамі, адмовіцца ад звычайу і традыцый не можа. Адніміце ад чалавека ідэі і паслядоўнасць (дзеяў за словамі) і ён нічым не адрозніцца ад каня і авечкі.

1703. Nunquam simpliciter fortuna indulget (QC).

Судьба нікогда не бласлагодзіць с подлинной искренностью. = Лёс ніколі не спрыяе з сапраўднай шчырасцю. *Параўн.*: Лёс прадказвае, але не абавязвае.

1704. Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

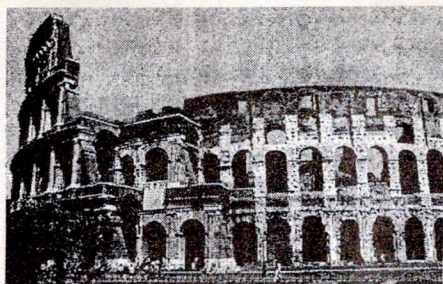
Супружество — результат не сожительства, а согласия.

Шлюб — вынік не сумеснага жыцця, а згоды. *Параўн.*: У шлюб ветру і агню не меней, чым у плавільні. Згоды не можа быць у нястачным шлобе.

1705. Nusquam est qui ubique est (Sen).

Кто везде, тот нигде. *Ср.*: За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь.

Хто ўсюды, той нідзе. *Параўн.*: За сем справаў бярэцца, ні адна не ўдаецца. Адным возам за дзень сем базараў не аб'едзеш.

Колизей.

1706. Oboediéntia mater felicitatis.

Послушание — мать счастья.

Паслушэнства — маці шчасця. *Параўн.*: На спакойнага жарэбчыка двое садзяцца. Не можаш набіць дзіця — пахвалі.

1707. Óbrepit non intellecta senectus (J).

Незаметно подкрадывается старость. = Неўзаметку падкрадываецца старасць. *Параўн.*: Шкада маладосці, бо за ёю прыпаўзае старасць. Не будзе баба дзеўкаю. Малады вучыцца, стары забываецца.

1708. Obséquium amicos, véritas ódium parit (Ter).

Уступчивость создает друзей, правда порождает раздор.

Уступлівасць стварае сяброў, праўда спараджае разлад.

1709. Occásio facit furem.

Случай делает вором. *Ср.*: Плохо не клади, во грех не вводи.

Выпадак робіць злодзеем. *Параўн.*: Абы здароўе і розум, а выпадак цябе знойдзе.

1710. Occásio receptus difíciles habet (PS).

Упущенный случай редко повторяется.

Прапушчаны выпадак рэдка паўтараецца. *Параўн.*: Малады на выпадак можа скардзіцца, стары — не.

1711. Óccidi est pulchrum, ignominiose ubi sérvias (PS).

Прекрасно умереть — позорно рабствовать.

(Пер. М.Гаспарова)

Цудоўна памерці — ганебна рабом быць. *Параўн.*: Людзі роўныя па дарозе на малітву і ў труну, людзі не роўныя ў жыцці і працы, у раі і пекле.

1712. Occurrunt ánimo pereundi mille figurae,

Morsque minus poena quam mora mortis habet (O).

В тысяче образов смерть у меня пред глазами витайет;

Гибель не столь тяжела, сколь ожиданье ее.

(Пер. Ф.Зелинского)

У тысячы вобразаў смерць у мяне прад вачамі лунае;

Пагібель не такая цяжкая, як чаканне яе. *Параўн.*: Не адразу смерць забірае, спярша двойчы ў вочы зазірае. Жыццё людзей няроўнае, смерць — тым болей.

1713. Ōculi avidiores sunt, quam venter.

Глаза более жадные, чем живот. *Ср.:* Душа не принимает, а глаза все просят.

Вочы больш сквапныя, чым живот.

1714. Ōculis magis, quam auribus credimus.

Глазам мы верим больше, чем ушам. *Ср.:* Лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать. Не верь ушам, а верь глазам своим.

Вачам мы верым болей, чым вушам. *Параўн.:* Як не верыш вачам, то памадай сам.

1715. Ōculus dōmini fertilissimus in agro (PM, Sen).

В поле нужнее всего хозяйский глаз.

У полі больш ад усяго пагрэбна гаспадарскае вока.

1716. Ōculus vitae sapiētia.

Мудрость — око жизни.

Мудрасць — вока жыцця. *Параўн.:* Чужая бяда не радасць для мудраца.

1717. O, curae hōminum! O, quantum est in rebus inanae! (Pers).

О, заботы человеческие! О, сколько тщетного, люди, в делах ваших!

О, турботы чалавечыя! О, колькі марнага, людзі, у справах ваших! *Параўн.:* Ліхая забава — вялікая няслава. Не пражывеш, каб і камар не ўкусіў.

1718. Ōderint dum mētuant (Cic).

Пусть ненавидят, лишь бы боялись. **NB!** Эти слова являлись излюбленным выражением императора Калигулы.

Няхай ненавідзяць, абы баяліся.

1719. Ōderint dum probent (Su).

Пусть ненавидят, лишь бы одобряли.

NB! По свидетельству Светония ("Тибериус", 59), эти слова принадлежат императору Тиберию.

Хай ненавідзяць, абы адабралі.

1720. Ōdero si pótero; si non, invitus amabo (O).

Буду ненавидеть, если смогу, а не смогу — буду любить против воли. = Буду ненавідзець, калі змагу, а не змагу — буду кахаць супраць волі.

1721. Ōderunt hilarem tristes, tristemque jocosī (O).

Угрюмые ненавидят весельчака, а шутники — угрюмого.

Панурья ненавідзяць веселуна, а жартаўнікі — панурага. *Параўн.:* Вока не ўбачыць — сэрца не папрыяе.

1722. Ōdi et amo (Ct).

Ненавижу и люблю.

Ненавіжу і кахаю. *Параўн.:* Лечаць сэрца не грошы — вернасць каханай. Кто не на вачах, той і не ў сэрцы.

1723. **Ódimus immódicos (experto crédite) fastus:**

Saepe tacens ódii sémina vultus habet (O).

Опыту верьте: надутая спесь никому не любезна;

Часто в молчанье глухом имя таится вражды.

Вопыту верце: надзьмута пыха нікому не прыемная;

Часта ў маўчанні глухім імя тоіцца варожасці.

1724. **Odi profanum vulgus et árceo (H).**

Презираю толпу невежд и гоню прочь.

Пагарджаю натоўпам невукаў і ганю прэч.

1725. **Officium médici est, ut tuto, ut celériter, ut jucunde sanet.**

Долг врача — лечить безопасно, быстро, приятно.

Абавязак доктара — лячыць бяспечна, хутка, прыемна.

1726. **Officium ne collocaris in invitum (Hom).**

Не навязывай услуг против воли. *Ср.*: Услужливый дурак опаснее врага.

Не навязвай паслуг супраць волі. *Параўн.*: Дурная помач горай за немач. Іншая рада горай здрады. Не лезь з дапамогаю без просьбы (просу).

1727. **Óleo tranquillius.**

Спокойнее масла. *Ср.*: Тише воды, ниже травы.

Спакойней за алей.

1728. **Óleum áddere camino.**

Добавлять масло в огонь. *Ср.*: Подливать масло в огонь. Огонь маслом заливать — лишь огня прибавлять.

Дадаваць масла ў агонь. *Параўн.*: Прысаку (жару) падсыпаць.

Дурань параіць (сапсуе) — разумны паправіць, разумны параіць (сапсуе) — ніхто не паправіць.

1729. **Óllula tam fertur ad aquam, quod fracta refertur.**

Так долго с кувшином по воду ходим, пока его не разобьем.

Так доўга са збанам па ваду ходзім, пакуль яго не разаб'ем.

1730. **Omne bellum sumi fáctile, céterum aegérrime desinere (S).**

Всякую войну легко начать, но крайне трудно кончить.

Усялякую вайну лёгка пачаць, але надта цяжка закончыць.

1731. **Omne bonum ádjuvat habentem (Sen).**

Всякое благо делает счастливым им обладающего.

Усякія даброты робяць шчаслівым іх валодальніка. *Параўн.*: Без грошаў, пасады можна абыйсціся, без дабрэні нельга.

1732. **Omne futurum incertum.**

Будущее всегда неопределенно. *Ср.* у А.С.Пушкина:

Грядущие годы

Тяются во тьме.

Будучыня заўсёды неакрэсленая. *Параўн.*: Твая будучыня ў мінулым сям'і і дзяржавы, генах продкаў, тваіх прыкметах. Без'языкага за адважнага не бяруць. Розум дае парадак будучыні.

1733. Omne ignotum pro magnifico est (Ter).

Все неизвестное представляется величественным.

Усё невядомае ўяўляецца велічным.

1734. Omne initium difficile est.

Всякое начало трудно.

Усялякі пачатак цяжкі. *Параўн.*: Не кажы, што ведаш, а што ў рыхт, не пачынай як можаш, а як параяць.

1735. Omne malum cito accedit, tarde discedit.

Всякое зло быстро приходит, медленно уходит. *Ср.*: Несчастье приходит верхом, а уходит пешком.

Усялякае зло хутка прыходзіць, паволі адыходзіць. *Параўн.*: Няма мяса без косці, а чалавека без злосці. Злаваць — кроў псаваць. Згода будзе, нязгода руйнуе. Не грошы спараджаюць дабрадзействы, а дабрадзействы памагаюць грашам і не даюць ходу злу.

1736. Omne malum nascens facile opprimitur (Sen).

Всякое зло легко подавить в зародыше. = Усялякае зло лёгка задавіць у зародку. *Параўн.*: Добрага карчма не папсуе, ліхога царква не паправіць, злага папруга не навучыць.

1737. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum (H).

Имей в виду, любой день может оказаться для тебя последним.

Май на ўвазе, любы дзень можа стаць для цябе апошнім.

1738. Omnem naturam conservatricem esse sui (Cic).

Природа стремится к самосохранению.

Прырода імкнецца да самазахавання.

1739. Omne nimium nocet.

Всякое излишество вредит. *Ср.*: Хорошего понемножку.

Усялякая лішніца шкодзіць. *Параўн.*: Лішняга ні ў кішэню ні ў мех не пакладзеш. Лішняга дабрата — дурата.

1740. Omne nimium vertitur in vitium.

Всякое излишество превращается в порок.

Усялякая празмернасць ператвараецца ў загану.

1741. Omnes artes in veri investigatione versantur (Cic).

Все искусства состоят в исследовании истины.

Усе мастацтвы заключаюцца ў даследаванні ісціны.

1742. Omnes divitiae virtuti posponendae sunt.

Порядочность предпочтительнее всякого богатства. *Ср.*: Хоть мошна пуста, да душа чиста. Лучше бедность да честность, чем прибыль да стыд.

Прыстойнасць найлепей за любое багацце. *Параўн.*: Хоць рукі чорныя, ды сумленне чыстае. Хоць папросту, але ў сваім. Беднасць не адбярэ ні чэсці, ні розуму. Лепей жабраваць, чым красці.

1743. Omnes hómines ad quaestum suum callent (Pl).

Все люди знают толк в том, что касается их выгоды.

Усе людзі разбіраюцца ў тым, што тычыцца іх выгады.

1744. Omnes hómines aequales sunt.

Все люди одинаковы. *Ср.*: Одним миром мазаны.

Усе людзі аднолькавыя. *Параўн.*: З аднаго гнязда ітушкі. Каб павесіць, адзін другога не пераважыць.

1745. Omnes hómines agunt histrionem.

Все люди актеры.

Усе людзі актёры. *Параўн.*: Прыгварайся, але ведай меру.

1746. Omnes hómines natura libertati student (Cs).

Все люди по своей природе стремятся к свободе.

Усе людзі па сваёй прыродзе імкнуцца да свабоды. *Параўн.*: Дзе адзінства — там сіла, дзе сіла — там дыктатура, дзе дыктатура — там незадаволя, дзе незадаволя — там свабода, дзе свабода — там веды і Бог.

1747. Omnes sapientes decet conferre (Pl).

Всем умным следует находиться во взаимном общении.

Усім разумным трэба знаходзіцца ва ўзаемных зносінах.

Параўн.: Рука да рукі, слова да слова — не значыць, што душа да душы. Разумны — мудры, мае адзінкі ворагаў.

1748. Omne símile cláudicat.

Всякое уподобление хромает.

Усякае прыпадабненне кульгае.

1749. Omnes inter se concinentes partes mundi (Cic).

Все элементы мироздания гармонично связаны между собой.

Усе элементы сусвету гарманічна звязаны паміж сабой.

Параўн.: Нарэшце навука, апалоненая матэрыялізмам і ўсезнайствам, прыйшла да абсурду — адрывула царства духаў; толькі чаму ж не закапваюць людзі сябе, як загінулію говаду, а адпяваюць, помнікі ставяць, вуліцы называюць.

1750. Omne solum forti pátria (O).

Для храброго вся земля — родина.

Для адважнага ўся зямля — радзіма. *Параўн.*: Кульгаваму каню і залатое сядло карысці не дасць.

1751. Omnes ómnium caritates Pátria una complexa est (Cic).

Только одно Отечество заключает в себе дорогое всем.

Толькі адна Айчына заключае ў сабе дарагое ўсім. *Параўн.*: З'ехаў на чужыну, як зваліўся ў дамавіну. Не дай, долечка, у прымаках жьць і на чужыне дажываць.

1752. Omnes una manet nox (H).

Всех ожидает одна и та же ночь.

Усіх чакае адна і тая ж ноч.

1753. Omnes vúlnerant, última necat.

Каждый (час) ранит, последний убивает.

NB! Надпись на часах.

Кожная (гадзіна) раниць, апошняя забівае. *Параўн.*: Імкліваць часу не лечыць — калечыць, асабліва слабага.

1754. Omne tulit punctum, qui miscuit útile dulci (H).

Общего одобрения заслуживает, кто соединил приятное с полезным. = Агульнага адабрэння заслугоўвае, хто з'яднаў прыемнае з карысным. *Параўн.*: Рэдка той самы і сее і жне.

1755. Omne verum omni vero cónsonat.

Всякая истина согласовывается с другой истиной.

Усялякая ісціна сузгадняецца з другой ісцінай. *Параўн.*: Ісціна адна і яна змірвае ўсіх разумных, нават быццё з мысленнем. Хто не прытрымліваецца ісцін, той змяншае сваю існасць у прыродзе.

1756. Omne vivum ex ovo.

Все живое из яйца.

Усё жывое з яйца.

1757. Omne vivum ex vivo.

Все живое из живого. = Усё жывое з жывога. *Параўн.*: Ніводзін філосаф і абібок не нарадзіліся філосафам ці абібокам.

1758. Ómnia fames dúlcia facit praeter se ipsam.

Голод, кроме самого себя, все делает сладким. *Ср.*: Голод — не тетка, научит калачи есть.

Голад, акрамя самога сябе, усё робіць салодкім. *Параўн.*: Голад не дзядзіна, з'ясі і крадзена. Голад не цётка, з'есць, што патрапіць. Галоднаму усё смакуе. На галодны зуб усё смачна. Прышоў недастатак, забраў мазгоў астатак. Ад тады яны пагалелі, што смачна пілі ды елі. Бяздоннай бочкі не напоўніць, лянога бедняка не накарміць. Бяда, калі жывот даражэй за галаву.

1759. Ómnia fert aetas (V).

Время уносит все.

Час зносіць усё. *Параўн.*: Час цэніць таго, хто яго цэніць. Час і выпадак рэдка, але змагаюцца паміж сабою — тады доля пакутуе.

1760. Ómnia hómini dum vivit speranda sunt (Sen).

Пока человек жив, он должен надеяться на все.

Пакуль чалавек жывы, ён павінны спадзявацца на ўсё.

1761. Ómnia mea mecum porto (Bias).

Все свое ношу с собой. **NB!** Цицерон (“Парадоксы”, I, 1, 8) приписывает эти слова одному из легендарных “семи мудрецов” Бианту. Когда к его родному городу Приенна подступали враги (персы), все жители города старались побольше взять с собой из своего имущества, и кто-то посоветовал мудрецу сделать так же. “Ego vero, inquit, facio: nam ómnia mea mecum porto”. “Я так и делаю, — говорит, — ибо все свое я ношу с собой”, — ответил

тот, имея в виду, что только духовное богатство можно считать неотъемлемым имуществом.

Усё сваё нашу з сабой. *Параўн.*: Не ад розуму галава баліць — ад дурноты.

1762. *Omnia mors aequat.*

Смерть всех уравнивает.

Смерць усіх зраўноўвае. *Параўн.*: Колькі ні ваяваць (бедаваць), смерці не мінаваць. Дзе плёткі, там разборкі, там смерць. Адно наўныя прасцякі думаюць, што рай і пекла, гэта плюс і мінус, святло і цемра; там столькі паверхаў і палічак, колькі зямным тупакам і не сінілася; класіфікацыя Тагасвецця жорсткая і справядлівая.

1763. *Omnia mutantur, nihil interit (O).*

Все меняется, ничто не исчезает.

Усё змяняецца, нішто не знікае.

1764. *Omnia nimium nocent.*

Все излишнее вредит.

Усё залішняе шкодзіць. *Параўн.*: Запас спіну ломіць, мазгі дурьць. Лішніца выдатнага шкодная, як і недахоп неабходнага.

1765. *Omnia non páriter rerum sunt ómnibus apta (Prp).*

Не все одинаково пригодно для всех. = Не ўсё аднолькава прыдатнае для ўсіх. *Параўн.*: Пану смятану, мне — сыроватку.

1766. *Omnia non properanti clara certa que erunt; festinatio impróvida est et caeca (L).*

Если не будешь спешить, все будет для тебя ясно и надежно; торопливость опрометчива и слепа.

Калі не будзеш спяшацца, усё будзе для цябе ясна і надзейна; паспешлівасць неабдуманая і сляпая.

1767. *Omnia orta cadunt (Sl).*

Все возникшее гибнет.

Усё ўзніклае гіне.

1768. *Omnia praeclara rara.*

Все прекрасное — редко.

Усё цудоўнае — рэдкае. *Параўн.*: Салавей прыгожы песнямі, чалавек — розумам. Прырода стварыла прыгожае і непрыгожае, натхняецца прыгажосцю і прыгожымі.

1769. *Omnia prius experiri quam armis sapientem decet (Ter).*

Благоразумному подобает все испробовать, прежде чем прибегать к оружию.

Разважліваму трэба ўсё выпрабаваць, перш чым браць у рукі зброю.

1770. *Omnia sapientibus facilia.*

Для мудрых не существует никаких трудностей.

Для мудрых не існуе ніякіх цяжкасцяў. *Параўн.*: Парадокс жыцця: найздатнейшая з навук — філасофія — пастаянна мусіць

выбачацца перад калежанкамі і мастацтвамі, што яна не ганарыцца, не выхваляецца, не выцямяецца.

1771. Omnia tempus habent.

Все имеет время. *Ср.*: Всеу свое время.

Усё мае час. *Параўн.*: На усё свой час. Без пары няма і травы.

Сей у пару — збярэш хлеба гару.

1772. Omnia verba sunt alicubi optima (Q).

Всякое слово где-нибудь подходящее.

Усякае слова дзе-небудзь падыходнае.

1773. Omnia vincit amor et nos cedamus amori! (V).

Все побеждает любовь, давайте ей покоримся!

Усё перамагае каханне, давайце яму скарымся! *Параўн.*: Каханне і кашаль не схаваеш. Сілаю не быць мілаю. Каханне як сонца — усіх асвятляе, не ўсіх грэе.

1774. Omnia vincit labor improbus (V).

Все побеждает упорный труд. *Ср.*: Терпенье и труд все перетрут.

Усё перамагае настойлівая праца. *Параўн.*: Праца і рукі — моцныя зарукі. Праца з балота робіць золата.

1775. Omnibus hominibus moriendum est.

Все люди смертны.

Усе людзі смяротныя.

1776. Omni membrorum damno major deméntia.

Слабоумие страшнее всякого увечья.

Прыдуркаватасць страшней за любое калецтва. *Параўн.*: Бяда прыдурка не ў няведанні фактаў, а ў няўменні аналізаваць іх, звязваць з фактамі другіх людзей.

1777. Omnino amicitiae corroboratis jam conformatisque et ingéniis et aetátibus judicandae sunt (Cic).

Вообще о дружбе можно судить лишь по отношению к людям зрелого возраста и зрелой души.

Наогул пра дружбу можна меркаваць па адносінах да людзей сталага ўзросту і сталай душы.

1778. Omnis ars imitatio est naturae (Sen).

Всякое искусство есть подражание природе.

Усякае мастацтва ёсць перайманне прыроды.

1779. Omnis enim res virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris divitiis parent.

Его величеству богатству все покорно: слава, мужество, почет, божественное и человеческое.

Яго вялікасці багаццю усё падуладна: слава, мужнасць, гонар, боскае і чалавечае. *Параўн.*: Без грошаў, як без вачэй. Грошы маленькія, але вялікія справы робяць. Ад багацця вялікая бяда, калі ёсць, і яшчэ большая, калі няма яго.

1780. Omnis sibi malle melius esse quam alteri.

Каждый себя любит больше, чем другого. *Ср.*: Всякий себе дороже.

Кожны сябе любіць больш, чым другога. *Параўн.*: Кожнаму сваё мілейшае. Не любіш сябе — нікога і нічога не любіш. Любіць сябе — значыць, любіць крэўных, зямлю, нацыю сваю. Кожны млын на сваё кола ваду ліе.

1781. Omnium artium medicina nobilissima est (Hip).

Из всех искусств (наук) самая благородная медицина.

З усіх мастацтваў (навук) самая высакародная медыцына. *Параўн.*: Медыка цэняць, калі ён вызнаў у сабе ўменне лячыць хваробы, магію і науку.

1782. Omnium malorum origo otium.

Безделье — начало всех бед. *Ср.*: От безделья дурь наживает-ся, в труде воля закаляется.

Безрабоце — пачатак усіх бедаў. *Параўн.*: Віхляйства губіць гаспадарства. Ва ўсіх гультаёў адна звычка — не чапаць любую працу. Былі грошы, ды прашышкаліся.

1783. Omnium malorum stultitia est mater.

Глупость — мать всех зол. *Ср.*: Глупость не порок, а несчастье. = Неразумнасць — маці ўсяго злога. *Параўн.*: Сапраўдная светласць розуму — дзесяціразовая перамога дурноцця, а значыць — дзесяці старонак створанага ім зла.

1784. Onus dedocendi gravius ac prius est, quam docendi (Q).

Отучить от чего-либо — труд более тяжелый и первоочередной, чем научить чему-либо.

Адвучыць ад чаго-небудзь — праца больш цяжкая і першачарговая, чым навучыць нечаму. *Параўн.*: Навучыць цяжка, перавучыць устакроць цяжэй. Перанавука — гэта ўжо мастацтва, а не проста праца і навука.

1785. Oportet vivere.

Надо жить.

Трэба жыць. *Параўн.*: Жыць — працаваць, працаваць — радаваць, радаваць — ствараць новае. Нарадзіўся — пакутуй.

1786. Optima citissime pereunt (Hom).

Прекрасное недолговечно (*букв.*: наилучшее очень быстро пропадает).

Прыгожае нядоўгавечнае (*літ.*: найлепшае вельмі хутка гіне). *Параўн.*: Красуня вока цешыць, разумніца — душу. Нават прыгажуні розум не замінае.

1787. Optima legum interpres consuetudo.

Обычай — лучший толкователь законов.

Звычай — лепшы тлумачальнік законаў. *Параўн.*: Закон з звычайу, як курана з яйца.

1788. Óptime cólloca horas.

Наилучшим образом используй свое время.

Наилепшим чынам выкарыстоўвай свой час.

1789. Óptimum cibi condimentum est fames.

Голод — лучшая приправа к еде.

Голад — лепшая прыправа да ежы. *Параўн.*: Голад — лепшая прысмака да любой стравы, стома — лепшая падушка. Голад — вораг усяго живога.

1790. Óptimum medicamentum quies est (Cels).

Наилучшее лекарство — покой.

Наилепшыя лекі — супакой. *Параўн.*: Не рабі зла — не будзеш неспакойным, не будзеш лячыцца. Спакойны сусед — ты спакойны.

1791. Óptimus testis cónfitens reus.

Признание обвиняемого — лучший свидетель.

Прызнанне абвінавачванага — лепшы сведка. *Параўн.*: Прызнанне — не заўжды маці доказу. Прызнанне без доказаў — горш віны. Разумны прызнаецца і пакаецца.

1792. Opulentíssima metalla assídue plénius responsura fodienti.

Драгоценные металлы достаются прежде всего усердно копающему. *Ср.*: Кто ищет, тот всегда найдет.

Каштоўныя металы дастаюцца перш за ўсё стараннаму капальніку. *Параўн.*: Хто пытае, той не блудзіць, хто шукае, той знаходзіць. Пашукай, як трэба, і знойдзеш, што трэба. Не шукаючы, не знойдзеш.

1793. O, quam cito transit glória mundi!

О, как скоро проходит земная слава!

NB! Слова немецкого мистика XV века Фомы Кемпийского.

Ох, як хутка праходзіць зямная слава!

1794. O, quantum est in rebus inanae! (Pers).

О, сколько в мире пустого!

Ох, колькі ў свеце пустога!

1795. Ora et labora!

Молись и трудись! *Ср.*: На Бога надейся, а сам не плошай.

Маліся і працуй! *Параўн.*: Божа памажы, але і сам не ляжы.

Працуй, нябожа, то і Бог паможа. На Бога спадзявайся, але і сам апранайся. Бог не абавязаны табе памагаць, калі ты адно просіш.

1796. Orandum est ut sit mens sana in córpore sano (J).

Надо молить(ся), чтобы в здоровом теле был здоровый дух.

Трэба маліць (маліцца), каб у здравым целе быў здаровы дух.

1797. Orátio médicus est.

Речь — врач (*т.е.* утешение облегчает боль).

Прамова — лекар (*г.зн.* суцяшэнне аблягчае боль).

1798. Ordo ánima rerum est.

Порядок — душа всякого дела.

Парадак — душа ўсякай справы. *Параўн.*: Вышэй за ўсё парадак. — Не, вышэй Бог і яго думкі — ісціны.

1799. Ordo máxima est, qui memóriæ lumen affert (Cic).

Порядок больше всего помогает ясному усвоению.

Парадак больш за ўсё памагае яснаму засваенню. *Параўн.*: Станоўчыя і адмоўныя прыклады, прыклады, прыклады, станоўчыя і адмоўныя ўзоры, узоры, узоры — гэта ўсё для напам'яцтва цемры; разумнаму яшчэ патрэбны парадак, сувязь усіх з усім, вывады.

1800. Ornata forma mente praeclara énitet.

В глаза бросается прекрасный вид, а не выдающийся ум. *Ср.*: По одежке встречают, по уму провожают.

У вочы кідаецца цудоўны выгляд, а не выдатны розум. *Параўн.*: Не ўсё кепска, што на пагляд. Не адзежа здобіць чалавека, а чалавек адзежу. Няшчасны хто звонку факел, а знутры галавешка. Не ўсе зразу разумеюць, што лепей: зялёная лупіна ці чырвоная сэрцавіна.

1801. O, sancta simplicitas!

О, святая простота!

NB! Эти слова были произнесены чешским национальным героем Яном Гусом, когда он увидел, что какая-то бедная старушка подложила дров в костер, на котором его, борца за бедных, сжигала церковь, как еретика (1415 г.).

О, святая прастата! *Параўн.*: Трымаецца просценька часцей ад усяго хітранькі.

1802. Ossa quieta precor, tuta requiescита in urna,

Et sit humus cineri non onerosa tuo (O).

Пусть мирно покоятся твои кости в хранящей их урне, и да будет легка земля праху твоему.

NB! Слова, написанные на смерть римского элегического поэта Альбия Тибулла (54 — 19 в до н.э.).

Няхай мірна спачываюць твае косці ў захоўванай іх урне, ды будзе лёгкая зямля праху твайму.

1803. Osse caret glossa, quandoque tamen terit ossa.

Язык не имеет кости, однако иногда растирает кости. *Ср.*: Слово не обух, а от него люди гибнут. Слово не чад, а глаза ест.

Язык не мае косці, аднак часам расцірае косці.

1804. Ótia dant vítia.

Праздность порождает пороки.

Бяздзеинасць спараджае заганы. *Параўн.*: Дрэва шануюць плоднае, чалавека працавітага.

1805. Ótium mollit.

Праздность изнеживает.

Гульгаяванне распешчвае. *Параўн.*: Не рабіць — голым хадзіць. Прасам рэчку не нагрэеш, ад цяжкай працы не разбагадзеш. Дарма рабіць — сабе шкодзіць. Бацьку Бог даў, каня — пан, раны сабе — сам. Адпачываць задоўга — страчваць працоўныя навывкі, умненне працаваць.

1806. *Ōtium post negótium.*

Отдых — после труда. *Ср.*: Кончил дело — гуляй смело. Делу время, потехе час.

Адпачынак пасля працы. *Параўн.*: Перш папрацуй, а тады й патанцуй. Была нядзеля — і мы дудзелі, цяпер серада — працуй, грамада. Гульня, ды не штодня. Хто не працуе — радасці адпачынку не чуе. Без адпачынку нават агонь не расходзіцца. Працы — світанне, дню — змярканне, адпачынку — ноч. Чалавек не мае адпачынку, каб мець шмат адпачынку.

1807. *Ōtium sine litteris mors est et hóminis vivi sepultura* (*Sen.*).

Досуг без навучных занятый — это смерть и погребение живого человека.

Вольны час без навуковых заняткаў — гэта смерць і пахаванне жывога чалавека. *Параўн.*: Адпачынак радуе, калі чалавек асягае не толькі зробленае і нязробленае, а галоўнага грэшніка — самога сябе.

1808. *Ovem lupo committere.*

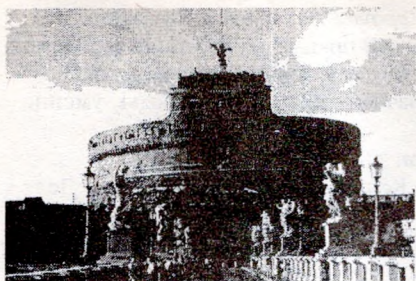
Доверить овцу волку (*т.е.* поступить неразумно). *Ср.*: Пустить козла в огород.

Даверыць авечку ваўку (*г.зн.* зрабіць неразумна).

1809. *O, vitae philosophia dux! Tu urbes peperisti, tu dissipatos hómines in societatem vitae convocasti* (*Cic.*).

О, философия, вождь жизни! Ты породила города, ты созвала разрозненных людей в сообщество жизни.

Ох, філасофія, правадыр жыцця! Ты нарадзіла гарады, ты склікала разрозненых людзей у згуртаванасць жыцця. *Параўн.*: Каб абсмяць філасофію, розуму не трэба; аднак каб шчаслівым жыць і здаровым быць — без яе не абысціся. Разумны з разумным доўга не гавораць.

Замок
Святого Ангела.
Рим.

Фото Едачева А. Н.

1810. Pacem cum hominibus, bellum cum vitis habe (PS).

Живи в мире с людьми, войю с (их) пороками.

Жыві ў ладзе з людзьмі, ваюй з (іх) заганамі. *Параўн.*: Заганы знішчаюць чалавека, як вайна грамадства. Вучы разумнага, ад дурня можаш за навуку атрымаць удар. Бойся вірутнага чалавека, а прыйдзе — будзь мужны.

1811. Pacta servanda sunt.

Договоры должны соблюдаться. *Ср.*: Уговор дороже денег.

Дагаворы павінны выконвацца.

**1812. Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
regumque turres (H).**

Бледная смерть одной ногой стучит в хижины бедных и дворцы царей. *Ср.*: Смерть не разбирает чина. Смерть всех уравнивает.

Бледная смерть адной нагой стукае ў хаціны бедных і палацы цароў. *Параўн.*: Пра смерць, як і пра сонца, думае кожны нармальны. Смерць і нарадзіны не глядзяць добрай гадзіны. Страх смерці набліжае смерць. Выканай наканаванае — і нічога не бойся.

1813. Panem et circenses!

Хлеба и зрелищ! **NB!** *Девиз римского плебея.*

Хлеба і відовішчаў!

1814. Panis prior prora.

Хлеб впереди носа корабля. *Ср.*: Хлеб — всему голова.

Хлеб наперадзе носа карабля. *Параўн.*: Хлеб над панамі пан. Хлеб будзе, дык і ўсё будзе.

1815. Pápulas observatis alienas óbsiti plúrimis ulcéribus (Sen).

Вы, покрытые множеством язв, высматриваете чужие волдыри. *Ср.*: Свои грехи за собой, а чужие перед собой.

Вы, пакрытыя мноствам язваў, вызіраеце чужыя пухіры. *Параўн.*: Чужыя грахі перад вачыма, а свае за плячыма. Чужое бачыць за лесам, а сваё не бачыць і пад носам. Сваіго гарба ніхто не бачыць. Хамства заўжды бязлітаснае.

1816. Parcus ássidet insano (H).

Скряга близок к безумцу.

Скнара блізка да вар'ята.

1817. Parentes carissimi habere debemus (Cic).

Родителей мы обязаны считать самыми дорогими людьми.

Бацькоў мы абавязаны лічыць самымі дарагімі людзьмі. *Параўн.*: Не той бацька, што на свет пусціў, а што ў свет вывёў. Маці пазуху падзярэ для дзяцей збіраючы, а дзеці пазуху падзяруць ад маці хаваючы. Не паслухаеш бацьку і маці — хутка стрэне ліхая гадзіна. Без маткі і бацькі і сонца не грэе.

1818. Parentes objurgatione digni sunt, qui nolunt liberos suos severa lege proficere (Pt).

Порицания достойны родители, не желающие воспитывать своих детей в строгих правилах.

Асуджэння вартыя бацькі, якія не жадаюць выхоўваць сваіх дзяцей у строгіх правілах. *Параўн.*: Найгоршая маці хоча найлепш дзіцяці: не дае раздурвацца. Што маці навучыць — бацька не перавучыць. Нараджай, выхоўвай, памагай — і задобрыцца табе.

1819. Pares cum paribus maxime congregantur (Cic).

Равные больше всего сходятся с равными.

Роўныя часцей за ўсё сыходзяцца з роўнымі. *Параўн.*: Шчука, як не замажэцца, з пігаю (чайкаю) не засябруе.

1820. Parsimonia magnum est vectigalia.

Бережливость — важный источник доходов.

Ашчаднасць — важная крыніца прыбыткаў. *Параўн.*: Скупы свежае не есць. Сцеражэш бацькавую капейку — сваю хутка здабудзеш. Ашчадны заўжды ўладны. Залатыя рукі — недзіравыя.

1821. Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus (H).

Рожают горы, а родится смешной мышенок. *Ср.*: Гора родила мышь. Из большой тучи малая капля.

Нараджаюць горы, а нараджаецца смешнае мышанё. *Параўн.*: І з вялікага гуку няма чаго браць у руку. З вялікага грому малы дождж. Шырокі двор, ды невялікі збор.

1822. Parva delicta aperiant viam ad majora.

Малые преступления открывают дорогу большим. *Ср.*: Украдеш иголку, потом и коровку. По нитке и до клубка дойдет.

Малыя злачынствы адчыняюць шлях вялікім. *Параўн.*: Як самы вялікі злачынца пачынаецца з маленькага праўчынка, так жорсткасць — з першай неспагады. Плаціць не багаты — вінаваты.

1823. Parva domus, parva cura.

Малый дом, малые заботы. = Малы дом, малы клопат.

1824. Parva leves capiunt animos (O).

Мелочи прельщают легкомысленных.

Дробязі спакушаюць легкадумных.

1825. Parva sunt foris arma, nisi est consilium domi (Cic).

Невелика цена оружию вне страны, если нет мудрой политики дома.

Невялікая цана зброі па-за краінай, калі няма мудрай палітыкі дома.

1826. Parvo est natura contenta (Cic).

Природа довольствуется малым.

Природа задавальняецца малым. *Параўн.*: Як свет не заканчваецца нашым гарызонтам, так прырода — сёлетнім часам (годам). Разумных дзяцей шкадуе прырода — бацькі, дурных — толькі бацькі. Прырода дала вочы і ночы, а дурні і ўдзень заплюшчанымі ходзяць.

1827. Parvo parva decent (H).

Малому подобает малое. *Ср.*: По Сеньке и шапка, по Еремке — колпак.

Для малаго падыходзіць малое. *Параўн.*: Па каню і хамут. Які конь, такая і пуга. Які гаспадар, такі й тавар.

1828. Patere legem quam ipse tullisti.

Терпи закон, который ты сам создал.

NB! Слова судьи Дюмулена французскому канцлеру Паэту, *представшему перед судом.*

Цярпі закон, які ты сам стварыў. *Параўн.*: Добра з тым судзіцца, хто Бога баіцца. Каб не было забароны, свет не стаяў бы. Вераб'і крупы з'елі, а сініца ў клетку трапіла.

1829. Patiare potius ipse, quam facias scelus.

Лучше самому терпеть, чем причинять зло.

Лепш самому цярпець, чым прычыняць зло.

1830. Patiendo multa veniunt, quae nequeas pati.

Хоть ты и много умеешь терпеть, конец терпению наступит. *Ср.*: Терпи — и камень треснет. Всему есть предел.

Хоць ты і шмат умееш цярпець, канец цярпенню настане. *Параўн.*: Не кладзі кветкі на магілу, калі яму жывому не памог.

1831. Patiens et fortis se ipsum felicem facit.

Терпеливый и мужественный сам делает себя счастливым. *Ср.*: Терпи, казак, атаманом будешь.

Цярплівы і мужны сам робіць сябе шчаслівым. *Параўн.*: Цярпі гора, будзе й мёд. Хто цярплівы, той шчаслівы. Без цярпення няма збаўлення. Бядняк, які дацярпеў да вясны, з голаду не памрэ. Паспешны двойчы стог вершыць, цярплівы — раз.

1832. Patientia animi divitias occultas habet.

Терпение имеет скрытые богатства. *Ср.*: Терпенье и труд все перетрут. Терпенье дает уменье.

Цярпенне мае скрытыя багацці. *Параўн.*: Праца і рукі — моцныя зарукі. Праца з балота робіць золата. Цярпенне каштоўней ад золата. Не выцярпець боль, калі не ведаць, што будуць узнагароды.

1833. Patientia omnia vincit.

Терпенье все побеждает. *Ср.*: Терпенье и труд все перетрут.

Цярпенне ўсё перамагае. *Параўн.*: Выцярпеў — знайшоў, узар-

ваўся — страціў і наяўнае. Хто шмат церпіць, на таго шмат багачыя і шмат абразаў. Цярпенне і праца хутчэй аб'яднаюць нацыю, чым паблагліваць і дабрныя.

1834. Patiere quod dant, quando optata non danunt (*Caec.*)

Бери, што даюць, коль не даюць желаннаго.

(Пер. М.Гаспарова)

Бяры, што даюць, калі не даюць жаданага.

1835. Patrem familias vendacem, non emacem esse oportet (*Cato.*)

Отцу семейства пристойнее продавать, а не покупать.

Бацьку сям'і прыстойней прадаваць, а не купляць.

1836. Patriae fumus igne alieno luculentior.

Дым отчества ярче огня чужбины.

Дым айчыны ярчэй за агонь чужбіны. *Параўн.*: Нідзе не шукай спраткі лепшай ад сваёй хаткі. На чужой старане і сокала завуць варонаю.

1837. Pauca cum aliis, multa tecum loquere.

Мало разгаварывай с другімі, много — с собой.

Мала размаўляй з другімі, шмат — з сабою. *Параўн.*: Прыліў, а не хвалі кіруюць морам, галаву, а не язык слухай у чалавека.

1838. Pauci ex multis sunt amici homini, qui certi sint (*Pl.*)

У чалавека среди многих друзей мало верных.

У чалавека сярод шматлікіх сяброў мала верных. *Параўн.*: Ад Бога — бацькі і Айчына, ад жыцця — сябры і грахі. Адзінокія жывуць непаўнацэнна, са шматлікімі сябрамі — неадпаведна прыродзе. Вораг не сябра, хібы адразу выкажа.

1839. Paulatim summa petuntur.

Не сразу достигают высот. (Мастерство приобретается постепенно.) *Ср.*: Москва не сразу строилась.

Не адразу дасягаюць вяршыняў. (Майстэрства набываецца па-ступова.) *Параўн.*: Не за дзень Вільня станавілася. За адным цягам дрэва не ссячэш. Вялікае дрэва паволі расце.

1840. Paulum sepultae distat inertiae celata virtus (*H.*)

Скрытая доблесть мало отличается от могильной бездеятельности.

Скрытая доблесць мала адрозніваецца ад магільнай бяздзейнасці.

1841. Pauper mutatur, si dives efficiatur.

Бедный изменяется, если становится богатым. *Ср.*: Кто в чин с зайцев вошел, тот в чине будет волком.

Бедны змяняецца, калі становіцца багатым. *Параўн.*: Бедны займеў грошы і адразу хоча неба купіць.

1842. Paupertas mors altera.

Бедность — та же смерть.

Беднасць — тая ж смерць. *Параўн.*: Бедны займеў грошы і адразу неба хоча купіць. Іскру тушы да пажару, бяду не дапускай да яе прылёту. Бяда не смерць, зарана не думай.

1843. Paupertas non est vitium.

Бедность — не порок.

Беднасць — не загана. *Параўн.*: Не гаруй, Сцяпане, што грошаў няма ў мяне, блізкі час — і ў цябе не стане.

1844. Paupertas omnes artes perdocet, ubi quem attingit (Pl).

Нужда всему научит, кого она коснется. *Ср.*: Нужда научит калачи есть.

Нястача ўсяму навучыць, да каго яна дакранецца. *Параўн.*: Калі такі разумны, то чаму такі бедны? Зямля круціцца вакол восі, чалавек — вакол грошаў.

1845. Pauper ubique jacet (O).

Бедный повержен везде.

Бедны зрынуты ўсюды. *Параўн.*: Беднага часта б'юць за чужую віну. Бяда хутка ачышчае кашэль і павялічвае глуды.

1846. Pax decet alma hóminem, gaudet fera belua bello.

Человеку подобает животворящий мир, дикий звер радуется войне.

Чалавеку падыходзіць жыватворны мір, дзікі звер радуецца вайне.

1847. Pax homínibus bonae voluntatis!

Мир людям доброй воли!

Мір людзям добрай волі! *Параўн.*: Алей і ваду ніколі не памірыш.

1848. Pax huic dómui!

Мир дому сему! = Мир гэтаму дому! *Параўн.*: Самы лепшы мір хаце нясе гаспадар.

1849. Pax quaerenda est.

Мир нужно искать.

Мір трэба шукаць. *Параўн.*: Штодня абнаўляецца сонца і свет, штохвіліны трэба шукаць мір з усімі, асабліва — з прыродай. Справядлівыя — працавітыя, працавітыя — мірныя. Найбольшыя ворагі — колішнія сябры.

1850. Peccari licet némini (Cic).

Грешить никому не полагается.

Грашыць нікому не варта. *Параўн.*: Нават калі вера з ільняное насенне, яна пераможа грэх з гару. Грэшнік хутчэй састарэе, чым паразумнее. Свой род перапыняе грэшнік сам.

1851. Peccatum exténuat, qui celériter corrigit (PS).

Кто быстро исправляет ошибку, смягчает ее.

Хто хутка выпраўляе сваю памылку, змякчае яе. *Параўн.*: Грашыў дзесяць гадоў, а выправіцца хоча за дзень.

1852. Pectus est enim, quod disertos facit et vis mentis (Q).

Сердце и сила духа — вот что делает людей красноречивыми. Сэрца і сіла духу — вось што робіць людзей красамоўнымі.

1853. Pecúlium re, non verbis augetur.

Имущество умножается делами, а не словами. *Ср.:* Разговором каші не сvariшь.

Маёмасць памнажаецца справамі, а не словамі. *Параўн.:* Адным разам дрэва не зваліш, хату не збудуеш. Беражы бацькавую капейку, то і сваю збудуеш.

1854. Pecúnia est ancilla, si scis uti, si nescis — dómína.

Деньги — служанка, если умеешь ими пользоваться; не умеешь — госпожа.

Грошы — служанка, калі ўмееш імі карыстацца; не ўмееш — пані. *Параўн.:* Грошы хутчэй бягуць з рук, чым у рукі. Самы горшы пан — з мужыкоў, самы большы раскідач грошаў — жабрак. Малады хадзіў у карчму, сталы стаяў ля карчмы. Бабка была мужычка, дачка — пані, унучка стала жабрачка.

1855. Pecúniae ómnia obóediunt.

Деньгам все покоряется. *Ср.:* Деньги все двери открывают.

Грошам усё скараецца. *Параўн.:* Грошы грошы робяць усюды, хаця і без вачэй. Набудзе дурань грошы — набудзе бяды. Грошы баяцца толькі багатага.

1856. Pecúnia nervus belli (Cic).

Деньги — нервы войны.

Грошы — нервы вайны.

1857. Pecúnia non olet.

Деньги не пахнут. **NB!** Слова, приписываемые римскому императору Веспасиану (I в. н.э.), обращенные к своему сыну в ответ на порицание, сказанное ему по поводу того, что тот ввел специальный налог на общественные туалеты.

Грошы не пахнуць. *Параўн.:* Грошаў усюды шмат, знайсці іх цяжка. Ганебны залаты метал часта вядзе за жалезныя дзверы і кратаваныя вокны. Хто зайздросціць другім грошам, хаця мае свае — раб.

1858. Pecuniosus damnari non potest (Cic).

Имеющий деньги не может быть наказан.

Уладальнік грошаў не можа быць пакараны. *Параўн.:* Маеш грошы — усюды харошы, а хто бедны — нідзе не патрэбны. Грош у беднасці даражэй, чым талер пры багачці.

1859. Pédibus timor addit alas (V).

Страх придает ногам крылья.

Страх надае нагам крылле. *Параўн.:* У асобных страх, смех і слёзы з аднаго мяшка.

1860. Pejor avis aetas.

Плохая птица — возраст. *Ср.*: Старость — не красные дни.

Дрэнная птушка — узрост. *Параўн.*: Старасць — не радасць, а смерць — не пацеха. Старасць — не радасць, а маладосць не на век. Старому і ўлетку холадна. Не бядуй пра сённяшні ўзрост, заўтра будзе большы.

1861. Pejor ódio simulatio amoris est (P.J).

Притворная любовь хуже ненависти.

Прытворнае каханне горш за нянавісьць. *Параўн.*: Няпраўда жонкі лепшая, чым праўда круціхвосткі (гулёны). Жанчына не служыць Богу, калі не гадуе дзяцей.

1862. Pejus leto flagitium timere.

Позора бойся больше, чем смерти.

Ганьбы бойся больш, чым смерці. *Параўн.*: У мудрай галавы вочы спераду, ззаду, з бакоў.

1863. Pelle sub agnina látitat mens saepe lupina.

Под овечьей шкурой часто прячется волчья душа. *Ср.*: Волк в овечьей шкуре.

Пад скурай авечкі часта хаваецца душа воўка.

1864. Per angusta ad augusta.

Через теснины к вершинам. *См. тж. ниже.*

1865. Per áspera ad astra.

Через тернии к звездам (через трудности к высокой цели).

Праз церні да зорак (праз цяжкасці да высокай мэты).

1866. Per crucem ad lucem.

Через страдания к свету.

Праз пакуты да святла.

1867. Perdes majora, minora nisi serváveris.

Потеряешь большее, если не сохранишь меньшее.

Згубіш большае, калі не захаваеш меншае. *Параўн.*: Не збярог капейку — чакай страты; прыйдзе — кіем не абаронішся. З кішэні каня не накорміш.

1868. Perditis ómnibus rebus tamen ipsa virtus se sustentare potest (Cic).

Если даже все погибнет, добродетель найдет опору сама в себе.

Калі нават усё загіне, дабрадзеінасць знойдзе апору сама ў сабе. *Параўн.*: Добраму ўсюды добра.

1869. Perditíssima (corruptíssima) res pública plúrimae leges (T).

Чем ближе государство к падению, тем многочисленней его законы. = Чым бліжэй дзяржава да падзення, тым болей у яе законаў. *Параўн.*: Дзе хаваюць, там і прычытаюць.

1870. Per dubitando ad veritatem pervenimus (Cic).

Через сомнения приходим к истине.

Праз сумненні прыходзім да ісціны. *Параўн.*: Як няма пасрэдных ісцін, так няма разумнага без сумненняў. Ісціна прыходзіць, калі шукаюць памылку.

1871. Periculosum est credere et non credere.

Верить и не верить — опасно (*т.е.* надо твердо верить).

Верыць і не верыць — небяспечна (*г.зн.* трэба цвёрда верыць).

Параўн.: Адна з прычын няўстойлівасці — нявер'е ў тое, што любая ісціна простая і прамая, як страла ў палёце.

1872. Per risum multum poteris cognoscere stultum.

По частому смеху ты сможешь узнать глупца. *Ср.*: Смех без причины — признак дурачины.

Па частым смеху ты зможаш пазнаць прыдурня *Параўн.*: Па латках пазнаюць скупога, а па смеху — дурнаватага. Дурня па смеху пазнаеш.

1873. Pes gradiens crescit, cornix residendo famescit.

Нога растёт от хождения, ворона голодает от сидения. *Ср.*: Волка ноги кормят. Под лежачий камень вода не течет. На одном месте и камень мхом обрастает.

Нага расце ад хады, варона галадае ад сядзення. *Параўн.*: Пасланцамі воўк не сыты. Старца кій корміць. Заляжалыя і грошы ржавеюць.

1874. Philosophia est magistra vitae.

Философия — наставница жизни.

Філасофія — настаўніца жыцця. *Параўн.*: Не ўсё святло, што ў вакне, не ўсе веды ў рэлігіі. Прыпеўкі каля песні ходзяць, праўда — каля філасофіі.

1875. Philosophia medetur animus (Cic).

Философия лечит душу.

Філасофія лечыць душу. *Параўн.*: Пытаючыся — дапытаешся, шукаючы — знойдзеш.

1876. Piger ipse sibi obstat.

Ленивый сам себе вредит.

Лянівы сам сабе шкодзіць. *Параўн.*: Справа — не забава. Ляны хваліць сябе, а стары колішні час.

1877. Pigritia est mater omnium vitiorum.

Лень — мать всех пороков. = Гультайства — маці ўсіх заганаў.

Параўн.: Гультая і голуя костку ніхто не любіць. Ляны — як глухі, праўду не чуе. Хто працуе — мае. Гультай радуецца, што аб працавітым плёткаў шмат, як і пра гультаёў.

1878. Pinguis amor nimiumque potens in tædia nobis

Vértitur, et stómacho dulcis ut esca nocet (O).

Слишком горячая и пылкая любовь нагоняет на нас в конце концов скуку, и вредна так же, как слишком вкусная пища для жёлудка.

Занадта гарачае і палкае каханне наганяе на нас урэшце рэшт сум, і шкоднае гэтак жа, як занадта смачная ежа для страўніка. *Параўн.*: Вялікае каханне нараджае боль, найвялікшае — хваробы. Закаханых мужчына болей вар'ячае, бо перажывае, яго ці не яго нашчадак. Узаемнае каханне блізкае да ўзаемнага вар'яцтва.

1879. Pisces magni párvulos comedunt (Hom).

Крупныя рыбы пожыраюць мелкату.

Буйныя рыбы пажыраюць драбнату. *Параўн.*: На тое і каты, каб мышы лататы. На тое і зязюля, каб кувала і кураняць крала. Воўк казюркамі не наецца.

1880. Pisces natare oportet.

Рыбе положена плаваць.

Рыбе належыць плаваць. *Параўн.*: Калі баравік, то лезь, браце, у кошык.

1881. Plenus venter non studet libenter.

Полны живот неохотно учится. *Ср.*: Сытое брюхо к ученью глухо.

Набіты живот неахвотна вучыцца. *Параўн.*: Калі трыбух у тры полкі, навуку на іх не пакладзеш. Страўнік гультая не напоўніцца ядою, галава — ведамі.

1882. Plerique talem amicum habere volunt quales ipsi esse non possunt.

Многія хочаць мець такіх сяброў, якімі самі быць не могуць.

Многія хочуць мець такіх сяброў, якімі самі быць не могуць. *Параўн.*: Без сяброў і гасцей не прасцей. Жонку выбірай у працы, сябра правярай у няшчасці. З кім знаешся, такім станешся.

1883. Plures occidit gula quam gládus.

Язык погубил больше людей, чем меч. *Ср. у А.Грибоедова:* Ах, злые языки страшнее пистолета!

Язык загубіў больш людзей, чым меч. *Параўн.*: З-за языка ўсе войны.

1884. Plus boni mores valent, quam bonae leges (T).

Добрыя нравы маюць большае значэнне, чым добрыя законы.

Добрыя норавы маюць большае значэнне, чым добрыя законы. *Параўн.*: Закон кланяецца звычайу і абярэгу.

1885. Plus in metuendo mali est, quam in ipso illo, quod timetur (Cic).

В страхе больше зла, чем в предмете, которого боятся.

У боязні больш зла, чым у прадмеце, якога баяцца.

1886. Plus potest negare ásinus, quam probare philósophus.

Глупый может больше возразить, чем умный доказать.

Дурны можа больш запырэчыць, чым разумны даказаць. *Параўн.*: З няграмадным праўдзіцца, як з дурным шукаць ісціну.

1887. Plus usus sine doctrina, quam citra usum doctrina valet (Q).

Практика без теорії ціннее, чем теорія без практики. *Ср.*: Теорія без практики мертва.

Практика без теорії каштоўней, чым теорія без практыкі. *Параўн.*: Практика — на дзень, теорія — на год. Сякераю кіпці не абразуюць, токар вучонага не вучыць.

1888. Plus valet exiguus quam nullus ad átria clavus.

Лучше плохой замок в доме, чем никакой. *Ср.*: Хорош и лунный свет, как солнца на небе нет. На безрыбье и рак рыба.

Лепш дрэнны замок у доме, чым ніякі. *Параўн.*: Як няма мяса, то і грыб закраса. І месяц свеціць, калі сонца няма. Вартуе не замок, але без яго нельга. Хата без замка, дзеці без засцярогі не абыходзяцца.

1889. Plus vident óculi quam óculus.

Два глаза видят больше, чем один. *Ср.*: Ум хорошо, два лучше.

Двое вачэй бачаць болей, чым адно. *Параўн.*: Адно вока бачыць далёка, а два — яшчэ далей. Галава добра, а дзве лепш.

1890. Plus est servasse repertum, quam quaesisse novum (Cl).

Важнее сохранить приобретенное, чем обрести новое.

Важней захаваць набытае, чым набыць новае. *Параўн.*: Хваліся не бацькам-маці, а зробленым і самім набытым.

1891. Po, ma loquens pictura est.

Поэзия — говорящая живопись.

Паэзія — размоўны жывапіс. *Параўн.*: Галодны песні не чуе, малюнка не бачыць. Слова — вецер, калі прамаяўляецца для глухога. Якія б высокія паэзія і мастацтва не былі, яны ўсяго балезныя цені прыроды.

1892. Poena est aestimatio delicti.

Наказание есть оценка преступления.

Пакаранне ёсць ацэнка злачынства. *Параўн.*: Не парушай — паратунку не шукай. Каяцца не тады, калі ў бяду трапілі.

1893. Poenam moratur improbus, non præterit (PS).

Лишь временной бывает безнаказанность. (Пер. М.Гаспарова)

Толькі часовай бывае беспакаранасць. *Параўн.*: З дзяцінства не навучылі засцерагацца, у старасці не выцягнуць з турмаў. Раз спатыкнуўся і тое ўбачылі.

1894. Po, tis mentiri licet (PM).

Поэтам вымысел дозволен. *Ср. у А.С.Пушкина*: Над вымыслом слезами обольюсь.

Паэтам вымысел дазволены. *Параўн.*: Паэта і цыгана выдумкі яднаюць. Паэт толькі пасля малітвы праўду скажа. У паэта праўды, як ва ўлады. За гошы выраз і слова паэт гатовы зняпраўдзіць.

1895. Pollicitis dives quilibet esse potest (O).

Посулами всякий может быть богат.

Абцяцанкамі ўсялякі можа багаціцца. *Параўн.*: Абцяцанка цацанка, а дурню радасць. Думай да абцяцання, паабцяцаў — выконвай

1896. Pomum compunctum cito corrumpit sibi junctum.

Испорченное яблоко быстро портит лежащее рядом. *Ср.*: Одна паршивая овца все стадо портит. От одного гнилого яблока весь воз загнивает.

Сапсаваны яблык хутка псеуе суседні. *Параўн.*: Праз аднаго Іванка ўсім заганка. Праз аднаго барана ўвесь статак паганы. У добрых бацькоў добрыя дзеці. Беражонага Бог беражэ, неберажонага бяда сцеражэ.

1897. Porta itineri longissima.

Для пути самое длинное — ворота. *Ср.*: Труден лишь первый шаг. = Для шляху самае доўгае — вароты. *Параўн.*: Добра наперад ісці, яшчэ лепей — і назад азірацца.

1898. Portatur leviter, quod portat quisque libenter.

Легче нести то, что несешь добровольно.

Лягчэй несці тое, што нясец добраахвотна. *Параўн.*: Не цяжар немаўля маці, пачатая справа працаўніку.

1899. Poscunt fidem secunda, at adversa exigunt (Sen).

Счастье нуждается в верности, несчастье вообще не обойдется без нее.

Шчасце мае патрэбу ў вернасці, няшчасце ўвогулле не абыдзеца без яе. *Параўн.*: Як шчасце пануе, то й дурань раюе. Ніхто наперад не знае, што доля выбірае.

1900. Post calamitatem memoria alia est calamitas (PS).

Удваивают память наши бедствия. (Пер. М.Гаспарова)

Падвойваюць памяць нашы бедствы.

1901. Post cenam stabis aut mille passus meabis.

После обеда встанешь и тысячу шагов отмеряешь. *Ср.*: После обеда немного полежи, а после ужина побольше походи.

Пасля абеду ўстанеш і тысячу шагоў зробіш.

1902. Post cineres gloria sera (V).

Запаздывает слава, приходящая после смерти.

Спазняецца слава, якая прыходзіць пасля смерці. *Параўн.*: Самая трывалая слава прыходзіць пасля смерці. Доля ідзе — славу нясе, слава ідзе — прычыну вядзе. Колькі розуму, столькі славы.

1903. Posteriores cogitationes sapientiores solent esse (Cic).

Более поздние мысли обычно более разумные.

Больш познія думкі звычайна больш разумныя.

1904. Post factum nullum consilium.

После сделанного не нужен никакой совет. *Ср.*: После драки кулаками не машут. После дела за советом не ходят.

Пасля зробленага не патрэбна ніякая парада. *Параўн.*: Ад людзей за правіну смех і ад Бога грэх.

1905. Post núbila sol.

После туч — солнце.

Пасля хмар — сонца.

1906. Post ténebras lux.

После мрака — свет.

Пасля цемры — святло. *Параўн.*: Без папа ведаю, што ў цядзельку свята. Выхаванне — лепшае святло для маладой душы.

1907. Post ténebras spero lucem.

Надеюсь на свет после мрака.

Спадзяюся на святло пасля цемры.

1908. Post vinum verba, post imbrem nascitur herba.

После вина — слова, после дождя — трава.

Пасля віна — словы, пасля дажджу — трава.

1909. Potentissimus est qui se habet in potestate (Sen).

Наибольшая власть у имеющего власть над собой.

Найбольшая ўлада ў таго, хто мае ўладу над сабой.

1910. Potestates, quas licet sentire, non dantur cernere (Ap).

Не дано увидеть силы, которые позволительно только ощущать.

Не дадзена ўбачыць сілы, якія дазваляецца толькі адчуваць.

Параўн.: Патаемнае таемніку адчыняецца. Да патаемнага адна дарога — праз Бога і зоркі.

1911. Potest taurum tollere, qui vitulum sustulerit (Pt).

Кто поднимал теленка, поднимет и быка.

Хто падымаў цяля, падніме і быка.

1912. Pótior est qui prior est (H).

Сильнее первый.

Мацнейшы першы.

1913. Pótior visa est periculosa libertas quieto servitio.

Лучше свобода с опасностями, чем спокойное рабство.

Лепш свабода з небяспекамі, чым спакойнае рабства. *Параўн.*:

Воля — не грэх, але з грахам дружыць.

1914. Pótius amicum quam dictum perdingi (Q).

Лучше потерять друга, чем остроумное словечко. *Ср.*: Ради красного словца не пожалеет и родного отца.

Лепш страціць сябра, чым вострамоўнае слоўца.

1915. Pótius mori, quam foedari.

Лучше умереть, чем опозориться.

Лепш памеціць, чым зганьбіцца.

1916. Pótius sero quam nunquam (L).

Лучше поздно, чем никогда.

Лепш позна, чым ніколі.

1917. Praemia cum poscit medicus, satan est.

Врач — нечистый, когда требует вознаграждения.

Доктар — нячысты, калі патрабуе ўзнагароды.

1918. Praesente medico nihil nocet.

В присутствии врача ничто не вредно.

У прысутнасці доктара нішто не шкодна.

1919. Praestat nemini imperare, quam alicui servire (Q).

Лучше никем не повелевать, чем кому-либо прислуживать.

Лепш нікім не кіраваць, чым каму-небудзь прыслугоўваць.

1920. Praestat nobis mori, quam servire (Cic).

Лучше умереть, чем быть рабами.

Лепш памерці, чым быць рабамі. *Параўн.*: Роўнасці не было, няма і не будзе — панамі ўсе не будуць. Раб сам волі не хоча. Некаму трэба араць, некаму пісаць, кіраваць: кожны ведай сваё месца.

1921. Praetéríta magis reprehendi possunt, quam córrigi.

Прошлое легче порицать, чем исправить.

Мінулае лягчэй асуджаць, чым выпраўляць.

1922. Praetérítum tempus nunquam revértitur (Cic).

Прошедшее время никогда не возвращается.

Мінулы час ніколі не вяртаецца. *Параўн.*: Мінулае вяртаецца толькі ва ўспамінах. Дзеці — мост з мінулага ў будучыню.

1923. Praevenire mélius est quam praeveniri.

Лучше опередить, чем быть опереженным.

Лепш аперэдзіць, чым быць аперэджаным. *Параўн.*: Разумнага саджаюць на покуць для гонару, бязглуздага — для смеху.

1924. Prima est haec ultio, quod se júdice nemo nocens absólvitur (J).

Первое наказание для виновного, что он не может оправдаться перед собственным судом.

Першая кара для вінаватага, што ён не можа апраўдацца перад уласным судом.

1925. Prima est hóminis conciliátio ad ea, quae sunt secundum naturam (Cic).

Главная склонность человека направлена на соответствующее природе.

Галоўная схільнасць чалавека накіравана на адпаведнае прыродзе.

1926. Prima felicitatis mater sapiéntia.

Мудрость — родная мать счастья.

Мудрасць — родная маці шчасця. *Параўн.*: Барада і ўзрост мудрым не робяць. Разумны дурню толькі на дарозе саступае.

1927. Prima jussa sibi (Cl).

Первым исполняй свои приказания.

Першым выконвай свае загады.

1928. Prima lex históriæ ne quid falsi dicat (Cic).

Первое правило истории — не говорить малейшей неправды.

Першае правіла гісторыі — не гаварыць наймалой няпраўды.

1929. Prima, quæ vita dedit, hora, carpsit (Sen).

Первый час, давший нам жизнь, укоротил ее.

Першая гадзіна, якая дала нам жыццё, скараціла яго.

1930. Prima virtus est vitio carere.

Первая добродетель — избегать ошибок.

Першая дабрадзейнасць — пазбягаць памылак.

1931. Primum non nocere.

Прежде всего — не вредить.

NB! *Принцип медицины.*

Перш за ўсё — не шкодзіць.

1932. Primum vivere, deinde philosophari.

Прежде — жить, а потом — философствовать.

Спярша — жыць, а потым — філасофнічаць. *Параўн.:* Жыцця без філасофнічання няма — ёсць рабскае жывёльнае існаванне.

1933. Primum in orbe deos fecit timor (Caes).

Богов первым на земле создал страх.

Багоў першым на зямлі стварыў страх. *Параўн.:* У Бога адна памылка: стварыў істоту, якая часам сумняваецца ў яго існасці — чалавека. Без Бога ні да парога. Бог — бацька прыроды. Не было спярша нічога — адзін Бог. Усе выіграваюць у Бога, — па меры заслуг.

1934. Primum sapiéntiæ gradus est falsa intellégere.

Первая ступень мудрости — отличать ложное.

Першая ступень мудрасці — адрозніваць фальшывае.

1935. Princeps sint pátria et parentes, próximi liberi totaque domus, deinceps propinqui (Cic).

На первом месте родина и родители, потом дети и вся семья, а затем (остальные) родственники.

На першым месцы радзіма і бацькі, потым дзеці і ўся сям'я, а затым (астатнія) сваякі.

1936. Principia magna saepe parva in éxitu.

Большие начинания часто заканчиваются малым. *См. тж.* Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Вялікія пачынанні часта закончваюцца малым.

1937. Principiis obsta; sero medicina paratur,

Cum mala per longas convalúere moras (O).

Противодействуй болезни в начале; поздно думать о лекарствах, когда болезнь укоренилась от промедления.

Супрацьдзеянчай хваробе ў пачатку; позна думаць пра лекі, калі хвароба ўкаранілася ад прамаруджвання.

1938. Principibus placuisse viris non última laus est (H).

Знатным понравиться людям — не последняя честь.

Знатным спадабацца людзям — не апошні гонар.

1939. Prior atque poténtior est quam vox mens dicentis.

Мысль говорящего важнее его слов.

Думка прамоўцы важней за яго словы.

1940. Prius lupus ovem ducat uxorem.

Скорее волк женится на овце. *Ср.*: Скорее реки вспять потекут.

Скорее рак на горе свистнет. = Хутчэй воўк ажэніцца з авечкаю.

1941. Priusquam incipias, consulto, et ubi consuléris, mature factu opus est.

Прежде чем начать, обдумай, обдумаешь — поторопись.

Перш чым пачаць, абдумай, абдумаеш — паспяшайся. *Параўн.*:

У размовах і прамовах абдумвай уласныя словы, на адзіноце — думкі. Зробленае сёння ацані ўвечары, планаванае на заўтра абдумай сёння. Назіранне і параўнанне памагаюць у пачатку, а не ў канцы.

1942. Priusquam promittas, delibera, ut cum promiseris, fácias (PS).

Прежде чем обещать, подумай, чтобы, пообещав, выполнить.

Ср.: Дал слово — держись, не исполнил — крепись.

Перш чым абяцаць, падумай, каб, паабяцаўшы, выканаць.

Параўн.: Слова давай, дык яго і трымай. Будзь свайму слову гаспадар. Ганебныя думкі самому шкодзяць, нявыкананае абяцанне разбурае самога.

1943. Próbítas laudatur et alget (J).

Честность хвалят, однако она мерзнет. *Ср.*: Что за честь, когда нечего есть.

Сумленнасць хваляць, але яна мерзне. *Параўн.*: Як цноце няма месца на панскім двары, так сумленню млосна на палітычных кухнях і ў гандлярскіх крамах. На небе спярша сумленне, тады ўзнагарода, на зямлі — усё наадварот. Не кажы што не ведаеш, калі не хочаш сумленне страціць.

1944. Próbítas pudorque vírgini dos óptima est (Ter).

Непорочность и стыдливость — наилучшее приданое для девушки.

Цнота і сарамлівасць — найлепшы пасаг для дзяўчыны. *Параўн.*: Лепш удар атрымаць, чым цнатлівасць згубіць. Госцю лепш за бедным сталом у сарамлівай, чым за багатым у шлюнды. На небе болей шчасця ў адной дзявочніцы, чым на зямлі ў ста гулёнак.

1945. Pro captu lectoris habent sua fata libelli.

Судьба книг зависит от восприятия их читателями.

Лёс кніг залежыць ад успрымання іх чытачамі. *Параўн.*: Кнігу можна забараніць, рот аўтару не закрыеш. Калі кнігу напісаў аўтар,

які любіць народ і яго мову, гэта заўжды адзіны чытач любога народа. Выпадковыя пераможцы паляць розум пераможаных — кнігі.

1946. Procul a Jove, procul a periculo.

Далеко от Юпитера, далеко от опасности. **NB!** *Высокое положение связано с большей ответственностью, чем низкое.*

Далёка ад Юпітэра, далёка ад небяспекі. *Параўн.*: Блізка да цара, блізка да смерці.

1947. Procul ex oculis, procul ex mente.

С глаз долой — из сердца вон.

З вачэй далоў — з сэрца вон.

1948. Prodest cautela plus quam postrema querela.

Больше поможет своевременное предостережение, чем запоздалые упреки.

Больш дапамога своечасовая перасцярога, чым запозненыя папрокі. *Параўн.*: Спазніцца з парадаю, асабліва з перасцярогаю — грэх вялікі. Перасцярога сябра заўжды спазняецца.

1949. Próditor pro hoste habendum.

Предателя нужно считать врагом.

Здранніка трэба лічыць ворагам. *Параўн.*: Здраннікі, даносчыкі і разбойнікі — роўныя нягоднікі.

1950. Promissio boni viri fit obligatio.

Обещание порядочного человека становится обязательством.

Абяцанне прыстойнага чалавека становіцца абавязальствам. *Параўн.*: Мала абяцанняў — шмат грошай, шмат выкананых абяцанняў — багата грошай і сяброў.

1951. Própria laus sordet.

Похвала самого себя отвратительна. *Ср.*: Кто сам себя хвалит, в том пути не бывает.

Хвальба самога сябе агідная. *Параўн.*: Хто сябе залішне хваліць, таго пярун уджаліць. Чужая пахвала як гром грыміць, самахвальства смярдзіць. Не хвалі сябе, няхай людзі пахваляць.

1952. Prótinus ut móneam (si quid monitoris eges tu),

Quid de quoque viro, et cui dicas, saepe videto (H).

Чтоб тебя дальше учить (если нужен учитель) — совет мой:

Чаще ты взвешивай, что и кому говорить обо всяком.

(Пер. Н.Гинцбурга)

Каб цябе далей вучыць (калі патрэбны настаўнік) — парада мая:

Часцей ты ўзважвай, што і каму гаварыць.

1953. Provérbia populorum sapiéntia.

Пословицы — народная мудрость.

Прымаўкі — народная мудрасць. *Параўн.*: Без прыкметы і прымаўкі ўдачы не бывае. Слову — вера, хлебу — мера, рублю — лік, прыкмеце — надзея, выслоўю — слава. Характар, прыкмету і прымаўку не зменіш. Жыць — прыкмету вучыць, вучыць — прымаўкі

ведаць. Доля з прыкметаю, прымаўка з абярэгам заўжды хаўрусу-юць. Алкаголік і лайдак з прыкметаю пакутуюць, без прыкметы яшчэ болей. Без прыкметы ні ў чым удачы не бывае. Дзяржава спярша прыкмета і народ, а тады — звычай і закон. Прыкмета і звычай старэй за закон. Няшчасны, хто прымаўку і прыкмету зазнаў у старасці.

1954. Próximum innocéntiae tenet locum verecunda peccati conféssio (PS).

Искреннее признание вины близко к невинности. *Ср.:* Повинную голову меч не сечет.

Шчырае прызнанне віны блізкае да невінаватасці. *Параўн.:* Павіннай галавы не сцінаюць. Павіннай галавы і меч не ймець. Прызнаўся — напалову расквітаўся. Позняе раскаянне мала дае карысці.

1955. Próximus sum égomet mihi.

Самый близкий для меня человек — я сам.

Самы блізкі для мяне чалавек — я сам. *Параўн.:* Слова крытыкі сабе нараджае ў другога слова пахвалы, і наадварот. Сябе — калі, другога — нават не кранай. Адно і тое не можа ўвесь час падабацца ці не падабацца, сам сабе таксама.

1956. Prudéntia saepe vitantur pericula.

Благодаря рассудительности часто избегаем опасности.

Дзякуючы разважлівасці часта пазбягаем небяспекі. *Параўн.:* Хто сам сябе сцеражэ, таго і Бог беражэ.

1957. Pudor doceri non potest, nasci potest (PS).

Кто отроду бесстыден — не исправится. *Ср.:* Горбатого могила исправит. (Пер. М.Гаспарова)

Хто ад нараджэння бессаромны — не выправіцца. *Параўн.:* Гарбатага хіба труна выпрастае. Гарбатага выпрастае магіла, а ўпартага — дубіна. З дугі аглоблі не зробіш. Гулёну цнатліваю не зробіш, то і не мкніся. Са школы не маніш, у сталасці манюкоў судзіць будзеш. Словам хлусіць, то і справаю няпраўдзіць.

1958. Púeri, étiam quum cessant, exercitacione áliqua ludicra delectantur (Cic).

Дети забавляют себя занятием даже, когда ничего не делают.

Дзеці забаўляюць сябе заняткам нават, калі нічога не робяць. *Параўн.:* Дзеціям любая праца радасць, гора бацькам, калі не развілі ў іх любасць хоць да адной працы.

1959. Pulchra res homo est, si homo est.

Прекрасное существо человек, если он — человек.

Цудоўная істота чалавек, калі ён — чалавек. *Параўн.:* Абсалютна ўсе якасці вады — у адной кроплі, чалавецтва — у любым чалавеку; развіваць патрэбна станоўчыя і ясназорныя. Разумны не анёл, якога ўсе просяць, і не вол, якога ўсе паганяюць.

1960. Pulchre dicitur apud Graecos: pinguis venter non gignit sensum tenuem.

Хорошо говорится у греков: толстое брюхо не рождает тонкости ума. **NB!** Слова переводчика Библии на латинский язык Иеронима (IV в. н.э.).

Добра гаворыцца ў грэкаў: тоўстае чэрава не нараджае тонкасці розуму. *Параўн.*: Праца і фізкультура загартоўваюць цела чалавека, значыць — гармонію душы і характару.

1961. Pulchre sedens melius agens.

Хорошо обдумаешь — хорошо сделаешь. *Ср.*: Семь раз отмерь, один раз отрежь. Не спросившись броду, не суйся в воду.

Добра абдумаеш — добра зробіш. *Параўн.*: Сем разоў адмер і то вачам не вер. Без меры няма веры. Скажаш — не вернеш, адсячэш — не прыточыш.

1962. Pulchrorum etiam autumnus pulcher est (Plut).

У прекрасных даже осень прекрасна.

У цудоўных нават восень цудоўная. *Параўн.*: Шчаслівыя дзяды, калі ўспамінаюць мала. Здаровая старасць не ўспамінае — вучыць, працуе, засцерагае. Бяда старога, калі стаў дзіцём.

1963. Pulchrum est praestare cuncta, nil exigere.

Прекрасно все давать и ничего не требовать взамен. *Ср.*: Лучше подать через порог, чем стоять у порога.

Цудоўна ўсё даваць і нічога не паграбаваць узамен. *Параўн.*: П'яніцу не напоіш, жабраку не надаешся, двурушнаму не наабяцаешся. Больш паловы жабракоў не з выпадку — з уласнай волі; іх не шкадуюць.

1964. Pulsate et aperietur vobis.

Стучите — и вам откроют. *Ср.*: Кто ищет, тот найдет.

Стукайце — і вам адчыняць. *Параўн.*: Хто пытае, той не блудзіць, хто шукае, той знаходзіць. Пашукай, як трэба, і знойдзеш, што трэба. Хто моцна жадае, той і мае. Чалавек не Бог: у чалавека пазычаюць і просяць двойчы, трэці раз — бескарысна.

1965. Pulvis et umbra sumus (H).

Мы — прах и тень.

Мы — прах і цень. *Параўн.*: Ад смерці ніхто не адмаліўся.

1966. Puris omnia pura.

Для чистых все чисто.

Для чыстых усё чыста. *Параўн.*: Шчаслівы не будзе шчаслівым, калі не зазнаў гора.

Древний источник.

Рим.

Фото Едачева А. Н.

1967. Quaecumque ex mérito spes venit, aequa venit (O).

Всякая надежда, основанная на заслуге, законна.

Усякая надзея, заснаваная на заслуге, законная. *Параўн.*: Ды-хаю — живу, живу — спадзяваюся, спадзяваюся — працую. На-дзея і сон збываюцца ў пакутнікаў, вядуноў, працаўнікоў.

1968. Quae mala cum multis pátimur leviora videantur.

Несчастья, переносимые со многими другими, кажутся нам более легкими. *Ср.*: На миру и смерть красна.

Няшчасці, пераношваныя з многімі другімі, здаюцца больш лёгкімі. *Параўн.*: На людзях і плакаць лягчэй. А памрэ Аўдзеі, дык паміж людзей. Самы няшчасны — каму ўсяго мала; хто не пера-носіць удачы суседа; хто змалку да старасці дзярэ неба просьбамі. У няшчасці галава сівец, розум дурнее, — калі чалавек пераносіць яго ў адзінокаці. Ва ўсіх няшчасце быць не можа.

1969. Quae medicamenta non sanant, ferrum sanat, quae ferrum non sanat, ignis sanat (Hip).

Чего не излечивают лекарства, излечивает железо, чего не излечивает железо, излечивает огонь.

Чаго не вылечваюць лекі, вылечвае жалеза, чаго не вылечвае жалеза, вылечвае агонь. *Параўн.*: Паменей думай пра хваробы — лекі не спатрэбяцца.

1970. Quae nocent, docent.

Что вредит, учит. *Ср.*: На ошибках учимся.

Што шкодзіць, вучыць. *Параўн.*: Парада вучыць, крытыка за-сцерагае.

1971. Quae non fécimus, vix ea nostra voco (O).

Чего мы не сделали сами, то нашим едва я назвал бы.

Чаго мы не зрабілі самі, тое нашым наўрад я назваў бы.

1972. Quae non posúistis, ne tollas.

Чего не положил, не бери.

Што не паклаў, не бярэ.

1973. Quae peccamus júvenes, ea líimus senes.

За грехи молодости мы расплачиваемся в старости.

За грахі маладосці мы расплочваемся ў старасці. *Параўн.*: У маладосці “нагеройнічаў” — у старасці нажабрачыўся.

1974. Quae potest esse jucunditas vitae, sublatis amicitiis? (Cic).

Какая может быть сладость жизни, если уничтожить дружеские связи?

Якая можа быць насалода жыцця, калі знішчыць сяброўскія сувязі? *Параўн.*: Не сябры, што запрыяцельнічалі ў турме, не прыяцелі, што разбегліся пры ўдачы другога. Сябру не пахвала трэба — праўда. Няшчасці ад ворага лягчэй перажыць, чым папрокі сябра.

1975. Quae tua sunt, tibi habe, quae mea, redde mihi.

Твое пусть будет тебе, мое — отдай мне.

Тваё няхай будзе табе, маё — аддай мне.

1976. Quae quia non liceat non facit, illa facit (O).

Которая не согрешает потому, что это не дозволено, та согрешает. = Якая не грэшыць таму, бо гэта не дазволена, тая грэшыць. *Параўн.*: Нармальна, калі дзяўчына грэшыць, а маці засцерагае, ненармальна, калі маці грэшыць, а дзяўчыну вучыць (навучае). Кахацца — цалавацца. Кожнае дыханне патрабуе абнімання. Жаночаму хвасту няма пасту.

1977. Quae venit ex tuto, minus est accepta voluptas (O).

Где нет опасности, наслаждение менее приятно. *Ср.*: Запретный плод сладок. *Ср. тж.* у А.С.Пушкина: Что нам дано, то не влечет.

Дзе няма небяспекі, насалода менш прыемная. *Параўн.*: Калі кажуць “не”, хочацца ўдваіне. Чаго не вольна, таго й карціць.

1978. Quae veritati operam dat oratio, incompósita sit et simplex (Sen).

Речь, пекущаяся об истине, должна быть простой и безыскусной. = Гаворка, якая клапоціцца аб ісціне, павінна быць простаю і немудрагелістай. *Параўн.*: Ісціна ад ведуна і вар’ята аднолькавая. Многія кажуць праўду, нямногія яе розняць. Казаць ісціну недаўмуку — памыляцца, не казаць ісціну разумнаму — удвая памыляцца.

1979. Quália quisque geret, tália quisque feret.

Как кто будет себя вести, так к нему отнесутся. *Ср.*: Как аукнется, так и откликнется.

Як хто будзе паводзіцца, так да яго аднясуцца. *Параўн.*: Як гукнеш, так і адгукнецца. Як вы нашым, так і мы вашым. Як баба да дзеда, так і дзел да бабы. Навучыцца паводзіць сябе ў маладосці — выйграць жыццё на зямлі, рай на небе.

1980. Qualis ártifex péreat!

Какой артист во мне погибает! **NB!** По свидетельству Светония, эти слова произнес римский император Нерон перед тем, как лишить себя жизни.

Які артыст ува мне гіне!

1981. Qualis dōminus, talis et servus (Pt).

Каков хозяин, таков слуга. *Ср.:* Каков поп, таков приход.

Які гаспадар, такі слуга. *Параўн.:* Якая рада, такая і грамада. Які пастух, такая і чарада. Пачцівы госць, як і слуга, рэдкасьць. Ёсьць слуга, то пан знойдзецца. Разумны слуга горш, чым дурны пан.

1982. Qualis pater, talis filius.

Каков отец, таков и сын. *Ср.:* Яблоко от яблони недалеко падает.

Які бацька, такі і сын. *Параўн.:* Якая матка, такое й дзіцятка. Якое дрэва, такі клін, які бацька, такі сын. Які млын, такі і ставок, які бацька, такі і сынок.

1983. Qualis oratio, tales et actiones.

Каков разум, таковы и поступки.

Які розум, такія і ўчынкі. *Параўн.:* Той не працаўнік, калі не прытасоўваецца да гаспадара, тая не жонка, якая не прылашчваецца да мужыка. Не розум да ўчынкаў прытасоўваць, а ўчынкі да розуму.

1984. Qualis rex, talis grex.

Каков царь, таково окружение.

Які цар, такое акружэнне. *Параўн.:* Паважаюць цара не за ўдалых міністраў, не за волю для міністраў, а за дадзеную волю для гаспадароў. Дэвіз сапраўднага цара: няхай народу жывецца так, каб ніхто не змушваў звяртацца да цара і яго саноўнікаў; каб саноўнікі не ўдаваліся ў матэрыяльнае жыццё, пераходнае, а ў духоўнае, вечнае.

1985. Qualis vir, talis oratio (Sen).

Каков человек, такова его речь. *Ср.:* Каков поп, такова и его молитва. Каков Дема, таково у него и дома.

Які чалавек, такія яго размовы.

1986. Qualis vita et mors ita.

Какова жизнь, такова смерть. *Ср.:* Жил смешно и умер грешно. = Якое жыццё, такая смерць. *Параўн.:* Жыць — баяцца смерці, паміраць — не баяцца смерці. У смерці дзвераў болей, чым зорак і людзей на свеце. Не нададай людзям сам і каб табе не нададалі.

1987. Quam camus cassus, equus est melior mala passus.

Лучше конь хромой, чем пустая узденка. *Ср.:* Хорош и лунный свет, если солнца на небе нет. Лучше что-нибудь, чем ничего.

Леш конь кульгавы, чым пустая аброць. *Параўн.:* Як няма мяса, то і грыб закраса. І месяц свеціць, калі сонца няма. Бяда гаспадара, калі статак не двоіцца, рубель не множыцца. Яны браты, аднак іх кішэні не сёстры.

1988. Quam cara sint bona, hōmīnes carento intēlligunt.

Только потеряв здоровье, люди понимают, как оно дорого.

Толькі страціўшы здароўе, людзі разумеюць, якое яно дарагое.

Параўн.: Хворы — сабе гора, сваякам — удвая. Без здароўя ні жыцця, ні смерці. Здаровы валодае другімі, хворы — сабою не можа. Здароўе дае насалоду і ўпэўненасць, хвароба — забірае ўсё.

1989. Quam difficile est crimen non pródere vultu.

Как трудно не выдать преступление лицом. *Ср.*: На воре и шапка горит. Что в сердце варится, на лице не утаится.

Як цяжка не выдаць злачынства тварам. *Параўн.*: Хто парася ўкраў, таму ўвушшу вішчыць. Відаць па вачах, што ходзіць па начах. Твар чалавека кніга, умей чытаць

1990. Quandoque bonus dormitat Homerus.

Подчас и славный Гомер дремлет. *Ср.*: И на старуху бывает проруха. И на солнце бывают пятна.

Часам і знаны Гамер дрэмле. *Параўн.*: І хітры ліс у пастку трапляе. І ў цесце можна палец вывіхнуць. І на гладкай дарозе прыпадак можа стацца.

1991. Quia quisque se ipse facit, tanti fit ab amicis (Cic).

Насколько кто сам себя ценит, настолько и друзья его ценят.

Наколькі хто сам сябе цэніць, настолькі і сябры яго цэняць. *Параўн.*: Найвялікшая спакуса пана і слугі — завясіць самаацэнку; бяда слабага і славалюбнага, што ацэнка пасябрукоў яму важней, чым пакаленняў. Фартуна доўга нікога не возіць.

1992. Quantum hóminum unus venter exercet! (Cic).

Скольких людей затрудняет обжорство одного человека!

NB! Слова *Сенеки* *касаюцца* *нравов* *одного* *человека*.

Колькі людзей абцяжарвае пражорлівасць аднаго чалавека!

1993. Quantum scimus, gutta est, ignoramus mare.

Что знаем — капля, чего не знаем — море. *Ср.*: Никто не может знать всё.

Што ведаем — кропля, чаго не ведаем — мора. *Параўн.*: Да гарызонта не дайсці, усе веды не асіліць. Нават залатыя словы ўсе не запамятаць. Чым болей ведае чалавек, тым болей адзінокі; у адзінокасі філосафа касмічныя меркі.

1994. Quare vítia sua nemo confitetur?

Quia étiam nunc in illis est, sómnum narrare vigilantis est (Sen).

Почему никто не признается в своих недостатках? Потому что они остаются и поныне при нем; чтобы рассказать о своем сновидении, нужно проснуться.

Чаму ніхто не прызнаецца ў сваіх недахопах? Таму што яны застаюцца дасюль пры ім; каб расказаць пра свой сон, трэба прачнуцца. *Параўн.*: Бязгрэшны лёгка даруе недахопы другім, грэшнік — нізашта; чым болей станоўчых вартасцяў у чалавека, тым непрыкметней яго заганы, нават вялікія.

1995. Quemcunque quaerit calamitas facile invenit (PS).

Кого беда ищет, того легко находит.

Каго б'яда шукае, таго лёгка знаходзіць. *Параўн.*: Б'яда, як і шчасце, каго ўбачыць, адразу схопіць. Б'яда не сабака, палкамі не адаб'ешся. Дзе шчасце — там зайздрасць, дзе зайздрасць — там падножкі, дзе падножкі — там падаюць. Шчаслівы — не брыкайся, няшчасны — не абзывайся.

1996. Quem deus perdere vult, dementat prius.

Кого Бог жэлае погубіць, прэжде всего дэлае безумным.

Каго Бог жадае загубіць, перш за ўсё робіць вар'ятам. *Параўн.*: Злітаваўся анёл над ракам і даў вочы не там, дзе трэба. Прадаў кашулю, купіў гарэлку, а Бога і долю вінаваціць. І злудзей просіць Бога, каб удала ўкрасці.

1997. Quem di diligunt, adolescens moritur (Pl).

Любімцы Богов умирают молодыми.

Любімцы Багоў паміраюць маладымі. *Параўн.*: Ранняя смерць не ад Бога — ад заслуг дзядоў, бацькоў, самога. Хто забывае градыці тысяч пакаленняў памерлых, абразае сваю долю і дзяцей.

1998. Quem illum tanta superbis esse, ut aeternitatem gloriae spe praesumat? (T).

Кто столь самонадеян, чтобы рассчитывать на бессмертную славу?

Хто настолькі саманадзейны, каб разлічваць на бессмяротную славу? *Параўн.*: Нараджэнне, доля, смерць проста так не прыходзяць — няраз папярэдзваюць, праўда, не заўжды далікатна.

1999. Quem medicamenta non sanant, natura sanat.

Кого не излечивают лекарства, излечивает природа.

Каго не вылечваюць лекі, вылечвае прырода.

2000. Quem mihi dabis, qui aliquid pretium temporis ponat? (Sen).

Кого ты мне назовешь, кто хоть сколько умел бы ценить время? = Каго ты мне назавеш, хто хоць трохі ўмеў бы цаніць час? *Параўн.*: Няшчасны, хто верыць у доўгі летні дзень. Час — яханты для таго, хто ведае яму цану; толькі не ўсім яны ў рукі трапляюць. Нават вясна сем мужыкоў мае. Час не дае нічаму загінуць, ён мяняе толькі форму ўсяго.

2001. Quem mos non rexit, vita non inclutus exit.

Кто не соблюдает закона, бесчестным пойдёт на тот свет. *Ср.*: Жил грешно, умер смешно.

Хто не прытрымліваецца закона, ганебным пойдзе на той свет.

2002. Quem poenitet peccasse, poene est innocens (J).

Кто раскаивается в прегрешении, тот уже почти невиновен.

Хто раскаіваецца ў грэшнасці, той ужо амаль невіноўны.

2003. Qui ásinum non potest, stratum caedit.

Кто не может бить по ослу, тот бьет по попоне.

Хто не можа біць па аслу, б'е па гуньцы.

2004. Qui bene amat, bene cástígat.

Кто сильно любит, тот сильно наказывает.

Хто моцна кахае, той моцна карае. *Параўн.*: Мужчына думае галавою, жанчына — сэрцам; ён карае здраду — яна даруе. Няма кахання — няма здрады. Хто каго любіць, той таго чубіць.

2005. Qui bene immódice vina, venena bibit.

Кто не в меру пьет вино, тот пьет яд. *Ср.*: Бочка вина ядом полна.

Хто не ў меру п'е віно, той п'е атруту. *Параўн.*: П'еш да дна — не пабачыш дабра. Гарэлку нават мёдам не падсалодзіш. У п'янага спярша ўчынак, а пасля думка, у цвярозага — наадварот. П'янаму і вар'ят саступае. Слудычнае віно бездухоўным.

2006. Qui bona sectatur, prima bene surgit in hora.

Кто стремится к богатству, встает чуть свет. *Ср.*: Кто рано встает, тому Бог дает. Ранняя птичка носок прочищает, а поздняя глазки продирает.

Хто імкнецца да багацця, устае ледзь світае. *Параўн.*: Хто да сонца ўстае, таму Бог дае. Хто рана ўстае, таму хлеба стае. Хто любіць працаваць, той не будзе доўга спаць. Ранняя птушачка дзюбку калупае, а позняя вочкі прадзірае. Багацце і гультайства — агонь і алей. Ровар — не машына, казёл — не конь, п'яніца — не чалавек.

2007. Qui canem alit éxterum, hunc praeter lorum nil fit réliquum.

Кто кормит чужую собаку, у того ничего, кроме поводка, не останется. *Ср.*: На чужом коне далеко не уедешь.

Хто корміць чужога сабаку, у таго нічога, апрача навадка, не застанеца. *Параўн.*: Са сваімі дзецьмі шмат клопату, з чужымі — ушматкроць болей.

2008. Qui capit uxorem, litem capit atque dolorem.

Кто берет себе жену, приобретает ссору и горе. *Ср.*: Взял жену, забудь тишину.

Хто бярэ сабе жонку, набывае сварку і гора. *Параўн.*: Драны кажух — не адзежа, чужая жонка — не надзежа. Каб не хацеў дзяцей, ні на адну бабу не зірнуў бы.

2009. Qui cito laetatur, léviter dolet et lacrimatur.

Кто скоро радуется, легко печалится и плачет.

Хто хутка радуецца, лёгка смуткуе і плача.

2010. Qui comes est stulti, sibi saepe fit ipse labori.

Кто приятель глупца, часто сам себе вредит. *Ср.*: Не бойся врага умного, бойся друга глупого.

Хто прыяцель неразумнага, часта сам сабе шкодзіць. *Параўн.*: Лепш сябраваць з грубым, але мудрым, чым з добрым, але прыдурным. Ты ўплываеш на сябра, ён на цябе, таму не знайся з неўплывовымі.

2011. Qui cum sapiéntibus versatur, sapiens erit.

Кто общается с мудрым, сам станет мудрым. *Ср.*: С кем поведешься, от того наберешься.

Хто таварышкуе з мудрым, сам стане мудрым. *Параўн.*: З якім спазнаешся, такім станешся. З кім пасябруеш, у таго й абначуеш. За пчолкаю — у мёд, за жукам — у гной. З лядашчым спазнаўся — з розуму спаўся. Ліхая хеўра на ліха выведзе. Нават калі мудры маўчыць, дзесяцёх навучыць. Мудрасць не ў барадзе.

2012. Quidam véterum poëtarum veritatem témporis filiam esse dixit (AG).

Кто-то из древних поэтов назвал истину дочерью времени.

Хтосьці з старажытных паэтаў назваў ісціну дачкой часу.

2013. Quid brevi fortes jaculamur aevo multa? (H).

К чему нам в быстротечной жизни домогаться столь многого?

Навошта нам у хуткакрылым жыцці дамагацца гэтулькі многага? *Параўн.*: Не будзе эпохі, калі чалавеку дастаткова аднаго ці дзесяці, калі закончацца яго просьбы да Бога і дамаганні да жыцця.

2014. Qui debet, limen creditoris non amat.

Кто должен, тот не любит порог кредитора. = Хто павінны, той не любіць ганак крэдытора. *Параўн.*: Пазычанец заўжды скардзіцца крэдытору на памяць і цяжкасці. Заробленая капейка лепей за пазычаны рубель. Пазычыць капейку, а сораму на рубля.

2015. Qui dedit beneficium, táceat (Sen).

Кто сделал доброе дело, пусть молчит (об этом).

Хто зрабіў добрую справу, няхай маўчыць (пра гэта).

2016. Qui desiderat pacem, praéparet bellum.

Кто хочет мира, пусть готовится к войне.

Хто хоча міру, хай рыхтуецца да вайны.

2017. Qui diútina pace volunt frui, bello exercitati esse debent.

Кто хочет наслаждаться прочным миром, должен уметь воевать. = Хто хоча мець насалоду ад трывалага міру, павінны ўмець ваяваць. *Параўн.*: Усе людзі найперш прагнуць здароўя і міру. Салдацкі сон усюды салодкі, асабліва ва ўласным ложку.

2018. Qui est fidens, is profecto non extimescit

Atque in quem cadit aegritudo, in eundem timor

Ira fit, ut fortitúdini aegritudo repugnet (Cic).

Кто уверен в себе, тому чуждо чувство страха. А так как предающий печали также испытывает страх, то отсюда следует, что храбрость с печалью несовместима.

Хто ўпэўнены ў сабе, таму чужое пачушчэ страху. А так як упалы ў смутак, таксама адчувае страх, то адсюль вынікае, што храбрасць з смуткам несумяшчальная.

2019. Quid ipse sis, non quid habearis, interest.

Важно, какой ты на деле, а не за кого тебя принимают. *Ср.:* Корова черна, а молоко у нее белое. Не всяк умен, кто в красное наряжен. Черен мак, да вкусен, бела редька, да горька.

Важна, які ты на справе, а не за каго цябе прымаюць.

2020. Qui fodit fóveam álteri, incidet in eam.

Кто копает яму другому, попадет в нее сам. *Ср.:* Не рой другому яму, сам попадешь.

Хто капае яму іншаму, трапляе ў яе сам. *Параўн.:* Хто на другога яму капае, сам часта ў яе ўпадае. Не гатуй людзям пятлі, сам павесішся. Не рабі каму бяды, сам сустрэнеш. Не бі чужога цела — будзе сваё цэла.

2021. Quid genus humanum ingenio superavit.

Кто превзошел своим умом весь род человеческий.

NB! *Надпись на памятнике Ньютону в Кембридже.*

Хто перавысіў сваім розумам увесь род чалавечы. *Параўн.:* Добры розум не дасць плакаць. Кожны сабе разумны, а другому часта дурань. Розум ёсць, то шчасце будзе.

2022. Quid leges sine móribus? (H).

Какая польза от законов там, где нет нравственности?

Якая карысць ад законаў там, дзе няма маралі? *Параўн.:* Маральнасць вышэй за багацтва. Звычай вядзе закон за сабою, як гаспадар бычка на шворку.

**2023. Quid máxime commune esset homínibus? — Spes:
hanc enim étiam illi habent, qui áliud nihil habent.**

Чего у людей больше всего общего? — Надежды, ибо ее имеют даже те, которые ничего другого не имеют.

Чаго ў людзей больш за ўсё агульнага? — Надзеі, бо яе маюць нават тыя, хто нічога іншага не мае. *Параўн.:* Самы адчайны грэшнік мае надзею. Пакуль не ў пекле — спадзявайся. Широкаю прамою дорогою спадзяванне кожнага вядзе ў рай праз сотні зваблівых пякельных сцяжынак.

2024. Quid non mortália péctora cogis, auri sacra fames! (V).

К чему не склонишь ты смертные души, проклятая жажда золота! = Да чаго не схліш ты смяротныя души, праклятая прага золата! *Параўн.:* Грошы любіць — сумленне губіць. Дай яму, Божа, грошы, а бяду ён сам знойдзе. З золатам і дурань разумны. Без грошай, як без вачэй. Трэба багата мець грошаў, каб зразумець, што багата іх мець не трэба.

2025. Quidquid agis, prudenter agas et respice finem.

Что бы ты ни делал, делай с умом и предусматривай результат.

Што б ты ні рабіў, рабі з розумам і прадбачвай вынік. *Параўн.*: Лёс і розум закладваюць продкі, выпадак клічаш сам. Лёс вядзе, але просіць памогі. Хто не думае пра вынік, ператварае дзянне ў нішто, наклікае гнеў выпадку.

2026. Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Что б ни творили цари-сумасброды, страдают ахейцы.

Што б ні вытваралі цари-шаленцы, пакутуюць ахейцы. *Параўн.*: Паньы б'юцца, у мужыкоў ілбы трашчаць.

2027. Quidquid discis, tibi discis.

Чему бы ты ни учился, ты учишься для себя (*т.е.* для своей пользы). *Ср. у А.С.Пушкина:* Учись, мой сын, наука облегчает нам тяготы быстротекущей жизни.

Чаму б ты ні вучыўся, ты вучышся для сябе (*г.зн.* для сваёй карысці). *Параўн.*: Без навукі холадна сэрцу і ў рукі. Няведка дарогі не пакажа ні сабе, ні людзям. Жывеш — вучышся.

2028. Quidquid est plus quam necesse, possidentes deprimit.

Все, что сверх необходимого, губит владеющих. *Ср.:* Всякое излишество вредит. Излишняя сладость пищи горечи.

Усё, што звыш неабходнага, нішчыць уладальнікаў. *Параўн.*: Прымуць дурня Новы Запавет прачытаць, ён вычытае самому дасяжнае. У гаспадара, у якога няма каровы, і каза каралева. Ніякая мера сябе не змерае.

2029. Quidquid honestum est, idem est utile.

Все честное вместе с тем и полезное.

Усё сумленнае разам з тым і карыснае. *Параўн.*: Грошы страціш — нажывеш, сумленне страціш — прападзеш. Не жыві, каб пра твае справы было сорамна казаць і грэх утаіць. Разумнаму закон, дурню грошы і папруга.

2030. Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.

Что б там ни было, я боюсь данайцев, даже дары приносящих.

NB! *Греки, осаждавшие Трою, подарили троянцам деревянного коня, в котором спрятались во главе с хитрым Одиссеем греческие воины. Хитрость помогла захватить Трою. Согласно мифу, эти слова произнес троянский жрец Лаокоонт.*

Што б там ні было, я баюся данайцаў, нават з падарункамі.

2031. Quidquid in buccam vénerit, stultus loquitur.

Глупый говорит все, что придет на ум. *Ср.:* Пустая мельница и без ветра мелет.

Неразумны кажа ўсё, што прыходзіць на розум. *Параўн.*: Га-лава без розуму, што крыніца без вады, вучань без навыкаў. Мудрым можна здавацца гадзіну, нельга быць суткі. Мудрага шукаюць, прыдуркаватага абыходзяць. Бывае, свой язык горш за ліхога суседа. Ад языкоў ніхто не ўцячэ, як ад ветру. Пляткарку слухаюць, а не вераць. Дурнюце нічога не баіцца, апрача розуму.

2032. Quidquid latet apparebit, nil inultum remanebit.

Все тайное станет явным, ничто не останется без возмездия.

NB! *Источник выражения* — *Евангелие от Луки, 8, 17 (от Марка, 4, 22): Нет ничего тайного, что не стало бы явным.*

Усе̑ стане̑ відавочным, нішто не застацца без адплаты.

2033. Quidquid nummis praesentibus opta, et fiet.

Есть деньги — желай всего, чего хочешь, и оно сбудется. *Ср.:*

Деньги все двери открывают.

Ёсць грошы — жадай усяго, чаго хочаш, і яно збудзецца. *Параўн.:* Маленькія грошы вялікія справы робяць. Без грошаў наймудрэйшая галава — дурная. Чым болей грошаў у шэрасці, тым болей слодычнасці, упехаў, прагі, — тым хутчэй развал цела, ганьба сабе і сям'і.

2034. Quidquid praecipies, brevis esto (H).

Чему бы ты ни учил, будь краток. = Чаму б ты ні вучыў, будзь кароткі. *Параўн.:* Сапраўдная навука не просьбы — загад.

2035. Quid quisque vitet, nunquam hómini satis cautum est in horas (H).

Никто не может знать и предчувствовать, когда какой беды беречься. = Ніхто не можа ведаць і прадчуваць, калі якой бяды сперагчыся. *Параўн.:* Бяда сённяшняя — гэта афармленне лёсам тваіх пазаўчарашніх слоў, учарашніх спраў. Як не цяжка сеяць і жаць, усё ж лягчэй, чым чакаць чужога хлеба. Не сеяў і не жаў — не прасі.

2036. Quid sit ánimus, magna dissénsio est.

В понятии, что такое дух, существуют большие разногласия.

У паняціі, што такое дух, існуюць вялікія рознагалосці. *Параўн.:* Не можа быць шчаслівым, хто не бачыць розніцы паміж душою і духам. Няшчасце шэранькага чалавечка, што ён не ўмее пытаць і слухаць, рабіць і прасіць.

2037. Quid sit futurum cras, fuge quaerere: et Quem fors dierum cumque dabit lucro Appone (H).

Что будет завтра, бойся разгадывать,

И каждый день, судьбою нам посланный,

Считай за благо.

(Пер. С.Шервинского)

Што будзе заўтра, бойся разгадаць,

І кожны дзень, лёсам нам пасланы,

Лічы за дабро. *Параўн.:* Нават калі не памагаеш лёсу, а думаеш пра яго — ужо заслуга.

2038. Quid terras álio calentes Sole mutamus?

Pátria quis exul se quoque fugit? (H).

Что нам искать земель, согреваемых иным солнцем?

Кто, покинув Отчизну, сможет убежать от себя?

Што нам шукаць землі, саграваныя другім сонцам?

Хто, пакінуўшы Айчыну, зможа ўцячы ад сябе? *Параўн.*: Найшчырыя і горкія слёзы, калі ты далёка — пра Айчыну, маці, дзяцей. Мне саладзейша вада з Случы, чым з Волгі і Рэйна. Табе баліць, калі крыўдзяць тваю Айчыну — ты сын планеты Зямля, не баліць — касмапаліт, ганебны ва ўсіх народаў і нацый.

2039. Qui e nuce núcleo esse vult, frangit nucem.

Кто хочет съестъ ядро ореха, должен разбить орех.

Хто хоча з'есці ядро арэха, павінны разбіць арэх. *Параўн.*: Стара скажа, што бачыў і пачуў, малады — што еў і купіў, з кім не замірыўся. Малады сабака зубасты.

2040. Quiéscere juvenus nescit.

Молодость не знает покоя.

Маладосць не ведае супакою. *Параўн.*: Добраму малайцу адно слова і пуга, упартаму неслуху дзесяць слоў і сто пугаў.

2041. Qui jure suo útitur némini facit injúriam.

Кто пользуется своим правом, не совершает несправедливости.

Хто карыстаецца сваім правам, не робіць несправядлівасці.

2042. Qui me amat, amat et canem meum.

Кто любит меня, любит и мою собаку. *Ср.*: Любишь меня, люби и мою родню.

Хто любіць мяне, любіць і майго сабаку. *Параўн.*: Незамужка-красуня — сабака без ланцуга, замужка-непрывабка — сабака на ланцугу. Адна з вялікіх памылак — вера ў каханне. Старасць не можа кахаць, старасць можа не дазваляць кахаць. Каханне абвясакароджвае і дурняў. Самая горшая жанчына можа кахаць нашмат адчайней і вышэй за самага лепшага мужчыну.

2043. Qui mittit stultum, differt sua cómmoda multum.

Кто посылает глупца, терпит много неудач. *Ср.*: Пошли дурного, а за ним другого. = Кто пасылае дурня, зведае шмат няўдач.

2044. Qui multum habet, plus cupit.

Кто много имеет, желает большего.

Хто багата мае, жадае большага. *Параўн.*: Як пабагацелі, то і папыхацелі. Голы разбою не баіцца, багаты грошаў.

2045. Qui nescit dissimulare, nescit regnare.

Кто не умеет смалчивать, не умеет управлять.

NB! *Фраза прыпісваецца французскаму каролу Людовіку XI.*

Хто не ўмее змоўчваць, той не ўмее кіраваць. *Параўн.*: Той не кіраўнік, які на кожную крытыку апраўдваецца (адгукаецца).

2046. Qui nil potest sperare, désperat nihil.

Кто ни на что не надеется, ни в чем не отличается.

Хто ні на што не спадзяецца, ні ў чым не адзначаецца. *Параўн.*: Адна падтрымка ў здаровага і хворага, пана і слугі — надзея. Гора чалавеку, калі яго надзеі не маюць для падтрымкі грошаў і пасаднікаў. Не прагне і не спадзяецца — не існуе.

2047. Qui nimis própere, minus próspere.

Кто действует слишком поспешно, действует неудачно. *Ср.:*
Поспешить — людей насмешить.

Хто дзейнічае занадта паспешліва, дзейнічае няўдала. *Параўн.:*
Паспех — людзям на смех. Паспех — курам на смех. Хто спяшае, той перарабляе. З вялікага паспеху наробиш смеху. Прыспехліваць да выкідышу вядзе. Паспешлівае — нетрывалае, нават вусы хутчэй не растуць.

2048. Qui nímium probat, nihil probat.

Кто доказывает слишком много, ничего не доказывает.
Хто даказвае занадта шмат, нічога не даказвае. *Параўн.:* Асобных не доказы, жаданні, мары раўняюць, а заганы.

2049. Qui nisi sunt veri, rátio quoque falsa sit omnes.

Если чувства не истинны — значит лжив и наш разум.
Калі пачуцці не сапраўдныя — значыць ілжывы і наш разум. *Параўн.:* Спадабаўся воку — спадабаўся розуму, спадабаўся розуму — спадабаўся пачуццям, спадабаўся пачуццям — нашкодзіў воку і розуму. Пачуцці чужых — вада, лепей у іх не вымочвацца.

2050. Qui non est nobiscum, adversus nos est.

Кто не с нами, тот против нас.
Хто не з намі, той супраць нас. *Параўн.:* Даганяюць і пагражаюць, бо не могуць пераканаць.

2051. Qui non laborat, non manducet.

Кто не работает, тот пусть и не ест.
Хто не працуе, той няхай і не есць. *Параўн.:* Адпачынак плённы пасля працы. Праца працаю, але і гульбы не мінай, бо працы не будзе. Гультая доўга не просяць — змушваюць.

2052. Qui non vult intéllegi, non debet legi.

Кто не желает быть понятым, того не стоит читать.
Хто не жадае быць зразумелым, таго не варта чытаць. *Параўн.:* Калі цябе трымаюць за руку, не можа ў цябе быць прыгожы ўласны почырк. Письменник — гучыць горда, але не сярод глухіх.

2053. Qui peccat ébrius, luat sóbrius.

Кто грешит пьяным, пусть расплачивается трезвым.
Хто грэшыць п'яным, няхай разлічваецца цвярозым. *Параўн.:* У п'янага спярша ўчынкi, у ацверазелага — слёзы і раскаянне. Прамянтрэжаныя п'яніцамі грошы ашчаслівілі б усіх бедных. Выйшла раз за п'яніцу — навекі прапала.

2054. Qui próficit in litteris, sed déficit in móribus, plus déficit, quam próficit.

Кто успевае в науках, но отстает в нравах, тот больше отстает, чем успевает.

Хто паспявае ў навуках, але адстае ў маралі, той больш адстае, чым паспявае. *Параўн.:* Смерць не пазбаўляе душу намерлага ад

маралі і амаральнасці, яна толькі сетка, праз якую праходзіць двуногі. Мараль узнагароджае сябе, носьбітаў, нацыю, немаральнасць гняце сябе і ўсё вакольнае, асабліва хутка знішчае нацыю, дзяржаву.

2055. Qui quaerit alta, is malum videtur quaerere.

Кто ищет высоко, тот ищет себе беду.

Хто шукае высока, той шукае сабе бяду. *Параўн.*: Спачатку шукаеш праўду, пасля — новае месца працы.

2056. Qui quae vult dicit, quae non vult audiet.

Кто говорит что хочет, услышит чего не хочет (услышать).

Хто кажа што хоча, пачуе чаго не хоча (пачуць). *Параўн.*: Упартая настойнасць — неабходная сястра гультайства.

2057. Qui scribit, bis legit.

Кто пишет, дважды читает. = Хто піша, двойчы чытае. *Параўн.*: Чытаеш — ведаеш, ведаеш — вучыш, вучыш — пішаш, пішаш — чытаеш. Шмат ведаць — яшчэ болей забываць.

2058. Quis custodiet ipsos custodes? (Л)

Кто будет сторожить самих сторожей?

Хто будзе вартаваць саміх вартаўнікоў? *Параўн.*: Улез у чужую скуру, каб захаваць сваю і выгледзець новую, чужую.

2059. Qui se ipse laudat, cito derisorem invenit.

Кто сам себя хвалит, тот скоро станет посмешищем. *Ср.*: Кто сам себя хвалит, в том пути не бывает.

Хто сам сябе хваліць, той хутка стане пасмешышчам. *Параўн.*: Пахвальба — малайцу згуба. Хто сябе хваліць, няхай таго пярун спаліць. Не хвалі сябе, няхай людзі пахваліць.

2060. Qui semel furatur, semper fur habetur.

Кто хоть раз украл, навсегда останется вором.

Хто хоць раз украў, назаўсёды застанецца злодзеем. *Параўн.*: Злодзей не разбагацее. П'яніца і злодзей паміраюць жабракамі.

2061. Qui seminat mala, metet mala.

Кто сеет зло, зло пожнет.

Хто сее зло, зло пажне. *Параўн.*: Зласнік хавае грэх — зло яго большае. Нядобры, калі злога не супыняе. На вялікага сабаку слабая палка не гадзіцца. Учарашнія ўспаміны пра атрыманы боль слабыя, пазаўчарашніх зусім няма.

2062. Quis furor est atram arcessere mortem? (Тib)

Что за безумие бросать вызов мрачной смерти?

Што за вар'яцтва кідаць выклік змрочнай смерці? *Параўн.*: Адпрошваюцца ад смерці не ў дзень яе прыходу. Маладыя пра смерць не думаюць, чаму тады хворыя старыя павінны (абавязаны) думаць пра маладых. Усё памірае ў тэрмін, заслужаны продкамі і самім, — для жыцця і нежыцця продкаў і самога.

2063. Qui hominum sine vitiiis natus est?

Кто из людей родился без пороков?

Хто з людзей нарадзіўся без заганаў? *Параўн.*: Гора чалавеку, калі на дзесяць ягонных учынкаў адзін заганы, шчасце — з ста адзін заганы.

2064. Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.

Кто из вас без греха, пусть первым бросит в нее камень.

NB! *Евангелие от Иоанна, 8, 7: ответ Иисуса Христа на вопрос фарисеев, что сделать с женщиной, которая обвиняется в прелюбодеянии.*

Хто з вас без граху, няхай першым кіне ў яе камень.

2065. Quisquis homo bene scit, ipsum quo calceus urget.

Каждый человек хорошо знает, где ему жмет башмак. *Ср.*: Каждый свое горе лучше знает.

Кожны чалавек добра ведае, дзе яму цісне чаравік. *Параўн.*: Мала ведаць свае грахі.

2066. Quisquis ubique habitat, nusquam habitat (Mart).

Кто всюду живет, нигде не живет.

Хто ўсюды жыве, нідзе не жыве. *Параўн.*: Касмапаліт адвяргае любую нацыю, а пасля здзіўляецца, чаму планета не мае ні аднаго бязроднага кавалка зямлі, чаму ўсюды мулка касмапаліту.

2067. Quis scit, an adiciant hodiernae crastina summae tempora di superi? (H).

Кто знает, добавят ли Боги завтрашние времена к прожитым дням?

Хто ведае, ці дададуць Багі заўтрашнія дні да пражытых дзён?

2068. Qui tacet consentire videtur.

Молчащий рассматривается как согласившийся. *Ср.*: Молчание — знак согласия.

Маўчун разглядаецца як згоджаны. *Параўн.*: Плотка думала, што ёй не даюць выказацца.

2069. Qui tangit picem, contaminabitur.

Кто касается смолы, марается. *Ср.*: По саже хоть гладь, хоть бей — все будешь черен от ней.

Хто крапаецца да смалы, вымазваецца.

2070. Qui terret, plus ipse timet.

Кто внушает страх, еще больше сам боится.

Хто ўнушае страх, яшчэ больш сам баіцца. *Параўн.*: Не пусці страх тры разы — болей не прыйдзе. Хто пужае, думае, усе пужаюць. Страх — брат няпраўды і двурушнасці.

2071. Qui timet insidias omnes, nullas incidit.

Кто боится всякой западни, не попадет ни в одну.

Хто баіцца ўсялякай пасткі, не трапіць у ніводную. *Параўн.*: Страх не апануе, рукі не возьмуцца, калі галава не давядзе, ногі не данясуць. Баяцца — асцерагацца.

2072. Qui totum vult, totum perit.

Кто всего желает, все теряет. *Ср.*: Лишнего пожелаешь — свое потеряешь. = Кто ўсяго жадае, усё губляе. *Параўн.*: Бойся перастаць жадаць — касаю з касою стане за плячыма.

2073. Qui vincitur, vincit.

У кого бываюць поражэння, тот побеждае. *Ср.*: За одного битого двух небитых дают.

У каго бываюць паражэнні, той перамагае.

2074. Qui vitat molam, vitat farinam.

Кто избегает мельницы, избегает муки. *Ср.*: Кто не сеет, тот не жнет. = Хто пазбягае млына, пазбягае мукі. *Параўн.*: Меле млын — варажы, але без маёй вады.

2075. Quod ab initio vitiosum est, tractu témporis convaléscere non potest.

Что порочно с самого начала, не может быть исправлено со временем. = Што заганнае з самага пачатку, не можа быць выпраўлена з часам.

2076. Quod aetas vítium pósuit, aetas áuferet (PS).

Ошибки возраста с возрастом проходят.

Памылкі ўзросту з узростам праходзяць. *Параўн.*: Цану маці даведалася, калі сама стала маці, золата — страты, памылак — калі бачыць ззладу памылковых пасля маладзёнаў. Спатыкнуўся — устанеш, абгаварыў — не паправіш.

2077. Quod caret alterna réquie, durábile non est.

Что не чередуется с отдыхом, не бывает прочным. *Ср.*: Работа не волк, в лес не убежит.

Што не чаргуецца з адпачынкам, не бывае трывалым. *Параўн.*: Праца не заяц — у лес не паскоча. У Бога дзён многа — паробім. Як будзе здаровіцца, работа паробіцца.

2078. Quod cibus áliis, áliis est atrum venenum.

Что для одних еда, для других — губительный яд. *Ср.*: Что одному впрок, другому отравя.

Што для адных ежа, для другіх — згубная атрута.

2079. Quod cito fit, cito perit.

Что быстро делается, быстро гибнет. *Ср.*: Пришло махом, ушло прахом.

Што хутка робіцца, хутка гіне. *Параўн.*: Паспех — людзям на смех. Хто спяшае, перарабляе.

2080. Quod clausum in pectore, hoc in lingua promptum hábeo.

Что скрыто на сердце, то явно имею на языке. *Ср.*: Что у кого болит, о том и говорит.

Што ўтоена на сэрцы, тое яўна маю на языку. *Параўн.*: Што каму дапякае, пра тое і гукае. Што каму рупіць, той тое жупіць. Каму баліць, той крычыць. У каго няўдача, той і плача. Кожная зязюлька пра сваё кукуе.

2081. Quodcumque retro est (H).

Что прошло — прошлое.

Што прайшло — мінулае. *Параўн.:* Ішоў — узышоў, сьдзеш — не забудзь правадніка. Мінулага няма, пакуль ты жывеш.

2082. Quod est dies allaturus, id consilio anteferre debemus (Cic).

Мы должны здраво обдумывать, что несет нам грядущий день.

Мы павінны цвяроза абдумваць, што нясе нам наступны дзень.

2083. Quod fuit, numquam revertetur.

Былое никогда не вернется. *Ср.:* Что было, то сплыло. Прожитого не пережить, прошедшего не воротить.

Былое ніколі не вернецца. *Параўн.:* Калісьці было, ды больнягом парасло. Што сталася, не пераменицца. Што было, даўно на мора сплыло. Мінулае вяртаецца адно ва ўспамінах. Мудры памятае і што забыў. Заўтрашні дзень сябруе з учарашнім.

2084. Quod hodie non est, cras erit: sic vita traditur (Pl).

Чего нет сегодня, будет завтра: в том вся жизнь проходит.

Чаго няма сёння, будзе заўтра: у гэтым усё жыццё праходзіць.

2085. Quod habet, non numerat.

Что кто имеет, того не ценит. *Ср.:* Что имеем — не храним, потерявши — плачем. = Што хто мае, тым не даражыць.

2086. Quod in corde sóbrii, id est in lingua ébrii.

Что на сердце у трезвого, то на языке у пьяного. *Ср.:* Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке.

Што на сэрцы ў цвярозага, тое на языке ў п'янага. *Параўн.:* Што цвярозы думае, п'яны скажа. Малое і п'яное праўду скажуць. Не галава, калі не ведае, што язык павядае. П'янства не толькі язык развязвае — спальвае розум. Гарэлка болей дзвераў узарвала, чым зладзеі. П'яніцу паверыла — сябе згубіла.

2087. Quod in re majore valet, váleat in minore (Cic).

Что имеет силу в отношении большего, должно иметь силу и в отношении меньшего. = Што мае сілу ў адносінах да большага, павінна мець сілу ў адносінах да меншага.

2088. Quod licet Jovi, non licet bovi.

Что дозволено Юпитеру, не дозволено быку.

Што дазволена Юпітэру, не дазволена быку.

2089. Quod non licet, ácrius urit.

Что не позволено, сильнее возбуждает. *Ср.:* Запретный плод сладкий. = Што не дазволена, мацней узбуджае. *Параўн.:* Чаго не вольна, таго і карціць. Калі кажуць “не”, хочацца ўдвайне.

2090. Quod non licet féminis, aequé non licet viris.

Что непозволительно женщинам, непозволительно и мужчинам. **NB!** *Формула римского права, уравнивавшая мужчин и женщин в бракоразводном процессе.*

Што недазволена жанчынам, недазволена і мужчынам. *Параўн.*:
Жонкі саромешца — дзяцей не бачыць (не мець).

2091. Quod non videt óculus, cor non dolet.

Чего не видит глаз, сердце не печалится. *Ср.*: С глаз долой — из сердца вон.

Чаго не бачыць вока, сэрца не смуткуе. *Параўн.*: З ваччу сышоў і з памяці зваліўся. Як з вачэй, то і з думкі. Шчасце чалавека — не вочы і сэрца, імі распараджаюцца галава, выпадак.

2092. Quod praetériit, effluxit (Cic).

Что прошло, того нет.

Што прайшло, таго няма. *Параўн.*: Мíнулае не гíне, калі чалавек ці грамадства дастойныя яго. Мíнулае перакаўмльціў — зайтрашні свой дзень засмеціў.

2093. Quod principi plácuít, legis habet vigorem.

Что угодно повелителю, имеет силу закона.

Што пажадана валадару, мае сілу закона. *Параўн.*: З старымі валадарамі па новых дарогах, а не з новымі валадарамі па старых дарогах.

2094. Quod satis est, cui contingit, nil ámplius optet.

У кого есть достаточно, не надо желать большего. *Ср.*: От добра добра не ищут.

У каго ёсць дастаткова, не трэба жадаць большага. *Параўн.*: Не гані Бога ў лес, калі ты ў хату ўлез. Праз хлеб хлеба не шукаюць. Ад добрага лепшага не шукаюць. Шукай пірага, а хлеб не згубі. Цераз хлеб крошак не шукай. Будзь як сірата — калі чыстая кашуля, тады і свята.

2095. Quod si deficient vires, audácia certe

Laus erit: in magnis et voluisse sat est (*Prp*).

Если не хватит мне сил, будет похвальна

Смелость: в великих делах дорог дерзання порыв.

(Пер. Л. Остроумова)

Калі нестане мне сілаў, будзе пахвальная

Смеласць: у вялікіх справах дарагі парыв імкнення.

2096. Quod tibi fieri non vis, álteri ne féceris.

Чего не желаешь себе, не делай другому. *Ср.*: Как аукнется, так и откликнется.

Чаго не жадаеш сабе, не рабі іншаму. *Параўн.*: Як гукнеш, так і адгукнецца. Кося-кося; каб толькі злавіць удалося.

**2097. Quod turpe est, id, quam vis occultetur,
tamen honestum fieri nullo modo potest (Cic).**

Безнравственное, как бы ни скрывалось, никоим образом не может сделаться нравственным.

Амаральнае, як бы ні ўтойвалася, ніякім чынам не можа стацца маральным. *Параўн.*: Маральнасць спараджае сілу волі, торыць шлях здароўю і супакою.

2098. Quod verum est, id merum est.

Что истинно, то чисто.

Што сапраўднае, тое чыстае. *Параўн.*: Да сэрца ліпне, а ў кішэнь паглядае. Ісціну вызначыць цяжка, прыналежнае ёй яшчэ цяжэй.

2099. Quómodo fábula, sic vita: non, quam diu, sed quam bene acta sit, refert (Sen).

Жизнь, как пьеса в театре: важно не сколько длится, а насколько хорошо сыграна.

Жыццё, як п'еса ў тэатры: важна не колькі працягваецца, а колькі добра згуляна. *Параўн.*: Жыццё не старонкі кнігі, а ланцуг падзеяў, часта стую выпадковых і непаслядоўных.

2100. Quo plus honoris, eo plus óneris.

Чем больше чести, тем больше бремя. *Ср.*: Больше почет, больше хлопот. = Чым больш гонару, тым большае ядро. *Параўн.*: У вялікае дрэва маланка часцей б'е. Таленавітасць, як дуб, вольхі, доўга цяпець не могуць. Раб заўжды парушае слова, чыноўнік — часам, хто гонар мае — ніколі. Ганорны для ўсіх дастойны чалавек, для раба — задавака.

2101. Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae.

Чем больше пьют, тем больше хочется. *Ср.*: Аппетит приходит во время еды.

Чым болей п'юць, тым болей хочацца. *Параўн.*: Выпівоха п'е нават тады, калі не п'е. Алкаш і гулёна не скажуць “даволі”.

2102. Quo quisque sapiéntior est, eo solet esse modéstior.

Чем умнее человек, тем он скромнее.

Чым разумнейшы чалавек, тым ён больш сціплы. *Параўн.*: Важныя думкі гнуць галаву долу, павярхоўныя цягнуць уверх.

2103. Quot cápita (hómines), tot senténtiae (Ter).

Сколько людей, столько мнений.

Колькі людзей, столькі думак. *Параўн.*: Сава спіць, а курэй бачыць. Даўно не бачыліся, сышліся — гаварыць няма пра што.

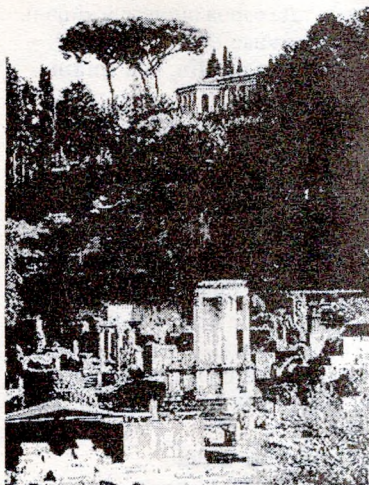
2104. Quo timoris minus est, eo minus ferme perículi est (L).

Чем меньше страх, тем меньше опасность. = Чым меншы страх, тым меншая небяспека. *Параўн.*: Паслуга не страх, забываецца.

2105. Quum sciamus nos morituros esse, quare non vivamus? (Pl).

Если мы знаем, что обречены на смерть, почему сейчас не пожить в свое удовольствие?

Калі мы ведаем, што асуджаны на смерць, чаму зараз не пажыць як жагадалася? *Параўн.*: Не ўскоквай у грэх, невядома, як выскачыш. Паміраецца збірайся, а жыта сей. Няскончаная праца не дасць адпачынку.

Палантинский холм.

R

2106. *Radix saepe mala producit péssima mala.*

От плохого корня часто очень плохие яблоки. *Ср.*: От худой курицы худые яйца. Каковы сами — таковы сани.

Ад дрэннага кораня часта вельмі дрэнныя яблыкі. *Параўн.*: Якое карэнне, такое насенне. Які куст, такі парастак. Які род, такі плод. Яка матка, такое й дзіцятка. Яка хатка, такі тын, які бацька, такі сын.

2107. *Rapit hora diem (H).*

Час увлекает за собой день.

Гадзіна цягне за сабою дзень. *Параўн.*: Выбраць хвіліну — зберагчы гадзіну, нават дзень. Траціць хвіліны на перакананне спрэчніка і самахвала — абраджаць выпадак, наклікаць гнеў хваль ракі часу. У маладосці хвіліна — гадзіна, у сталасці — наадварот.

2108. *Raram fecit mixturam cum sapiéntia forma (Pt).*

Красота редко сочетается с мудростью.

Прыгажосць рэдка спалучаецца з мудрасцю. *Параўн.*: Сапраўдная прыгажосць не абавязкова сябрае з мудрасцю, але заўжды з шчасцем. Як бы ні захапляўся тварам і постаццю, ацэньваеш характар і рукі. Прыгажосць аднолькава часта наведвае хаты багатых і бедных. Прыгажосць вопратка, з вопраткай не дыхаюць (не жывуць).

2109. *Rara témporum felicitas, ubi quae velis sentire et quae séntias dícere licet (T).*

Редки счастливые времена, когда думаешь, что хочешь, и говоришь, что думаешь.

Рэдкія шчаслівыя часы, калі думаеш, што хочаш, і гаворыш, што думаеш. *Параўн.*: Ні ў адну эпоху ні ў адной дзяржаве вольнаму не было прывольна. Інтэлігенту ўсюды і заўжды цесна.

2110. Raro antecedentem scelestum deséruiť poena.

Злодея редко минует кара за бывое преступление.

Злодзея рэдка мінае пакаранне за мінулае злачынства. *Параўн.*: Вялікаму і малому злодзею заўжды турма сніцца. Лепей беднасць, чым зладзейства. Злодзей свечку ставіць — грэх не замальвае, злодзей храм будуе — праклёны пакрыўджаных з сябе не знімае. Знешне ціхі і святы, унутры зладзейкаваты.

2111. Raro lupi lenti praebentur fércula denti.

Когда на волка лень нападае, редко что на зуб ему попадает.

Калі на ваўка лянога нападае, рэдка што на зуб яму трапляе.

Параўн.: Жыццё чалавека будзе бурбалкаю на вадзе без штодзённай працы.

2112. Rastro dentato prata parata dato.

Коси луга, когда созрели.

Касі сенажаці, калі выспелі. *Параўн.*: Касі, каса, пакуль раса; раса далоў — мы косім зноў.

2113. Rátio contra vim parum valet.

Разум против силы мало значит. *Ср.*: Сила есть — ума не надо.

Розум супраць сілы мала значыць. *Параўн.*: Дзе сіла, там моц. Як сілы нестae, толькі розум спосаб дае. Кожны разумны — творчы, кожны творчы — верыць у Бога, верыць у Бога — разумны, здаровы, багаты.

2114. Rebus in adversis mélius sperare momento.

В несчастье надейся на лучшее.

У няшчасці спадзявайся на лепшае. *Параўн.*: Любы дастатак забярэ нястатак, калі няма надзеі. У беднага і ў кашы косці.

2115. Rebus in angustis fáctile est conténnere vitam (Mart).

Находясь в беде, легко презирать жизнь.

Калі знаходзішся ў бядзе, лёгка пагарджаць жыццём. *Параўн.*: Як у беднага няма маралі, так у выхвалякі асярагі.

2116. Recte faciendo néminem time.

Если честно поступаешь, никого не бойся. *Ср.*: Коль совесть чиста, спи спокойно до утра. Чистая совесть — лучшая подушка.

Калі сумленна дзейнічаеш, нікога не бойся. *Параўн.*: Шмат розуму з нічога не бывае.

2117. Recte facti fecisse merces est (Sen).

Награда за доброе дело — его свершение.

Узнагарода за добрую справу — яе здзяйсненне. *Параўн.*: Вельмі шмат тых, хто хацеў бы перарабіць не толькі падзеі, а бывое ў цэлым. На дне пекла перарабляльнікі гісторыі, несправедныя судзі і святары.

2118. Rectus est enim, quod disertos facit et vis mentis (Q).

Сердце и сила духа — вот что делает людей красноречивыми.

Сэрца і сіла духу — вось што робіць людзей красамоўнымі.

Параўн.: Не зберажэш сэрца, калі галаву не беражэш.

2119. Re in secunda tollere ánimos, in mala demittere (LM).

Возносись душою в счастья и смиришь, когда беда.

(Пер. М.Гаспарова)

Узнося душою ў щчасці і скарыся ў бядзе.

2120. Re labor est dulcis, quia non pluit usus hiulcis.

Труд полезен, ибо добро не льется дождем в рот. *Ср.:* Без труда не вытатишь рыбку из пруда.

Праца карысная, бо дабро не льецца дажджом у рот. *Параўн.:* Каб рыбу есці, трэба ў ваду лезці. Трэба нахіліцца, каб з ручая напіцца. Па дарозе ідучы, грыбоў не набярэш.

2121. Religio id est cultus deorum (Cic).

Религия — это культ Богов.

Рэлігія — гэта культ Багоў. *Параўн.:* Рэлігія — святая душы, храм цела. Вера ў Бога ў глухіх і сляпых удала падтрымлівае страх смерці, у асветных і творчых — страх не выканаць прызначэнне.

2122. Rem tene, verba sequentur (Cato).

Овладей делом, слова последуют.

Авалодай справай, словы прыйдуць. *Параўн.:* Лёгка працаваць, цяжка пасля перапынкаў працаваць.

2123. Repetitio est mater studiorum.

Повторение — мать учения.

Паўтарэнне — маці навучання. *Параўн.:* Паўтарэнне вучыць, калі ведаеш, што вучыць. Знайсці крыніцу цяжэй, чым рэчку ці балота. Хто не мае мэты, дарэмна паўтарае.

2124. Rerum sópia verborum sópia gignit (Cic).

Множество мыслей порождает многословие.

Мноства думак спараджае шматслоўе.

2125. Rerum natura ipsa nobis dedit cognitionem finium.

Самой природой назначено нам познать пределы вещей.

Самой прыродай прадвызначана нам уведзець межы рэчаў. *Параўн.:* Няхай рэчы і гісторыя паўтараюцца, абы рэчы абнаўляліся, гісторыя не стаяла на месцы.

2126. Res inquieta est in se ipsam felicitas.

Счастье само по себе — дело неспокойное.

Шчасце само па сабе — справа неспакойная. *Параўн.:* У щчасці і горы нараджаецца доля.

2127. Res inter álios acta áliis neque nocere, neque prodesse potest.

Тяжба между двумя лицами не может ни повредить, ни принести пользу третьему лицу. **NB!** *Норма древнеримского права.*

Цяжба паміж дзвюма асобамі не можа ні пашкодзіць, ні прынесці карысці трэцяй асобе.

2128. Res ipsa per se vociferatur (Lcr).

Дело само говорит за себя. = Справа сама гаворыць за сябе.

2129. Res nullius cedit primo occupanti.

Ничья вещь становится собственностью первого овладевшего ею. **NB!** Одно из положений древнеримского права.

Ничийная рэч становіцца ўласнасцю першага, хто авалодаў ёю.

2130. Res mala vir malus est, mala femina pessima res est.

Плохой муж — полбеды, плохая жена — целое горе.

Дрэнные муж — паўбяды, дрэнная жонка — цэлае гора. *Параўн.*: Дрэнные мужык — гаспадарцы бяда, дрэнная жонка — гаспадаркі няма. Маці дзіцяці — не мачыха, жонка для мужыка — не любутка. Цяжка сям'ю стварыць, яшчэ цяжэй захаваць.

2131. Res plus valent quam verba (Sl).

Дела важнее слов.

Справы важней за словы. *Параўн.*: Не цалуй ногі святым, калі людзей мардуеш.

2132. Res sacra miser (Sen).

Несчастный — вещь священная (*m.e.* он заслуживает внимания).

Няшчасны — рэч свяшчэнная (*мо бок ён заслугоўвае ўвагі*).

Няшчасным усе грошы не аддаеш, а час можна?

2133. Res semel admissa réprimi non potest (Cic).

Раз начатое не может быть остановлено.

Раз пачатае не можа быць спынена.

2134. Res severa verum gáudium (Sen).

Истинная радость — серьезная вещь.

Сапраўдная радасць — сур'ёзная рэч.

2135. Risu inepto res inéptior nulla est (Ct).

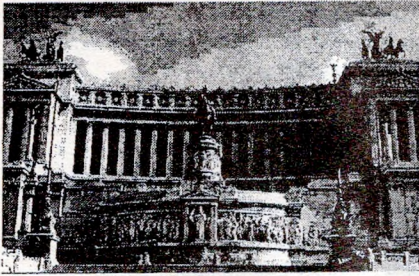
Нет ничего глупее глупого смеха. *Ср.*: Смех без причины — признак дурачины.

Няма нічога больш дурнога, чым дурны смех. *Параўн.*: Па латках пазнаць скупага, а па смеху — дурнога. Няма нічога болей з'едлівага за дурны рогат. Дурню смех, разумнаму слёзы. Няма смеху без плачу. У жывыя вочы хлус кепікі сее. Бяда бяду кліча, як дурны дурня. Вучонасці можна навучыцца, мудрасці не.

2136. Roganti mélius quam imperanti páreas (PS).

Быстрее послушаешь просящего, чем приказывающего. *Ср.*: На добрый привет — добрый ответ.

Хутчэй паслушаеш просьбітніка, чым загадніка. *Параўн.*: Цяжка маці, калі ўсе дзеці папрасяць свайго, яшчэ цяжэй дзяржаве. Ласкава цялятка дзве маткі ссе, а горда ніводну.

Памятник
Виктору Эммануилу
на Пьяцца Венеция.

2137. Saepe dissimulare sátius, quam vel ulcisci fuit.

Часто лучше не обращать внимания, чем мстить. *Ср.:* Худого худым не исправишь.

Часта лепш не звяртаць увагі, чым помсціць. *Параўн.:* Адпомсціў праз пяцьдзсят гадоў і пашкадаваў — “паспяшаўся”. Плявок пляўком не адмываецца. Падвучылі неразважніка адпомсціць — ён і палез са сваёй і чужой доляй у рожкі брацца.

2138. Saepe est sub pállio sórdido sapiéntia (Caec).

Часто под грязным рубищем скрывается мудрость. *Ср.:* Не пригож лицом, да хорош умом.

Часта пад бруднымі лахманамі тоіцца мудрасць. *Параўн.:* Востры розум свеціцца ў любой апараты. Мудрасць, розум — найболей каштоўнае ў чалавека, а не вопратка, грошы, пасады.

2139. Saepe error ingens scéleris obtinuit locum (Sen).

Часто огромная ошибка — то же преступление.

Часта велізарная памылка — тое ж злачынства.

2140. Saepe facit pietas hoc, [quod] nequit ipsa potestas.

Часто любовь делает то, что не сделает сила.

Часта каханне робіць тое, што не зробіць сіла. *Параўн.:* Гожыя вочкі і ножкі могуць перамагчы не толькі камандзіра, а цэлы атрад або міністра. Жаданая сэрцу заўжды прыгожая, бяда толькі калі яна захова і другіх перамагаць. Мужык часта плача, калі жонка скача.

2141. Saepe stilum veritas íterum quae digna legi sint scripturus (H).

Часто переворачивай стиль (*т.е.* тщательно правь написанное), если хочешь написать что-либо достойное перечитывания.

NB! *Stilus* — палочка, которой древние римляне писали на воцеленых дощечках. Палочка была заостренной с одного конца, которым царапали по воску, а с другой стороны палочка имела форму лопаточки, которой заглаживали написанное, если нужно было что-нибудь исправить. Поэтому выражение “чаще переворачивай стиль” употребляется в том смысле, что, если хочешь, чтобы произведение заслуживало внимания у читателей, надо старательно исправлять написанное.

Часта пераварочвай стыль, калі хочаш напісаць што-небудзь вартае перачытвання. *Параўн.*: Стыль — яснасць, няма яе — няма стылю. Майстэрства без стылю і думкі не бывае.

2142. Sal pátriae pluris faciendus, quam hóspitis mensa.

Родную соль следует ценить лучше, чем чужой обед. *Ср.* у *А.Грибоедова*: И дым отечества нам сладок и приятен.

Родную соль трэба цаніць лепей, чым чужы абед. *Параўн.*: Дарагі куток, дзе завязвалі пупок. У чужы край заляцеў — крылле апёк. Няма горшай пакуты, як на Айчыне насіць пугу.

2143. Salus aegroti suprema lex medicorum.

Сохранение жизни больного — высший закон для врачей.

Захаванне жыцця хворага — найвышэйшы закон для ўрачоў.

Параўн.: У сілу дактароў цяпер не вераць нават здаровыя.

2144. Salus pátriae suprema lex est.

Благо отечества — высший закон.

Дабрабыт радзімы — найвышэйшы закон. *Параўн.*: Сабака прывыкае да аброжка і ланцуга, народ — да тырана і дыктатара, але гора сабаку і дыктатару, калі забудуць, хто іх корміць.

2145. Salus pópuli suprema lex est (Cic).

Благо народа — высший закон.

Дабрабыт народа — найвышэйшы закон. *Параўн.*: Песня да сэрца, сэрца да народа. Сярод народа жывеш, яго звычай выконвай. Нельга ўвесь час дбаць пра народ, а калі пра сям'ю? Народу ўсё, калі і ён усё.

2146. Sano non paret dolor, aegro quantus amaret.

Здоровый не испытывает боли, свойственной больному. *Ср.*: За чужой щекой зуб не болит.

Здаровы не адчувае болю, уласцівага для хворага. *Параўн.*: Багаты беднаму не спагадае. Хто сам бяды не знааў, той беднаму веры не дасць. Багаты не ведае, чым бедны абедае. Здаровы не павінны ведаць, як хворы сябе хворыў, гадамі пазбаўляючы здароўя. Бяда грамадству, калі яно будзе лячыць, а не дапускаць хваробаў. Няшчасная нацыя сама сябе жыве, калі будзе чуць крыкі хворых, а не бачыць працу здаровых. Хто лечыцца, у хваробах не цвечыцца.

2147. Sapere aude (H).

Осмелюсь быть мудрым.

Асмелся быць мудрым. *Параўн.*: Без прыкметы не дойдзеш да мэты, дык вызначайся хутчэй. Вучонасці навучаць, мудрасць сам набываеш.

2148. Sápiens dominábitur astris.

Мудрый сумеет управлять и небесными светилами. = Мудры суме кіраваць і нябеснымі свяціламі. *Параўн.*: У мудрага галава змушвае вочы зоркі асягаць. Разумны ад дурняў ады-дзе, да мудрых прытуліцца. Курам лепей ад усяго падабаецца спеў пеўня.

2149. Sápiens et bonum ferre potest módice et malum fórtiter aut léviter (Vr).

Кто мудр, тот и в счастье будет умен, и в несчастье бодр и тверд. (Пер. М.Гаспарова)

Хто мудры, той і ў шчасці будзе разумны, і ў няшчасці бадзёры і цвёрды. *Параўн.*: Бяда разумнаму, калі спадзяецца толькі на розум уласны і грошы.

2150. Sápiens ipse fingit fortunam sibi.

Мудрец сам себе создает счастье.

Мудрэц сам сабе стварае шчасце. *Параўн.*: Без супакою няма шчасця, мудрыя ніколі супакою не маюць.

2151. Sápiens légibus paret, quia id salutare máxime putat (Cic).

Мудрый повинуется законам, ибо считает это самым спасительным.

Мудры падпарадкоўваецца законам, бо лічыць гэта самым выратавальным. *Параўн.*: Мудрыя неспешныя.

2152. Sápiens nihil facit invitus.

Мудрый ничего не делает против своей воли.

Мудры нічога не робіць супраць сваёй волі. *Параўн.*: Залішне мудры, добры ці ліхі, заўжды дурнаваць — у ваках суседзяў.

2153. Sápiens nil affirmat, quod non probat.

Мудрец ничего не утверждает без доказательства.

Мудрэц нічога не сцвярджае без доказу. *Параўн.*: Мудрасць праўдзівіць у межах, думае пра выказванае, а дурасць выказвае ўсё думанае. Прыдурнаваты, як і абсалютна цёмны, ніколі не паслухае ніводнага мудраца, колькі б да іх не хадзіў.

2154. Sápiens quod pétitur ubi tacet, bréviter negat (PS).

На просьбу вежливый отказ — молчание. (Пер. М.Гаспарова)

На просьбу ветлівая адмова — маўчанне. *Параўн.*: Тры словы мудрага важней за прамову боўбатня. Выканаць усе просьбы чарвякоў — перасыпаць пясок у ваколіцы.

2155. Sápiens si algebis, tremes (Cic).

Хоть ты и мудр, если станет холодно, задрожись.

Хоць ты і мудры, калі стане холадна, задрыжыш. *Параўн.*: Разумны з цэльым мяшком мудрасці не абыдзеца без кайстры ежы.

2156. Sapiéntia ars vivendi putanda est (Cic).

Мудрость следует считать искусством жизни.

Мудрасць трэба лічыць майстэрствам жыцця.

2157. Sapiéntia — gubernator navis.

Мудрость — кормчий корабля.

Мудрасць — рулявы карабля. *Параўн.*: Бяда чалавеку, калі ў яго мазгах рулявы — птушынае гняздо. Бяда, калі розуму палата, а грошаў малавата. Няма розуму — з самага цёплага кажуха не даточыш. Сонца мудрэц шануе ў першую чаргу.

2158. Sapiéntia in éxitu cánitur.

Ум хвалят, когда дело закончено. *Ср.*: Хорошо то, что хорошо кончается.

Розум хваляць, калі справа закончана. *Параўн.*: Добры пачатак не заўжды дае добрае заканчэнне.

2159. Sapiéntia semper eo contenta est quod adest, neque eam unquam sui póenitet (Cic).

Мудрость всегда удовлетворена тем, что есть, и никогда не досадует на себя.

Мудрасць заўсёды задаволена тым, што ёсць, і ніколі не крыўдуе на сябе.

2160. Sapiéntia vanitatem éxuit méntibus (Sen).

Мудрость освобождает умы от тщеславия.

Мудрасць вызваляе розум ад славалюбства. *Параўн.*: Школа, маці і Айчына вучаць розуму — болей хацець, болей рабіць, болей выніковіць.

2161. Sapiénti sat (Pl, Ter).

Умному достаточно. *Ср.*: Умный поймет с полуслова.

Разумнаму дастаткова. *Параўн.*: Рукі для лапаты, галава для славы, чалавек для мудрасці.

2162. Sapiéntis est nihil, quod poeníttere possit, fácere (Cic).

Мудрецу несвойственно делать то, о чем пришлось бы жалеть.

Мудрацу неўласціва рабіць тое, пра што прыйшлося б шкадаваць. *Параўн.*: Перарабляе мудры рэдка, хоць сумняваецца ўвесь час. Мудры не памыляецца, сучаснікі гэтага не ведаюць.

2163. Sapiéntissimus in septem.

Мудрейший из семи (мудрецов). **NB!** В Древней Греции было семь известных мудрецов, которые пользовались всеобщим уважением и любовью: афинский законодатель Солон Питтак из Митилены, Клеобул из Линда (остров Родос), законодатель Перикл из Коринфа, спартанский эфор Хилон, знаменитый ученый Фалес Милетский и Биант из Приены.

Наймудры з сямі (мудрацоў).

2164. Sapiéntum octavus.

Восьмой из мудрецов (т.е. исключительный по своей мудрости). *См. тж. комментарий к выражению Sapiéntissimus in septem.*

Восьмы з мудрацоў (г.зн. выключны па сваёй мудрасці).

2165. Sat celériter fit, quidquid fit satis bene.

Что сделано быстро, сделано достаточно хорошо. *Ср.*: Поспешишь — людей насмешишь.

Што зроблена хутка, зроблена дастаткова добра. *Параўн.*: Хо т спяшае, той перарабляе. Сумнявайся доўга, рабі, як расце зерне — хутка. Думаць да справы.

2166. Sātius est bene ignorare quam male didicisse.

Лучше вообще не знать, чем знать плохо.

Лепш увогуле не ведаць, чым ведаць дрэнна. *Параўн.*: Сонца і веды ўсіх асвятляюць, не ўсе бяруць іх цяпло.

2167. Sātius est rideri, quam derideri.

Лучше давать повод к смеху, чем к насмешкам.

Лепш даваць падставу да смеху, чым да кпінаў.

2168. Sātius est sero quam nunquam discere.

Лучше поздно учиться, чем никогда. *Ср.*: Учиться никогда не поздно. = Лепш позна вучыцца, чым ніколі. *Параўн.*: Усё жыццё вучыцца шкодна, як увесь час мыць твар. Дай дурню шмат — паб'е вокны, сябе пакалечыць. Цёмны можа зраўнацца з тым, хто ўсё жыццё вучыцца.

2169. Satur venter non studet libenter.

Сытый желудок неохоч к учению. *Ср.*: Сытое брюхо к учению глухо. **NB!** *Поздняя рифмованная формулировка мысли, которая встречается у античных авторов, например у Сенеки: "Избыток пищи препятствует тонкости ума"*.

Сыты страўнік неахвочы да навуки. *Параўн.*: Найлепшы падганяч працавітага — галодны страўнік і крык дзяцей.

2170. Sciētia est potētia.

Знание — сила.

NB! *Афоризм, в основе которого положены слова Фрэнсиса Бэкона: "Scientia et potētia humana in idem coincidunt" — "Знание и величие человеческого совпадают"*.

Веды — сіла. *Параўн.*: Для чалавека веды, як для зямлі вада, для страўніка ежа. Шчаслівы народ, над якім верхаводзяць вучоныя.

2171. Sciētia et potētia humana in idem coincidunt.

Знание и величие человеческого совпадают.

Веды і веліч чалавечая супадаюць. *Параўн.*: Званне не заўсёды веданне. Як такі чын, лепей нікім.

2172. Sciētia nihil aliud est quam veritatis imago.

Знание — не что иное, как образ истины.

Веды — не што іншае, як вобраз ісціны. *Параўн.*: Ісціна ў спрэчках не нараджаецца, хаця напаяўграматныя якраз так кажуць. Самаму разумнаму нехта павінны сеяць на раллі, жаць збажыну.

2173. Sciētia, quae est remota ab iustitia, calliditas potius quam sapiētia appellanda (Cic).

Знание, далекое от истины, заслуживает скорее названия лживости, чем мудрости.

Веды, далёкія ад ісціны, заслугоўваюць хутчэй назвы спрыту, чым мудрасці. *Параўн.*: Неасветны болей нагаворыць за хвіліну, чым трое разумных за гадзіну.

2174. Scientia vinces.

Наукой победишь.

Навукай пераможаш.

2175. Scio me nihil scire (Socr).

Я знаю, что ничего не знаю. = Я ведаю, што нічога не ведаю.

Параўн.: Мноства людзей крыгыкуе другіх, адзінкі — сябе. За самым вялікім розумам ідзе яшчэ большы і светлы.

2176. Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

Знание законов не в понимании слов, а в понимании смысла.

Веданне законаў не ў разуменні слоў, а ў разуменні сэнсу.

2177. Scire velim chartis pretium quotus arroget annus (H).

Хотел бы я знать, какая давность (*букв.:* год) придает сочинению ценность.

Хацеў бы я ведаць, якая даўніна (*літ.:* год) надае твору каштоўнасць. *Параўн.:* Талент не залежыць ад стагоддзяў, адзін ён ажыўляе твор, прымушае перачытваць.

2178. Scire volunt omnes, studii incumbere pauci.

Знать хотят многие, добывать знания — немногие.

Ведаць хочучь многія, здабываць ведаў — нямногія. *Параўн.:*

Самая цяжкая і радасная праца — навуковая. Колькі вады ні пі — не нап'ешся, колькі ведамі ні наталяцца — не нагалацца.

2179. Scribendi recte sapere est et principium et fons (H).

Быть мудрым — вот начало и источник правильного написания.

Быць мудрым — вось пачатак і крыніца правільнага напісання.

2180. Scribendo discimus diligentius, dicendo scribimus facilius (Q).

Письменные упражнения в речах оживляют письменный стиль.

Письмовыя практыкаванні ў прамовах ажыўляюць пісьмовы стиль. *Параўн.:* Раз напісаць, што тройчы сказаць.

2181. Secundae cogitationes meliores.

Вторые мысли — лучшие (*т.е.* мысли, дважды взвешенные, всегда более правильные).

Другія думкі — лепшыя (*г.зн.* думкі, двойчы ўзважаныя, заўсёды больш правільныя). *Параўн.:* У кожнага разумнага бываюць не толькі слабыя думкі.

2182. Secundum naturam vivere oportet (Cic).

Следует жить в соответствии с природой.

Трэба жыць у адпаведнасці з прыродай. *Параўн.:* У неадукаванага няма гор, усё раўніна.

2183. Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,

Singula dum capiti circumvectamur amore (V).

Но между тем бежит, бежит невозвратное время, пока мы, плененные любовью к предмету, задерживаемся на всех подробностях.

Але між тым бяжыць, бяжыць незваротны час, пакуль мы, захопленыя любоўю да прадмета, затрымліваемся на ўсіх падрабязнасцях.

2184. Sed omnes una manet nox

Et calcanda semel via leti (H).

Всех ожидает одна и та же ночь, всем придется когда-нибудь вступить на смертную тропу.

Усіх чакае адна і тая ж ноч, усім прыйдзеца ступіць на смяротную сцяжыну. *Параўн.*: Ад смерці не ўцячэш, то і не бойся. Ніхто свету не перажыве. Усе дадому пойдучь, але лепш пазней. Жыві, будуйся і да смерці рыхтуйся. Смерць не страшная асветнаму і фатумнаму.

2185. Sed semel insanivimus omnes.

Однажды мы все бываем безумны.

Аднойчы мы ўсе бываем вар'ятамі. *Параўн.*: Здароўе не розум, нават сыну не дадасі.

2186. Semel in laqueum vulpes.

Когда-нибудь лиса (попадает) в капкан. *Ср.*: И на старуху бывает проруха.

Калі-небудзь ліса (трапляе) у пастку. *Параўн.*: І хітры ліс у пастку трапляе. Конь на чатырох нагах, і той спатыкаецца. І ў цесце можна палец вывіхнуць. Перастаў гнацца за ведамі, шукаць працу, блізішся не проста да хваробаў — да труны.

2187. Semel scriptum, decies lectum.

Один раз написанное — это десять раз прочитанное. *Ср.*: Что написано пером, того не вырубишь топором.

Адзін раз напісанае — гэта дзесяць разоў прачытанае. *Параўн.*: Слова — вецер, а пісьмо — грунт. Што напісана пяром, не выйме і сякера. Вучыцца пісаць — умець вылежваць напісанае, дзесяць разоў правіць.

2188. Semper avarus eget (H).

Жадный всегда нуждается.

Сквапнаму заўсёды мала. *Параўн.*: Сквапным нараджаецца кожны, як добрым і працавітым; застануцца сквапнымі ў сталасці адзінкі, найслабыя. Сквапныя дзеці сквапных.

2189. Semper gráculus ássidet gráculo.

Галка всегда сидит рядом с галкой.

Галка заўсёды сядзіць побач з галкай. *Параўн.*: Сарока сароку бачыць здалёку. Жабрак жабраку відзён па кійку. Як алкаголік знаходзіць алкаголіка, дурань распазнае дурня, так асветны радзіцца з асветным. Сябры і сяброўкі — люстра чалавека.

2190. Semper homo bonus tiro est (M).

Порядочный человек всегда простак (*т.е.* его легко провести). Пристойны чалавек заўжды прастак (*г.зн.* яго лёгка ашукаць).

2191. Semper plus méruit ánimus ignotum malum (PS).

Неизвестная беда всегда внушает больше страха.

Невядомая бяда заўсёды ўсяляе больш страху. *Параўн.*: Невядомае палохае, як выпадак, начараванне, начны цёмны лес.

2192. Semper poténtior lex est quae vetat, quam quae permittit (Q).

Всегда сильнее закон запрещающий, чем позволяющий.

Заўсёды мацнейшы закон забараняльны, чым дазваляльны. *Параўн.*: Шмат забараняць — мала атрымаць.

2193. Semper Saturnália ágere.

Всегда праздновать Сатурналии. *Ср.*: Жить как у Христа за пазухой. Кататься как сыр в масле.

NB! *Сатурналии* — *древнеиталийский праздник в честь бога посевов и земледелия Сатурна. Праздник справлялся в течение ряда дней, начиная с 17 декабря, отмечался особым весельем.*

Заўсёды святкаваць Сатурналіі. *Параўн.*: Жыць як у божым вушку. Хто не святкуе Каляду, не мае ў доме ладу.

2194. Semper vocis et siléntii temperamentum tene.

Придерживайся всегда умеренности в речи и молчании. *Ср.*: Умел сказать — умей смолчать.

Прытрымлівайся ўмеранасці ў гутарцы і маўчанні.

2195. Senectus ipsa morbus est.

Старость — сама по себе болезнь. *Ср.*: Старость — не радость, не красивые дни.

Старасць — сама па сабе хвароба. *Параўн.*: Старасць — не радасць, а горб — не карысць. На старасці і ўлетку холадна. Чым старэй, тым дурней. Волас сівее, розум слабее.

2196. Senectus non impedit, quóminus litterarum stúdia teneamus (Cic).

Старость не мешает нам продолжать научные занятия. *Ср.*: Учиться никогда не поздно.

Старасць не перашкаджае нам працягваць навуковыя заняткі. *Параўн.*: Старыя законы не выкінеш, спароджання імі крыўды не забудзеш. Уласны вопыт чалавек прымервае да другіх людзей і заўсёды, як свае уражанні выносіць з другіх людзей і аб'ектаў.

2197. Senectus occasus vitae est.

Старость — закат жизни.

Старасць — скон жыцця. *Параўн.*: Успакайнее, як галава па сівее. Старая дуда лепей іграе.

2198. Senectus quae fundamentis adulescéntiae constituta est (Cic).

Старость крепка благодаря основам, заложенным в молодости. Старасць моцная дзякуючы асновам, закладзеным у маладосці.

Параўн.: Калі маладосць дурасць, то і старасць дзяцінства. Сталых дурнямі заве, а сам змалку дурань.

2199. Senectutem ut adipiscantur, omnes optant, eandem accusant adeptam (Cic).

Все хотят дожить до старости, а доживут, жалуются на нее.

Усе хочунь дажыць да старасці, а дажывуць, скардзяцца на яе.

Параўн.: Малы і стары — адно, адзін не разумее, а другі ўжо не можа ўразумець. Страўнік накарміш, мозг і вочы — не.

2200. Sentit enim vis quisque suam quam possit abuti (Lcr).

Каждый чувствует свои силы, на которые может рассчитывать.

Кожны адчувае свае сілы, на якія можа разлічваць.

2201. Séquitur superbos ultor a tergo Deus.

Вслед за надменным идет мечь Божья. *Ср.*: Спесивый высоко летает, да низко садится. Вздулся пузырь, да и лопнул.

Услед за ганарыстым ідзе помста Божая. *Параўн.*: Ганарыўся пакуль у лужу не зваліўся. Задавака да першага ўдару.

2202. Sera parsimónia in fundo est (Sen).

Поздно быть бережливым, когда все растрчено.

Позна быць ашчадным, калі ўсё растрачана. *Параўн.*: У ашчаднага чым болей грошаў, тым болей сулакою; раскідаху колькі грошай ні дай, усе разляцяцца, усё ён гароціцца.

2203. Seris venit usus ab annis.

Опыт приходит с годами. *Ср.*: Старый пес на ветер не лаёт. Седая бородушка — золотая головушка.

Вопыт прыходзіць з гадамі. *Параўн.*: Дзе старыя кусты, там двор не пусты. Стары гаворыць — гародзіць, ды на праўду выходзіць. Стары са шляху не звяздзе. Вопыт сталасці — уменне не толькі пазбягаць зла, а выбраць наймалае. Гэта не вопыт, калі ён праўдзівіць не пастаянна, а перыядамі.

2204. Sermo datur cunctis, ánimi sapiéntia paucis (Cato).

Дар речи дан всем, душевная мудрость — немногим.

Дар маўлення дадзены ўсім, душэўная мудрасць — нямногім.

Параўн.: Мудры ў гневе яшчэ болей спакойны і маўклівы.

2205. Sero est in periculis consilium quærerere.

Поздно искать совет во время опасности. *Ср.*: Не тогда корову кормить и поить, когда доить.

Позна шукаць парады ў час небяспекі. *Параўн.*: Не тады студню капаць, як трэба смагу праганяць. Апрацоўвай гліну вільготную, беражы цела здаровае. Парада немаральная — ашуканства.

2206. Sero paras stábulum tauros jam fure trahente.

Поздно строить хлев, когда вор тянет волов. *См. тж.* Sero est in periculis consilium quærerere.

Позна будаваць хлеў, калі злодзей цягне валоў. *Параўн.*: Позна турбавацца пра гонар імя, калі ў турму трапіў. Пасля смерці не папракаюць, але і смерць не выбеліць брудныя рукі.

2207. Sero venientibus ossa.

Поздно приходющим (остаются) кости (*т.е.* остатки угощения). *Ср.*: Поздно пришел — кости нашел. Приходит к шапошному разбору.

Позна прышлым (застаюцца) косці (*г.зн.* рэшткі пачастунку). *Параўн.*: Хто позна ходзіць, той сам сабе шкодзіць. Хто позна прыязджае, той косці агрызае. Апошняму госцю лыжка ў качарэжніку. Спазніўся пан да абеду, а вчэра не цяпер.

2208. Serpéntium morsus non petit serpentes (PM).

Змея змей не кусают. *Ср.*: Ворон ворону глаз не клюет.

Гадзюкі гадзюк не кусаюць. *Параўн.*: Гад гада не джаліць. Крумкач крумкачу вока не выдзяўбе. Воўк ваўка нідзе яшчэ не з'еў. Сумленны з сумленным жываецца, злодзей з злодзеям — не.

2209. Servitudo áltera mors est.

Рабство — та же смерть.

Рабства — тая ж смерць. *Параўн.*: Журбою і пакараю поле не ўзарэш. Хто не ведае, што ён раб і папіхіч — горшы за раба і папіхіча.

2210. Sérvitus est postremum malorum ómnium (Cic).

Рабство — тягчайшее из всех несчастий.

Рабства — найцяжэйшае з усіх няшчасцяў.

2211. Servus servo praestat, dóminus dómino (Arist).

Раб предпочитает раба, господин — господина.

Раб аддае перавагу рабу, пан — пану.

2212. Si amicus meus es, tui amici mei sunt.

Если ты — мой друг, то и твои друзья — мои друзья.

Калі ты — мой сябра, то і твае сябры — мае сябры. *Параўн.*: Сябра памажы сябру і сябру сябра, — да трох разоў.

2213. Sibi bene facit, qui bene facit amico.

Себе делает добро, кто делает его другу.

Сабе робіць дабро, хто робіць яго сябру. *Параўн.*: Найлепшае дабро — зробленае не проста для другога, а для разумнага і няшчаснага не па сваёй волі. Не прывыкай выконваць працу сябра, выпраўляць яго хібы — сабе гора нажывеш і сябра страціш.

2214. Sibi imperare máximum impérium est.

Наивысшая власть — власть над собой.

Найвышэйшая ўлада — улада над сабой.

2215. Sibi parat malum, qui álteri parat (Arist).

Кто готовит несчастье другому, готовит его себе. *Ср.*: Не рой яму другому — сам в нее попадешь.

Хто рыхтуе няшчасце другому, рыхтуе яго сабе. *Параўн.*: Хто на другога яму капае, сам у яе ўпадае. Не рабі каму бяды, бо сам яе сустрэнеш. Не бі чужога цела — будзе сваё цэла. Зламыснасьць не сонца, а сушыць любога. Даў капейку маці — даў яе маці, пакрыўдзіў яе дзіця — пакрыўдзіў сябе, маці, дзіця.

2216. Sic itur ad astra (V).

Так ідуць к звездам.

Так ідуць да зорак. *Параўн.*: Дарога да зорак каля месяца і метэарытаў. Сцяжынкi ўверх няма лёгкай.

2217. Si confidentiam ádhibes, cónfide ómnia (Caec).

Доверился кому, так доверяй во всем. (Пер. М.Гаспарова)

Даверыўся каму, дык давярайся ва ўсім. *Параўн.*: Часцей ад усіх плачуць даверлівыя. Давяраўся прыяцелю ва ўсім — вырасціў адмысловага ворага. Часцей ад усіх плачуць даверлівыя.

2218. Sic transit glória mundi.

Так проходит мирская (земная) слава.

NB! *Выражение употребляют, когда хотят подчеркнуть эфемерность людской славы.*

Так мінае людская (зямная) слава.

2219. Si cuculum dóceas, non ejus cántica mutas.

Как бы ты ни учил кукушку, пение ее не изменишь. *Ср.*: Гони природу в дверь, она влетит в окно. Что природа дала, мылом не отмоешь.

Як бы ты ні вучыў зязюлю, спевы яе не зменіш. *Параўн.*: Варона колькі ні мыецца, усё адно чорная. Чорнае белым не стане. Не лячы алкаголіка і не перавыхоўвай басцянку.

2220. Si cum hac exceptione detur sapiéntia, ut illam inclusam téneam nec enúntiem, rejíciam (Sen).

Если бы природа дарила мудрость с обязательным условием ни с кем ею не делиться, я бы от нее отказался.

Калі б прырода дарыла мудрасць з абавязковай умовай ні з кім ёю не дзяліцца, я б ад яе адмовіўся.

2221. Sicuti enim est aliquando misericórdia púniens, ita est crudélitas parcens (Aug).

Как есть наказывающее милосердие, так бывает щадящая жестокость.

Як ёсць пакаральная міласэрнасць, так бывае злітоўная жорсткасць. *Параўн.*: Няма добрай пастаяннай волі, няўлоўнага хітрулі, непакаранага злодзея.

2222. Sic volo, sic júbéo, sit pro ratione voluntas mea!

Так я хочу, так я велю, вместо довода пусть будет воля моя!

Так я хачу, так я загадваю, замест доваду няхай будзе воля мая! *Параўн.*: Каб гаварыць “я”, заслужыць трэба.

2223. Sidera terra ut distant, sic útile recto.

От пользы до справедливости так же далеко, как от земли до звезд. = Ад карысці да справядлівасці гэтак жа далёка, як ад зямлі да зор. *Параўн.*: Няма разумнай асновы верыць у справядлівасць бескарыснасці.

2224. Si duo faciunt idem, non est idem.

Если двое делают одно и то же, это не одно и то же.

Калі двое робяць адно і тое ж, гэта не адно і тое ж. *Параўн.*: Адзін справу робіць — памыляецца двойчы, двое тую справу робяць — памыляюцца чатырохкроць.

2225. Sigillatim mortales, cunctim perpétui (Ap).

Каждый человек в отдельности смертен, человечество в целом бессмертно.

Кожны чалавек паасобку смяротны, чалавецтва ў цэлым не-смяротнае. *Параўн.*: Чалавецтва не ведае, але яно таксама старэе.

2226. Si gravis brevis, si longus levis.

Если (горе) мучительно — непродолжительно, если продолжительно — немучительно. **NB!** *Положение Эпикура, беспочвенность которого доказывает Цицерон.*

Калі (гора) пакутлівае — непрацяглае, калі працяглае — непакутлівае. *Параўн.*: Гора няма, ёсць навучанне.

2227. Si insanorum visis fides non est habenda, cur credatur somniéntium visis, quae multo étiam perturbatiora sunt, non intéllego (Cic).

Не понимаю, почему, не веря видениям безумных, мы должны верить видениям спящих, гораздо более смутным.

Не разумею, калі не верым бачанням вар'ягаў, мы павінны верыць бачанням заснулых, значна больш цьмяным.

2228. Si juvatur, natura laudatur, si non juvatur, médicus accusatur.

Если помогло, природа восхваляется, если нет — врач обвиняется. = Калі дапамагло, прырода ўсхваляецца, калі не — доктар абвінавачваецца. *Параўн.*: Мала дактароў, якія ведаюць прыроду і прыроднае.

2229. Silendo nemo peccat.

Молчанием никто не грешит. *Ср.*: Слово — серебро, молчание — золото.

Маўчаннем ніхто не грэшыць. *Параўн.*: Як бяздум'е не можа ніколі маўчаць, так мудрасць не можа ўвесць час вучыць, быць узорнай. Маўклівыя немудрыя. Маўчун разумны пакуль загаворыць.

2230. Siléntium videtur confessio (Sen).

Молчание равносильно признанию. *Ср.*: Молчание — знак огласия.

Маўчанне раўназначнае прызнанню.

2231. Si malo cáreat, continuone frúitur summo bono? (Cic).

Если не страдает, значит ли это, что он наслаждается благом?
Калі не пакутуе, ці азначае гэта, што ён насалодзіцца шчасцем?

2232. Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax (Q).

Если война — причина зол, то мир будет их исцелением.

Калі вайна — прычына зла, то мір будзе яго вылячэннем.

Параўн.: Жыццё — канікулы, вайна — жудасны сон для ўсіх, яро
для асобы.

2233. Simiarum pulcherrima deformis est.

Даже прекраснейшая из обезьян безобразна (*m.e.* красота —
понятие относительное).

Нават найпрыгажэйшая з малпаў пачварная (*г.зн.* прыгажосць
— паняцце адноснае).

2234. Simia simia est, etiam si aurea gestet insignia.

Обезьяна остается обезьяной и в золотых знаках отличия.

Малпа застаецца малпай і ў залатых знаках адрознення.

Параўн.: Як ні хвалі васцёну, дзявочніцай не стане, прыстойнай маці
не будзе. Кіраўнічка не нарадзіла другое дзіця — абняшчасцілася
яшчэ болей.

2235. Similia similibus curantur.

Подобное излечивается подобным. *Ср.:* Клин клином вышиба-
ют. **NB!** *Принцип гомеопатии, основанный на лечении заболевания средствами, которые способны вызвать такое же заболевание у здорового человека.*

Падобнае вылечваецца падобным. *Параўн.:* Клін кліна паганяе
(выбівае). Што зашкодзіла, няхай тое і паможа. Заразу заразаю вы-
ганяюць. Аб камень вытупіш, аб камень і наострыш. Падобная лялька
на жанчыну, а не абнімаюць.

2236. Similia similibus destruuntur.

Подобное разрушается подобным.

Падобнае разбураецца падобным.

2237. Similis simili gaudet.

Подобный радуется издалека. *Ср.:* Рыбак рыбака видит изда-
лека.

Падобны радуецца падобнаму. *Параўн.:* Сарока сароку бачыць
здалёку. Жабрак жабраку відзён па кійку. Разумны радуецца ра-
зумнаму, злодзей і хворы — нікому.

2238. Similitudo morum amicitiam creat.

Сходство характеров создает дружбу.

Сходнасць характараў стварае дружбу.

2239. Simplex sigillum veri.

Простота — признак истины.

Прастата — прыкмета ісціны.

2240. Simul ac quis misérius est, memória intériit.

Как только кто становится бедным, о нём никто не вспоминает.

Як толькі хто становіцца бедным, пра яго ніхто не ўзгадвае.

Параўн.: Дзіравага мяшка не напхаеш, папрашаю не нашкадуешся. Не з-за таго згалеў, што соладка еў, а што не працаваў.

2241. Simul flare sorbereque haud factu fácie est (Pl).

Сразу дуть и глотать нелегко. *Ср.*: За двумя зайцами погонишься — ни одного не поймаешь.

Адразу дзьмуць і каўтаць нялёгка. *Параўн.*: Хто два зайцы гоніць, ніводнага не здагоніць. За сем работ бярэцца, ні адна не ўдаецца. Бомж не стане працавітым, злодзеяў — суддзём.

2242. Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit (H).

В грязный сосуд что ни влей, непременно прокиснет.

У брудны посуд што ні налі, абавязкова скісне. *Параўн.*: Пародзістая рыба ў чыстай вадзе, добрыя ўчынкi ў прыстойнага чалавека.

2243. Sine amicis vita tristis esset.

Жизнь без друзей была бы грустной.

Жыццё без сяброў было б самотным. *Параўн.*: Як не змяшаеш ваду з алеем, так не пражывеш без сяброў. Адзінокі чалавек толькі ў раі і пекле. Адзін ключ да двух дзвераў не падыходзіць

2244. Sine amicitia vita nulla est.

Без дружбы нет жизни.

Без дружбы няма жыцця. *Параўн.*: Голас адзінокага ніхто не чуе. Сяброўства, як каханне, заўжды турботнае.

2245. Sine Cérere et Libero (Baccho) friget Venus (Ter).

Без Цереры и Либера (Вакха) остывает Венера. *Ср.*: Без хлеба и вина любовь холодна. Где голодно, там и сердцу холодно.

NB! Латинская пословица, встречающаяся в комедии Теренция “Евнух”. Церера — римская Богиня плодородия. Либер (Вакх) — Бог виноделия. Венера — Богиня любви.

Без Цэрэры і Лібера астывае Венера. *Параўн.*: Гарэлка і жанчыны так зганьбілі сябе, што сорам годнаму хваліцца імі. Як не спыніць дождж, прыходж вясны, так не ўтрымаць жанчыну, якая рвецца да мужчыны. Адзінокага бусла нават вароны задзяўбуць. Самая страшная адзінота жанчыне.

2246. Sine magistris vitia discuntur.

Порокам учатся без наставников.

Заганам вучацца без настаўнікаў. *Параўн.*: Маладое — зеляное, пагуляць захацелае.

2247. Singula de nobis anni praedantur euntes:

Eripúere jocos, vénerem, convívia, ludum (H).

Годы бегут, и у нас одно за другим похищают:

Отняли шутки, румянец, пирушки, любви шаловливость.

(Пер. Н.Гинцбурга)

Гады бягуць, і ў нас адно за другім выкрадаюць:

Адцялі жарты, румянец, гулянкi, каханнiя гуллiвасць. *Параўн.*: Гады нашы — птушкi незваротныя. Галковыя можа не былі, а малады былі. Неабходнасці падпарадкуюцца не толькi гады, а і формы, матэрыя, рух.

2248. Si non possis, quod velis, velis id, quod possis.

Если ты не можешь, что хочешь, желай, что можешь. *Ср.*: По одежке протягивают ножки.

Калі ты не можаш, што хочаш, жадай, што можаш. *Параўн.*: Не стрэсвай яблык, паспее — сам упадзе. Малады душою не заўжды малады целама.

2249. Sint ut sunt, aut non sint!

Пусть будет как есть или пусть совсем не будет!

NB! *Так магiстр иезуитов Лоренца Рычи (1703 — 1775 гг.) ответил на предложение папы Климента XIV (1773 г.), когда последний предлагал некоторые реформы внутри ордена.*

Няхай будзе як ёсць або няхай зусім не будзе!

2250. Si paeta, est Veneris símilis (O).

Если она косоглаза, то подобна на Венеру. *Ср.*: Любовь зла — полюбишь и козла.

NB! *Овидий в поэме “Наука любви” дает советы юношам не замечать недостатков любимой, и даже видеть в них привлекательное. Так, если девушка косоглазая, то можно сравнить ее с Венерой Косоглазой (это прозвище Венера получила из-за своего хитрого взгляда, когда она как будто моргала одним глазом).*

Калі яна касавокая, то падобная на Венеру. *Параўн.*: Закаханы не бачыць недахопаў выбранніцы, як мы не заўважаем плямаў на грашовым знаку.

2251. Si pónitet, haud nocet error.

Если есть раскаяние, ошибка не вредит.

Калі ёсць раскаянне, памылка не шкодзіць. *Параўн.*: Без памылак не пражывеш, без старых не навучышся.

2252. Si res lassa labat, ítidem amici collabascunt (Pl).

Когда состояние пришло в упадок, тогда и друзья начинают разбегаться.

Калі маёмасць прыйшла ў заняпад, тады і сябры пачынаюць разбягацца. *Параўн.*: Маёмасць авалодала чалавекам —

2253. Si sapis, sis apís.

Если ты мудр, будь пчелой (*т.е.* будь трудолюбивым, как пчела). = Калі ты мудры, будзь пчалай (*г.зн.* будзь працавітым, як пчала). *Параўн.*: Калі зашмат меду — гарчыць, з мудрасцю і каханнем тое ж.

2254. Qui quis amat piscem, debet sua crura madere.

Если кто любит рыбу, вынужден замочить ноги.

Калі хто любіць рыбу, вымушаны намачыць ногі.

2255. Si solos eos miseros esse diceres, quibus morientum esset, néminem eorum, qui viverent, exciperes (Cic).

Если бы ты назвал несчастными только кому суждено умереть, ты не пропустил бы никого из живущих.

Калі б ты назваў няшчаснымі толькі каму суджана памерці, ты не прапусціў бы нікога з жывучых.

2256. Si tacuisses, philosophus mansisses.

Если бы ты промолчал, остался бы мудрым. *Ср.:* Вовремя промолчать — все равно что мудрое слово сказать.

Калі б ты прамаўчаў, застаўся б мудрым.

2257. Sit tibi consultum: mulierum spérnere vultum.

Вот тебе добрый совет: презирай женскую красоту. *Ср.:* Красоту уносят годы, доброту не унесут. С лица воду не пить, умела бы пироги печь.

Вось табе добрая парада: ненавідзь жаночую прыгажосць. *Параўн.:* Выбіраюць не на йгрышчы, а на ржышчы. Не выбірай дзеўку ў карагодзе, а шукай у агародзе.

2258. Sit tibi terra levis (S.T.T.L.).

Пусть тебе земля будет легка. **NB!** *Эти слова являлись обычной формулой латинских эпитафий.*

Няхай зямля табе будзе лёгкая. *Параўн.:* Шкада, што многія жывыя і здаровыя нападзьжывуць, нападзьпаміраюць.

2259. Si ventri bene, si láteri est pedibusque tuis, nil Divítiae póterunt regales áddere majus (H).

Если у тебя все в порядке с желудком, грудью, ногами, никакие царские сокровища не смогут ничего прибавить.

Калі ў цябе ўсё ў парадку са страўнікам, грудзямі, нагамі, ніякія царскія скарбы не змогуць нічога прыбавіць. *Параўн.:* Здароўе маем — не заўважаем, растрацім — плачам.

2260. Si vera narrare, non opus sit téstibus.

Если говорить правду, свидетели не нужны.

Калі гаварыць праўду, сведкі непатрэбны. *Параўн.:* Няхай прападуць усе законы, абы людзі папраўдзе жылі. З праўдамі і сведкамі не жартуюць. Грошы часта праўду заціраюць.

2261. Si vis amari, ama (Sen).

Если хочешь быть любимым, люби (сам).

Калі хочаш быць каханым, кахай (сам). *Параўн.:* Бяда, калі жанчына любіць жыццё і яго ўпехі болей, чым яго сэнс, — губіць сваіх нашчадкаў.

2262. Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi (H).

Хочешь, чтобы я плакал, ты должен прежде всего сам испытывать боль. **NB!** *Выражение употребляется об искренности чувств поэта.*

Хочаш, каб я плакаў, ты павінны перш за ўсё сам адчуваць боль. *Параўн.*: Слёзы лечаць самога і чужога

2263. Si vis núbere, nube pari.

Желашь замуж, выходи за ровню.

Хочаш замуж, выходзь за роўню. *Параўн.*: Не сышліся звычай, не будзе сям'і. За сына п'яніцы дачку не аддаюць.

2264. Si vis pacem, para bellum.

Хочеш мира, готовься к войне.

Хочаш міру, рыхтуйся да вайны.

2265. Si vis pacem, para justítiam.

Хочеш мира, устанавлявай справядлівасць.

NB! *Надпись на Дворце мира в Гааге.*

Хочаш міру, устанаўлівай справядлівасць. *Параўн.*: У сэрцы любога болей справядлівасці, чым у руках дабрадзеянасці.

2266. Si vivis Romae, Romano vivito more.

Если живешь в Риме, живи по римским обычаям. *Ср.*: В чужой монастырь со своим уставом не ходят.

Калі жывеш у Рыме, жыві па рымскіх звычаях. *Параўн.*: У чужую парафію са сваім звычаем не прыходзь. У чужой бажніцы свечкі не папраўляй. Са сваёю цаною на кірмаш не едуць. Чужына не грэе, як не цешыць малітва на другой мове.

2267. Solae faciunt virtutes beatum.

Только добродетели делают человека счастливым.

Толькі дабрачыннасць робіць чалавека шчаслівым. *Параўн.*: Шчасце (супакой і хвала) немажліва без дабра для другіх. Кожны хоча дабрачыннічаць, яшчэ болей — каб пра гэта ведалі годныя. Дачка яшчэ не закончаная дурніца, калі маці за яе моліцца.

2268. Solamen miseris socios habuisse malorum.

Утешение для несчастных — иметь товарищей по несчастью.

NB! *Басня древнегреческого баснописца Эзопа (VI в. до н.э.) заканчивается такой моралью: "Те, что горюют, находят утешение в том, что другим приходится еще хуже".*

Суцяшэнне для няшчасных — мець паплечнікаў па няшчасцю. *Параўн.*: Гарэтны шукае шчаслівых, як сабака гаспадара. Шчасця без долі няма, грошаў — без сяброў. Бойся таго, у каго няма шчасця зранку — не будзе і да астанку.

2269. Sol lucet omnibus (Pt).

Солнце светит для всех.

Сонца свеціць для ўсіх. *Параўн.*: Сонца грэе і вучыць мацней за бяду. Сонца не бяда, людзей не топча.

2270. Solus cum sola, in loco remoto, non cogitabuntur orare "Pater noster".

О мужчине и женщине в уединенном месте никто не подумает, что они читают "Отче наш".

Пра мужчыну і жанчыну ў зацішным месцы ніхто не падумае, што яны чытаюць “Ойча наш”. *Параўн.*: Першая ступень яднання яго і яе — секс, дзеці, другая — здабыванне грошаў, трэцяя — духоўнасць.

2271. Spécie formosa, mente odiosa.

С виду прекрасна, душой неприятна. *Ср.*: С виду малина, раскусишь — мякина. = З выгляду прыгажуня, душой непрямая. *Параўн.*: Яна для закаханага як люстра — бачыць адно знешняе. У жаночага хваста няма паста.

2272. Sperandum est vivis, non est spes sepultis.

Надеяцца могуць жывыя, для мёртвых нет надзеі.

Спадзявацца могуць жывыя, для мёртвых няма надзеі. *Параўн.*: Кожны павінен ведаць: тагасны свет у мільёны разоў большы, лепшы, справядлівы; ён не забывае добрых і нядобрых думак і спраў на гэтым свеце. Што лона жанчыны перад Зямлёй, тое Зямля перад Тагасвеццем.

2273. Sperate deos mémoires fandi atque nefandi.

Помните: Боги не забываюць ні добрых дел, ні беззаконій.

Памятайце: Багі не забываюць ні добрых спраў, ні беззаконнасцяў. *Параўн.*: Тваё дабро для абодвух светаў — сумленна рабіць сваю справу, вучыць, папярэджваць.

2274. Sperat infestis, méuit secundis álteram sortem bene praepratum pectus (H).

Хорошо подготовленный человек сохраняет надежду в несчастьи и боится перемены судьбы в счастливое время.

Добра падрыхтаваны чалавек захоўвае надзею ў няшчасці і баіцца змен лёсу ў шчаслівы час.

2275. Spes est mísera dulcíssima.

Надежда — самое сладкое несчастье.

Надзея — самае салодкае няшчасце. *Параўн.*: Без сну і надзеі ніхто не абыдзеца. На меншае спадзяваўся — менш расчараваўся. Шмат упачатку, але мала ўканцы.

2276. Spes fore cras semper ait mélius (Tib).

Надежда всегда твердит, что в будущем будет лучше.

Надзея заўсёды сцвярджае, што ў будучым будзе лепш. *Параўн.*: Сонца надзеі перад любымі вокнамі ўсходзіць, не ў кожнай хаце яе ўтрымаюць.

2277. Spes mélior plebis semel “accipe”, quam bis “habebis”.

Людям больше по душе раз “бери”, чем два раза “будешь иметь”. *Ср.*: Лучшее голубь в тарелке, чем глухарь на току. Лучшее воробей в руке, чем петух на кровле.

Людзям больш да душы раз “бяры”, чым два разы “будзеш мець”. *Параўн.*: Лепш верабей у руцэ, чым голуб на страсе. Лепей варона злоўленая, чым сокал у небе.

2278. *Spes sibi quisque.*

Каждый сам себе надежда. *Ср.:* На Бога надейся, а сам не плошай. = Кожны сам сабе надзея. *Параўн.:* Божа памажы, але і сам не ляжы. На Бога спадзявайся, але і сам старайся. Працуй, ня-божа, то і Бог паможа. Надзея не чаравікі, а бляск на чаравіках. Чым большы ты, тым большы надзеі — на цябе і ў самага.

2279. *Spes sola hóminem in misériis solatur.*

Надежда — единственное утешение людей в несчастье.

Надзея — адзінае суцяшэнне людзей у няшчасці. *Параўн.:* Ні валадар, ні жабрак не абыходзяцца без аднаго — надзеі. Якая б ні была надзея, яна не заменіць учынкаў.

2280. *Stagnum litus edit, torrens properando recedit.*

Тихая вода берега подмывает, бурный поток, пронесясь, отступает. *Ср.:* Не бойся того, кто песни поет, а бойся кто дремлет.

Ціхая вада берагі падмывае, бурлівы паток праносіцца і адступае. *Параўн.:* Хто ціха ходзіць, той густа месіць. Ціхая свіння глыбока рые. Ціхая вада берагі рве.

2281. *Stat sua cuique dies (V).*

Каждому назначен свой день. *Ср.:* Всеу свое время.

Кожнаму прызначаны свой дзень. *Параўн.:* На ўсё свой час. Без пары няма і травы. Дзяры лыка пакуль дзярэцца, бо прысохне — не ўдзярэш. Сей у пару, збярэш хлеба гару. Самы маленькі і глухі пры жаданні сам можа ўведаць свой час.

2282. *Stilus est dicendi ópifex (Cic).*

Письмо развивает искусство владения словом.

Пісьмо развівае майстэрства валодання словам. *Параўн.:* Пішы — не спяшы. Напісанае не заўжды застаенеца.

2283. *Stípite momenta nulla sunt fune retenta.*

Время не привязано к стволу дерева канатом. *Ср.:* Время не ждет. = Час не прывязаны да ствала дрэва канатам. *Параўн.:* Сусветная вось праходзіць праз дрэва, не кожная істота, як ліст, ведае пра гэта. Час паўгараецца не два, пяць, восем разоў — бясконца.

2284. *Stulti qui crescunt, stulti sunt, quando senescunt.*

Дурак в зрелом возрасте, будет им в старости. *Ср.:* Пьяный проспится, глупый — никогда.

Дурань у сталым узросце, будзе ім і ў старасці. *Параўн.:* Да 20 няма здароўя — не будзе, да 30 няма розуму — не будзе, да 40 няма пасады — не будзе, да 50 няма грошаў — не будзе. Сталы без розуму — ліхтар без агню, царква без свечкі. Розум не ў вопратцы і не ў барадзе, тым болей не ў лысіне.

2285. *Stultítia est venatum dúcere invitás canes.*

Неразумно вести собак на охоту силой. *Ср.:* Силою не многого добьешься.

Неразумна весці сабак на паляванні сілай.

2286. Stultitia, et si adepta est quod concupivit, nunquam se tamen satis consecutam putat (Cic).

Глупость, даже достигнув желанного, никогда не бывает удовлетворена.

Дурнога, нават дасягнуўшы жаданага, ніколі не бывае задаволена. *Параўн.*: “Мала” губіць людзей болей, чым вайна.

2287. Stultitia pacatum et quietum habet nihil.

Глупость не знает ни мира, ни покоя. *Ср.*: За дурной головою ногам нет покоя.

Дурнога не ведае ні міру, ні супакою. *Параўн.*: Бязмозглы, убогі і няшчасны — браты. Разумны саступіць дарогу вар’яту. З мудрым страчаюцца, тупога абыходзяць.

2288. Stultorum infinitus est numerus.

Число глупцов бесконечно.

Колькасць дурняў бясконца. *Параўн.*: Аднаго акадэміка не замяніць тысяча інжынераў, аднаго інжынера — тысяча невукаў. Будзе розум — будзе рубель, не будзе розуму — не будзе і капейкі.

2289. Stultorum plena sunt omnia.

Дураков везде полно.

Дурняў усюды мноства.

2290. Stultus est, qui cupida cupiens cupienter cupit.

Глуп, кто страстно желает осуществить все желания.

Дурны, хто моцна хоча ажыццявіць усе жаданні.

2291. Stultus nihil celat, quod habet sub corde revelat.

Глупый ничего не скрывает, что в душе имеет — открывает. *Ср.*: Что у дурака на уме, то и на языке.

Дурны нічога не ўтойвае, што ў душы мае — адчыняе. *Параўн.*: Мудры маўчыць — вучыць, дзесяць дурняў гавораць — галаву тлумяць.

2292. Stultus stulta loquitur.

У глупца речь глупая. *Ср.*: Знать птицу по перьям, а человека по речам. Видна птица по полету. У дурака и речь дурацкая.

У дурня мова дурная. *Параўн.*: У дурнога пеўня дурная песня. З дурнога куста ягады пустыя. Які музыка, такое гранне. Тона дыму не замяніць адно палена, сто слоў балбатугна — адну парадку мудрага. Бяда, калі разумная галава трапілася дурню.

2293. Sua cuique parti aetatis tempestivitas est data (Cic).

Каждому возрасту присущи свои особенности.

Кожнаму ўзросту ўласцівы свае асаблівасці. *Параўн.*: Розуму не ўсім дадзена пароўну, у людзей ён як вада — уліваецца і пераліваецца; няшчасце большасці з так званых людзей, што к старасці ў іх гэтага эфіру (розуму) не болей, чым у іхніх сабак, катой, кароў.

2294. Sua cuique patria jucundissima est.

Каждому своя родина самая лучшая. *Ср.*: Всякая птица свое гнездо любит.

Кожнаму своя радзіма самая лепшая. *Параўн.*: Дзе хвоя ні стаіць, а ўсё свайму бору шуміць. Жаба квокча, сваё балота хваліць. Залатая клетка для птушкі — няволя, заграўніца для чалавека — чужаніца.

2295. Sua cuique sponsa videtur pulcherrima.

Свая жена для каждого самая красивая.

Свая жонка для кожнага самая прыгожая. *Параўн.*: Не прыгожая прыгожа, а каханая прыгожа. Не тое хораша, што хораша, але тое, што каму даспадобы. Забралі ў нямога жонку — загаварыў. Калі жонка другая душа мужыка, абое даўгажыхары.

2296. Sua cuique exorsa laborem fortunamque ferent (V).

Начинания принесут одному трудную жизнь, другому счастье.

Пачынанні прынясуць аднаму цяжкае жыццё, другому шчасце.

Параўн.: Разумны і ў няшчасці шчаслівым бывае. Радасць як у куркі, што куранят водзіць.

2297. Sua cuique sunt vitia.

У каждого свои недостатки.

У кожнага свае недахопы. *Параўн.*: Ад недастатку не прадаць хатку. Няма грошаў — няма страгаў.

2298. Suadelaе multae fabricabunt atria stulte.

Чем больше советов, тем хуже дом.

Чым больш парадаў, тым горшая хата. *Параўн.*: Дзе нянек многа, там дзіця бязнога. Дзе кухараў шэсць, там няма чаго есць. Дзе багата гаспадыняў, там хата нямецкая. Ад белай каровы нарадзілася пярэстая, ад асобнай парады дрэнныя вынікі. Асперагайся тае, у якой яшчэ дзіця не нарадзілася, а яна ўжо кумоў прызначыла.

2299. Suae quisque fortunae est faber.

Каждый — кузнец собственной судьбы.

Кожны — каваль уласнага лёсу. *Параўн.*: Сонца адно, зорак шмат, людзей шмат, лёс у іх розны. Калі ты ўмееш асперагаць сябе, асперажэш і другіх.

2300. Sua quisque pericula nescit.

Никто не знает своих опасностей. *Ср.*: Не знаешь, где найдешь, где потеряешь. Кабы знал, где упасть, соломки подостлал.

Ніхто не ведае сваіх небяспек. *Параўн.*: Каб ведаў, дзе павалішся, абышоў бы. Карова нервуецца па дарозе на бойню, абдолены чалавек сам лезе ў няшчасце.

2301. Sua túnica própior pállio.

Свая туника ближе плаща. *Ср.*: Свая рубашка ближе к телу.

Свая туніка бліжэй, чым плашч. *Параўн.*: Кожны млын на сваё кола ваду цягне. Кожнаму своя болька баліць. Нягоды маленькія не пераходзяць у вялікія, калі чалавек разумее, што ягоную долю і каваль не выкуе.

2302. Suavis laborum est praeteritorum memória.

Приятна память о былых невзгодах.

Прыемная памяць пра былыя нягоды.

2303. Sublata lucerna nihil interest inter mulieres.

Если погасить фонарь, между женщинами нет никакой разницы. *Ср.:* Ночью все кошки серы.

Калі пагушыць ліхтар, паміж жанчынамі няма ніякай розніцы.

Параўн.: Натурная існасьць красуні і гарбулі аднолькавая, як агонь у печы, кветкі на полі, вада за бартом лодкі. З жонкаю дрэнна, без яе яшчэ горш. Самая першая жонка была мілей любой цяперашняй красуні і дабрачкі, бойся не яе — іх. Не пагушыла клятвы — вер, пагушыла — найхутчэй аддаляйся.

2304. Sub nive quod tégitur, dum nix perit, invenietur.

Когда снег тает, под ним все обнаруживается. *Ср.:* Нет ничего тайного, что не стало бы явным.

Калі растае снег, пад ім усё выяўляецца. *Параўн.:* Да пары штука ўдаецца. Да пары збан ваду носіць. Колькі б воўк ні валок, павалакуць і ваўка. І злодзей да пары крадзе.

2305. Subtexta malis bona sunt (Man).

Добро и зло связаны друг с другом.

Дабро і зло звязаныя адно з адным. *Параўн.:* Для кожнага добры — для сям'і нядобры. Злы гаруе ад зайздрасці, добры — ад радасці. Няма таго, хто аддзеліць дабро ад зла.

2306. Succurrendum semper parti máxime laboranti est.

Всегда поддерживать сторону, находящуюся в более тяжелом положении.

Заўсёды падтрымліваць тых, хто ў болей цяжкім становішчы.

Параўн.: Памагай слабаму двойчы, не навучыўся — далей бескарысна.

2307. Sudandum est pro commúnibus cómmodis (Cic).

Необходимо упорно работать для общего блага.

Неабходна ўпарта працаваць для агульнай карысці.

2308. Sufficit ad id natura, quod poscit (Sen).

Природа дает достаточно, чтобы удовлетворить естественные потребности.

Прырода дае дастаткова, каб задаволіць натуральныя патрэбы.

Параўн.: Хто кіруе парадкам Прыроды, чалавек не ведаў і не ведае, усё аддадзена ва ўладанне Бога-стваральніка (Найдобрага, Усебачнага, Наймагутнага).

2309. Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus (Nep).

Судьбу людям создают их собственные нравы.

Лёс людзям ствараюць іх уласныя характары. *Параўн.:* Характар павялічвае ці змяншае высілкі лёсу. Паводзіны можна змяніць, слёзы ад паводзінаў — не.

**2310. Súmite matériam vestris, qui scribitis,
acquam víribus (H).**

Пишущие, выбирайте себе предмет по силам.

Писары, ви́бирайте сабе прадмет па сілах. *Параўн.*: Пабудаваць сюжэт цяжка, без яго — яшчэ цяжэй. Пісьменнікам было б лёгка ствараць, каб яны ведалі залатое правіла зямнога існавання: як чалавек не здатны змяніць сваю генную прыроду, так не здатны змяніць уласныя звычкі (толькі пашліфаваць пры спрыяльным збегу абставінаў і року)

2311. Summae opes — inópia cupiditatum (Sen).

Высшее богатство — отсутствие жадности.

Найбольшае багацце — адсутнасць скавпанасці. *Параўн.*: Хадзіць не стомішся, грошы зарабляць стомішся. Манеты круглыя, дзень і ноч коцяцца. Эканомны ў вачах алкаша, гультая і рабацягі заўсёды скнара.

2312. Summa sedes non capit duos.

На высоком кресле не сидят двое. *Ср.*: Два медведя в одной берлоге не живут. Два kota в одном мешке не улезатся.

На высокім крэсле не сядзяць двое. *Параўн.*: У рот дзве лыжкі не бяруць, уладаю і жонкаю не дзеляцца.

2313. Summi labores magna compensatur glória.

Неутомимые труды вознаграждаются великой славой.

Нестамляльная праца ўзнагароджваецца вялікай славай.

2314. Summum ad gradum cum claritatis véneris,

Consistes aegra, nictu citius décidas.

К высотам славы долог восхожденья путь,

Неверен верх, и спуск с него стремителен. (Пер. М.Гаспарова)

Да вышшняў славы доўгі ўзыходжаньня шлях,

Няпэўны верх, і спуск з яго імклівы.

2315. Summum crede nefas ánimam praeferre pudori

Et propter vitam vivendi pérdere causas (J).

Высшим грехом почитай предпочесть сохранение жизни чести
И тем потерять ради жизни весь жизненный корень.

(Пер. Д.Недовича и Ф.Петровского)

Найвышэйшым грахам палічы даць перавагу захаванню жыцця перад гонарам

І тым страціць дзеля жыцця ўвесь жыццёвы карань.

2316. Summum malum est dolor (Cic).

Величайшее зло — страдание.

Найвелізарнае зло — пакуты. *Параўн.*: Лепш галодны, але свабодны. З пакутамі, як з воляю: з імі цяжка, без іх яшчэ цяжэй.

2317. Summum nec métuas diem, nec optes (Mart).

Не бойся последнего дня, но и не призывай его.

Не бойся апошняга дня, але і не кліч яго.

2318. Summuntur a conversantibus mores (Sen).

С кем поведешься, от того наберешься.

З кім павядзешся, ад таго набярэшся. *Параўн.*: З кім спазнаешся, такім станешся. За пчолкаю — у мёд, за жукам — у гной. Ліхая хеўра на ліха выведзе. З лядашчым спазнаўся — з розуму спаўся. Забыць ворагаў, слухацца толькі разумных пасябручкаў — не дасягнуць пятай часткі запланаванага.

2319. Sunt certi denique fines (H).

Существуют, наконец, известные границы. = Існуюць, нарэшце, вядомыя межы. *Параўн.*: Не выходзіць за свае межы — жыць спакойна. За чужым плотам яблыкі смачнейшыя.

2320. Sunt delicta tamen quibus ignovisse velimus (H).

Есть такие ошибки, которые мы извиняем.

Ёсць такія памылкі, якія мы выбачаем. *Параўн.*: Неўку даруюць пяць памылак, асветнаму — толькі адну. Спатыкацца цяжка нагамі, яшчэ горш — языком.

2321. Sunt quidam homines non re, sed nomine (Cic).

Некоторые люди не по существу, а только по названию.

Некаторыя людзі не па сутнасці, а толькі па назве. *Параўн.*: Бяда для грамадства, калі не чалавек кіруе, а гарэлка чалавекам. Болей усіх наракае на ўсіх гультай і бязвольнік.

2322. Suo quisque metu pericula metitur.

Каждый мерит страх своим страхом.

Кожны мерае страх сваім страхам.

2323. Superanda omnis fortuna ferendo est (V).

Любые невзгоды следует превозмогать терпением.

Любыя няшчасці трэба перамагаць цярпліваасцю.

2324. Superflua non nocent.

Излишнее не вредит. *Ср.*: Кашу маслом не испортишь. Лишняя деньга не продерет кармана.

Залішняе не шкодзіць. *Параўн.*: Патравы любяць прыправы. Салам (маслам) кашы не змарнуеш (не сапсуеш). Калі ёсць сала, то і грыб патрава. Поспех дае грошы, грошы — усёдавол і бяду.

2325. Super omnia veritas.

Правда превыше всего. = Праўда найвышэй за ўсё. *Параўн.*:

Маленькая праўда самыя вялікія няпраўды перамагае. Хто любіць свет — любіць людзей і праўду.

2326. Supra nos fortuna negotia curat (Pl).

Минуть нас, судьба вершит дела.

Лёс створыць справы і калі паміноўвае нас.

2327. Sus magis in caeno gaudet, quam fonte sereno.

Свинье больше нравится в грязной луже, чем в чистом источнике. *Ср.*: Что природа дала, мылом не отмоешь. Гони природу в дверь, она влетит в окно.

Свінні больш падабаецца ў бруднай лужыне, чым у чыстай крыніцы. *Параўн.*: Не чакай падзякі ад прыблуднага сабакі.

2328. Suum cuique.

Кожному свое. **NB!** Одно из положений римского права, зафиксированное в кодексе императора Юстиниана "Дигесты" (533 г. н.э.): "Справедливость заключается в постоянной и твердой воле каждому воздавать то, что ему принадлежит по праву". Употребляется также в значении: "Каждому по заслугам".

Кожнаму сваё. *Параўн.*: Бяда і шчасце кожнага, што пераацэньвае сябе, толькі б гэты перыяд не задоўжыўся.

2329. Suum cuique decus postéritas rependit (T).

Потомство отдает (воздает) каждому по заслугам.

Нашчадкі ўшаноўваюць кожнага па заслугах. *Параўн.*: Гора памерламу, калі да хаўтураў не думаў пра памяць аб сабе.

2330. Suum cuique mos est (Ter).

У каждого свой нрав. *Ср.*: У всякой птички свои замашки.

У кожнага свой нораў. *Параўн.*: Розум і характар душу цэментуюць. Спадабалася кабыле сырацовая пуга.

2331. Suum cuique placet (PM).

Каждому свое нравится. = Кожнаму сваё падабаецца. *Параўн.*: Жыве кулік, дзе прывык, і кожны роднае балота хваліць. Сваё — хваліць, чужое — вывучаць.

2332. Suum cuique pulchrum (Cic).

Каждому свое красиво.

Кожнаму сваё прыгожае.

2333. Suum cuique iudícium habet.

Каждый имеет свое мнение. = Кожны мае сваё меркаванне.

Параўн.: Ніхто не цэніць тваю думку, калі сам ты ніхто. Права на ўласнае меркаванне заслугоўваюць гадамі.

2334. Suus cuique attributus est error.

Всякий ошибается по-своему. = Кожны памыляецца па-свойму. *Параўн.*: Часцей ад усяго чалавек сам сябе ашуквае.

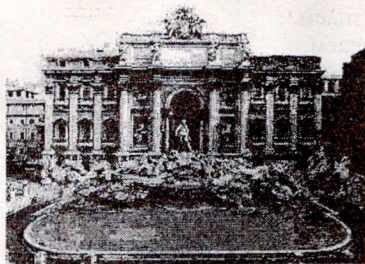
2335. Suus cuique est decus (Q).

Всему свойственна своя прелесть. = Усяму ўласціва свая прывабнасць. *Параўн.*: Як не бачу, душа мрэць, а ўбачу — з душы прэць. У гандляра заўжды свежая капейка, у прыгажуні свае фокусы

2336. Suus rex reginae placet.

Царице нравится свой царь. = Царыцы падабаецца свой цар.

Параўн.: Зоркам падабаецца сваё неба, гаспадару — свая хата, дзіцяці — свая маці. Хто кахае — прыйдзе, не — абыдзе.

Фонтан Треви. Рим.

Фото Едачева А. Н.

2337. Tacere est óptimum et pro víribus sapere.

Лучше всего молчать и быть мудрым в меру сил. *Ср.:* Говори меньше — мудрее будешь.

Лепш за ўсё маўчаць і быць мудрым у меру сіл. *Параўн.:* Калі маўчанне — прыкмета згоды, то мір — прыкмета вайны. Бойся крыклівага на вайне, маўклівага — усюды. Састарыўся — мазгі выпетралі: маўчы, бо маладзёны ўбачаць тваю бязмозгласць (дзяціннасць).

2338. Táctitis senéscimus annis (O).

Мы незаметно старимся.

Мы непрыкметна старэем. *Параўн.:* У сэрца няма зморшчын, у старасці — паспешлівасці.

2339. Taciturnitas stulto hómini pro sapiéntia est (PS).

Молчание для глупца — замена мудрости. (Пер. М.Гаспарова)
Маўчанне для дурня — замена мудрасці. *Параўн.:* Найлепшы адказ бязглуздаму і дурнаватаму — маўчанне.

2340. Tam deest avaro, quod habet, quam quod non habet.

Скупому в равной мере недостает того, чего не имеет, и того, что имеет.

Сквапнаму ў роўнай меры нестae таго, чаго не мае, і таго, што мае. *Параўн.:* Сквапны бядней за жабрака. Скнара рубель цэніць вышэй за душу.

2341. Tanta vis probitatis est, ut eam étiam in hostem diligamus.

Сила честности настолько велика, что ее мы ценим даже у врага. = Сіла сумленнасці настолькі вялікая, што яе мы цнім нават у ворага. *Параўн.:* Не гуляць у жмуркі з уласным сумленнем — быць паважаным ва ўсіх. Меней бачыць уласныя плюсы, болей бачыць чужых.

2342. Tanto brévius tempus, quanto felicius est (P.J).

Тем короче время, чем оно счастливее.

Тым карацейшы час, чым ён шчаслівейшы. *Параўн.:* Субяседкі і субяседнікі крадуць часу болей, чым справы.

2343. Tantum póssumus, quantum scimus.

Мы можем столько, сколько знаем.

Мы можем столько, сколько ведаем.

2344. Tantum religio pótuit suadere malorum (Lcr).

Сколько зол смогла внушить религия.

Колькі зла змагла ўсяляць рэлігія. *Параўн.*: Не кожны заслугоўвае веры, хоць якой; у стан жывёлы ён апускае сябе сам.

2345. Te de aliis, quam alios de te suáviust fieri doctos (Pl).

Приятнее, если ты поумнел от опыта других, чем другие от твоего.

Прыемней, калі ты паразумнеў ад вопыту другіх, чым другія ад твайго. *Параўн.*: Калі вопыт — уласныя памылкі, то розум — чужыя дасягненні. Бяда не разумнаму, а хто ад бацькоў глуздаў не атрымаў.

2346. Te hóminem esse memento.

Помни, что ты — человек.

Памятай, што ты — чалавек. *Параўн.*: Уласныя недахопы лёгка заўважаюцца ў другіх.

2347. Teméritas est florentis aetatis (Cic).

Безрассудство — свойство цветущего возраста.

Безразважлівасць — уласцівасць квітнеючага ўзросту. *Параўн.*: Адважны смелы не языком — справаю. Адвага патрабуе развагі, маладосць — вопыту.

2348. Teméritas est florentis aetatis, prudéntia senectutis (Cic).

Безрассудство — свойство цветущего возраста, предусмотрительность — стареющего.

Безразважлівасць — уласцівасць квітнелага ўзросту, прадбачлівасць — састарэлага. *Параўн.*: Адвага патрабуе развагі, маладосць — вопыту. Зраду хто-ніхто даруе, але ніхто не забудзе.

2349. Temperántia est custos vitae (Plato).

Умеренность — хранительница жизни. *Ср.*: Не в меру еда — болезнь и беда. Умеренность — мать здоровья.

Умеркаванасць — захавальніца жыцця. *Параўн.*: Калі памяркоўнасць — багачце багатых, то безразважнасць — бедных. Гераізм, асцярожнасць, умеркаванасць аднолькава важныя для развіцця і характару.

2350. Temperántia est rationis in libídinem dominátio.

Умеренность — власть разума над страстью.

Умеркаванасць — улада розуму над страсцю. *Параўн.*: Розуму межы неацэнныя маглі быць, каб не жарсці і пакуты цела, не прынады вонкавага існавання (зямнога).

2351. Temperata fortuna óptima est.

Умеренное счастье лучше всего. *Ср.*: Хорошего понемножку.

Умеркаванае шчасце лепш ад усяго. *Параўн.*: Супакой — брат

і дзіця ўмеркаванасці, чым яго болей, тым шчаслівейшы чалавек і грамадства.

**2352. *Témpora labuntur, tacitisque senescimus annis,
Et fugiunt freno non remorante dies (O).***

Время уходит, и мы молчаливо с годами стареем,
Дни убегают, и нам их невозможно сдержатъ.

(Пер. Ф.Петровского)

Час адыходзіць, і мы моўчкі з гадамі старэем,

Дні ўцякаюць, і нам іх немагчыма стрымаць. *Параўн.*: Плынь часу — самая вялікая ашуканка і прытворшчыца: прыносіць чалавеку гады, срэбра і супакой, а забірае здароўе і жаданні і ўпэўненасць.

2353. *Témpora lentescunt curam (O).*

Время исцеляет любовную тоску.

Час вылечвае каханкую тугу. *Параўн.*: Час і разумная жонка лёгка тушаць раўнівае полымя. Розум мацней, чым час астужвае факел кахання і журбы. Плоцевую тугу выдатна лечыць час і другая жанчына, агонь кахання — толькі час.

2354. *Témpora mutantur et nos mutamur in illis.*

Времена меняются, и мы меняемся вместе с ними.

Час зменьваецца, і мы зменьваемся разам з ім. *Параўн.*: Не паніць час — не паніць сябе. У жанчыны-гулёны два сэрцы — да пояса і ніжэй пояса; толькі час злучае іх у адно.

2355. *Témpori cedere id est necessitati parere.*

Отступить из-за неблагоприятных обстоятельств — подчиниться необходимости.

Адступіць з-за неспрыяльных акалічнасцяў — падпарадкавацца на абходнасці.

2356. *Témporis filia véritas.*

Истина — дочь времени. *Ср.*: Все тайное становится явным.

Ісціна — дачка часу. *Параўн.*: Нават у дрэнныя часы дрэнная ісціна не магла праўдзівіць. Розум не цеста, ён ні на што ў быту не прыгодны, апрача нараджэння ідэй, ісціны, логікі.

2357. *Tempus edax, homo edacior.*

Время прожорливо, человек еще более прожорлив.

Час пражэрлівы, чалавек яшчэ больш пражэрлівы. *Параўн.*: Шчаслівая гадзіна, калі нарадзілася новая думка; дзесяць шчаслівых гадзін не заменіць адну, дзесяць вялікіх думак не ўзновяць страчаную адну.

2358. *Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas,*

Omnia destrúitis vitiataque déntibus aevi

Paulatim lenta consúmitis omnia morte (O).

Время — снедатель вещей — и ты, о завистница старость.

Все разрушаете вы; уязвленные времени зубом.

Уничтожаєте все поступенною медленною смертю.

(Пер. С.Шервинського)

Час — з'ядальник речаў — і ты, о зайздросніца старасць.

Усё разбураеце вы; уколааты часу зубам.

Знішчаеце ўсё паступовай павольнай смерцю. *Параўн.*: У паралельным свеце, як і ў нашым, ёсць час і старасць, Сонца і зоркі, і там са ўсёй сілы імкнуцца заслужыць прарыў у наш свет.

2359. Tempus est optimus magister vitae.

Время — наилучший учитель жизни.

Час — найлепшы настаўнік жыцця. *Параўн.*: Час — працавіты спагадны бацька — не ўсіх паспявае прылашчыць. Адно вялікую навуку дае час відушчаму — шчасце на адной печы двойчы не бывае.

2360. Tempus fugit, aeternitas manet.

Время бежит, вечность неизменна.

Час бяжыць, вечнасць нязменна. *Параўн.*: Гады не чакаюць, пакуль ты збярэшся. Пражорліваць часу не мае межаў — зжырае ўсіх, усё; тэрміны часу залежаць не ад яго — ад самога чалавека і яго родзічаў. Час ад кожнага вымагае стараннасці; нават ад махляра.

2361. Tempus minuit luctus maestraque corda juvat.

Время уменьшает скорбь и успокаивает печальные сердца. *Ср.*:
Время — лучший лекарь.

Час змяняе журбу і супакойвае маркотныя сэрцы. *Параўн.*: Пра час і журбу сэрцаў любы чалавек мяркуе заўсёды ілжыва, — яго веды пра ўсё не іначшыя, як цяпер яму здаецца тагачаснасьць, рэчы, падзеі. З сёння меркаваць пра былое стагоддзе як і пра прыходнае — прыблізна, вобмацкам.

2362. Tempus veritatis filia.

Время — дочь истины. *Ср.*: Время покажет.

Час — дачка ісціны. *Параўн.*: Гады не чакаюць, пакуль ты збярэшся. Ісціна і праўда — пакуль паразумнееш. Дачцы часу — ісціне — межы не страшныя.

2363. Tenax requirit prodigum.

Скупой ищет расточительного.

Сквапны шукае раскідаху. *Параўн.*: Бедны мусіць спяваць, каб багаты пачуў. Старац да старца не любіць хадзіць.

2364. Terminus nullus falso est (Sen).

У заблуждения нет предела. = У памылкі няма мяжы. *Параўн.*: Памылка ніколі не згіне, бо многія не проста яе ствараюць — служаць ёй. Вучыць добра ісціна, калі пасабляе ёй памылка.

2365. Terram hanc puncti loco ponimus ad universa referentes (Sen).

Сравнивая нашу Землю со Вселенной, находим, что она всего лишь точка. = Параўноўваючы нашу Зямлю з Сусветам, знаходзім, што яна ўсяго толькі кропка. *Параўн.*: Знайдзіце таго, хто правядзе

мяжу паміж Зямлёй і зоркай №-18 у сузор'і А-47, матэрыяй і духам, жывым і нежывым — яму чалавецтва прысудзіць не толькі Нобелеўскую прэмію, паставіць залатыя помнікі.

2366. Terra nunquam sine usura reddit, quod accepit (Cic).

Земля никогда не возвращает без излишка то, что получила.

Зямля ніколі не вяртае без лішку тое, што атрымала. *Параўн.*: Зямля любую працу не забудзе. Урадлівая зямля лобы народ багатым зробіць. Зямля, агонь, вада і паветра не чалавек — яны за дабро аддзякуюць папоўніцы, своечасова.

2367. Tértica sunt amoenanda jocularibus.

Печальное нужно скрашивать шутками.

Маркотнае трэба аблягчаць жартамі.

2368. Testis unus, testis nullus.

Один свидетель — не свидетель. = Адзін сведка — не сведка.

2369. Theatrum virtutis consciéntia.

Совесьть — зритель добродетели. = Сумленне — глядач дабрадзейнасці. *Параўн.*: Чужым потам і грашыма не нагрэешся, чужою меркаю сваё сумленне не змераеш. Найлепшы дараднік — сумленне.

2370. Timor est emendator aspérrimus (P.L).

Страх — самый суровый исправитель. = Страх — самы суровы папраўшчык. *Параўн.*: Страх засперагае, лечыць, калечыць — кожны ад яго бярэ сваё. Палахліваму і корч — мядзведзь.

2371. Tolle pecúniám, bella sustúleris (Q).

Устрани деньги — уничтожишь войны.

Знішчы грошы — знішчыш войны. *Параўн.*: Маладая жонка і вялікія грошы многіх у хваробу ўвагналі.

2372. Totam vim beatam vivendi in ánimi róboře pono (Cic).

Сущность счастливой жизни я целиком усматриваю в силе духа.

Сутнасць шчаслівага жыцця я поўнасьцю ўгледжаваю ў сіле духу.

2373. Totus hic locus est contemnendus in nobis, non neglegendus in nostris (Cic).

Мы должны относиться с презрением ко всем заботам о нас, но не пренебрегать ими по отношению к нашим близким.

Мы павінны адносіцца з пагардаю да ўсіх клопатаў пра нас, але не грэбаваць імі ў адносінах да нашых блізкіх.

2374. Totus mundus agit histrionem.

Весь мир играет комедию. **NB!** *Надпись на фронтоне театра "Глобус", в котором играл Шекспир.*

Увесь свет гуляе камедыю. *Параўн.*: Хто доўга прытвараецца, таго хутка забываюць. Усе імкнуцца быць светлымі, хаця большасць цёмныя.

2375. Trahit sua quemque voluptas (V).

Каждого влечет своя страсть.

Кожнага вабіць сваё захапленне. *Параўн.*: Нават у нары мыш баіцца кошкі, нават у сваёй хаце разумны баіцца даць волю жарсці.

2376. Trahunt promissa puellas.

Обещания увлекают девушек. = Абяцанні завабліваюць дзяўчат. *Параўн.*: Хто верыць абяцанням дзяўчат, той верыць ветру. Жартам паабяцаць — выканаць напраўду. Жыта корміць усіх, а пшаніца па выбару: абяцанні — дзяўчатам, выкананне — жонцы.

2377. Tranquillas étiam naufragus horret aquas (O).

Потерпевший кораблекрушение тихой воды боится. *Ср.*: Пуганая ворона куста боится.

Пацярпелы караблекрушэнне ціхай вады баіцца. *Параўн.*: Выратаваны з вады конь лужыны баіцца. Настрашыў мех, дык і торба страшная. Апарыўшыся малаком і на ваду падзьмухаеш. Бойся, калі ў цябе будуць імгненні, найважныя за любое багацце.

2378. Tres faciunt collégium.

Трое составляют коллегію. **NB!** *Положение римского права.*

Трое складаюць калегію. *Параўн.*: Найменшаму суду, апрача цябе самога, трэба два сведкі.

2379. Tu cole justitiam: teque atque álios manet ultor.

Будь справедлив: над тобой и другими бодрствует мститель.

Будзь справядлівы: над табой і другімі не дрэмле помсцівец. *Параўн.*: Мужык і баба за справядлівасць, але сваю долю па-рознаму чуюць. На базары долі не купіш, у суседа справядлівасці не навучышся.

2380. Tu ne cede malis, sed contra audéntior ito (V).

Не мирись со злом, смелее иди против него.

Не мірыся са злом, смялей ідзі супраць яго. *Параўн.*: Розуму вучацца не да старасці, а да смерці, супраць зла ваююць не калі яно на панадворку, а калі толькі зараджаецца.

2381. Turpe est áliud loqui, áliud sentire.

Недостойно говорить одно, думать другое.

Ганебна гаварыць адно, думаць іншае. *Параўн.*: Толькі ў дзіцяці і недавумка што ў галаве, тое і на языку. Памятаць граматы настаўнікаў і ўрокі жыцця — ужо не быць нешчаслівым.

2382. Turpitude pejus est, quam dolor (Cic).

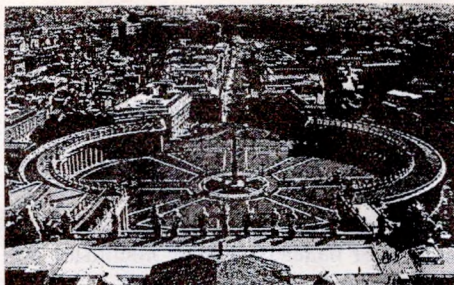
Позор — нечто худшее, чем боль.

Ганьба — штосьці горшае за боль. *Параўн.*: Не радуецца душа, калі вачам сорамна. Захоча Бог пакараць — гардыню нашле.

2383. Tu vivendo bonos, scribendo sequare peritos.

В жизни следуй за добрыми, в писательстве — за опытными.

У жыцці кіруйся за добрымі, у пісьменніцтве — за вопытнымі. *Параўн.*: Этапы вучнёўства, падмайстэрства і майстэрства — неабходнасць у любой справе і рамястве, асабліва ў творчасці. У любой творчасці павінна быць багата думкі і зусім мала неабходнасці.

Площадь перед собором
Св. Петра.

Рим.

Ц

2384. Ubi amici, ibi opes.

Где друзья, там богатство.

Дзе сябры, там багацце. *Параўн.*: Чалавек без сяброў, што печ без дроў. Няма грошай — не бяда, як сяброў грамада. Лепш сто сяброў, чым тысяча рублёў. Сябры надзенуць і раздзенуць. Хітрасць і вераломства часта апранаюцца ў сяброўскую вопратку. З астрожнікама зсябруйся, хутка сам у астрог збірайся. У стараннага сяброў меней, чым ворагаў у адсталай дзяржаве.

2385. Uicumque dulce est, ibi acidum invenies.

Где есть сладкое, найдешь и кислое. *Ср.*: Нет розы без шипов.

Дзе ёсць салодкае, знойдзеш і кіслае. *Параўн.*: Падаўся на просьбу сябра, пазычыў грошы — страціў сябра. Вада сябра лацвей ад варожага мёду.

2386. Ubi deest peplum, non est perfectum gaudium.

Где нет женщин (*букв.*: пеплума, т.е. женской одежды), там нет полной радости.

Дзе няма жанчын (*літ.*: пеплума, г.зн. жаночага адзення), там няма поўнай радасці. *Параўн.*: Яблык без ярнят, мужчына без жанчыны не бываюць. Самая прывабная жанчына не заменіць страву. Няма каханкі — няма маркоты. Адаленне прыяцелькі — замена прыяцелькі.

2387. Ubi dolet, ibi manus adhibemus.

Где болит, туда руки протягиваем. *Ср.*: Где мило, там глаза, где больно, там рука.

Дзе баліць, туды рукі працягваем. *Параўн.*: Страх хваробы горш за саму хваробу. Хворы — сабе гора, а сваякам — удвая. Гнілы нікому не мілы. Бялячцы і сябру ўгадзі — сябе абгаладзі.

2388. Ubi jam validis quassatum est viribus aevi

Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus,

Cláudicat ingénium, delirat linguaque mensque (Lcr).

Когда тело расслабили тяжкие удары времени, руки и ноги отяжелели, утратили силу, разум тоже начинает прихрамывать, язык заплетается, ум убывает.

Калі цела расслабілі цяжкія ўдары часу, рукі і ногі сталі цяжкімі, страцілі сілу, розум таксама пачынае прыкульгваць, язык заплятаецца, розум падупадае.

2389. Ubi jus, ibi remédium.

Где право, там есть (его) защита.

Дзе права, там ёсць (яго) абарона. *Параўн.*: Ёсць указы на ўсе разы. Які праўчынак, такая й пакута.

2390. Ubi leonis pollis déficit, vulpinam induendam esse.

Где нет шкуры льва, там следует надевать шкуру лисицы. *Ср.*: Где силой нельзя взять, там надо лукавить.

Дзе няма шкуры льва, там трэба надзяваць шкуру лісіцы. *Параўн.*: З моцным не барыся, з багатым не цяжыся, з мудрым не сварыся. Бог любіць праведніка, а падпанак — даносчыка.

2391. Ubi mel, ibi apes.

Где мед, там пчелы.

Дзе мёд, там пчолы. *Параўн.*: Прыпаўзе бяда — грошы здабудуцца. Дождж пчале не памочнік, хвароба — чалавеку.

2392. Ubi mel, ibi fel.

Где мед, там горечь.

Дзе мёд, там горыч. *Параўн.*: Шмат радасці — яшчэ болей горычы. Адна пчала мёду не наносіць, адна бяда не навучыць. Пчала пчале паможа, бяда бядзе не паможа.

2393. Ubi multa cápita, ibi nullum consilium.

Где много голов, там мало проку. *Ср.*: Где много лекарей, там много недугов.

Дзе шмат галоў, там мала толку. *Параўн.*: Дзе багата гаспадыняў, там хата не меценая. Хоць і шмат дарадцаў, рашэнне за адным.

2394. Ubi nihil est, Caesar jure suo excidit.

Где ничего нет, государь лишается своего права.

Дзе нічога няма, валадар пазбаўляецца свайго права. *Параўн.*: Кароль без грошаў, што рыцар без мяча. Бяда з грашмі, а без іх яшчэ большая. Воўк ваўка нідзе яшчэ не з'еў.

2395. Ubi nihil vales, ibi nihil velis.

Где не имеешь никакой силы, там ничего не желай.

Дзе не маеш ніякай сілы, там нічога не жадай. *Параўн.*: Старшы і ў пекле ёсць. Цяжка супраць ветру дыхаць, яшчэ цяжэй у галечы жыць.

2396. Ubi opes, ibi amici.

Где богатство, там друзья. *Ср.*: Есть пирожок, есть и дружок.

Дзе багачце, там сябры. *Параўн.*: Ёсць грошы — прыхільнікі знойдуцца. З грашмі і ў гразі чысты. Грошы вядуць сяброў і непрыяцеляў. Заўсёды ёсць, было і будзе сяброўства, ніколі не будзе без сяброўства ў жывога, — калі сябрамі лічыць добрых знаёмых.

**2397. Ubi rerum testimonia adsunt, quid opus est
verbis (Cic).**

Где дело само говорит за себя, к чему слова.

Дзе справа сама гаворыць за сябе, навошта словы. *Параўн.:* Расліна цэніцца за плады, чалавек — за справы. Справе разумнага душа радуецца, ад спраў неразумнага сэрца маркоціцца. Рабі што судзя кажа, але не рабі, як ён робіць.

2398. Ubi societas, ibi jus.

Где общество, там закон.

Дзе грамадства, там закон. *Параўн.:* Грамадскую маёмасць нават сабака не крае. Аб'едкі сабакі мядзведзь не есць.

2399. Ubi vinci necesse est, expedit cedere.

Где неизбежно поражение, целесообразно уступить.

Дзе непазбежна паражэнне, там мэтазгодна саступіць.

2400. Úlcera ad levem factum condolescent (Sen).

Раны болят и от легкого прикосновения.

Раны баляць і ад лёгкага дотыку. *Параўн.:* Шрамы на душы баляць скрозь усе гады.

2401. Última nos omnes efficit hora pares.

Последний час всех нас делает равными. *Ср.:* Смерть всех равняет.

Апошняя гадзіна ўсіх нас робіць роўнымі. *Параўн.:* Зямля ўсіх прымае — здаровых і хворых, але межы азэрэння ў кожнага свае. Смерць здаравей за ўсіх.

2402. Última ratio regis (= regum).

Последний довод короля (= королей) (*т.е.* война).

NB! “Última ratio regis” — *надпись на французских пушках, выполненная при Людовике XIV по приказу кардинала Ришелье (чеканилась до 1790 г., когда этот обычай был отменен по постановлению Национального Соборания). Позже эта надпись была выполнена на прусских пушках по приказу короля Фридриха III.*

Апошні доказ караля (= каралёў) (*г.зн.* вайна).

2403. Una harum última (hora).

Один из них — последний (час).

NB! *Надпись на часах.*

Адна з іх — апошняя (гадзіна). *Параўн.:* Шчаслівы, хто змалку ведае сваю апошнюю гадзіну. Доля выбірае, каму якую гадзіну адбірае. Не адушаўляй ні адну гадзіну — усе з табою сябраваць-муць.

2404. Una hirundo non facit ver.

Одна ласточка не делает весну. *Ср.* Первая пороша — не санний путь.

Адна ластаўка не робіць вясну. *Параўн.*: З адной краскі вянок не саўеш. У адно шчасце дваім не ўкачацца, адно зернятка поле не засее.

2405. Una salus victis nullam sperare salutem (V).

Для побежденных спасенье одно — не мечтать о спасенье (*т.е.* тогда, возможно, сила отчаяния спасет их).

NB! Это выражение явилось обращением Энея к своим товарищам при последней их попытке дать отпор грекам, ворвавшимся в город.

Для пераможаных паратунак адзін — не марыць пра выратаванне. *Параўн.*: Паражэнне стане перамогай, калі праўду засвоцяць абодва бакі. Вайна людзей ёсць, крывёю залівае. Паражэнне стане перамогай, калі праўду засвоцяць абодва бакі. Няма такога чалавека, у якога не было б сотні паражэнняў. Сапраўдная навука паражэнне, а не перамога.

2406. Uncum se praebet, quod curvum crescere debet.

Становится кривым, что растёт криво.

Становіцца крывым, што расце крыва. *Параўн.*: Гарбатага выпрастае магіла, а ўпартага — дубіна. З дугі аглоблі не зробіш. Алкаголік не выгадуе здоровага. Хто засвоіў добрыя звычкі бацькоў — зрабіў сябе шчаслівым.

2407. Unde consilium afuerit, culpa abest (L).

Где не было умысла, там нет вины.

Дзе не было намеру, там няма віны.

2408. Unde habeat quaerit nemo, sufficit habere.

Никто не спрашивает, где он взял, достаточно, что он имеет.

Ніхто не пытае, дзе ён узяў, дастаткова, што ён мае. *Параўн.*:

Таіць хваробы — не мець лекаў.

2409. Undique ad inferos tantumdem viae est (Cic).

Путь в подземное царство отовсюду одинаков.

Шлях у падземнае царства адусюль аднолькавы. *Параўн.*: Розныя дарогі ў Тагаіснасць, яшчэ болей розняцца там пакоі, полкі, катлы.

2410. Unius deméntia éfficít multos.

Безумие одного передается многим. *Ср.*: Дурной пример заразителен.

Вар'яцтва аднаго перадаецца многім. *Параўн.*: Перадаецца і засвойваецца ўсё: разумнаму — разумнае, вар'яту — вар'яцкае, гультаю — гультайскае.

2411. Uno crine tráhitur voluntáriu.

Желающего можно тащить на одном волоске (*т.е.* когда есть желание, не нужно принуждения).

Хто жадае, таго можна цягнуць на адным валаску (*г.зн.* калі ёсць жаданне, не трэба прымусу). *Параўн.*: Жадаць не шкодна, да-

сягаць жаданага — яшчэ лепей, плакаць пасля дасягнення — законная адплата. Жыць стагоддзе, а планаў на тысячагоддзе.

2412. Unum malo datum quam promissum geminatum.

Предпочитаю, чтобы один раз дали, чем дважды пообещали.
Ср.: Лучше воробей в руке, чем петух на кровле.

Адаю перавагу, каб адзін раз далі, чым двойчы паабяцалі.
Параўн.: Лепей варона злоўленая, чым сокал пад небам. Хочаш шмат ворагаў, шмат абяцай. Памагчы без абяцанкаў — удвая памагчы. Чым агонь і вада дадуць, лепей зямля і паветра паабяцаюць.

2413. Unus dies gradus est vitae.

Один день — ступенька жизни. *Ср.*: День да ночь — сутки прочь, а к смерти все ближе.

Адзін дзень — прыступка жыцця. *Параўн.*: Дзень змарнаваць — можна год страціць, год страціць — век зсіраціць.

2414. Unus flos non facit ver.

Один цветок не делает весны. *См. тж.*: Una hirundo non facit ver.

Адна кветка не робіць вясну.

2415. Unusquisque sua nóverit ire via (Prp).

Пусть каждый умеет идти своей дорогой.

Няхай кожны ўмее ісці сваёй дарогай. *Параўн.*: Лягчэй ісці ў натоўпе, запамінаюць адзіночак. Прыйдзе доля — прывядзе розум.

2416. Unus vir nullus vir.

Один человек ничего не значит. *Ср.*: Один палец не кулак. Один в море не моряк, а без артели не рыбак.

Адзін чалавек нічога не значыць. *Параўн.*: Адзін дасужы, ды не дужы. Адзін дуб у полі — не лес. Добра там жывецца, дзе гуртам сеецца і жнецца. Адна галавешка і ў печы не гарыць, дзве і ў полі не тухнуць. Адным гарбузікам не пад'ясі, расінкаю не нап'ешся.

2417. Usus efficacissimus rerum ómnium magister (PM).

Практика — лучший наставник во всех делах.

Практыка — найлепшы настаўнік ва ўсіх справах. *Параўн.*: Доўга хадзіць — шмат бачыць. Дрэнна, калі практыка зацягваецца.

2418. Usus est unus legum corrector.

Обычай — единственный корректор законов.

Звычай — адзіны карэктар законаў. *Параўн.*: На звычку ёсць адвычка. Уменне бацькі перадалося сыну — слава абодвум.

2419. Usus magister est óptimus (Cic).

Практика — лучший наставник.

Практыка — найлепшы настаўнік. *Параўн.*: Разам перажыць бяду — зсябравацца. Жабрак баіцца сабакі, сабака — жабрака. Прыдуркаваты і на слуцкім базары розуму не купіць.

2420. Usus tyrannus est.

Обычай (привычка) — тиран.

Звычай (прывычка) — тыран. *Параўн.*: Звычай бацькоў — першы закон, судзі — другі. Грэх не арэх — зубамі не раскусіш, звычай вёскі адзін не адменіш. Болей ад усіх праклінаюць пакаленні мяняльнікаў звычайу.

2421. Ut ameris, amabilis esto.

Чтобы быть любимым, ты должен заслуживать любовь.

Каб быць каханым, ты павінны заслугоўваць каханне. *Параўн.*: Хто не працуе, у радасці не жыве, хто жонку не лупцуе (дакарае) — каханым не жыве. Мужык жонцы — галава, карона, жонка мужыку — панцыр. Значна лягчэй авалодаць, чым утрымаць.

2422. Ut desint vires, tamen est laudanda voluptas (O).

Пусть нехватает сил, но похвально само желание.

Няхай нестae сіл, але пахвальнае само жаданне.

2423. Utendum est aetate, cito pede labitur aetas:

Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit (O).

Молодость быстро летит, лови уходящее время.

День миновавший всегда лучше, чем нынешний день.

Маладосць хутка ляціць, лаві адыходны час.

Дзень прамінулы заўсёды лепшы за цяперашні дзень. *Параўн.*: Дзень шчаслівіць справаю, маладосць — будучыняй. Самыя смельцы і ўдалыя думкі ў маладых, мудрыя і вечныя — у старых. Калі ў юнацтве замахнешся на мядзведзя, то ў сталасці воўка ўдарыш.

2424. Utere consilio, licet omnia noveris arte.

Пользуйся советом, и все глубоко познаешь. *Ср.*: Без совета жить — что без торбы по миру ходить.

Карыстайся парадай, і ўсё глыбока ўведаеш. *Параўн.*: Парады бясконцыя, як гарызонт, трэба ўмець выбіраць і ў час супыніцца. Парады і прыкметы трымайся, ад смеху і кіпнаў уцякай. Трымацца дарогі — не заблудзіцца, слухаць мудрага — не плакаць.

2425. Ut fructus florem, sequitur dulcendo laborem.

Как цветок не бывает без плода, так труд без наслаждения.

Як кветка не бывае без плоду, так праца без насалоды. *Параўн.*: Праца, як дыханне, кожнага насалодзіць, хоць не кожны гэта разумее. Здаровы і хворы, мудры і дурны жывуць адным — працаю. Любая праца вечная, бо не толькі наталяе, жыцьцё, а і насалодзіць.

2426. Ut legas messem, debes praemittere semen.

Чтобы собрать урожай, прежде брось семена. *Ср.*: Не замочив рук, не умоешься. Бобы — не грибы: не посеяв, не взойдут.

Каб сабраць ураджай, спярша кінь насенне. *Параўн.*: Каб рыбу есці, трэба ў ваду лезці. Па дарозе ідзеш — грыбоў не набярэш.

2427. Ut necesse est lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere (Cic).

Как чаша весов опускается под тяжестью груза, так дух наш поддается воздействию очевидности.

Як шалі апускаюцца пад цяжарам грузу, так дух наш паддаецца ўздзеянню відавочнасці.

**2428. Ut pictura poësis: erit, quae, si propius stes,
Te capiat magis, et quaedam, si longius abstes (H).**

Поэзия — как живопись: одно произведение пленит, если ты рассматриваешь его вблизи, иное — если отойдешь подальше.

Паэзія — як жывапіс: адзін твор зачароўвае, калі ты разглядаеш яго зблізку, іншы — калі адыдзеш далей. *Параўн.*: Не любіць літаратуру, паказвальку прыроды — не любіць самую прыроду, чалавека. Недарэцтва асветнага і цёмнага сыходзяцца ў адным — у адмаўленні Божай іскры пры стварэнні паэзіі, прозы, жывапісу.

2429. Ut quisque est vir optimus, ita difficillime esse alios improbos suspicatur (Cic).

Чем лучше человек, тем труднее ему подозревать других в бесчестии.

Чым лепшы чалавек, тым цяжэй яму падазраваць другіх у несумленнасці. *Параўн.*: Няшчасце эпохі — несумленны выглядае сумленным, махляр кажа праўдзіва.

2430. Utraque mundatur, dum palma palma lavatur.

Обе руки становятся чистыми, когда рука руку моет.

Абедзве рукі становяцца чыстымі, калі рука руку мые. *Параўн.*: Правая рука лепшая за левую, але не пазбаўляй, Божа, хоць адной.

2431. Ut ridéntibus árrident, ita fléntibus adflent humani vultus (H).

Люди смеются со смеющимися, а с плачущими плачут.

Людзі смяюцца з тымі, хто смяецца, а з плакунамі плачуць.

Параўн.: Недарэчна вучыць святога праўдзінасці.

2432. Ut salutas, ita salutáberis.

Как поздороваешься, так ответят.

Як паздароўкаешся, так адкажуць. *Параўн.*: Як гукнеш, так і адгукнецца. Як мы да людзей, так і людзі да нас. Мудраму і нават тупому не абысціся без ветлівасці. Ад малітваў любой кошкі раса не выпадзе. Не вітацца з хамам — не адкажа.

2433. Ut sementem féceris, ita metes (Cic).

Что посеешь, то пожнеш.

Што пасееш, тое сажнеш. *Параўн.*: Як узарэш, так і збярэш.

Хто арэ ды сее, той малоціць і вее. Як дбаеш, так і маеш. Выбіраеш жонку — паглядзі на яе маці. Здольнасцям не навучыш. Гэта не жонка, якая змушвае адно яе праблемамі займацца.

2434. Ut vincas, disce pati, ut vivas, disce mori.

Чтобы побеждать, учись терпеть, чтобы жить, учись умирать.

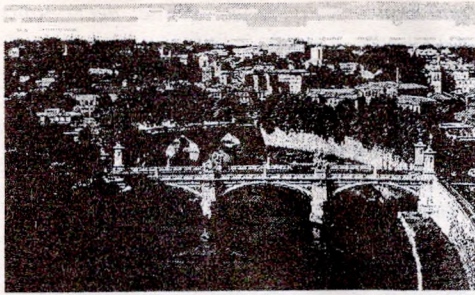
Каб перамагаць, вучыся цярпець, каб жыць, вучыся паміраць.

Параўн.: Цярпенне і толькі цярпенне дае шчасце: супакой і ўпэўненасць. Калі ты стануўчы — асвятляеш, не баішся смерці — адсоўваеш яе. Каб не радаваць ворагаў і прыцяляў, — не хваліся, меней прайгравай.

2435. Uxor erat qualis, herbarum sóctio talis.

Какова жена, таков ее обед. *Ср.*: Какова пряжа, такова рубашка.

Якая жонка, такі яе абед. *Параўн.*: Якая дзеўка, такая яе прыпеўка. Уладная жонка добрую страву не зварыць. Любую за жонку ўзяць можна, зжыцца з капрызамі нялёгка. Жонка мудрае і штукуе, а Бог не зважае — сваё будзе.

Арочные
мосты.
Рим.

2436. Vácuá arista super plenas éminet.

Пустой колос возвышается над полным. *Ср.:* Пустое слово, как солома: много местом, да мало весом.

Пусты колас узвышаецца над поўным. *Параўн.:* Колас, што зярнят не мае, угару лоб задзірае. Парожняя бочка гучыць, а поўная маўчыць. Зубр не ўжывае сабачыныя аб'едкі, хоць памірае з голаду, мудры не трымае высока галаву, хоць усе яго хваляць.

2437. Vae soli.

Горе одинокому.

NB! Библия, *Экклесиаст*, 4, 10: "*Vae soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se*". "Горе одинокому, ибо когда он упадет, никто его не поддержит".

Гора адзінокаму. *Параўн.:* Толькі творцу прыстала быць адзінокім. Адзінокага баяцца. Нават адзіноцтва не можа быць працяглым. Славалюбства і себялюбства ствараюць адзінокага.

2438. Vae victis!

Горе побежденным!

NB! В войне с галлами в 390 г. до н.э. (по другой версии — в 387 г.) Рим потерпел поражение и, как рассказывает римский историк Тит Ливий ("*Annales*", Lib. V, cap. 48, 8 — 9): *Tum senatus habitus tribunisque militum negotium datum, ut paciscerentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum militum et Brennum regulum Gallorum conlòquio transacta res est, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei foedissime per se adjecta indignitas est: pondera ab Gallis adlata iniqua, et tribuno recusante additus ab insolente Gallo ponderi gladius, auditaque intoleranda Romanis vox: vae victis esse.* Тогда состоялось заседание сената, и военным трибунам было поручено вступить в переговоры о мире. Переговоры между военным трибуном Кв. Сulpицием и галльским царьком Бренном закончились соглашением, и народ, которого ожидало вскоре править целым миром, был оценен в тысячу фунтов золота. К позор-

ной самой по себе сделке прибавилось новое унижение: весы, что принесли галлы, были неправильные, и когда трибун начал высказываться об этом, горделивый галл положил на весы еще свой меч, и римлянам пришлось выслушать тяжелые слова: "Горе побежденным!"

Гора пераможаным! *Параўн.*: Пераможца траціць, як і пераможаны. Перамогу дае наступленне і своечасовае адступленне. Перамог столькі, колькі і паражэнняў. Не святкаваць перамогу пакуль стрэльбы б'юць.

2439. Valetudo bonum optimum est.

Здоровье — высшее счастье.

Здароўе — найвышэйшае шчасце. *Параўн.*: Бяда таму, хто цэніць маладосць і здароўе толькі пасля іх страты. Шчасце і хвароба ўподручкі не ходзяць. Хадзіла па лесе — не пойдзеш па бальніцах. Розніца паміж здравым, багатым і шчаслівым у адным — колькасці і ацэнцы фактаў.

2440. Vana sine viribus ira est.

Напрасен гнев бессильных.

Дарэмны гнеў бяссільных. *Параўн.*: Моцнага можаш не паважаць, саступіць мусіш. Самы вялікі розум саступіць у бойцы сіле.

2441. Vanitas pulchritudo.

Красота — призрачность. *Ср.*: Не іщи красоты, ищи доброты. Красота прыглядзіцца, а ум вперед прыгодзіцца.

Прыгажосць — прывіднасць. *Параўн.*: Прыгажосць без доли — ветразь без ветру. Дзвюх прыгажосцяў не бывае — знешняя ці ўнутраная. Красуня хіба памыліцца, калі праўду скажа. У талковага мужыка і прыгожая жонка стане разумнай. Бяда прыгажуні, калі мужык раўнівы, яшчэ горшая, калі яе пекнату не заўважаюць.

2442. Vanitas vanitatum et omnia vanitas.

Суета сует и все — суета.

NB! Так Соломон характеризовал человеческую жизнь.

Марнасць мітусні і ўсё — марнасць. *Параўн.*: За дымам грашоўным і ценом ганяцца — без цяпла і агню заставацца.

2443. Variam semper dant otia mentem (Lcr).

Праздность всегда порождает в душе непостоянство.

Бяздзеінасць заўсёды спараджае ў душы непастаянства. *Параўн.*: Жыццё апрыквае бяздзеініку, як ланцуг сабаку, пастаянства — басцяныцы (гулёне).

2444. Varietas delectat (Ph).

Разнообразие радует. = Разнастайнасць радуе. *Параўн.*: Рукі блізкія — і тыя розныя. Без гразі кветка не абыходзіцца.

2445. Varietas occurrit satietati.

Разнообразие предупреждает пресыщение.

Разнастайнасць папярэджвае перасыць. *Параўн.*: Рака адна —

рыбы розныя. Нецікавае поле з аднымі кветкамі. Мастацтвамі рухае разнастайнасць.

2446. *Varia et mutabilis semper femina (V).*

Изменчива і непастаянна всегда жанчына.

Зменлівая і непастаянная заўжды жанчына. *Параўн.*: Зрады жанчыны зараджаюць мужчыны. Як нельга памяняць жыццё на душу, так нельга ўзважыць чыіх больш здрадаў — жанчыны ці мужчыны. Пыл на дарозе паднімае не конь — возчык, здраду зараджаюць бацькі. Спакойная жанчына — утрая меней разводаў.

2447. *Vel capillus habet umbram suam.*

И волос имеет свою тень (*т.е.* и незначительное обстоятельство имеет значение).

І волас мае свой цень (*г.зн.* і нязначная акалічнасць мае значэнне). *Параўн.*: Станоўчы не баіцца цені, грому, смерці. Хто перажыў бяду хаценняў, зачастую схільны да самаўхвалення і самагубства.

2448. *Velle non discitur.*

Нельзя научиться хотеть.

Нельга навучыцца хацець. *Параўн.*: Кожнае дыханне хоча абімання. Прагнуць жывы не перастане, як дыхаць.

2449. *Velocitas juxta formidinem est (T).*

Поспешливость близка к страху.

Паспешлівасць блізкая да страху. *Параўн.*: Паспешлівасць і маруднасць — сёстры: аднолькава сабе шкодзяць. Не бярыся за вёслы, калі яна ўжо пераехала на другі бераг.

2450. *Vel sapientissimus errare potest.*

Даже мудрейший может ошибаться.

Нават наймудрэйшы можа памыляцца. *Параўн.*: І хітры ліс у пастку трыпляе. І на дзеўку грэх бывае. Для памылкі любая галава падыходзіць. Галава ў ног розуму не просіць, гаспадар — у гультая. Чым большая звада, тым болей абое вінаватыя.

2451. *Venienti occurrere morbo.*

Предупреждайте болезнь до ее наступления.

Папярэджвайце хваробу да яе надыходу. *Параўн.*: Глухому вара на салавей, крывому любы прамы здаровы. Здаровы багатага вартны. Не глядзі на від, прапытай пра здароўе.

2452. *Venit morbus eque, suevit abire pedes.*

Болезнь наступает верхом, отступает пешком.

Хвароба наступае конна, адступае пешкі. *Параўн.*: Хто не мае сілы, таму свет нямілы. Хвароба лежню любіць. Хвароба здароўе хваліць, а як асядлае — паганяе.

2453. *Venit mors velociter, rapit nos atrociter.*

Смерть приходит быстро, уносит нас безжалостно.

NB! Слова из студенческого гимна "Gaudeamus!"

Смерць приходзіць хутка, зносіць нас бязлітасна. *Параўн.*: Смерць — урок для ўсіх, кара — для блізкіх. Зламаўся кастыль, а ён паўзе, смерць такіх абыходзіць. Смерць не можа параўняць людзей, як яны не могуць быць роўнымі на зямлі. Як працавітаму памираць, дык дзень губляць

2454. Veni, vidi, vici (Cs).

Пришел, увидел, победил.

NB! *Греческий писатель Плутарх в биографии Гая Юлия Цезаря рассказывает, что Цезарь с тремя легионами выступил против войска царя баспорского царства Фарнака II и в большой битве у города Зела полностью разбил его. Сообщая об этом в Рим одному из своих друзей Амантию, Цезарь описал внезапность и быстроту этой битвы тремя словами: "Пришел, увидел, победил". Это выражение обычно употребляется в тех случаях, когда кому-нибудь быстро и без особых трудностей удается выполнить важную и при этом трудную задачу.*

Прышоў, убачыў, перамог. *Параўн.*: “Ён няўдака. — Не, патрэбна сказаць: не тую стратэгію выбраў”.

2455. Venter cibi ávidus praecepta non audit.

Голодный желудок не слушает наставлений. *Ср.*: У голодного брюха нет уха. С разговоров сыт не будешь.

Галодны страўнік не слухае павучанняў. *Параўн.*: Галодны малітву не слухае — хлеба шукае. Галодны пацук гатовы кошку з’есці. Адкрывай рот — галодным не пакінуць.

2456. Venter non habet aures.

Желудок не имеет ушей. *Ср.*: Соловья баснями не кормят.

Страўнік не мае вушэй. *Параўн.*: З гутаркі хлеба не нясі. Усялякая гамонка да хлеба добрая. Што па той чэсці, калі няма чаго ёсці. Не да сораму, калі хлеба няма. Страўнік любіць боршч такі, што парыць, як туман з ракі коціца. Смачны боршч і каша, калі ёсць шматок мяса.

2457. Venter, pluma, Venus laudem fugienda sequenti.

Стремящийся к славе должен избегать пиров, неги и женщин.

Хто імкнецца да славы, павінны пазбягаць пірушак, раскошы і жанчын. *Параўн.*: Слава, найвялікшая багіня, приходзіць толькі да здольнага на штодзённыя самаабмежаванні. Шукаць славу цяжка, але неабходна, шлях адзін — працуй, адчыняй.

2458. Ventrem nimis replere nocet (Cels).

Чрезмерное наполнение желудка вредно для здоровья.

Празмернае напаўненне страўніка шкодна для здароўя. *Параўн.*: Не еўшы — нудна, пад’еўшы — трудна. Пірагі страўніку ворагі, з’еў мяса — грызі і косткі. Гультайны і каля спечанай куліткі хлеба памрэ. Дзяцей у галодных болей.

2459. Verae amicitiae sempiternae sunt (Cic).

Настоящая дружба вечна.

Сапраўдная дружба вечная. *Параўн.*: Сапраўдная прыязнасць ніколі не памрэ. У хаўрусе жыць — тужыць. Конь прывязаны паводам, а сябра — полуднем.

2460. Verba docent, exempla trahunt.

Слова учат, примеры ведут.

Словы вучаць, прыклады вядуць. *Параўн.*: Няма смеху без плачу, слова без прыкладу. Жартуецца добра калі справа зроблена.

2461. Verba ligant homines, taurorum cornua funes.

Слова связывают людей, веревки — рога быков. *Ср.*: Быка берут за рога, человека ловят на слове.

Словы звязваюць людзей, вяроўкі — рогі быкоў. *Параўн.*: Слова гонару не закон, а выканаць мусіш. Жарцікі прыправа, а не яда.

2462. Verba non sunt verbera.

Слова — не побои. *Ср.*: За спрос не б'юць в нос.

Словы — не пабоі. *Параўн.*: За папытанне не даюць ні ў каршэнь, ні снядання. Хто пытае, той многа знае. Дрэва моцна карэннямі, словы — справамі. Балбатня як вугаль — хоць не спаліць, дык вымажа. Слова неасветнага павярхоўнае, а то і хлуслівае.

2463. Verbaque praevisam rem non in vita sequuntur (H).

Когда дело обдуманно заранее, слова последуют без затруднений.

Калі справа абдуманая зараней, словы з'вяцца без цяжкасцяў. Ад сваркі да бойкі адзін шаг, ад задумы да апраўдання яе — яшчэ меней. Не вучы прыцеля — сам сабе нашкодзіш.

2464. Verba volant, scripta manent.

Слова улегают, написанное остается.

Словы адлятаюць, напісанае застаецца. *Параўн.*: Што напісана пяром, не выйме і сякера. Сапраўдны летапіс, калі ён хоць трохі адбівае праўду грамадства і эпохі, перажыве стваральнікаў. Бяда падробшчыкаў пад праўду: яны ведаюць, што яны самыя і ўсё імі створанае — шалупінне.

2465. Verbum nobile debet esse stabile.

Слово чести должно быть твердым.

Слова гонару павінна быць цвёрдым. *Параўн.*: Існасць чалавека і слова гонару звязаныя, як змест і форма, не стрымаць слова — зачарніць уласную існасць.

2466. Verem plus uno esse non potest.

Больше одной истины не бывает.

Больш адной ісціны не бывае. *Параўн.*: Дрэва ісціны мае шмат галін, яно адрозніваецца ў любым слоўным лесе, яго бачыць кожны відушчы. Ісціна Бога адна, у астатніх — як голля і лістоты на дрэве.

2467. Vere est miser, culpa est sua quisquis miser.

Тот истинно несчастен, кто несчастен по своей вине. *Ср.*: Тот дурак, кто сам себе враг.

Той сапраўды няшчасны, хто няшчасны з-за сваёй віны.

2468. Vere scire est per causas scire.

Настоящее знание — знание причин.

Сапраўдныя веды — веданне прычын. *Параўн.*: Мора ўяўных спраў і слоў меншае за адзін ліст з дрэва ісіціны.

2469. Verissime defenditur numquam aequitatem ab utilitate posse sejungi (Cic).

Совершенно правильно утверждают, что справедливость не может быть отделена от полезности.

Зусім правільна сцвярджаюць, што справядлівасць не можа быць адзелена ад карыснасці.

2470. Véritas non quaerit ángelos.

Правда не ищет ангелов.

Праўда не шукае анёлаў. *Параўн.*: Анёл не абараняе, як думае дарослы сляпак — паведамляе; праўдзе не патрэбны абаронцы: гэта робіць яна сама.

2471. Véritas non semper latet.

Истина всегда обнаруживается. *Ср.*: Нет ничего тайного, что не стало бы явным.

Ісціна заўсёды выяўляецца. *Параўн.*: Ісціна не вясновы лёд — не праломіцца. Ісціна, як гром, бывае нечаканай, ад гэтага не траціць маланкавай яснасці і трывожнай пераканаўчасці.

2472. Véritas odit moras (Sen).

Истина не терпит отсрочек.

Ісціна не церпіць адтэрміновак. *Параўн.*: Шчаслівец знаецца з Богам, значыць — з ісцінаю. Не з табою ісціна і тваёю справаю — яна ўсюды, адчыні ёй дзверы сэрца, значыць і рук.

2473. Véritas ódium parit (Ter).

Истина порождает ненависть. *Ср.*: Правда глаза колет.

Ісціна спараджае нянавісць. *Параўн.*: Стагоддзямі ісціну шукае духоўны сляпак і злуге на знайшлых яе за дзень.

2474. Véritas prémitur, non opprimitur.

Истину можно гнать, нельзя задушить.

Ісціну можна гнаць, нельга задушыць. *Параўн.*: Не зменіш злата пераплаўкаю, ісціну — перакручваннямі.

2475. Véritas se ipsa defendit (Cic).

Истина сама себя защищает. *Ср.*: Правда говорит сама за себя.

Ісціна сама себя абараняе. *Параўн.*: Няшчасны той, хто хоць у якой форме нападае на носьбіта ісціны. Святло і ісціну не зачыніш ні ў пакоі, ні ў палацы. Ісціне, як жанчыне, падыходзяць не ўсе словы — толькі панятлівыя.

2476. Veritas vitae est viaticum carissimum.

Правда — наилучшая поддержка на жизненном пути.

Праўда — найлепшая падтрымка на жыццёвым шляху.

2477. Versate diu, quid ferre recuset, quid valeant úmeri (H).

Долго обдумывайте, что могут и не могут вынести ваши плечи. = Доўга абдумвайце, што могуць і не могуць вынесці вашы плечы.

2478. Verum amicum pecúnia non parabis.

Верного друга за деньги не приобретешь.

Вернага сябра за грошы не набудзеш. *Параўн.*: Адзіноту — шчасце і няшчасце — зразумее і раздзеліць толькі сябра. Чалавек без сябра — дрэва без карэнняў. Добрага сябра ўведзеш, як з ім разлучышся.

2479. Verum est, quod pro salute fit mendácium.

Ложь во спасение становится правдой.

Мана дзеля выратавання становіцца праўдай.

2480. Verum in caeco est (Man).

Истина сокрыта глубоко.

Ісціна схавана глыбока. *Параўн.*: Рэдка бывае, каб самую значную ісціну адразу прыняў недалёкі і цёмны. Чым болей супраціўляецца ісціне, тым хутчэй зазнае боль. Грэх парушыць слова гонару, яшчэ большы — таптаць ісціну.

2481. Verum index sui et falsi (Spin).

Истина — пробный камень себя и лжи.

Ісціна — пробны камень, камень сябе і хлусні. *Параўн.*: Толькі наіўны дурань мяркуе, што ёсць спосаб закрыцця ў хаце ад святла дня, што можна затрымаць прыход ісціны. Усяго адзін спосаб аблегчыць кару сабе і бліжкім за непрызнанне ісціны, у якой бы галіне дрэва жыцця яна не праяўлялася — распаўсюджваць яе, памагаць другім барацьбітам за яе.

2482. Verus amicus amici nunquam obliviscitur.

Истинный друг никогда не забывает друга.

Сапраўдны сябра ніколі не забывае сябра. *Параўн.*: Сябра болей за прыяцеля, бо сябра можа абараняць сябра нават у нявыгядных сітуацыях, на шкоду сабе.

2483. Vestigia semper adora (Caec).

Всегда чтит следы прошлого.

Заўсёды паважай сляды мінулага. *Параўн.*: Адмовіцца ад мінулага — страціць будучыню. Мінулае — твае бацькі, дзяды, прадзеды; хочаш, каб не было дзядей — абгадзь мінулае.

2484. Vestis virum facit.

Одежда украшает (букв.: делает) человека.

Адзенне ўпрыгожвае (*літ.*: робіць) чалавека. *Параўн.*: Выдатна, калі адзенне дапаўняе, яшчэ лепш — калі ўтойвае.

2485. Véterem reminiscendo injúriam, invitas novam.

Вспоминая старую обиду, вызываешь новую. *Ср.*: Кто старое помянет, тому глаз вон.

Успамінаючы старую крыўду, выклікаеш новую. *Параўн.*: Не ўсё сябру ведаць, што на сэрцы ляжыць.

2486. Veterrimus hómini óptimus amicus est.

Самый старый друг — наилучший.

Самы стары сябра — найлепшы. *Параўн.*: Найбольшыя скарбы на свеце — дзеці і верныя сябры. Выбірай сябра не каля поўнай міскі, а калі ўнішчымніцу жывеш. Лепш памерці каля сябра, чым жыць у ворага.

2487. Vicinus bonus ingens bonum.

Хороший сосед — огромное благо.

Добры сусед — велізарнае шчасце. *Параўн.*: Выдатна, калі суседства перарастае ў сяброўства. З братам можна пасварыцца, з суседам — нізашта.

2488. Victória concórdia gígnitur.

Победа рождается согласием.

Перамога спараджаецца згодай. *Параўн.*: У каго мышцы — перамога аднаго, у каго веды — перамога тысячы. Болей спытаеш — болей спазнаеш — болей пераможаш. Пераможаны паспрыяе не такому ж пераможанаму, а свайму пераможцу.

2489. Victória nulla est, quam quae confessos ánimo quoque subjugat hostes (C).

Настоящая победа, когда сами враги признают себя побежденными. = Сапраўдная перамога, калі самі ворагі прызнаюць сябе пераможанымі.

2490. Victória pax, non pactione parienda est (Cic).

Мир должен быть добыт победой, а не соглашением.

Мір павінны быць здабыты перамогай, а не пагадненнем. *Параўн.*: Які размах, такі палёт. Недабітаму ворагу і гулёне-жанчыне нішто не верыць. Мір — люстра, ёсць мір — люстра пакажа. Мір забывае аднолькава багача і бедняка, калі яны мерцвякі.

2491. Videndum est non modo quid quisque loquatur, sed étiam quid quisque sentiat, atque étiam qua de causa quisque sentiat (Cic).

Обращать внимание не только на что каждый говорит, но и что каждый чувствует, и по какой причине он чувствует именно так.

Звяртаць увагу не толькі на што кожны гаворыць, але і што кожны адчувае, і з якой прычыны ён пачуваецца менавіта так.

2492. Vigilandum est semper (Cic).

Необходимо всегда быть бдительным.

Неабходна заўсёды быць пільным.

2493. Vile est, quod licet (Pt).

Легко доступное не ценится. *Ср.*: Что нам дано, то не влечет. Лёгка даступнае не цэніцца. *Параўн.*: На даступных не жэняцца, з імі гуляюць.

2494. Vim vi repellere licet.

Насиліе разрешается отражать силой.

NB! *Одно из положений римского гражданского права.*

Насілле дазваляецца адбіваць сілай. *Параўн.*: Не чакаць пакуль ваўкі з'ядуць авечку, каб сцерагчы статак. Голас смерці і насілля сходу праганяць. Хто пасягнуў на жыццё другога, абавязаны страціць сваё.

2495. Vina bibunt hómines, animália cétera fontes.

Только люди пьют вино, остальные животные — ключевую воду.

Толькі людзі п'юць віно, астатнія жывёлы — крынічную ваду. *Параўн.*: Таракан і п'яніца — не гаспадар у хаце. П'яныя болей галоў трацяць, чым воіны ў бітвах. П'янства сем'і есць, як іржа жалеза. Уся існасць Прыроды і Бога супраць наркоты.

2496. Vincitur haud gratis júgulo qui próvocat hostem (Lcr).

Не дается даром победа над тем, кто готов подставить под удар свою грудь.

Не даецца перамога дарам над тым, хто гатовы падставіць пад удар свае грудзі.

2497. Vindicta hóminem sceleratum aliquando consequetur.

Наказание когда-нибудь постигнет преступника.

Пакаранне калі-небудзь спасцігне злачынцу. *Параўн.*: Нават хто пад царкву падкапаецца, трапіць у пастку. Злодзею адна дарога, хто яго ловіць — восем. Дзе ўсе крадуць, там няма злодзеяў.

2498. Vir bonus est quis?

Qui consultat patrum, qui leges juraque servat (H).

Кто является добрым гражданином? Тот, кто соблюдает решения отцов, права и законы.

Хто з'яўляецца добрым грамадзянінам? Той, хто прытрымліваецца рашэння бацькоў, права і законаў. *Параўн.*: Лягчэй і шчасней выконваць закон, чым адказваць па закону.

2499. Viribus unitis res parvae crescunt.

От соединения сил растут и малые дела.

Ад аб'яднання сіл растуць і малыя справы. *Параўн.*: Пры яднанні расце малое, як турнэпс пасля паліву. Не замахвайся на вялікія справы, калі малых не рабіў. Разуменне — згода — справа — перамога — разуменне.

2500. Viri fortis est ne suppliciiis quidem moveri.

Мужественного человека не поколеблют даже пытки.

Мужнага чалавека не пахіснуць нават катаванні. *Параўн.*: Цяр-

плівасць штодзённа не ніжэй мужнасці подзвігу. Багаты бяздомным не бывае, мужны — абсмяяным. Самая вялікая мужнасць не адважна памерці — ціха і непрыкметна несці яро штодзённай абыклай працы. На мужных стаяць пераломы гісторыі.

2501. Vir sapiens aequo injuriam fert.

Умный равнодушно переносит несправедливость.

Разумны абьякава пераносіць несправядлівасць. *Параўн.*: Розум вышэй мужнасці, ён адвазе дае дарогу. Шчасце ў неразумных не бывае.

2502. Virtus est juvena.

Молодость — это преимущество.

Маладосць — гэта перавага. *Параўн.*: Раздайся мора — жаба лезе, саступі нагоўп — шакаляры ідуць. Прыліў, а не хвалі кіруюць морам і чалавекам, сталасць, а не маладосць робіць асобу. Слава маладому, калі не страціў мускулы, а галаву набыў.

2503. Virtus hominem jungit Deo.

Добродетель сближает человека с Богом.

Дабрадзейнасць збліжае чалавека з Богам. *Параўн.*: Рабіць дабро, хто яго заслугоўвае, — служыць Богу. Даць капейку ў руку жабрака — не абавязкова зрабіць добрую паслугу. Аддзяляць старцаў ад працавітых — займець крылле анёлаў.

2504. Virtus imitatione digna est, non invidia.

Доблесть заслуживает подражания, а не зависть.

Доблесць заслугоўвае пераймання, а не зайздрасці. *Параўн.*: Прыбыткі прывучваюць да расходаў, дабрадзейнасць — да пахвалы. У мудрага і дабрадзейнага зайздроснікаў шмат, як у бальніцы — у здаровага.

2505. Virtus nihil expedit praemii.

Добродетель не требует никакой награды.

Дабрадзейнасць не патрабуе ніякай узнагароды. *Параўн.*: За ўсё трэба плаціць, асабліва дзячыцца дабрадзейніку. Усё, што ў дастатку, прыдаецца, асабліва добрыя ці злыя ўчынкі іншых.

2506. Virtus nullo dominatu premitur.

Добродетель не подавит никакая власть.

Дабрадзейнасць не падавіць ніякая ўлада. *Параўн.*: З'яўленню анёлаў і дабрадзейных ніякая ўлада не можа запярэчыць. Бык не стамляецца ад сваіх рогаў, дабрадзейны — ад учынкаў.

2507. Virtus sola neque datur dono neque accipitur (Sl).

Только одна добродетель не дается и не принимается в дар.

Толькі адна дабрадзейнасць не дорыцца і не прымаецца ў падарунак. *Параўн.*: У добрых бацькоў добрыя дзеці

2508. Virtus suo aere censetur (Sen).

Ценность добродетели в ней самой.

Каштоўнасць дабрадзейнасці ў ёй самой. *Параўн.*: З адной да-

брадзейнасцю не пражывеш. Колькі не цягні авечку за вушы — рогі не вырастуць, колькі не выдыгайся з дабром перад дурнаватым — толку не будзе.

**2509. Virtutem incolumen ódimus,
Sublatam ex óculis quáerimus ínvidi (H).**

Ненавидим добродетель здравствующую, с завистью ищем исчезнувшую с глаз. *Ср.*: Что имеем — не храним, потерявши — плачем.

Ненавідзім дабрадзейнасць існую, з зайздрасцю шукаем зніклую з вачэй.

2510. Virtute praevalet sapiéntia (Ph).

Ум выше храбрости.

Розум вышэй за адвагу. *Параўн.*: Мудры вар'яту дарогу са-ступіць. Добра калі шчаслівы: у маладыя гады стары розум. Добра і прыемна вучыць разумнага.

2511. Virtutis et vitiorum grave ipsius consciéntiae pondus est: qua sublata, jacent ómnia (Cic).

Собственное понимание добродетели и пороков — самое глав-ное: если этого нет, все становится шатким.

Уласнае разуменне дабрадзейнасці і заганаў — самае галоў-нае: Калі гэтага няма, усё становіцца хісткім.

2512. Vis consilii expers mole ruit sua (H).

Сила, лишённая разума, рушится от своей громадности.

Пазбаўленая розуму сіла разбураецца ад сваёй велізарнасці. *Параўн.*: Спадзяюцца не на сілу — на розум. Тупому скажы муд-расць, а потым яшчэ і талкуй яе, — лепей не кажы.

2513. Vis est permagna naturae (Cic).

Сила природы очень велика.

Сіла прыроды надта вялікая. *Параўн.*: Карову хваляць з-за ма-лака, мужчыну — з-за розуму і сілы, жанчын — з-за дабрыні і паслужлівасці. Мяркуюць не па сіле мускулаў — па сіле сэрца.

2514. Vis multa exertatione continenda est (Q).

Силу нужно поддерживать постоянным упражнением.

Сілу трэба падтрымліваць пастаянным практыкаваннем. *Параўн.*: Уменне і сілу шліфуюць да сыходу дадому. Юр сілы ў розуму не пытаецца.

2515. Vis veritatis máxima est.

Сила правды очень велика. *Ср.*: Не в силе сила, а в правде.

Сіла праўды вельмі вялікая. *Параўн.*: Праўда — паветра, без яе ніхто не абыходзіцца. Няма нідзе праўды, толькі ў мяне і маіх дзя-цей. Крывы выпроствае сябе сам, калі ўсюды праўдзівіць.

2516. Vis vim vi pellit.

Сила силу силой толкает.

Сіла сілу сілай штурхае. *Параўн.*: Праз сілу і конь воз не павязе. У жыцці, як у сям'і, дзве сілы — чья мацней, той кіруе.

2517. Vitae sal amicitia.

Дружба — соль жыцця.

Дружба — соль жыцця. *Параўн.*: Грэе не кажух і дух, а сяброўства і мэта.

2518. Vitae summa brevis spem nos vetat incohare longam.

Непродолжительность жизни не позволяет нам далеко простирать надежду.

Непрацягласць жыцця не дазваляе нам далёка накіроўваць надзею. *Параўн.*: Навіны і смерць прыходзяць без спрасу. Зробленага не вернеш, памерлага не ўваскрэсіш. З трох памрэ адзін — два застануцца, адыдзе адзінокі — нікога не застанецца.

2519. Vita incerta, mors certissima.

Жизнь неверна, смерть как нельзя более достоверна.

Жыццё няпэўнае, смерць як мага больш пэўная. *Параўн.*: Жыццё — кара, смерць — урок. Колькі ні жыць, смерці дачакаешся.

2520. Vita nostra brevis est, brevi finietur.

Наша жизнь коротка, скоро она закончится.

NB! Слова *взяты из студенческого гимна "Gaudeamus"*.

Наша жыццё кароткае, хутка яно скончыцца. *Параўн.*: Жыццё кароткае для працы, задоўгае для мітрэнгаў. Слава Богу, што ніхто не знае, што яго ў жыцці чакае.

2521. Vita sine amicis tristitia est.

Жизнь без друзей грустна.

Жыццё без сяброў сумнае. *Параўн.*: У каго сяброў і дзяцей многа, той улюбёнец Бога.

2522. Vita sine libertate — nihil.

Жизнь без свободы — ничто.

Жыццё без свабоды — нішто. *Параўн.*: Для вольнага няма турмаў. Шмат бязмэтна птушка лятае — хутка трапіць у сілок.

2523. Vitia amicae amatorem decipiunt (H).

Недостатки подруги ускользают от внимания влюбленного.

Недахопы сяброўкі выслізгваюць з-пад увагі закаханага. *Параўн.*: Захапленне ўнутры, яно не бачыць дзіркі і плямы на кашулі каханай. Блага, калі ў чужой жонкі з'яўляецца ўсё больш станюўчага. У кожнай новай знаёмкі ўсё тая ж пустага, толькі яшчэ не адкрытая.

2524. Vitia erunt, donec homines.

Пороки будут до тех пор, пока будут люди.

Заганы будуць да той пары, пакуль будуць людзі. *Параўн.*: Заганам замінае сонца на вайне і без вайны. Шалеюць заганы — слабеюць законы.

2525. Vitia otii negotio discutienda sunt (Sen).

Пороки праздности необходимо преодолевать трудом.

Заганы бяздзейнасці неабходна пераадольваць працай.

2526. Vitia sine praeceptore discuntur.

Плохому учатся без учителя.

Дрэннаму вучацца без настаўніка. *Параўн.*: Зышоў з розуму — вучыць паводзіцца дурня.

2527. "Vitium" appellant, quum partes corporis inter se dissident ... integra valetudine (Cic).

"Пороком" называюць парушэнне саответствія между частямі тела ... пры ненарушаным здаров'е.

NB! Цицерон мае в виду фізічныя недастаткі чалавека.

"Заганая" называюць парушэнне адпаведнасці паміж часткамі цела ... пры непарушаным здароўі.

2528. Vituperia stultorum laus est.

Асуджэнне глупцоў — похвала.

Асуджэнне недамакаў — пахвала. *Параўн.*: Жывому чалавеку ніхто не дагодзіць. Дурнаваты на любой зборні танцуе, — за гэта яго і асуджаюць. Памагаць прыдураным — асуджаць, а не хваліць.

2529. Vivas frugalis, ut res est materialis.

Живи умеренно, как позволяет твоё состояние. *Ср.*: Надо жить, как набегит. По одежке протягивай ножки.

Жыві ўмерана, як дазваляе твая маёмасць. *Параўн.*: Сябе заморыш, а людзям не дагодзіш. Бойся саслабець: саслабелага зубра ваўкі разарвуць.

2530. Vivas ut possis, quando nec quis ut velis (Caec).

Живи как можешь, раз нельзя как хочется. (Пер. М.Гаспарова)

Жыві як можаш, калі нельга як хочацца. *Параўн.*: Вышэй забярэшся — болей пабачыш.

2531. Vive memor, quam sis aevi brevis (H).

Живи, помня, как коротка жизнь.

Жыві, памятаючы, якое кароткае жыццё. *Параўн.*: Страшыць не ранняя старасць — ранняя смерць. Без прыкметы не дойдзеш да мэты. Мэта гады падаўжае. Усё мае канец, а сасіска — два.

2532. Vivere est cogitare (Cic).

Жить — значит мыслить. **NB!** Эти слова Цицерона были жизненным девизом Вольтера.

Жыць — значыць мысліць. *Параўн.*: У нядумкіх жыццё кароткае, гора доўгае. Неразумны свае запасы з'ядае адразу, незразумелае — адвяргае.

2533. Vivere est militare (Sen).

Жить — значит бороться.

Жыць — значыць змагацца. *Параўн.*: Перамога — калі для Радзімы. Перамажы сябе — усіх пераможаш. Не можа шчаслівіць ляны. Нават смоўж рухаецца.

**2534. Vivere naturae si convenienter amarent
Mortales, médica nil opus esset ope.**

Если бы люди жили сообразно с природой, не нужна была бы медицинская помощь.

Калі б людзі жылі згодна з прыродай, не патрэбна была б медыцынская дапамога. *Параўн.*: Толькі для няграмаднага свет і святло бяссэнсіца, толькі хворы вінаваціць у сваіх балячках другіх, а не бацькоў і сябе.

2535. Vivos voco, mórtuos plango, fulgura frango.

Зову живых, оплакиваю мертвых, сокрушаю молнии.

NB! *Надпись на древних колоколах, которую Шиллер взял эпиграфом к стихотворению "Песня о колоколе". Первые два слова явились девизом "Колокола" А.И.Герцена.*

Клічу жывых, аплакваю мёртвых, знішчаю маланкі. *Параўн.*: Не ўсе заслугоўваюць веры, не ўсіх варта клікаць, тым болей аллакваць. Жывы прах не заслугоўвае слёз нават калі стаў мёртвым.

2536. Vixere fortes ante Agamémnona (H).

Жили храбрецы и до Агамемнона.

NB! *Агамемнон — царь Микен, главнокомандующий всеми греческими войсками в Троянской войне.*

Жылі адважнікі і да Агамемнана. *Параўн.*: Адважны здабывае, палахлівы праядае. З цялячым хвастом у ваўкі не сунуца.

2537. Voluntário nihil difficile.

Для желающего нет ничего трудного.

Для ахвотніка няма нічога цяжкага. *Параўн.*: Сбожжа без мякіны, жаданне без ахвоты не бывае. Споўніліся б яе жаданні — і мала прыгажунь засталася б на свеце. Жаданне смаўжа — паспаць на спіне, юрлівага — на розных ложках.

2538. Vos ego nunc moneo: felix quicumque dolore

Altérius disces posse cavere tuo (Tib).

Всем я скажу: счастлив, кто в горе другого
Может науку найти, чтобы свое отвратить.

(Пер. М.Гаспарова)

Усім я скажу: шчаслівы, хто ў горы другога

Можа навуку знайсці, каб сваё адхіліць.

2539. Vox clamantis in deserto.

Глас вопиющего в пустыне.

Марны лямант у пустыні. *Параўн.*: Адзінокі і на вяселлі бедны. Вераб'ю пад дахам лепш, чым адзінокаму ў палацы. Нармальны чалавек ніколі не задаволены жыццём. Адно слова прывету лепш і важчэй за сто слоў ляянкі.

2540. Vox pópuli — vox Dei (Hom).

Глас народа — глас Божий.

Голас народа — голас Божы. *Параўн.*: Бог праяўляецца ва ўсім,

на народзе таксама. Доля чалавека і народа не заўжды сыходзяцца. Калі народ гэта натоўп, то цана яму як веснавой пеннай вадзе, не яна стварае турбіны электрастанцый, не яна круціць іх.

2541. *Vulgare amici nomen, sed rara est fides* (Ph).

Слово “друг” повсяднёва, но дружеская верность редка.

Слова “сябра” паўсядзённае, але сяброўская вернасць рэдкая.

Параўн.: Нішто так лёгка не рушыцца, як дружба. Бяда, калі сябра — брат, яшчэ горай, калі ні брата ні сябра. Веды не могуць быць дасканалымі, гарызонт блізкім, а сябра можа. Не складваць на сябра свае турботы — не страціць яго.

2542. *Vulnerant omnes, última necat*.

Раняць усе, убивает последний (час).

NB! *Надпись на башенных часах.*

Раняць усе, забівае апошняя (гадзіна). *Параўн.*: Любая гадзіна мае сваю зорную хвіліну. Час цаніць — са славаю дружыць.

2543. *Vulpes pilum mutat, non mores* (Su).

Ліса мяняе шкуру, но не нрав. *Ср.*: Как волка ни корми, он все в лес смотрит.

Ліса змяняе шкуру, але не характар. *Параўн.*: Воўка як ні гадуй, усё ў лес пазірае. Воўчая натура ў лес глядзіць. Вялікую хітрасць перамагае маленькая праўда. Не рост вызначае паводзіны. Разважлівасць у галаве, пачуцці ў сэрцы.

2544. *Vultu an natura sapiens sis, multum interest* (PS).

Есть разница, кто с виду, кто по сути мудр.

(Пер. М.Гаспарова)

Ёсць розніца, хто з выгляду, хто па сутнасці мудры. *Параўн.*: Розум не грошы, не пазычыш. Другіх дурнямі заве, а сам змалку глухі і крывы. Веды і розум даражэй грошаў, як чалавек даражэй любой жывёлы. Кураня ў ваду падае, кура — ніколі. Мудры вучыць і засцерагае — з просьбы і без просьбы.

Руска-лацінска- беларуская частка

Русско-латинско- белорусская часть

Аппетит приходит во время еды.

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecúnia crescit

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecúnia crescit (Л) [к деньгам любовь растет по мере роста самого богатства].

Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae [чем больше пьют (воду), тем больше хочется].

Апетыт прыходзіць у час яды.

Бары дерутся — у мужиков чубы трещат.

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi [что б ни творили царисумасброды, страдают ахейцы].

Паны б'юцца, у мужыкоў чубы трашчаць.

Беда вымучит, беда и выучит.

Ingénium mala saepe movent [несчастья часто рожают талант].

Бяда вымучыць, бяда і вывучыць.

Беда никогда не приходит одна. См. Пришла беда — открывай ворота.

Бедному зятю и тесть не рад.

Ínopi nullus amicus [у бедного нет друга].

Méndico ne parentes quidem amici sunt [у нищего нет ни родителей, ни друзей].

Беднаму зяцю і цесць не рады.

Без ветра камыш не качается.

Flamma fumo est gróxima (Pl) [где дым, там огонь].

Без ветру чарот не калышацца.

Бездонную бочку водой не нальешь.

Méndici pera nunquam impletur [суму нищего никогда не наполнишь].

Бяздонную бочку вадой не нальеш.

Без муки нет науки.

Doctrina est fructus dulcis radicis amarae [ученость — это сладкий плод горького корня].

Без пакутаў няма навукаў.

Без совета жить — что без торбы по миру ходить.

Utere consilio, licet omnia noveris arte [пользуйся советом, и все глубоко познаешь].

Без парады жыць — што без торбы жабраваць.

Без труда не вытащишь и рыбку из пруда.

Re labor est dulcis, quia non pluit usus hiulcis [труд полезен, потому что добро не льется дождем в рот].

Ut legas messem, debes praemittere semen [чтобы собрать урожай, ты должен прежде бросить семена].

Без працы не выцягнеш і рыбку з сажалкі. Каб рыбу есці, трэба ў ваду лезці.

Береги честь смолоду.

Mali principii — malus finis [плохое начало — плохой конец].

Шануй гонар замалада. Шануйся замалада — не напаткае бяда.

Бережливого Бог бережет.

Diffidentia tempestiva parit securitatem [своевременная недоверчивость порождает безопасность].

Prudentia saepe vitantur pericula [благодаря рассудительности мы часто избегаем опасности].

Сцеражонага Бог беражэ. Хто сам сябе сцеражэ, таго й Бог беражэ. Бог чалавеку не слуга і не нянька.

Бери в работе умом, а не горбом.

Ingénio pollet, qui vim natura negavit [умом берет тот, кому природа отказала в силе].

Бяры ў рабоце розумам, а не гарбом.

Берут завидки на чужие пожитки.

Figulus figulo invidet, faber fabro [гончар завидует гончару, мастер — мастеру].

Бярэ зайздрасць на чужыя набыткі. Чужая доля пад бокам коле.

Близок локоть, да не укусишь.

Aspicitur, non attrectatur [видно, да не ухватишь].

Блізка локаць, ды не ўкусіш.

Бог троицу любит.

Número deus impari gaudet (V) [Бог рад нечетному числу].

Бог троицу любіць. За адзін грэх тры пакаленні плоцяць.

Большому кораблю — большое плавание.

Áquila non captat muscas [орел не ловит мух].

Felicitatem ingentem ánimus ingens decet [великому духом подobaет большое счастье].

In magno magni capiuntur flúmine pisces [в большой реке большая рыба ловится].

Magnam fortunam magnus étiam ánimus decet [великому духом подobaет великая судьба].

Вялікаму караблю — вялікае плаванне. Сапраўды вялікі малых не крыўдзіць.

Борода выросла, а ума не вынесла.

Barba crescit, caput nescit [борода растет, а голова не умнеет].

Барада вырасла, а розуму не прынесла.

Бочка вина ядом полна.

Qui bibit immódice vina, venena bibit [кто не в меру пьет вино, тот пьет яд].

Бочка віна атрутай поўная.

Будет и на нашей улице праздник.

Circumagetur hic orbis (L) [мир повернется и другой стороной].

Будзе і на нашай вуліцы свята. Прыйдзе, тата, і наша свята.

Бумага все стерпит.

Charta (epístula) non erubescit (Cic) [бумага (письмо) не краснеет].

Папера ўсё сцерпіць.

В гостях хорошо, а дома лучше.

Domus prypría — domus yrtima [твой дом — наилучший дом].

Sal pátriae pluris faciendus, quam hóspitis mensa [родную соль следует ценить больше, чем чужой обед].

У гасцяў добра, а дома лепей.

Век живи, век учись.

Nulla aetas ad discendum sera est (Q) [никакой возраст не является запоздалым для учебы].

Век жыві, век вучыся. Будзем вучыцца, пакуль смерць лучыцца.

Верный друг познается в беде.

Amicus certus in re incerta cernitur (*Энт*) [надежный друг познается в ненадежном деле].

Верны сябра зазнаецца ў бядзе.

Взял жену, забудь тишину.

Qui capit uxorem, litem capit atque dolorem [кто берет себе жену, приобретает ссору и горе].

Узяў жонку, забудзь цішыню.

Взялся за гуж, не говори, что не дюж.

Aut ne tentaris, aut perfice (*О*) [или не берись, или доводи до конца].

Mélius non incipient, quam desinent (*Сен*) [лучше не начинать, чем не доводить до конца].

Узяўся за гуж, не кажы, што нядуж. Улез у дугу, не кажы “не магу”.

Видит око, да зуб неймет.

Aspicitur, non atrectatur [видно, да не ухватишь].

Бачыць вока, ды зуб не ўкучыць. Бачыць вока, ды ляжыць (вісіць) высока.

Видна птица по полету.

E cantu cognoscitur avis [птица узнается по пению].

Stultus stulta loquitur [у глупца и речь глупая].

Бачна птушка па палёту. Відаць сокал па палёту, а сава па пагляду.

Вилами по воде писано.

In aqua scribere (*Стл*) [писать на воде].

Віламі па вадзе пісана.

Волк — не пастух, свинья — не огородник.

Lupus malus ovium custos [волк — плохой сторож овец].

Воук — не пастух, свіння — не агароднік.

Ворон ворону глаз не выклюет.

Canis caninam non est [собака собачины не ест].

Corvus oculum corvi non eruit (*Вр*).

Concolores aves facillime congregantur [птицы одного цвета легко сходятся].

Semper gráculus ássidet gráculo [галка всегда сидит рядом с галкой].

Símilis símili gaudet [подобный радуется подобному].

Крумкач крумкачу вока не выдзеўбе. Драч драчу не дзярэ ваччу. Вужака вужаку не джаліць.

Время пройдет — слезы утрет.

Dies aegritúdinem ádimit [время лечит болезнь].

Tempus mínuit luctus maestaque corda júvat [время уменьшает скорбь и успокаивает печальные сердца].

Час прайдзе — слёзы вытра.

Всем мил не будешь.

Errat homo vere, qui credit cuique placere [глубоко ошибается тот, кто стремится нравиться всем].

Ne Júppiter quidem ómnibus placet [даже Юпитер не угодит всем].

Усім мілы не будзеи.

Всему есть предел.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines (H) [есть мера в делах, известные есть и пределы].

Усяму ёсць мяжа.

Всему свое время.

Gyrat rependo prius infans quam gradiendo [ребенок должен ползать прежде, чем начнет ходить].

Ómnia tempus habet [все имеет (свое) время].

На ўсё свой час. Усё свой час мае. Без пары няма і травы.

В семье не без урода.

Non est tríticum sine páleis [не бывает пшеницы без мякины].

У сям'і не без вырадку. Няма роду без выроду.

Вскачь землю не пашут.

Festinátio tarda est (QC) [торопливость медлительна].

Наўскач зямлю не аруць.

Всяк кулик на своем болоте велик.

Aedis apud postes canis est magis acer (asper) in hospes [у дверей собака сильнее лает на чужих людей].

Усякі кулік на сваім балоце вялікі. На сваім сметніку і певень смелы.

Всяк кулик свое болото хвалит.

Cuiúlibet fátuó placet sua clava [каждому дураку нравится его палка].

Suum cuique placet (PM) [каждому свое нравится].

Усякі кулік сваё балота хваліць. Жыве кулік, дзе прывык, роднае балота хваліць.

Всяк молодец на свой образец.

Canit avis quaevis sicut rostrum sibi crevit [каждая птица так поет, как у нее клюв растет].

Усякі маладзец на свой узор. У кожнага кавалера свае манеры. Толькі ў лазні ўсе роўныя.

Всякому овощу свое время.

Gurat rependo prius infans quam gradiendo [ребенок должен ползть прежде, чем начнет ходить].

Усякай гародніне свой час. Свой час ягадзе, свой час баравіку. Будзе час — будзе і квас, не ўсё за раз.

Всяк сверчок знай свой шесток.

Сблceus, si olim pede major erit, subvertet (H) [сапог, если он будет больше ступни, собьет с ног].

Усякі цвыркун ведай свой прыпек. Не тыч носа не ў сваё проса. Не садзіся не ў свае сані.

В тихом омуте нечистые водятся.

Ab aqua silente cave [остерегайся тихой воды].

Stagnum litus edit, torrens properando recedit [тихая вода берега подмывает, быстро пронесясь, отступает].

У ціхім балоце нячысцікі вядуцца. Ціхая свіння глыбока рые. Ціхая вада грэблю рве. Ціха вода брэгі рве.

В чужих руках всегда ломоть велик.

Cui placet altérius, sua nimirum est ódio sors [человек недоволен своей участью, считает счастливыми других].

У чужых руках заўсёды дуста вялікая. Чужыя жоначкі як перапёлчкі.

В чужой монастырь со своим уставом не ходят.

Sujus régio, ejus religio [чья страна, того религия].

Si vivis Romae, Romano vivito more [если живешь в Риме, живи по римским обычаям].

У чужы манастыр са сваім статутам не ходзяць. У чужой бажніцы свечкі не папраўляй. У чужую парафію са сваім звычайем не прыходзь.

В чужом глазу соломинку видим, в своем бревно не замечаем.

Aliena vítia in óculis habemus, a tergo nostra sunt (*Sen*) [чужие пороки у нас на глазах, свои за спиной].

Est próprium stultítiae aliorum vítia cernere, oblivisci suorum (*Cic*) [глупости свойственно видеть чужие пороки, свои забывать].

In álio peduclum vides, in te ricinum non vides (*Pt*) [у другого видишь вошь, у себя клеща не замечаешь].

Rápuías observatis alienas óbstiti plúrimis ulcéribus [вы, покрытые множеством язв, высматриваете чужие волдыри].

У чужым воку саломінку бачым, у сваім бярвяно не заўважаем. Чужья грахи перад вачыма, а свае за плячыма.

Глаз видит далеко, а ум еще дальше.

Fato major prudéntia (*V*) [мудрость сильнее рока].

Вока бачыць далёка, а розум яшчэ далей.

Глупость что шило — в мешке не утаишь.

Fórtius stultitiam prodit [дурак обнаруживает свою глупость].

Дурната што шыла — у мяшку не схаваеш.

Гни дерево, пока гнется, учи дитяtko, пока слушается.

Est arbúscula non truncus curvandus in unsum [нужно гнуть в дугу деревце, а не изогнутый ствол].

Гні дрэва, пакуль гнецца, вучы дзіцятка, пакуль слухаецца.

Годы не птица: улетят — не поймашь.

Fruere vita, dum vivis [наслаждайся жизнью, пока живешь].

Гады не птушка: адляцяць — не зловіш.

Голод не тетка, научит калачи есть.

Ánima esúriens étiam amaram pro dulci sumit [голодная душа даже горькое принимает за сладкое].

Necéssitas magistra [нужда — наставница].

Nihil contemnit esúriens [голодный ничем не пренебрегает].

Ómnia fames dúlcia facit praeter se ipsam [голод, кроме самого себя, все делает сладким].

Голад не цётка, навучыць пірагі есці. Голад не дзядзіна, з'ясі і крадзена.

Голодной куме хлеб на уме.

Massa esurienti auro cárior [голодному каша дороже золота].

Галоднай куме хлеб у галаве. Галоднай курцы проса на думцы.

Голодное брюхо ко всему глухо.

Nescit plebs jejuna timere [не умеет голодная толпа бояться].

Галоднае пуза да ўсяго глуха.

Голь на выдумки хитра.

Bonae mentis soror est paupertas [бедность — сестра здравому смыслу].

Галота на выдумкі хітрая.

Гони природу в дверь, она влетит в окно.

Ablue, pecte canem, canis est et permanet idem [умой, причеши пса, все равно пес останется псом].

Naturam expellas furca, tamen usque recurret (H) [гони натуру вилами, она все равно вернется].

Si cuculum dóceas, non ejus cántica mutas [как бы ни учил кукушку, пения ее не изменишь].

Гані натуру ў дзверы, яна ўляціць у вакно.

Гора родила мышь.

Partúriunt montes, nascetur ridiculus mus (H) [рожают горы, а родится смешной мышонок].

Гара нарадзіла мыш. З вялікага гуку не будзе чаго браць у руку. З вялікае хмары малы дождж.

Горбатого могила исправит.

Ablue, pecte canem, canis est et permanet idem [умой, причеши пса, все равно псом останется].

In discendo lupus nimis affirmans ait: “Agnus” [если учить волка говорить, он всегда скажет: “Ягненок”].

Unum se praebet, quod curvum créscere debet [становится кривым, что растет криво].

Гарбатага магіла выправіць. Гарбатага хіба труна выпрастае. Крывога дрэва не выпрастаеш. З дугі аглоблі не зробіш. Калі пень, то і будзе пень.

Гордым быть — глупым слыть.

Arrogántia facit stultum [высокомерие делает глупым].

Гордым быць — дурнаватым лічыцца.

Горьким лечат, сладким калечат.

Dulce étiam fúgias, quod fieri amarum potest [избегай сладкого, оно может стать горьким].

Горкім лечаць, салодкім калечаць.

Готовь сани летом, а колеса зимой.

Cogitato quam longa sit hiems [думай наперед о продолжительности зимы].

Рыхтуй сани ўлетку, а колёсы ўзімку.

Гроза бьет по высокому дереву.

Fériunt summos fulgura montes [молнии ударяют в высокие горы].

Маленка б'е ў высокае дрэва.

Дай сердцу волю, заведет в неволю.

Nímia libertas in nímiam servitutem cadit [чрезмерная свобода приводит к чрезмерному рабству].

Дай сэрцу волю, завядзе ў няволю.

Дал слово — держись, не исполнил — крепиись.

Priusquam promittas, delíbera, ut cum promiseris, fácias (PS) [прежде чем обещать, подумай, чтобы, пообещав, выполнить].

Даў слова — трымайся, не выканаў — маўчыся. Слова давай, дык яго і трымай.

Два медведя в одной берлоге не уживутся.

Summa sedes non capit duos [на высоком кресле не сидят двое].

Два мядзведзі ў адным берлагу не ўжывуцца.

Двое дерутся — третий радуется.

Duobus certántibus (litigántibus) tértius gaudet [когда двое дерутся (ссорятся), третий радуется].

Двое б'юцца — трэці радуецца. Дзе двух зваду вядзе, там трэці крадзе. Дзе ўдвух б'юцца, там трэці карыстаецца. Багатые рады, калі і ў бедных пайшлі звады.

Двойная нитка крепче шьет.

Funiculus triplex non fácite rúmpitur [тройной канат нелегко разорвать].

Падвойная нітка мацней шые.

Двум смертям не бывать, а одной не миновать.

Cui nasci contigit, mori restat [кому пришлось родиться, тому доведется умереть].

Дзвюм смерцям не бываць, а адной не прамінуць. Што будзе — будзе, а дзве смерці не будзе. Не бываюць дзве смерці, а раз трэба памерці.

Дела на полтину, а магарычу на рубль.
Mare verborum, gutta rerum [море слов, капля дел].
Справы на паўрубля, а барышу на рубель.

Делу — время, потехе — час.
Aliquando et insanire jucundum est (Sen) [приятно иногда и по-
дурачиться].

Dulce est desipere in loco (H) [приятно вовремя подурачиться].
Otium post negotium [отдых после труда].
Справе — час, забаве — гадзіна. Перш папрацуй, а гады й па-
танцуй. Гульня, ды не штодня.

Деньги все двери открывают.
Pecunia omnia obediunt [деньгам все покоряется].
Quidquid nummis praesentibus opta, et fiet [при деньгах желай
всего, чего хочешь, и оно сбудется].
Грошы ўсе дзверы адчыняюць.

Деньги не пахнут.
Lucri bonus est dolor ex re quolibet (J) [прибыль хорошо пахнет,
откуда бы ее не получали].
Pecunia non olet.
Грошы не пахнуць.

День на день не приходится.
Ipsa dies quandoque parens, quandoque poverca [день бывает то
матерью, то мачехой].
Дзень на дзень не прыходзіцца.

Добрая слава на дорожке лежит, худая по дорожке бежит.
Fama bona volat lente et mala fama repente [добрая молва мед-
ленно летит, плохая — быстро].
*Добрая слава на сцяжынцы ляжыць, благая па сцяжынцы
бяжыць.*

Доверяй, но проверяй.
Fide, sed cui fidis vide [доверяй, но смотри кому доверяешь].
Давярай, але правярай.

Долг не ревет, но спать не дает.
Felix, qui nihil debet [счастлив, кто ничего не должен].
Пазыка не крычыць, але спаць не дае.

Долг платежом красен.

Grátia grátiam parit [одолжение порождает одолжение].

Што вінны, аддаць павінны. Умеў узяць — умей аддаць. Круці не круці, а што трэба заплаці.

Дома стены помогают.

Domus sua cuique est tutissimum refúgium [свой дом — каждому безопаснейшее убежище].

Nullus est locus doméstica sede iucúndior (*Cic*) [нет места милее родного дома].

Дома сцены памагаюць. У сваёй хаце і вуглы памагаюць. У сваёй хаце і качарга помач. У сваёй хаце і дзіркі грэюць.

До поры кувшин воду носит. *См.* Сколько веревочке ни виться, а конец будет.

Дорога ложка к обеду.

Inopi beneficium bis dat, qui dat celériter (*PS*) [бедному вдвойне благоденствует тот, кто делает это быстро].

Дарагая ложка на абед. Дарагое яечка да Вялікадня. Не ў час ложка па абедзе. Дарагая помач у свой час.

Дружба дружбой, а табачок врозь.

Clara pacta claros faciunt amicos [ясные условия создают добрых друзей].

Дружба дружбай, а тытунец паасобку.

Друзья познаются в беде.

Amicus certus in re incerta cernitur [истинный друг познается в неверном деле].

Donec eris felix, multos numerabis amicos, témpora si fuerint núbila, solus eris (*O*) [пока будешь счастлив, у тебя будет много друзей; когда наступят мрачные времена, останешься один].

Сябры пазнаюцца ў бядзе. Жычлівага прыяцеля ў няшчасці пазнаюць. Хто ў бядзе не быў, праўдзівасць прыяцеляў не знае.

Дурак дураком во веки веков.

Asinus asinorum in saecula saeculorum [осел из ослов на веки вечные].

Дурань дурнем на веки вякоў.

Дураков не сеют, не жнут, они сами родятся.

Mala herba cito crescit [сорная трава быстро растет].

Дурняў не сеюць, не жнуць, яны самі нараджаюцца.

Дурной пример заразителен.

Unius deméntia éfficit multos [безумие одного передается многим].

Дурны прыклад заразлівы.

Дыма без огня не бывает.

Flamma fumo est próxima (Pl) [где огонь, там дым].

Non est fumus absque igne.

Дыму без агню не бывае. Дзе не гарыць, там і не курыць. Дзе сунічнік, там і суніцы. Без прычыны і хвост не матляецца.

Единожды солгавши, кто тебе поверит.

Savendum ab eo quo semel imprósuit [следует остерегаться того, кто уже однажды солгал].

Аднойчы схлусіў, то хто табе паверыць.

Если б знал где упадешь, соломки б подстелил.

Sua cuique perícula nescit [никто не знает своих опасностей].

Каб ведаў дзе ўпадзеш, саломкі б падаслаў. Каб чалавек ведаў, дзе спатыкнецца, абышоў бы тое месца.

Есть пирожок, есть и дружок.

Dum fervet olla, vivit amicitía [пока кипит похлебка, цветет дружба].

Ubi opes, ibi amici [где богатство, там друзья].

Ёсць піражок, ёсць і пасябручок.

Ехать в Тулу со своим самоваром.

In silvam ligna ferre (H) [носить в лес дрова].

Ехаць у Тулу са сваім самаварам. На Случчыну прыгажуняў не возяць.

Ешь пироги с грибами, а язык держи за зубами.

Garrulus esse cave: qui garrít, inertus habetur [остерегайся быть болтливым: кто болтает, считается глупым].

Еш пірагі з грыбамі, а язык трымай за зубамі. Памаўчы, язычок, калі ясі, а не памаўчыш — трасцу з'ясі. Маўчы і дышы, дык будуць барышы.

Жернова мхом не обрастают.

Lapis saepe volutatus non obdúcitur musco [часто вращаемые жернова мхом не обрастают].

Жорны імхом не абрастаюць.

Жил смешно, умер грешно.

Qualis vita et mors ita [какова жизнь, такова смерть].

Quem mors non rexit, vita non inclutus exit [кто не соблюдает закона, бесчестным пойдет на тот свет].

Жыў смешна, памёр грэшна.

За большим погонишься, малое потеряешь.

Camelus desiderans cornua, etiam aures perdidit [верблюд, стремясь приобрести рога, утратил даже уши].

За вялікім пагонішся, малое страціш.

За двумя зайцами погонишься — ни одного не поймаешь.

Ad duo festinans neutrum bene perégeris [делая два дела наспех, ни одного хорошо не сделаешь].

Nusquam est qui ubique est (*Sen*) [кто везде, тот нигде].

За двумя зайцамі пагонішся — ніводнага не зловіш. Кто зашмат жадае, той нічога не мае. За сем работ бярэцца, ні адна не ўдаецца.

За дело побить — уму-разуму поучить.

Duro flagello mens docetur réctius [крепкой плетью быстрее научишь уму-разуму].

За справу набіць — розуму навучыць.

За добро добром платят.

Sibi bene facit, qui bene facit amico [себе делает добро тот, кто делает его другу].

За дабро дабром плацяць.

За дурной головою ногам нет покоя.

Stultitia pacatum et quietum habet nihil [глупость не знает ни мира ни покоя].

З-за дурной галавы нагам неспакой.

Закон что дышло: куда повернул, туда и вышло.

Írretit muscas, transmittit aránea vespas [паутина ловит мух и пропускает ос].

Закон як дышаль: куды павярнуў, туды і выйшаў.

За одного битого двух небитых дают.

Qui vincitur, vincit [у кого поражения, тот побеждает].

За аднаго бітага двух нябітых даюць.

Запас беды не чинит и хлеба не просит.

Curia non est inuria [запас — не нужда].

Запас бяды не робіць і хлеба не просіць. Хто жыве без запасу, той гіне без часу. Добра, у каго запас на ліхі час.

Запретный плод сладок.

Nil magis amat cupiditas, quam quod non licet [страсть ничего не любит больше, чем запрещенное].

Nititur in vetitum semper, cupimusque negata (O) [мы всегда стремимся к запретному и желаем недозволенного].

Quae venit ex tuto, minus est accepta voluptas (O) [где нет опасности, наслаждение менее приятно].

Quod non licet, ácrius urit [что не позволено, сильнее возбуждает].

Забаронены плод салодкі. Калі кажуць “не”, хочацца ўдвайне. Чаго не вольна, таго й карціць.

За смертью далеко ходить не надо.

Non longe esse quaeréntibus mortem (Q, Pt).

Па смерць далёка хадзіць не трэба.

За спрос не бьют в нос.

Verba non sunt vérbera [слова — не побои].

За запытанне не б'юць у нос. Хто пытае, шмат знае.

За чужой щекой зуб не болит.

Láeditur Urbanus, non cláudicat inde Romanus [повредил себе ногу Урбан, но не хромает из-за этого Роман].

Sano non parat dolor, aegro quantum amaret [здоровый не испытывает боли больного].

За чужой шчакай зуб не баліць.

Здоровье за деньги не купишь.

Bona valetudo mélior est quam máximae divítiae [хорошее здоровье дороже за наибольшее богатство].

Bona valetudo pecúnia non parabis.

Здароўе за грошы не купіш.

Злодея не бить — доброго губить.

Bonis nocet, qui malos parcit (PS) [кто дурных щадит, хорошим вредит].

Ліхадзея не біць — добрага губіць.

Знание — сила.

Littera semper habet panem vestemque paratum [грамотный человек всегда имеет хлеб и готовую одежду].

Sciéntia est poténtia.

Веды — сила.

Знать птицу по перьям, а человека по речам.

Stultus stulta loquitur [у глупца речь глупая].

Відаць птушку па пер'і, а чалавека па размовах.

Золотой молоток пробьет железный потолок.

Auro quaeque janua panditur [золото открывает все двери].

Залаты малаток праб'е жалезную столь.

И зимой будет ягода, коль заготовить загодя.

Cogitato quam longa sit hiems [думай заранее о продолжительности зимы].

І ўзімку будуць ягады, калі нарыхтаваць зараней.

Излишняя сладость пуще горечи.

Quidquid est plus quam necesse, possidentes deprimit [все, что сверх необходимого, губит владеющих].

Залішняя салодкасць горш за горыч.

И комары лошадей заедают.

Étiam párvulae serpentes nocent [даже маленькие змеи вредят].

І камары коней заедаюць.

Или грудь в крестах, или голова в кустах.

Aut Caesar, aut nihil [Или Цезарь, или ничто].

Aut vincere, aut mori [или победить, или умереть].

Або грудзі ў крыжах або галава ў кустах. Ці пан ці прапаў. Ці паскачаш ці паплачаш.

Или пан или пропал. См. Или грудь в крестах или голова в кустах.

И на старуху бывает проруха.

Errat interdum quadrupes [иногда спотыкается четвероногий].

Quandoque bonus dormitat Homerus [подчас и славный Гомер дремлет].

Semel in laqueum vulpes [когда-нибудь лиса в капкан (попадает)].

Конь на чатырох нагах і тое спатыкаецца. І хітры ліс у пастку трапляе. І на дзеўку грэх бывае. І ў цесце можна палец вывіхнуць.

И нашим и вашим.

Duos parietes de eadem fidélia dealbare (*Cic*) [одновременно тщательно побелить две стены одинаково].

І нашым і вашым.

Каждый сам кузнец своего счастья.

Faber est suae quisque fortunae (*Sl*).

Кожны сам каваль свайго ічасця.

Каждый судит о других в меру своей испорченности.

Metiri se quemque suo módulo ac pede verum est (*H*) [было бы правильно, если бы каждый себя мерил своей мерой и своей ступней].

Кожны мяркуе пра другіх па сваёй сапсаванасці.

Как аукнется, так откликнется.

Ab áltero expectes, áltero quod féceris (*PS*) [что сделал для другого, того от него жди].

Grátia grátiam parit [одолжение порождает одолжение].

Non male respondit, male enim prior ille rogáverat [не он плохо ответил, а его плохо спросили].

Quália quisque geret, tália quisque feret [как себя будет вести, так к нему будут относиться].

Ut salutas, ita salutáberis [как приветствуешь ты, так и тебя будут приветствовать].

Як пазавецца, так адзавецца. Як гукнеш, так і адгукнецца. Як клічуць, так і адклікаюцца. Як мы да людзей, так і людзі да нас. Якое вітанне, такое адказванне.

Как волка ни корми, он все в лес смотрит.

Lota licet cornix, tamen énitet albídior vix [хотя ворона перья и купала, белее не стала].

Lupus (vulpes) pilum mutat, non mentem [волк (лиса) меняет шкуру, не душу].

Sí cuculum dóceas, non ejus cántica mutas [как бы ни учил кукушку, ее пения не изменишь].

Як воўка ні кармі, ён усё ў лес глядзіць. Воўчая натура без лесу не можа.

Как мертвому припарки.

Mórtuum unguento perunguis [ты мажеш мертвого мазью].

Як мёртвому прыпаркі. Як хваробе кашаль.

Как нажито, так прожито.

Male parata male dilabuntur (*Нер*) [что дурно добыто, дурно расточится].

Як нажыта, так пражыта.

Какова пряха, такова на ней рубаха.

Uxor erat qualis, herbarum sóctio talis [какова была жена, таковым был обед].

Якая напрадуха, такая на ёй кашуля.

Каков поп, таковы молитвы.

Qualis vir, talis orátio [каков человек, такова речь].

Які поп, такія малітвы.

Каков поп, таков приход.

Bonus dix bonum reddit sómitem [при хорошем проводнике хороший спутник].

Qualis dóminus, talis et servus (*Рт*) [каков хозяин, таков слуга].

Qualis rex, talis grex [каков царь, таково его общество].

Які поп, такі прыход. Якая рада, такая і грамада. Які пастух, такая й чарада.

Каков привет, таков ответ. См. Как аукнется, так и откликнется.

Каковы сами, таковы сани.

Arbor mala, mala mala [плохая яблоня — плохие яблоки].

Якія самі, такія сани. Які пан, такі будан. Якая Агатка, такая ў яе й хатка. Якія мы гаспадары, такія нашы двары.

Как посеешь, так пожнешь.

Bene merenti bene prof̄berit, male merenti par erit [сеющему добром, сеющему зло злом].

Ut sementem f̄iceris, ita metas.

Як пасееши, так сажнеші.

Как нечистого ни крести, он все равно кричит “в болото пуси”.

Cum lupus addiscit psalmos, desíderat agnos [даже если волк выучит псалом, он все равно жаждет ягнят].

Як нячысціка ні хрысці, ён усё роўна крычыць “у балота пусці”.

Кашу маслом не испортишь.

Supérflua non nocent [излишнее не вредит].

Кашу маслом не сапсуеш. Стравы любяць прыправы. Калі ёсць сала, то і грыб страва.

Клин клином вышибают.

Clavus clavo péllitur.

Ferrum ferro acúitur [железо острится железом].

Клін клінам выбіваюць.

Когда рак свистнет.

Ad Calendas Graecas [до греческих календ].

Cum mula réperit [когда мул родит].

Калі рак свісне.

Коль совесть чиста, спи спокойно до утра.

Recte faciéndo péminem time [если честно поступаешь, никого не бойся].

Калі сумленне чыстае, спі спакойна да ранку.

Кому счастье, у того и куры доятся.

Dum fortuna favet, parit et taurus vítulum [пока благоприятствует судьба, и бык родит телят].

У каго шчасце, у таго і куры дояцца.

Конец — делу венец.

Éxitus acta probat (O) [результат оправдывает сделанное].

Finis coronat opus [конец венчает дело].

Sapiéntia in éxítu cánitur [ум хвалят, когда дело закончено].

Канец — справе вянец.

Кончил дело — гуляй смело.

Ótium post negótium [отдых после труда].

Закончыў справу — гуляй смела.

Конь на четырех ногах и то спотыкается.

Errat interdum quádrupes [иногда спотыкается и четвероногий].

Конь на чатырох нагах і тое спатыкаецца.

Корми меня весной, осенью я и сам сыт буду.

Dilige me vitem, nam bonum omnes diligunt [полюби меня ничтожного, а хорошего все любят].

Кармі мяне вясной, увосень я і сам буду наеты.

Красна пгига перьем, а человек ученьем.

Discendum comitantur opes, comitantur honores [того кто учится, сопровождают богатство и почет].

Littera semper habet panem vestemque paratum [грамотный человек всегда имеет хлеб и готовую одежду].

Прыгожая птушка пер'ем, а чалавек — навучаннем.

Кто в чин вошел лисой, тот в чине будет волком.

Pauper mutatur, si dives efficiatur [бедный изменяется, когда становится богатым].

Хто ў чын увайшоў лісой, той у чыне будзе воўкам.

Кто из нас без греха?

Nam vitiiis nemo sine nascitur, optimus ille est, qui minimis urgetur (H) [никто не рождается без пороков, и лучший из нас тот, кто их меньше имеет].

Nemo sine vitiiis est (Sen) [никто не свободен от пороков (недостатков)].

Хто з нас без граху?

Кто ищет, тот найдет.

Opulentissima metalla assidue plénius responsura fodiendi [драгоценные металлы достаются прежде всего усердно копающему].

Pulsate et aperietur vobis [стучите, и вам откроют].

Qui quaerit, réperit [кто ищет, тот находит].

Хто шукае, той знойдзе.

Кто не рискует, тот не пьет шампанское.

Nihil lucratur, ausus cui nil famulatur [ничего не выигрывает кто не рискует].

Хто не рызыкуе, той не п'е шампанскае.

Кто पहले, тот правее.

Abducet praedam, qui accurrit prior [унесет добычу кто прибежал первым].

Хто першы, у таго больш рацыі.

Кто рано встает, тому Бог дает.

Qui bona sectatur, prima bene surgit in hora [кто стремится к богатству, встает чуть свет].

Хто рана ўстае, таму Бог дае. Хто да сонца ўстае, таму Бог дае. Ранняя птушачка дзюбку калупае, а позняя вочкі прадзірае.

Кто словом скор, тот в деле редко спор.

Mare verborum, gutta rerum [море слов, капля дел].

Хто на словах хуткі, той на справе рэдка пруткі.

Кто старое помянет, тому глаз вон.

Ne malorum memineris! [не помни зла!].

Veterem reminiscendo injuriam, invitas novam [вспоминая старую обиду, вызываешь новую].

Хто старое прыгадае, таму вока вон.

Куй железо, пока горячо.

Dum ferrum candet, tundito [куй железо, пока оно горячее].

Matura, dum libido manet [спеши, пока охота не прошла].

Куй жалеза, пакуль гарачае. Касі, каса, пакуль раса.

Лиха беда начало.

Bonum initium est dimidium facti [хорошее начало — половина дела].

Цяжка пачаць, ды лёгка канчаць. Найцяжэй, пакуль з месца.

Личиком гладок, а делами гадок.

Descipit frons prima multos [внешний вид обманывает многих].

Тварыкам гладкі, а справамі гадкі.

Лишнего пожелаешь — свое потеряешь.

Qui totum vult, totum perdit [кто всего желает, все теряет].

Лишняга пажадаеш — сваё страціш.

Лишняя деньга не продерет кармана. См. Кашу маслом не испортишь.

Лучше один раз увидеть, чем десять раз услышать.

Homines amplius oculis, quam auribus credunt (Sen) [люди верят больше глазам, чем ушам].

Oculis magis, quam auribus credimus [глазам мы верим больше, чем ушам].

Лети адзін раз убачыць, чым дзесяць (сто) разоў пачуць.

Лучше другому подать через порог, чем самому стоять у порога.

Pulchrum est praestare cuncta, nil exigere [прекрасно все давать и ничего не требовать взамен].

Лети другому падаць праз парог, чым самому стаяць ля парога.

Лучше поздно, чем никогда.

Pótius sero quam nunquam (L).

Лепи позна, чым ніколі.

Лучше синица в руках, чем журавль в небе.

Beati possidentes [счастливы обладающие].

Est avis in dextra mélior quam quáttuor extra [лучше одна птица в руке, чем четыре в воздухе].

Mélior est canis vivus leone mórtuo [живой пес лучше мертвого льва].

Spes mélior plebis semel “accipe”, quam bis “habebis” [людям больше по душе раз “бери”, чем два раза “будешь иметь”].

Unum malo datum quam promissum geminatum [предпочитаю, чтобы один раз дали, чем дважды пообещали].

Лепи синіца ў руках, чым жораў у небе. Лепей варона злоўленая, чым сокал пад небам. Лепей мала, чым нічога.

Лучше с умным потерять, чем с дураком найти.

Malo cum Platone errare, quam cum áliis recte sentire [лучше ошибаться с Платоном (т.е. с мудрецом), чем правильно судить с обыкновенными (букв.: с другими) людьми].

Лепи з разумным страціць, чым з дурнем знайсці.

Любишь кататься, люби и саночки возить.

Faecem bibit, qui vinum bibit [кто пьет вино, пусть пьет остаток (гуцу)].

Fumum pátimur propter ignem [мы терпим дым из-за огня].

Любіш катацца, любі і саначкі вазіць. Любіў палаваць, любі і калыхаць.

Любовь и кашель не скроешь.

Amor tussique non celantur.

Каханне і кашаль не ўтоіш.

Любовь травами не лечится.

Amor non est medicábilis herbis.

Каханне травамi не лечыцца.

Малая искра города поджигает.

Factu scintillae fit saepe peręstio villae [часто маленькая искорка дотла сжигает дом].

Малая іскра гарады падпальвае.

Мал золотник, да дорог.

A cane non magno saepe ingens aper tenetur [маленькая собачка часто сдерживает большого кабана].

Minútula plúvia imbrem parit [с маленькой тучки большой дождь].

Малы залатнік, ды драгі. Невялікая мурашка, а горы капае.

Милые бранятся — только тешатся.

Amántium irae amoris integrátio est (*Ter*) [ссоры влюбленных — возобновление любви].

Каханья сварацца — толькі цешацца. Кто каго любіць, той таго чубіць.

Много пить — мало жить.

Multum vinum bíbere, non diu vívere [много вина пить — долго жить].

Шмат піць — мала жыць.

Мой дом — моя крепость.

Domus sua cuique est tutíssimum refúgium [свой дом каждому безопаснейшее убежище].

Мая хата — мая крэпасць.

Молва растет, как снежный ком.

Fama crescit eundo (*V*) [слухи растут на ходу].

Чутка расце, як камяк снегу.

Молодец против овец, а против молодца — сам овца.

Domí leones, foris vulpes (*PS*) [дома — львы, а вне его — лисицы].

Маладзец супраць авечак, а супраць малайца — сам авечка.
Зух супраць мух, а супраць зуха і сам муха.

Молчание — знак согласия.

Qui tacet consentire videtur [молчащий рассматривается как согласившийся].

Siléntium videtur conféssio (*Sen*) [молчание равносильно признанию].

Маўчанне — знак згоды.

Москва не сразу строилась.

Paulatim summa petuntur [не сразу достигают высот].

Масква не адразу будавалася. Не за дзень Вільня станавілася.
За адным цягам дрэва не ссячэш. Вялікае дрэва паволі расце.

На безрыбье и рак рыба.

Inter caecos luscus rex [среди слепых одноглазый — царь].
Plus valet exiguus quam nullus ad átria clavus [лучше плохой замок в доме, чем никакой].

На безрыб'ї і рак рыба. Як няма мяса, то й гриб закраса.

На Бога надейся, а сам не плошай.

Commenti fit opus ad deitatis opus [и Божьей помощи нужна шноровка].

Nare sine sórtice [плавать (следует) без пробок].

Ora et labora! [молись и трудись!].

Spes sibi quisque [каждый сам себе надежда].

На Бога спадзявайся, а сам не памыляйся. Памажы, Божа, але і ты не ляжы, нябожа. Працуй, нябожа, то і Бог паможа.

На вкус и цвет товарищей нет.

De gústibus et colóribus non est disputandum [о вкусах и цветах не спорят].

Non omnes eadem mirantur amantque (H) [не все восхищаются одним и тем же, не все любят одно и то же].

На густ і колер таварышаў няма. Дзеду міла, а ўнуку гніла. Каму — як балота, а каму — як золата. Адзін любіць сёе, другі — тое.

На воре шапка горит.

Quam difficile est crimen non pródere vultu [как трудно не выдать преступление лицом].

На злодзеї шапка гарыць. Хто парася ўкраў, таму ўвшушу вішчыць. Відаць па вачах, што ходзіць па начах.

На всех не угодишь.

Errat homo vere, qui credit cuique placere [глубоко ошибается тот, кто стремится нравиться всем].

Ne Iúppiter quidem ómnibus placet [даже Юпитер не угодит всем].

Усім не дагодзіш.

На всякий чих не наздравствуешься.

Ásinos non curo [на (слова) ослов не обращаю внимания].

На кожны чмых не наздароўкаешся. На кожны гук не нааду-каешся.

На всякого мудреца довольно простоты.

Nemo mortálium ómnibus horis sapit (PJ) [никто из смертных не бывает всегда благоразумным].

На ўсякага мудраца дастаткова прастаты.

На губах молоко не обсохло.

Ante barbam doces senes [ты учишь стариков до бороды (*т.е.* у тебя еще борода не выросла, а ты уже стариков хочешь учить)].

На губах малако не абсохла.

Надевши рясу, попом не станешь.

Cucullus non facit monachum [клобук не делает монахом].

Non omnis Martinus sanctus [не всякий Мартин святой].

Хоць і надзеў рызу, папом не стаў.

На добрый привет — добрый ответ.

Bonum est etiam bona verba inimicis reddere [хорошо даже недругам сказать доброе слово].

Roganti melius quam imperanti pareas (*PS*) [быстрее послушаешь просящего, чем приказывающего].

На добрае прывітанне — добрае адгуканне.

На дурака у Бога милости много.

Fortuna favet fatuis [судьба помогает глупым].

На дурня ў Бога літасці шмат.

Назвался груздем — полезай в кузов.

Aut ne tentaris, aut perforce (*O*) [или не берись, или доводи до конца].

Caletum sero duelli roenitet [вооруженному (*букв.:* со шлемом на голове) поздно сожалеть о войне].

Pisces natate oportet [рыбе положено плавать].

Назваўся груздом, лезь у кош. Калі з роду баравік, то лезь, браце, у кошык. Абазваўся грыбам — лезь у гаршчок.

На крепкий сук — острый топор.

Extremis malis extrema remedia [за крайнее зло — крайние меры].

На моцны сук — вострая сякера.

На миру и смерть красна.

Quae mala cum multis patimur leviora videntur [несчастья, которые переносим со многими другими, кажутся нам более легкими].

На людзях і памерці не страшна. Памрэ Аўдзей, дык жа між людзей.

На одном месте и камень мхом обрастает.

Pes gradiens crescit, cornix residendo famescit [нога растет от хождения, ворона голодает от сидения].

На адным месцы і камень імхом абрасце.

На переправе коней не меняют.

Electa una via non datur recursus ad álteram [избрав одну дорогу, не сворачивай на другую].

На переправе коняѣ не мяняюць.

Насильно мил не будешь.

Blandítia, non impérió fit dulcis Venus (PS) [любовь можно снискать лаской, но не силой].

Сілком не будзеш любви. Не памогуць і чары, як хто каму не да пары. Упрощаючы не намілуешся. Даганяючы не нацалуешся.

На то и щука, чтобы карась не дремал.

Pisces magni párvulos comedunt (Hom) [крупные рыбы пожирают мелкоту].

На тоє і щупак, каб карась не драмаѣ. На тоє і каты, каб мышы лататы. На тоє і язюля, каб кувала і куранят крапа.

Наука не медовуха, в рот не вольешь.

Non jacet in mollí veneranda sciéntia lecto [глубокие знания не лежат на мягкой постели].

Навука не медавуха, у рот не ўвальеш.

На чужих ошибках мы учимся.

Casus dementis corréctio fit sapientis [несчастье с глупцом — урок умному].

Cautis pernicula prodesse aliorum solent (Ph) [осторожным полезны ошибки других].

На чужых памылках мы вучымся.

На чужом коне далеко не уедешь.

Qui canem alit externum, hunc praeter lorum nil fit reliquum [кто кормит чужую собаку, у того ничего, кроме повода, не останется].

На чужым кані далёка не ад'едзеш.

На языке мед, а на сердце лед.

In melle sunt linguae sitae vestrae, corda in felle (Pl) [в меду ваши языки, а сердца — в желчи].

На языку мёд, а на сэрцы лёд.

Не бойся врага умного, бойся друга глупого.

Mage cavenda est amicorum invidia, quam insidia hóstium [следует больше остерегаться зависти друзей, чем козней врагов].

Qui comes est stulti, sibi saepe fit ipse labori [кто приятель глупца, тот часто сам себе вредит].

Не бойся ворага разумнага, бойся сябра прыдуркаватага.

Не бойся того, кто песни поет, а бойся того, кто дремлет.

Stagnum litus edit, torrens properando recedit [тихая вода берега подмывает, бурный поток, пронесясь, отступает].

Не бойся таго, хто песні сьпявае, а бойся таго, хто дрэмле.

Не видно пылинки, а глаза выедает.

Etiam páargvulae serpentes nocent [даже маленькие змеи вредят].

Не бачна пылінкі, а вочы выядае.

Не вкусив горького, не узнаешь сладкого.

Miser, qui nunquam miser [несчастлив кто никогда не был несчастным].

Не зазнаўшы горкага, не спазнаеш салодкага.

Не в меру еда — болезнь и беда.

Temperántia est custos vitae (Plato) [умеренность — хранительница жизни].

Звыш меры яда — хвароба і бяда.

Не все золото, что блестит.

Nimum ne crede colori [не слишком доверяй внешнему виду].

Non omne quod nitet aurum est.

Non quod candet ebur, nec quod ruber omne aurum [не все что бело — слоновая кость, не все что красно — червонное золото].

Не ўсё залата, што блішчыць. Не ўсё тое смачна, што ўзрачна. Не ўсё мёд, што салодкае.

Не в силе сила, а в правде.

Vis veritatis máxima est [сила правды очень велика].

Не ў сіле сіла, а ў праўдзе.

Не всякая водица для питья годится.

Non álacres nisus gerit omnis avis quasi nisus [не всякая птица может летать].

Не ўсякая вадзіца для піцця гадзіцца.

Не всяк умен, кто красно наряжен.

Quid ipse sis, non quid habearis, interest [важно какой ты на самом деле, а не за кого тебя принимают].

Не ўсякі разумны, хто прыгожа апрануты.

Не гляди високо, запорошишь себе око.

Qui quaerit alta, is malum videtur quaerere [кто ищет высоко, тот ищет себе беду].

Не глядзі высока, запарушыш сабе вока.

Не говори гоп, пока не перепрыгнул.

Diem vesper commendat [вечер определяет день].

Inter os atque offam multa intervenire potest [между ртом и куском многое может произойти].

Не кажы гоп, пакуль не пераскочыў.

Не имей сто рублей, а имей сто друзей.

Ubi amici ibi opes [где друзья, там богатство].

Nummis potior amicus in periculis [в опасности друг дороже денег].

Не май сто рублёў, а май сто сяброў. Чалавек без сяброў, што печ без дроў. Няма грошай — не бяда, калі сяброў грамада.

Неладны те ребятаки, коих не бранят ни батьки ни матки.

Blanda patrum reprobus (segnes) facit indulgentia natos [слепая любовь родителей развращает детей].

Дрэньныя тыя дзеткі, на якіх не крычаць ні таткі ні маткі.

Нельзя объять необъятное.

Nec scire fas est omnia (H) [невозможно все знать].

Нельга абняць неабдымнае.

Не место красит человека, а человек место.

Non domo duminus, sed dumino domus honestanda est [не по дому хозяина, а по хозяину следует дом уважать].

Non locus hominem, sed homo locum ornat.

Не месца ўпрыгожвае чалавека, а чалавек месца. Не адзежа здобіць чалавека, а чалавек адзежу.

Не откладывай на завтра то, что можно сделать сегодня.

Carpe diem! (H) [лови день!].

Cras, cras et semper cras et sic dilabuntur aetas [завтра, завтра и всегда завтра, и так проходит жизнь].

Ne differas in crastinum [не откладывай на завтра].

Не адкладвай на заўтра тое, што можна зрабіць сёння. Адклад не йдзе ў лад. Сон на заўтра адкладзі, а справу сёння давядзі.

Не перегибай палку.

Cito rumpes arcum, semper si tensum habúeris [быстро лук сломаешь, если его натянутым всегда будешь держать].

Не перегибай палку.

Не плюй в колодец: пригодится водицы напиться.

Aquam turbare dédecit, ne pura tibi desit [не подобаает мутить воду, чтобы чистой тебе хватило].

Не плюй у калодзеж: згодзіцца вадзіцы напіцца. Не плюй у крыніцу: прыйдзеш па вадзіцу.

Не по хорошу мил, а по милу хорош.

Sua cuique sponsa videtur pulcherrima [своя жена для каждого красивее всех].

Не прыгожая прыгожа, а каханая прыгожая. Не тое хораша, што хораша, але што каму даспадобы.

Неправедно нажитое боком вылезет.

Felix criminibus nullus erit diu [никто не будет долго счастлив преступлением].

Несправядліва нажытае бокам вылезе.

Не рой другому яму — сам в нее попадешь.

Crebro victus erit, álium qui srénnere quaerit [тот часто будет проигрывать, кто стремится другому подставить ногу].

Malum consílium consultori péssimum est (AG) [дурной умысел оборачивается против его замыслившего].

Qui fodit fóveam álteri, incidet in eam [кто копает яму другому, попадает в нее сам].

Sibi parat malum, qui álteri parat (Arist) [кто готовит зло другому, тот готовит его себе].

Не капай другому яму — сам у яе трапіш.

Не родится от свиньи бобенок, а такой же поросенок.

Áquila non génerat columbam [орел не рождает голубя].

Не народзіцца ад свінні бабраня, а такое ж парася.

Не спросившись броду, не суйся в воду.

Cave ne quidquam incípías, quod post róeniteat [не начинай того, в чем позже будешь раскаиваться].

Pulchre sedens mélius agens [хорошо обдумашь, хорошо сделаешь].

Не спытаўшы броду, не лезь у воду.

Не срубить дубка, не надсадив пупка.

Ad primos ictus non córruit árdua quercus [с первого удара не падает высокий дуб].

Не ссекчы дубка, не надарваўшы пупка.

Не судите, да несудимы будете.

Nolite iudicare et non iudicabimini.

Не судзіце, і несудзімыя будзеце.

Не суй нос не в свой вопрос.

Ne depugnes in alieno negotio [не вмешивайся в чужие дела].

Не ткі нос не ў сваі запрос. У чужое проса не тыч носа. Дзе сава і сыч, там носа не тыч.

Несчастье приходит верхом, уходит пешком.

Omne malum cito accedit, tarde discedit [всякое зло быстро приходит, медленно уходит].

Няшчасце прыходзіць конна, а адыходзіць пешкі.

Не так страшен нечистый, как его малюют.

Semper plus méruit ánimus ignotum malum (PS) [неизвестная беда всегда внушает больше страха].

Не так страшны нячысік, як яго малююць.

Нет дыма без огня.

Fama non temere spárgitur [слухи распространяются неспроста].

Non est fumo absque igne.

Няма дыму без агню.

Нет ничего тайного, что не стало бы явным.

Sub nive quod tégitur, dum nix perit, inveniatur [когда снег тает, всё под снегом обнаруживается].

Véritas non semper latet [истина всегда обнаруживается].

Няма нічога тайнага, што не стала б відавочным.

Нет розы без шипов, нет пчелки без жальца.

Ex uno flore tráhitur bene melque venenum [из одного цветка добывают мед и яд].

Ubicumque dulce est, ibi et ácidum invénies [всюду, где есть сладкое, найдешь и кислое].

Няма ружы без калючак, няма пчолкі без джалца.

Нет худа без добра и нет добра без худа.

Malum nullum est sine aliquo bono (PM) [нет никакого худа без какого-нибудь добра].

Neque in bona segete nullum est spicum nequam, neque in mala non aliquod bonum [ни доброй нивы не бывает без плохого колоса, ни плохой — без хорошего].

Nullum sine auctoramento malum est (Sen) [нет худа без возмещения].

Няма ліха без добра, і няма добра без ліха.

Не хвались, на рать идучи.

Ante victoriam epocōmum ne canas [не пой триумфальную песню раньше победы].

Не хваліся, пакуль ідзеш на бітву.

Нечистая совесть спать не дает.

Cicatrix conscientiae pro vulnere est (PS) [рубец на совести — та же рана].

Нячыстае сумленне спаць не дае. Грахі спаць не даюць. Чорнаму сумленню качарга шыбеніцай здаецца.

Ничто не вечно под солнцем.

Nil permanet sub sole.

Нішто не вечнае пад сонцам.

Новая метла по-новому метет.

Novus rex, nova lex [новый царь — новый закон].

Новая мятла па-новаму мяце. Новая мятла чыста мяце.

Ночью все кошки серы.

Sublata lacerna nihil interest inter mulieres [если погасить фонарь, между женщинами нет никакой разницы].

Уначы ўсе кошкі шэрыя.

Нужда научит калачи есть.

Fames artium magistra [голод — учитель искусств].

Necessitas magistra [нужда (всему) научит].

Necessitas est durum telum [необходимость — сильное оружие].

Paupertas omnes artes perdocet, ubi quem attingit (PI) [нужда всему научит, кого она коснется].

Галечка навучыць абаранкі есці.

Обещанного три года ждут.

Fraus est accipere, quod non possis reddere (PS) [обманщик тот,

кто берет, зная, что не сможет вернуть].

Абцяцанага тры гады чакаюць. Абцяцанкі-цацанкі, а дурню радасць.

Обжегшись на молоке, будешь дуть на воду.

Sautus enim méruit fóveam lupus [осторожный волк боится ямы].

Facit experiéntia cautos [опыт делает людей осторожными].

Ignem flammesus timet atque canem cane laesus [как погорелец боится огня, так укушенный собакой боится собаки].

Léropem fróndium crépitus terret (Cic) [заяц боится шороха листьев].

Tranquillas ítiam naufragus horret aquas (O) [потерпевший кораблекрушение и тихой воды боится].

Апёкшыся малаком, і ваду студзіць будзеш.

Огонь маслом заливать — огня прибавлять.

Óleum áddere camíno [добавлять масла в огонь].

Агонь алегем заліваць — агню дадаваць.

Один в поле не воин.

Nec Hércules contra plures [и Геркулесу не справиться со многими].

Unus vir nullus vir [один человек ничего не значит].

Адзін у полі не воін. Адзін дасужы, ды не дужы. Адна галавешка і ў печы не гарыць (а дзве і ў полі не тухнуць).

Одна ласточка не делает весны.

Una hirundo non facit ver.

Unus flos non facit ver [один цветок не делает весны].

Адна ластаўка не робіць вясны. Першы шпак вясны не робіць. З адной кветкі вянок не саўеш.

Одна паршивая овца все стадо портит.

Grex totus in agris unius scábile cadit [все стадо гибнет в поле от парши одной (овцы)].

Potum compunctum cito corrumpit sibi junctum [испорченное яблоко быстро портит лежащее рядом].

Адна паршывая авечка ўвесь статак псуе.

О покойниках плохо не говорят.

De mórtuis aut bene aut nihil [о мертвых или хорошо или ничего].

Пра нябожчыкаў дрэнна не гавораць. Пра нябожчыкаў дрэнна не кажуць, асабліва першыя сорок дзён.

Осла узнаешь по ушам, дурака — по словам.

Ex verbis fátuus, pulsu cognóscitur olla [дурака узнают по словам, а горшок — по удару].

Асла пазнаеш па вушах, дурня — па словах.

От безделья дурь наживается, в труде воля закаляется.

Omnium malorum origo ótium [безделье — начало всех бед].

Ад гультайства дурасць нажываецца, у працы воля загартоўваецца.

От добра добра не ищут.

Fortunatus domi máneat [счастливый пусть остается дома].

Quod satis est, cui contingit, nil ámplius optet [у кого есть достаточно, не надо желать большего].

Ад добра добра не шукаюць. Не гані Бога ў лес, калі ў хату ўлез. Шукай пірага, а хлеб не згубі. Цераз хлеб крошак не шукай.

Отклад не идет на лад.

Ne differas in crastinum [не откладывай на завтра].

Адклад не ідзе на лад.

От смерти не отмолишься, не открестишься.

Nemo im petrare potest a papa bullam [никого даже папа не спасет от смерти].

Nemo mortem effúgere potest (*Cic*) [смерти избежать никто не может].

Ад смерці не адмолішся, не адхрысцішся. Ад смерці не адкупішся і не адпрасішся. Смерці не заперці, нават калі трэба заперці.

От смерти не уйдешь.

Mors ómnibus communis (*Hom*) [смерть неизбежна для всех].

Ад смерці не ўцячэш. Смерць не ручаіна — не пераскочыш.

От судьбы не уйдешь.

Fata vim invénient (*V*) [судьбы проложат себе путь].

Ад лёсу не ўцячэш.

Отольются кошке мышиные слезки.

Crebro victus erit, álium qui stérnere quaerit [тот часто будет проигрывать, кто стремится другому подставить ногу].

Адальюцца кошцы мышыныя слёзкі. Адрыгнуцца ваўку авечыя слёзы.

От худого семени не жди доброго племени.

Ex ovis pravis prava creatur avis [из плохих яиц плохая птица].

Ад благога насення не чакай добрае племя.

От худой курицы худые яйца.

Radix saepe mala producit pessima mala [от плохого корня часто бывают очень плохие яблоки].

Ад дрэннай курыцы дрэнныя яйкі.

От чужих пожитков не нажить нажитков.

Mala lucra aequalia damnis [нечестная прибыль равна убытку].

Ад чужых манаткаў не нажыць пажыткаў.

Первая пороша — не санный путь. См. Одна ласточка весну не делает.

Пить — ум пропить.

Ebrietas est voluntaria insania [пьянство — добровольное безумие].

Піць — розум прапіць. Ад гарэлки розум мелкі.

Плохие песни соловью в когтях у кошки.

In caeva non canit luscinia [соловей в клетке не поет].

Кепскія песні салаўю ў кітцюрках у кошкі.

Плохому танцору и ноги помеха.

Ardea culpat aquas, quia nescit nare per illas [цапля обвиняет воду, что не умеет плавать].

Дрэннаму танцору і ногі замінаюць.

Плохо не клади, во грех не вводи.

Occasio facit furem [случай делает вором].

Дрэнна не кладзі, у грэх не ўводзь.

Повинную голову меч не сечет.

Proximum innocentiae tenet locum verecunda peccati confessio (PS) [искреннее признание вины близко к невиновности].

Пакаяннай галавы меч не сячэ. Як прызнаўся, то і расквітаўся.

Повторение — мать учения.

Repetitio est mater studiorum.

Паўтарэнне — маці навучання.

По выучке мастера видать.

Fabricando fit faber [мастер создается трудом].

Па вывучцы майстар бачны.

Под лежачий камень вода не течет.

Pes grádiens crescit, cornix residendo famescit [нога растет от хождения, ворона голодает от сидения].

Пад заляжсалы камень вада не цячэ. Заляжсалыя гроншы ржа-веюць.

Поздно пришел — кости нашел.

Sero veniéntibus ossa [поздно приходящим — кости].

Позна прыйшоў — косці знайшоў. Хто позна прыезджае, той косці агрызае. Хто позна ходзіць, сам сабе шкодзіць.

По мне хоть трава не расти.

Máneat nostros ea cura nepotes (V) [пусть эта забота останется нашим внукам].

Па мне хоць трава не расці.

По нитке до клубка доходит.

Loro mandendo discit canis cógium universum mándere [грызя ремень, собака учится грызть всю шкуру].

Parva delicta apériunt viam ad májora [малые преступления открывают дорогу большим].

Па нітцы да клубка даходзіць.

По одежке встречают, по уму провожают.

Fáscibus excólitur, ut amictu quis redímitur [как кто одевается, такими почестями и наделяется].

Formosa fácies muta commendtio (PS) [красивая наружность — немая рекомендация].

Fronti nulla fides (J) [внешности не доверяй].

In vestimentis non est sapiéntia mentis [нет мудрости в одежде].

Ornata forma mente praeclara émitet [в глаза бросается прекрасный вид, а не выдающийся ум].

Па адзежы сустракаюць, па розуму праводзяць. Не ўсё тое кепска, што на пагляд. Не глядзі што на галаве, а паглядзі што ў галаве.

По одежке протягивай ножки.

Intra mensuram lodicis tu pórrige suram [протягивай ноги по длине одеяла].

Messe tenus própria vive (PS) [живи по своей жатве].

Si non possis, quod velis, velis id, quod possis [если не можешь что хочешь, желай что можешь].

Vivas frugalis, ut res est materialis [живи умеренно, как позволяет твое состояние].

Па адзежы працягвай ногі.

По саже хоть гладь, хоть бей — будешь черен от ней.

Qui tangit picem, contaminabitur [кто касается смолы, марается].

Па сажы хоць гладзь, хоць бі — будзеш чорны ад яе.

По Сеньке и шапка, по Еремке колпак.

Invenit patella operculum [нашла себе кастрюля крышку].

Parvo parva decet (H) [малому подобает малое].

Па Сеньку і шапка, па Яромку каўпак. Які конь, такая і пуга.

После дождичка в четверг.

Ad Calendas (= Kalendas) Graecas [до греческих календ].

Пасля дожджыку ў чацвер.

После драки кулаками не машут.

Clupeum post vulnere sumere (O) [прикрываться щитом после ранения].

Consultatione re peracta nihil opus [когда дело сделано, совет не нужен].

Nil juvat amisso claudere septa grege [не поможет ограда, если пропало стадо].

Post factum nullum consilium [после сделанного не нужен никакой совет].

Пасля бойкі кулакамі не махаюць.

После нас хоть потоп.

Maneat nostros ea cura nepotes (V) [пусть эта забота останется нашим внукам].

Me mortuo terra miscetur igni (Man) [после моей смерти пусть земля смешается с огнем].

Пасля нас хоць потоп. Пасля маёй смерці хоць плот мною падперці.

Поспешешь — людей насмешешь.

Ad roenitendum prosperat cito qui iudicat (PS) [кто быстро судит, быстро раскаивается].

Festina lente [торопись не спеши].

Ipsa se velocitas implicat [поспешность сама себе мешает].

Qui nimis própere, minus próspere [кто действует слишком поспешно, действует неудачно].

Quod cito fit, cito perit [что быстро делается, быстро гибнет].

Пастышаеишыя — людзей насмешыи. Паспех — людям на смех.
З вялікага паспеху наробіш смеху.

По труду и честь.

Labores páriunt (= gignunt) honores [труды рожают почести].

Па працы і пашана. Якая справа, такая і слава. Як дбаеш, то і павагу маеш. Таго на кут, у каго мазалі цвярдзейшыя.

Пошли дурного, а за ним другого.

Qui mittit stultum, differt sua cómoda multum [кто посылает глупца, тот терпит много неудач].

Пашли дурнога, а за ім другога.

Правда глаза колет.

Obséquium amicos, véritas ódium parit (*Ter*) [уступчивость со-
здаёт друзей, правда порождает ненависть].

Праўда вочы коле.

Правда как масло: везде наверх всплывет.

Emergit verum, licet exstant schísmata rerum [правда наверх
выходит, ничто ей не помешает].

Праўда як алей: усюды нааверх усплыве.

Правда, что шило в мешке — не утаишь.

Mendácia non diu fallunt [ложь не долго обманывает].

Mendácium est ténue, dilucet undíque [ложь прозрачна, всюду
выявляется].

Праўда, як шыла ў мяшку — не схаваеш.

Прежде батьки в пекло не лезь.

Ante volare cave, quam procrecant tibi pennaе [остерегайся ле-
тать, пока у тебя не вырастут крылья].

Раней за бацьку ў пекла не лезь.

Привычка — вторая натура.

Consuetudo est áltera natura (*Cic*).

Gravíssimum est impérium consuetúdinis [сила привычки очень
устойчива].

Прывычка — другая натура.

Привычка не рукавичка, не повесишь на спичку.

Consuetudo est áltera natura (*Cic*) [привычка — вторая натура].

Nil consuetúdiñe majus [нет ничего сильнее привычки].

Привычка не рукавичка, не повесиш на сярнічку.

Пришла беда — открывай ворота.

Abyssus abyssum ínvocat [бездна бездну призывает].

Fortuna obesse nulli contenta est semel [судьба никогда не до-
вольствуется тем, что вредит только однажды].

Fortuna unde áliquid fregit, cassum rénitus est [когда судьба что-
либо ломает, уничтожает дотла].

Прыйшла бяда — адчыняй вароты. Бяда па бядзе як па нітач-
цы ідзе. Бяда ідзе і бяду вядзе. Бяда за бядою, як рыба за вадою.

Пришло махом — ушло прахом.

Male parta male dilabuntur (*Nep*) [дурно добытое дурно расто-
чится].

Quod cito fit, cito perit [что быстро делается, быстро гибнет].

Прыйшло махам — сыйшло прахам.

Пуганая варона куста боится. *См.* Обжегшись на молоке,
будешь дуть и на воду.

Пустая бочка пуше гремит.

Vácuá arista super plenas émitet [пустой колос возвышается над
полным].

Пустая бочка мацней грывіць. Пустую бочку далёка чуваць.
Пустыя каласы высока трымаюцца.

Пустая мельница без ветра мелет.

Quidquid in buccam vénerit, stultus lóquitur [глупый говорит все,
что придет на ум].

Пусты млын без ветру меле.

Работа не волк, в лес не убежит.

Quod caret alterna réquie, durábile non est [что не чередуется с
отдыхом, не бывает прочным].

Праца не воўк, у лес не ўцячэ. У Бога дзён многа — паробім.
Праца не заяц, у лес не паскача.

Радость не вечна, печаль не бесконечна.

Gáudia princípium nostri sunt saepe doloris (*O*) [радость — час-
то начало нашего горя].

Радасць не вечная, маркота не бясконца.

Разговор дорогу коротает.

Comes facundus in via pro vehiculo est (PS) [веселый спутник в дороге заменяет экипаж].

Гутарка дарогу скарачае.

Разговором каши не сварить.

Pecúlium re, non verbis augetur [имущество умножается делами, а не словами].

Размоваю кашы не зварыи.

Ремесло не коромысло — плеч не оттянет.

Ars néminem gravat [ремесло никого не тяготит].

Рамяство не каромысел — плячэй не адцягне.

Риск — благородное дело.

Nihil lucratur, ausus cui nil famulatur [ничего не выигрывает тот, кто не рискует].

Рызыка — высакародная справа.

Рука руку моет.

Manus manum lavat (Pt).

Рука руку мые. Нага нагу падпірае, рука руку абмывае.

Рыбак рыбака видит издалека.

Balbus mélius balbi verba cognoscit (Hier) [заика лучше всех понимает заику].

Concolores aves facillime congregantur [птицы одного цвета легко сходятся].

Símilis símili gaudet [подобный радуется подобному].

Semper gráculus ássidet gráculo [галка всегда сидит рядом с галкой].

Рыбак рыбака бачыць здалёку. Сарока сароку бачыць здалёку. Жабрак жабраку відаць па кійку.

Сам заварил кашу, сам и расхлебывай.

Ipsi testitúdiues édite, qui cepistis [поймали черепаха, сами их и ешьте].

Сам заварыў кашу, сам і расхлёбвай.

Свинья и в золотом ошейнике свинья.

Áblue, pecte canem, canis est et pérmanet idem [умой, причеши пса, пес псом останется].

Свіння і ў залатым ашыўніку свіння.

Свои сухари лучше чужих пирогов.

Est próprius panis semper ómnia mella suavis [собственный хлеб всегда слаще чужого меда].

Свое сухары лепи за чужья пироги.

С волками жить — по-волчьи выть.

Cónsonus esto lupis, cum quibus esse cupis [будь в согласии с волками, с которыми хочешь жить].

Cujus régio, ejus lingua [чья страна, того язык].

З ваўкамі жыць — па-воўчы выць. Як улез у вараны, то і каркай, як яны. Шыць з шаўцамі, а выць — з ваўкамі.

Своя ноша не тянет.

Leve fit, quod bene fertur, opus (O) [тяжесть, которую умело носят, становится легкой].

Своя ноша не цягне. Свая сярмяжка не важка.

Своя рубашка ближе к телу.

Omnis sibi malle mélius esse quam álteri [каждый себя любит больше, чем другого].

Sua túnica própior pállio [своя туника ближе, чем плащ].

Свая кашуля бліжэй да цела. Кожнаму свая болька баліць. Мой палец баліць мацней, чым твая галава.

С глаз долой — из сердца вон.

Procul ex óculis, procul ex mente [вдали от глаз, вдали от ума].
Quod non videt óculus, cor non dolet [чего не видит глаз, о том сердце не печалится].

З вачэй далоў — з сэрца вон. З ваччу сышоў і з памяці зваліўся.

Сделанного не воротишь.

Factum infectum fieri non potest (PI) [сделанное не может стать несделанным].

Зробленага не вернеш.

С другом дружись, а сам не плошись.

Ita crede amico, ne sit inimico locus [доверяй другу так, чтобы он не стал врагом].

З сябрам дружы, а сам промаху не рабі.

Секи ребенка поперек доски, а вдоль протянется — тебе достанется.

Est arbúscula non truncus curvandus in unsum [нужно гнуть в дугу деревце, а не изогнутый ствол].

Лупцюй дзіця ўноперак дошкі, а ўздоўж выцягнеца — табе дастанецца.

Семь пятниц на неделе.

Malum consilium est, quod mutari potest (AG) [плохо решение, которое может быть изменено].

Сем пятніц на тыдні. На адзін дзень сем перамен.

Семь раз отмерь — один отрежь.

Ad poenitendum prouerat cito qui iudicat (PS) [кто быстро судит, тот быстро раскаивается].

Antequam incipias, consulta (Bias) [прежде чем начинать, подумай].

Cave ne quidquam incipias, quod post poeniteat [не начинай того, в чем позже будешь раскаиваться].

Deliberandum est saepe, statuendum est semel (PS) [обсуждать надо часто, решать — однажды].

Nil sine ratione faciendum est (Sen) [ничего не следует делать без обдумывания].

Pulchre sedens melius agens [хорошо обдумываешь, хорошо делаешь].

Сем разоў адмерай — раз адрэж. Сем разоў мер і то не вер. Без меры няма веры. Скажаш — не вернеш, адсячэш — не прыточыш.

Сердце красавицы склонно к измене и к перемене, как ветер мая.

Formosis leuitas semper amica fuit (Prp) [спутником красавиц всегда было легкомыслие].

Сэрца прыгажуні схільна да здрады і да змены, як вецер мая.

Сила есть — ума не надо.

Ratio contra vim parum valet [разум против силы мало значит].

Сіла ёсць — розуму не трэба.

Скажешь на ноготок — перескажут с локоток.

Fama crescit eundo (V) [слухи растут на ходу].

Скажаш на кіцік — перакажуць на локцік.

Скажи кто твой друг, и я скажу кто ты.

Aequo animo qui malis miscetur est malus [кто спокойно сходится с плохими, тот сам плохой].

Noscitur a socio turpique probove hominis mens [хороший или плохой человек определяется по его другу].

Скажи хто твой сябра, і я скажу хто ты.

Сказано как связано.

Dictum (ac) factum (*Ter*) [сказано — сделано].

Сказана як звязана.

Сказка — ложь, да в ней намек — добрым молодцам урок.

Et fábulá partem veri habet [в в сказке есть доля истины].

Казка — хлусня, ды ў ёй намёк — малайцам урок.

С кем греха не бывает.

Errat interdum quádrupes [иногда спотыкается и четвероногий].

З кім граху не бывае.

С кем поведешься, от того и наберешься.

Amittit famam, qui indignis cómparat (*Ph*) [теряет добрую славу, кто водится с недостойными].

Bonos corrumpunt mores congressus mali [дурное общество портит хорошие обычаи].

Claudi vicinus claudicat ipse brevi [сосед хромого вскоре и сам начинает хромать].

Ex vili sócio fit vitiosus homo [порочный друг портит хорошего человека].

Malus ipse fies, si malis convíxeris [сам станешь плохим, если с плохими будешь водиться].

Qui cum sapiéntibus versatur, sapiens erit [кто общается с мудрыми, сам станет мудрым].

Sumuntur a conversántibus mores (*Sen*).

З кім павядзешся, ад таго і набярэшся. З якім спазнаешся, такім станешся. Ліхая хеўра на ліха выведзе.

Сколько веревочке ни виться, а конец будет.

Sub nive quod tígitur, dum nix perit, invenietur [когда тает снег, то, что под снегом, обнаруживается].

Колькі вярэвачцы ні віцца, а канец будзе. Колькі б воўк ні валок, павалакуць і воўка. Да пары збан ваду носіць.

Сколько с быком ни биться, молока от него не добьешься.

In discendo lupus nimis affirmans ait: “Agnus” [если научишь волка говорить, он скажет: “Ягненок”].

Колькі з быком ні біцца, малака ад яго не дабіцца.

Скорее реки вспасть потекут.

Prius lupus ovem ducat uxorem [скорее волк женится на овце].

Хутчэй рэкі назад пацякуць.

Скоро сказка сказывается, да нескоро дело делается.
Ne praecipis fueris ad iurandum [не торопись клясться].
Хутка казка мовіцца, ды няхутка справа робіцца. Хутка гаворыцца, ды паціху робіцца.

Скрипучее дерево два века живет.
Malum vas non frangitur [худой сосуд не разбивается].
Рыплівае дрэва два вякі жыве.

Скупой богач беднее нищего.
Desunt inopiae multa, avaritiae omnia (PS) [многого не хватает бедности, жадности — всего].
Скупы багацей бяднейшы за жабрака.

Слезам горю не поможешь.
Lacrimae nihil profuturae [слезы ничем не помогут].
Слязьмі гору не дапаможаш. Плач, галасі, а бядзе рады не дасі.

Слепой курице все пшеница.
Caecus non iudicat de colore [слепой не судит о цвете].
Сляпой курыцы ўсё пшаніца.

Слово не воробей: вылетит — не поймаешь.
Considera quid dicas, non quid cogitas [следи за сказанным, а не за тем, что думаешь].

Dixisse, non tacuisse interdum rognitet [иногда мы сожалеем что скажем, а не что промолчим].

Et semel emissum volat irrevocabile verbum (H) [и едва ты его произнес, летит невозвратное слово].

Nescit vox missa reverti (H) [выпущенное слово не знает обратного пути].

Слова не верадей: вылеціць — не зловіш. Выказанага слова да губы не вернеш. Сліны не падымеш, слова не вернеш.

Слово не обух, а от него люди гибнут.
Gladius ferit corpus, animos oratio [меч поражает тело, слово — душу].

Osse caret glossa, quandoque tamen terit ossa [язык не имеет кости, однако иногда растирает кости].

Слова не абух, а ад яго людзі гінуць.

Слово — серебро, молчание — золото.

Audi multa, loquere pauca [слушай много, говори мало].

Mélius est prudenter tacere, quam inániter loqui (*PS*) [лучше мудро промолчать, чем зря болтать].

Nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum (*Caio*) [никому не повредит что он промолчал, но может повредить что он сказал].

Semper vocis et siléntii temperamentum tene [придерживайся всегда умеренности в речи и молчании].

Tacere est óptimum et pro víribus sapere [лучше всего молчать и быть мудрым в меру сил].

Слова — серебро, маўчанне — золата.

Смелость города берет.

Audácia pro muro habetur (*SI*) [отвага заменяет (городские) стены].

Audentem forsque Venusque iuvat (*O*) [смелому помогают и Венера, и счастливый случай].

Fortes fortuna adjuvat (*Ter*) [смелым судьба помогает].

Смеласць гарады бярэ. У каго адвага, у таго перавага.

Смерти бояться — на свете не жить.

Mortem timere crudélius est quam mori [смерти бояться страшнее, чем умереть].

Смерці баяцца — на свеце не жыць.

Смерть всех равняет.

Última nos omnes éfficit hora pares [последний час всех нас делает равными].

Смерць усіх раўняе.

Смерть на коне не объедешь.

Mors et fugacem perséquitur vírum (*H*) [смерть гонится и за бегущим].

Смерць на кані не аб'едзеш.

Смерть не разбирает чина.

Pállida mors aequo pulsat pede páuperum tabernas regumque turres (*H*) [бледная смерть одной ногой стучит в хижины бедных и дворцы царей].

Смерць не разбірае чыноў.

Смех без причины — признак дурачины.

Nam risu inepto res inéptior nulla est (*Ctl*) [нет ничего глупее глупого смеха].

Per risum multum póteris cognóscere stultum [по частому смеху сможешь узнать глупца].

Смех без причыны — прыкмета дурылы. Па латках пазнаюць скупога, а па смеху — дурнога.

Совесть не волк, а ест поедом.

Cicatrix consciéntiae pro vúlvere est (PS) [рубец на совести — та же рана, т.е. раны совести не заживают].

Сумленне не воўк, а заядае.

Соловья баснями не кормят.

De vento nemo vivit [никто не живет воздухом].

Fábulis non expletur venter [баснями желудок не наполняется].

Ne verba pro fârina (Arist) [не корми словами вместо хлеба].

Venter non habet aures [желудок не имеет ушей].

Салаўя байкамі не кормяць. З гутаркі хлеба не наясі. Гутарка хлеб не заменіць.

Спрашивай не старого, а бывалого.

Experto crédite (V) [доверяйте опытному].

Пытай не старога, а бывалага.

Сора супругов — летний дождь: ночь переспят и помиряется.

In amore semper mendax iracúndia est [в любви гнев всегда обманчив].

Сварка мужа і жонкі — летні дождж: ноч пераспяць і па-мірацца.

Старая любовь не забывается.

Antíquus amor cancer est (Pt) [старая любовь подобна раку, т.е. пятится назад].

Старое каханне не забываецца.

Старого воробья на мякине не проведешь.

Annosa vulpes haud (fácile) cáritur láqueo [старая лисица не (легко) попадает в западню].

Lupus vetus non cadit in fóveam [старый волк не попадает в яму].

Старога вераб'я на мякіне не ашукаеш.

Старость не радость, а смерть не корысть.

Grave senectus est homínibus pondus [тяжелая для людей ноша — старость].

Pejor avis aetas [плохая птица — возраст].
Senectus ipsa morbus est [старость — сама по себе болезнь].
Старасць не радасць, а смерць не карысць. На старасці і ўлетку холадна.

Старый друг лучше новых двух.
Calles antiquos serves véteres et amicos [береги старые тропинки и старых друзей].

Existit quæstio, num quando amici novi vetéribus sunt anteponendi [встает вопрос, можно ли когда-нибудь предпочитать новых друзей старым].

Novos amicos dum paras, véteres cole [новых друзей приобретай, старых не забывай].

Vetérrimus hómini óptimus amicus est [самый старый друг — наилучший].

Стары сябра лепш за новых двух.

Старый конь борозду не портит.
Seris venit usus ab annis [опыт приходит с годами].
Стары конь баразну не псуе. Стары гаворыць — гародзіць, ды напраўду выходзіць. Стары са шляху не звядзе.

С тобой наговориться, что меду напиться.
Ex cujus lingua melle dúlcior fluebat orátio (*Нот*) [с языка лились слова слаще меда].

З табой нагаварыцца, што мёду напіцца.

Счастливые часы не наблюдают.
Est vita mísero longa, felici brevis [для несчастного жизнь долгая, для счастливица короткая].

Шчаслівыя часу не заўважаюць.

Счастье на костылях, несчастье на крыльях.
Celéritas in malis óptima [несчастья обладают чрезвычайной скоростью].

Cítius venit malum quam revértitur [беда быстрее приходит, чем уходит].

Шчасце на мыліцах, няшчасце на крылах.

Счастье не палка: в руки не возьмешь.
Fortuna usu dat multa, mansípio nihil [судьба много дает в пользование, ничего в собственность].

Шчасце не палка: у рукі не возьмеш.

Счастье с несчастьем рядом живут.

Gáudii maeror comes [печаль — спутница радости].

Шчасце з няшчасцем побач жывуць.

Сыта душа не берет барыша.

Ánima satur calcat favum [сытая душа топчет мед].

Сытая душа не бярэ магарыча.

Сытое брюхо к учению глухо.

Cópiá ciborum subtilitas ánimi impéditur (*Sen*) [избыток пищи мешает тонкости ума].

Plenus (= satur) venter non studet libenter [полный живот неохотно учится].

Сытае пуза да вучобы глухое.

Сытый волк смирнее завистливого человека.

Magis cavenda est amicorum invidia, quam insidia hóstium [следует больше остерегаться зависти друзей, чем козней врагов].

Сыты воўк больш ціхмяны, чым зайздрослівы чалавек.

Сытый голодного не разумеет.

Sano non paret dolor, aegro quantus amaret [здоровый не испытывает боли больного].

Сыты галоднага не разумее. Багаты не ведае, чым бедны абедае. Хто сам бяды не зазнаў, той беднаму веры не дасць.

Терпенье и труд все перетрут.

Et miseriarum portus est patiéndá [терпение — пристанище от бед].

Labor et paciéntia ómnia vincunt [труд и терпение все побеждают].

Labor ímprobus ómnia vincit (*V*) [упорный труд все побеждает].

Nihil tam difficile est, quin quaerendo investigari possit (*Ter*) [нет ничего столь трудного, чего невозможно было бы достичь старанием].

Paciéntia ánimi divítias occultas habet [терпение имеет скрытые богатства].

Paciéntia ómnia vincit [терпение все побеждает].

Цярпенне і праца ўсё ператруць. Праца і рукі — моцныя зарукі.

Терпи, казак, атаманом будешь.

Patiens et fortis se ipsum felicem facit [терпеливый и мужественный сам делает себя счастливым].

Цярпі, казак, атаманам будзеш. Цярпі гора, будзе й мёд. Хто цярплівы, той шчаслівы. Без цярпення няма збаўлення.

Тыне едешь — дальше будешь.

Festina lente [торопись не спеша].

Цішэй едзеші — далей будзеші. Паволі едзеші — далей станеші.
Хто ціха ходзіць, той густа месіць. Завіхайся, але не спяшайся.

Тот дурак, кто сам себе враг.

Vere est miser, culpa est sua quisquis miser [тот истинно несчастен, кто несчастен по своей вине].

Той дурань, хто сам сабе вораг.

Труден лишь первый шаг.

Porta itineri longissima [для пути самое длинное — ворота].

Цяжкі толькі першы крок.

У всякой пташки свои замашки.

Canit avis quaevis sicut rostrum sibi crevit [каждая птица так поет, как у нее клюв растет].

Suum cuique mos est (Ter) [у каждого свой нрав].

Ва ўсякай пташкі свае замашкі.

Уговор дороже денег.

Pacta sunt servanda [договоры должны соблюдаться].

Уговор даражэй за грошы.

У дурака дурацкая и речь.

Stultus stulta loquitur [у глупца речь глупая].

У дурня бязглуздая і гаворка. У дурнога пеўня дурная песня. З дурнога куста і ягада пуста.

У кого совесть чиста, у того подушка под головой не вертится.

In malis sperare bene, nisi innocens, nemo solet [в беде никто, кроме честного, не надеется на лучшее].

У каго сумленне чыстае, у таго падушкі пад галавой не круціцца.

Украдешь иголку, а потом и коровку.

Parva delicta aperiunt viam ad majora [малые преступления открывают дорогу большим].

Украдзеш іголку, а потым і кароўку.

Умереть никогда не поздно.

Nemo ad id sero venit, unde nunquam, cum semel venit, potuit reverti (*Sen*) [никто не опаздывает прийти туда, откуда никто не может вернуться, если уж туда попал].

Памерці ніколі не позна.

Ум — хорошо, а два лучше.

Nemo solus satis sapit (*Pl*) [один человек не может быть всезнающим].

Plus vident oculi quam oculus [два глаза видят больше, чем один].

Розум — добра, а два лепей. Галава добра, а дзве лепш. Адно вока бачыць далёка, а два — яшчэ далей.

У семи нянек дитя без глаза.

Suadelaе multae fabricabunt atria stulte [чем больше советов, тем хуже дом].

Ubi multa capita, ibi nullum consilium [где много голов, там мало проку].

У сямі нянек дзіця без вока. Дзе нянек многа, там дзіця бязнога. Дзе багата гаспадыняў, там хата не мецёная.

Услужливый дурак опаснее врага.

Amicus incommodus ab inimico non differt [неловкий друг мало отличается от врага].

Officium ne collocaris in invitum (*Hom*) [не навязывай услуг против воли].

Паслужлівы дурань небяспечней за ворага. Дурная помач горай за немач. Не карай, Божа, нічым, асабліва сябрам дурным.

Устами младенца глаголет истина.

Est phrasis in puero bene consentanea vero [речь ребенка соответствует правде].

Ex ore parvulorum veritas [из уст младенцев — истина].

Вуснамі немаўляці гаворыць ісціна.

У страха глаза велики.

Dolendi est modus, timendi non item (*PJ*) [у скорби есть пределы, у страха их нет].

Metus omnia auget in majus [страх все преувеличивает].

У страха вочы вялікія. Хто баіцца, таму ўваччу дваіцца.

Утро вечера мудренее.

Auroga musis amica [Аврора музам подруга].

Раница мудрэй за вечар. Пераначуем, болей пачуем. Думай з вечара, а рабі спозарань.

Хвастливое слово гнило.

Laus in proprio ore sordescit [похвала в собственных устах загрязняется].

Выхвальнае слова гнілое.

Хлеб — всему голова.

Panis prior proga [хлеб впереди носа корабля].

Хлеб — усяму галава. Хлеб над панамі пан.

Хорошее лежит, а худое бежит.

Lábitur a mente cito res bona, sed mala lente [добро быстро забывается, зло долго помнится].

Добрае ляжыць, а дрэннае бяжыць.

Хорош и лунный свет, когда солнца нет.

Quam sanus cassus, equus est melior mala passus [лучше конь хромой, чем пустая уздечка].

Добра і месяцавае святло, калі сонца няма.

Хорошего понемножку.

Omne nimium nocet [всякое излишество вредит].

Добрага патрошкі.

Хорошо то, что хорошо кончается.

Finis coronat opus [конец венчает дело].

Sapientia in exitu canitur [ум хвалят, когда дело закончится].

Добра тое, што добра заканчваецца.

Хоть мошна пуста, да душа чиста.

Bona fama divitiis est rotior (PS) [добрая слава лучше богатства].

Omnes divitiae virtuti posponendae sunt [порядочность предпочтительнее всякого богатства].

Хоць каліта пустая, але душа чыстая.

Худа та мышь, которая одну лазейку знает.

Infelix mus est, cui non uno lare plus est [несчастлива мышь, которая имеет только одну нору].

Няўдалая мыш усяго адзін пралаз ведае.

Худой мир лучше доброй ссоры.

Iniquissimam pacem justissimo bello antefero (*Cic*) [самый несправедливый мир я предпочитаю самой справедливой войне].

Mélior tutiorque est certa pax, quam sperata victória (*L*) [лучше и надежнее верный мир, чем ожидаемая победа].

Дрэнны мір лепей за добрую сварку. Лепей сем разоў змірынца, чым адзін раз пасварыцца. Хоць не пышна, абы зацішна.

Чего не знаю, по тому не скучаю.

Amissum quod nescitur non amittitur [не знать о потере — не терять].

Чаго не ведаю, па тым не сумую.

Человек не орех, сразу не раскусишь.

Cave amicum credas, nisi quem probaveris [не считай кого-либо другом, пока его не испытал].

Чалавек не арэх, адразу не раскусіш.

Человек предполагает, а Господь располагает.

Non est tuum, quod fecit tuum (*PS*) [что фортуна сделала твоим, не твое].

Чалавек мяркуе, а Бог распараджаецца. Не ўсё тое адбываецца, на што чалавек спадзяваецца. Ніхто наперад не знае, што каго чакае.

Чему быть, того не миновать.

Fatum immutabile (*Нот*) [судьбу не изменишь].

Чаму быць, таго не мінуць.

Четки святым не делают.

Sucullus non facit monachum [клобук не делает монахом].

Ружанец святым не робіць.

Чистая совесть — лучшая подушка.

Vonorum vita vacua est metu [жизнь честных людей свободна от страха].

Recte faciendo neminem time [если честно поступаешь, никого не бойся].

Чыстае сумленне — лепшая падушка.

Что было, то сплыло.

Quod fuit, numquam revertetur [что было, никогда не вернется].

Quod praeteriit, effluxit (*Cic*) [что прошло, того уж нет].

Што было, тое сплыло. Калі тое было, ды быллём парасло.

Чтобы рыбку съесть, надо в воду лезть.

Cattus amat piscem, sed non vult crura madere [кот любит рыбу, но не хочет мочить лапы].

Si quis amat piscem, debet sua crura madere [если кто любит рыбу, он должен замочить свои ноги].

Каб рыбку з'есці, трэба ў ваду лезці.

Что за честь, когда нечего есть.

Próbitas laudatur et alget (J) [честность хвалят, однако она мерзнет].

Што з тае чэсці, калі нечага есці.

Что естественно, то не постыдно.

Naturalia non sunt turpia (Eur).

Натуральнае не ганебнае.

Что имеем — не храним, потерявши — плачем.

Quod habet, non número [что кто имеет, того не ценит].

Virtutem incolumen odimus,

Sublatam ex óculis quærimus invidi (H) [ненавидим добродетель здравствующую, с завистью ищем исчезнувшую с глаз].

Што маем — не захоўваем, страціўшы — плачам.

Что нам дано, то не влечет.

Fidelem haud ferme mulieri invenias virum [ты, пожалуй, не найдешь мужа, который был бы верен жене].

Vile est, quod licet (Pt) [легко доступное не ценится].

Што нам дадзена, тое не прыцягае.

Что написано пером, того не вырубишь топором.

Littera scripta manet [записанная буква остается].

Semel scriptum, decies lectum [один раз написанное — десять раз прочитанное].

Verba volant, scripta manent [слова улетают, написанное остается].

Што напісана пяром, не высечаш сякерай. Што напісана пяром, не выйме і сякера.

Что сходит с рук ворам, за то ворешек бьют.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas (J) [суд прощает воронов, но карает голубок].

Што сыходзіць з рук злодзеем, за тое злодзюжкаў б'юць.

Что у кого болит, тот о том и говорит.

Quod clausum in pectore, hoc in lingua promptum habeo [что скрыто на сердце, то явно имею на языке].

Што ў каго баліць, той пра тое і гутарыць. Што каму дапякае, той пра тое і гукае. У каго няўдача, той і плача.

Что у трезвого на уме, то у пьяного на языке.

Ebrietas et amor cuncta secreta produnt [пьянство и любовь выдают все тайны].

In vino veritas [истина в вине].

Quod in corde sobrii, id est in lingua ebrii [что на сердце у трезвого, то на языке у пьяного].

Што ў цвярозага ў галаве, тое ў п'янага на языку. Галава не ведае, што язык апаведвае. Што цвярозы думае, тое п'яны скажа.

Чужая денежка впрок не идет: как придет, так и уйдет.

Aes partum scelere solet aera decem remove [преступные деньги обычно приносят десятикратные убытки].

Male parta male dilabuntur (*Нер*) [что дурно добыто, дурно расточится].

Чужая капейка на карысць не ідзе: як прыйдзе, так і сыдзе.

Чужим добром не построишь дом.

Mala lucra aequibilia damnis [нечестная прибыль равна убытку].

Чужым дабром не збудуеш дом.

Чужую беду руками разведу, а к своей ума не приложу.

Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus (*Тер*) [когда мы здоровы, легко даем хорошие советы больным].

Чужую бяду рукамі развяду, а да сваёй розуму не дабярэ.
Чужую бяду зараз развяду, а на сваю райца не знайду.

Яблоко от яблони недалеко падает.

Colubra restem non parit (*Пт*) [змея веревки не родит].

Mala gallina — malum ovum [плохая курица — плохое яйцо].

Qualis pater, talis filius [каков отец, таков и сын].

Яблык ад яблыні недалёка падае. Якая матка, такое й дзіцятка.

Яйцо курицу учит.

Ante barbam doces senem [ты учишь стариков до бороды (*т.е.* еще борода не выросла, а ты уже стариков учишь)].

Яйка курыцу вучыць. Не вучы старога ката смятану злізваць.

Язык мой — враг мой.

De lingua stulta véniunt incómmoda multa [из-за глупых слов случаются большие неприятности].

Mors et vita in mánibus linguae [смерть и жизнь в руках языка].

Nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum (*Cato*) [никому не вредит то, что он промолчал, но может повредить, если что-то сказал].

Язык мой — враг мой. Нішто столькі не прыносіць чалавеку гора, як няўтрымны язык.

Тематический справочник латинских афоризмов

АЛЧНОСТЬ, ЖАДНОСТЬ, СКУПОСТЬ

180, 191 — 201, 471, 479, 512, 1025, 1207, 1349, 1450, 1526,
1592, 1816, 2024, 2072, 2188, 2311, 2340, 2363

БЕДА, НЕСЧАСТЬЕ, ГОРЕ

11, 23, 85, 92, 93, 96, 252, 282, 325, 341, 420, 444, 480, 492,
542, 547, 634, 780, 953, 991, 992, 998, 1027, 1095, 1104, 1140, 1159,
1288, 1320 — 1322, 1782, 1899, 1900, 1968, 1995, 2035, 2114, 2115,
2132, 2191, 2226, 2268, 2274, 2323, 2437, 2438, 2467

БЛАГОРАЗУМИЕ И БЕЗРАССУДСТВО

9, 18, 29, 30, 52, 53, 74, 131, 147, 178, 248, 256, 299, 313, 314,
318, 327, 336, 342, 348, 356, 379, 412, 477, 496, 513, 545, 546, 564,
587, 593, 603, 631, 633, 702, 738, 792, 848, 986, 1007, 1021, 1038 —
1040, 1077, 1078, 1103, 1124, 1172, 1186, 1192, 1193, 1227, 1268 —
1270, 1273, 1310, 1319, 1324 — 1326, 1366, 1421, 1467, 1477, 1480,
1546, 1556, 1589, 1658, 1666, 1694, 1715, 1728, 1754, 1766, 1769,
1808, 1867, 1890, 1948, 1956, 1961, 2047, 2055, 2082, 2085, 2067,
2205, 2206, 2285, 2306, 2349, 2350, 2390, 2399, 2492

БОГАТСТВО И БЕДНОСТЬ, ПРЕСЫЩЕНИЕ И ГОЛОД

119, 121, 181, 182, 184, 185, 192, 194, 248, 251, 255, 295, 335,
353, 392, 409, 410, 418, 459, 501, 515, 519, 520, 581, 618, 621, 635,
696 — 698, 772, 813, 818, 849, 912, 919, 959, 984, 1028, 1029, 1034,
1098, 1099, 1190, 1191, 1244, 1275, 1277, 1278, 1296, 1297, 1361,
1364, 1385, 1426, 1427, 1442, 1457, 1509, 1532, 1537, 1615, 1633,
1694, 1698, 1742, 1758, 1764, 1779, 1789, 1820, 1841 — 1845, 1853
— 1858, 2006, 2033, 2044, 2094, 2240, 2252, 2311, 2324, 2384, 2396,
2408, 2455

ВЕРА, РЕЛИГИЯ

406, 407, 411, 424, 605, 905, 1520, 1626, 1674, 1696, 1850,
1933, 1996, 2121, 2273, 2344, 2503

ВИНО, ПЬЯНСТВО

84, 265, 440, 573 — 575, 608, 681, 686, 712, 1074 — 1076,
1372, 1544, 1595, 1657, 1908, 2005, 2053, 2086, 2101, 2495

ВОЙНА И МИР

116, 175, 220 — 223, 242, 244, 289, 324, 544, 800, 847, 1004, 1005, 1031, 1037, 1047, 1048, 1274, 1464, 1673, 1689, 1730, 1846 — 1849, 1856, 2016, 2017, 2232, 2264, 2265, 2371, 2402

ВРЕМЯ

434, 446, 448, 473, 489 — 492, 532, 584, 794, 815, 832, 870, 908, 1059, 1079, 1329, 1330, 1382, 1440, 1488, 1495, 1550, 1557, 1561, 1638, 1641, 1729, 1737, 1753, 1759, 1771, 1788, 1903, 1921, 1922, 1929, 2000, 2081, 2083, 2084, 2092, 2107, 2183, 2202, 2207, 2247, 2281, 2283, 2302, 2342, 2352 — 2354, 2356 — 2362, 2403, 2423, 2542

ГЛУПОСТЬ

15, 123, 153, 162, 164, 165, 174, 311, 560, 613, 642, 666, 709, 1039, 1040, 1055, 1101, 1335, 1383, 1568, 1776, 1783, 1824, 1872, 1886, 2010, 2031, 2043, 2135, 2185, 2227, 2286 — 2292, 2410, 2528

ГНЕВ

125, 206, 289, 443, 498, 957, 971, 1084 — 1090, 1255, 1535, 2440

ДОБРО И ЗЛО

2, 16, 28, 61, 65, 69, 70, 215, 217, 227 — 235, 237, 239, 240, 247, 249, 257, 260, 264, 266, 297, 343, 375, 398, 403, 413, 457, 518, 590, 600, 619, 622, 628, 630, 644, 663, 665, 667, 822, 910, 913, 920, 979, 1009 — 1012, 1016, 1028, 1036, 1049, 1070, 1127, 1143, 1145, 1215, 1223, 1226, 1229, 1230 — 1237, 1331, 1362, 1367, 1371, 1397, 1419, 1460, 1489, 1528, 1571, 1651, 1677, 1735, 1736, 1783, 1829, 1840, 1868, 1896, 1930, 1931, 1963, 1970, 2015, 2020, 2061, 2117, 2136, 2137, 2213, 2215, 2231, 2267, 2273, 2305, 2316, 2380, 2385, 2392, 2432, 2485, 2503, 2505 — 2509

ДОВЕРИЕ И ВЕРНОСТЬ

840, 854, 875, 1023, 1171, 1252, 1562, 1567, 1714, 1871, 1899, 2217

ДОСТОИНСТВА И НЕДОСТАТКИ, А ТАКЖЕ ПОРОКИ

55, 58 — 60, 68, 103, 149, 151, 153, 184, 203, 270, 276, 281, 298, 309, 347, 361, 380, 426, 441, 458, 560, 617, 826, 873, 935, 942, 960, 974, 982, 1000, 1081, 1142, 1213, 1214, 1219 — 1221, 1224, 1228, 1386, 1482, 1508, 1689, 1740, 1804, 1950, 1951, 1957, 1992, 1994, 2059, 2060, 2063, 2064, 2075, 2097, 2201, 2246, 2297, 2511, 2523 — 2527

ДРУЖБА

36, 80 — 99, 101, 190, 286, 315, 344, 349, 360, 364 — 366, 504, 538, 554, 570, 638, 660, 781, 782, 882, 972, 1002, 1029, 1051, 1082, 1094, 1100, 1161, 1185, 1200, 1254, 1276, 1360, 1382, 1439, 1584, 1649, 1655, 1686, 1697, 1708, 1777, 1838, 1882, 1914, 1974, 1991, 2212, 2213, 2238, 2243, 2244, 2252, 2318, 2384, 2396, 2459, 2478, 2482, 2486, 2499, 2517, 2522, 2541

ДУХ, ДУША

118, 120, 121, 124, 127, 128, 146, 195, 204, 235, 280, 283, 397, 453, 474, 521, 530, 556, 713, 718, 788, 809, 820, 955, 1064, 1204, 1304, 1305, 1350, 1538, 1665, 1796, 1863, 2036, 2372, 2427

ЖИЗНЬ И СМЕРТЬ

43, 49, 155, 176, 202, 238, 252, 272, 274, 275, 284, 292, 328, 352, 373, 375, 388, 401, 416, 438, 445, 468, 551, 561, 577, 578, 601, 620, 721, 736, 791, 841 — 843, 856, 859, 869, 878, 884, 895, 907, 909, 911, 956, 961, 977, 1156, 1170, 1216, 1228, 1272, 1284, 1285, 1290, 1314, 1334, 1336 — 1348, 1350 — 1355, 1365, 1388, 1389, 1434, 1448, 1458, 1466, 1468, 1481, 1520, 1558, 1585, 1602, 1612, 1630, 1674, 1711, 1712, 1752, 1753, 1756, 1757, 1760, 1762, 1767, 1775, 1785, 1802, 1812, 1902, 1929, 1932, 1986, 1997, 2013, 2062, 2099, 2105, 2115, 2184, 2225, 2243, 2244, 2255, 2258, 2272, 2317, 2401, 2409, 2413, 2434, 2442, 2453, 2518 — 2522, 2529 — 2533, 2335

ЗАВИСТЬ

277, 1071 — 1073, 1200, 2504, 2509

ИСКУССТВО

154 — 161, 183, 236, 488, 494, 495, 650, 696, 916, 1048, 1151, 1201, 1247, 1415, 1501, 1510, 1659, 1661, 1662, 1741, 1778, 1980, 2374

ИСТОРИЯ, ФИЛОСОФИЯ, ЛОГИКА

862 — 867, 1493, 1519, 1523, 1598, 1605, 1631, 1666, 1671, 1739, 1740, 1809, 1874, 1875, 1923, 1928, 1932, 2039, 2304, 2483

КАЖДОМУ СВОЕ

7, 33, 66, 142, 294, 415, 421 — 424, 433, 470, 472, 744, 861, 934, 983, 1020, 1067, 1189, 1197, 1312, 1446, 1583, 1587, 1607, 1618, 1621, 1721, 1765, 1780, 1827, 1975, 2003, 2065, 2078, 2088, 2200, 2211, 2219, 2236, 2237, 2281, 2293 — 2297, 2299, 2301, 2328, 2330 — 2336, 2375, 2391, 2431, 2543

КРАСОТА

756, 757, 1208, 1620, 1634, 1768, 1786, 2108, 2233, 2234, 2257, 2332, 2335, 2441

ЛЕНЬ, ПРАЗДНОСТЬ

752, 879, 936 — 938, 1328, 1449, 1505 — 1507, 1663, 1782, 1804, 1805, 1873, 1876, 1877, 2111, 2443, 2525

ЛЮБОВЬ

73 — 76, 105 — 115, 136, 137, 246, 296, 308, 408, 500, 623, 854, 876, 971, 1013, 1066, 1082, 1089, 1107, 1184, 1205, 1289, 1313, 1327, 1434, 1512, 1654, 1657, 1667, 1720, 1722, 1773, 1861, 1878, 2004, 2140, 2245, 2250, 2261, 2353, 2421, 2523

МЕДИЦИНА, ЗДОРОВЬЕ И БОЛЕЗНЬ

40, 224, 225, 386, 482, 499, 530, 678, 819, 859, 929, 951, 1045, 1052, 1069, 1076, 1259 — 1266, 1304, 1305, 1325, 1409, 1588, 1590, 1594, 1596, 1609, 1632, 1672, 1725, 1781, 1790, 1901, 1917, 1918, 1931, 1937, 1969, 1988, 1999, 2143, 2146, 2228, 2235, 2259, 2387, 2400, 2439, 2451, 2452, 2458, 2534

МОЛОДОСТЬ И СТАРОСТЬ

26, 35, 50, 72, 106, 132, 176, 300, 404, 427, 557, 817, 1126, 1128, 1280, 1472, 1707, 1860, 1973, 2040, 2076, 2195 — 2199, 2284, 2329, 2338, 2347, 2348, 2388, 2502

МУЖЧИНА И ЖЕНЩИНА, МУЖ И ЖЕНА, БРАК И СЕМЬЯ

306, 307, 369, 439, 727 — 729, 741, 833, 943, 995, 1178, 1248, 1249, 1303, 1356 — 1359, 1370, 1444, 1653, 1704, 1935, 1944, 2008, 2090, 2130, 2263, 2270, 2271, 2295, 2303, 2376, 2386, 2435, 2446, 2457

НАДЕЖДА

40, 372, 558, 815, 980, 1485, 1760, 1907, 1967, 2023, 2046, 2272, 2274 — 2276, 2278, 2279

НАЧАЛО И КОНЕЦ

8, 133, 134, 140, 188, 263, 305, 321, 328, 396, 505, 640, 653, 656, 745 — 748, 1035, 1058, 1018, 1222, 1282, 1388, 1417, 1502, 1552, 1734, 1830, 1936, 1941, 2025, 2133

НЕВОЗМОЖНОЕ

354, 384, 385, 469, 481, 483, 565, 641, 654, 673, 858, 944, 948, 951, 994, 1065, 1199, 1233, 1381, 1432, 1441, 1443, 1452, 1456,

1461, 1466, 1468, 1469, 1475, 1476, 1483, 1488, 1522, 1543, 1555,
1599, 1622 — 1624, 1628, 1705, 1940, 2241, 2300, 2312, 2414, 2448,
2456

НЕОБХОДИМОСТЬ, НЕИЗБЕЖНОСТЬ

37, 662, 999, 1022, 1162, 1245, 1411, 1422 — 1425, 1428, 1431,
2028, 2242, 2355, 2399

ОПЫТ

616, 658, 659, 680, 872, 922, 1198, 1259, 1723, 2203, 2345,
2377

ОШИБКА

425, 595, 599, 623, 885, 1227, 1471, 1625, 1851, 1930, 1990,
2076, 2139, 2186, 2251, 2320, 2334, 2364, 2450

ПОБЕДА

751, 932, 1054, 1134, 1136, 1274, 1530, 1534, 2073, 2434, 2454,
2488 — 2490, 2496

ПОЗОР

1549, 1862, 1915, 2382, 2467

ПОСТУПКИ, ДЕЯНИЯ

19, 24, 32, 46, 51 — 53, 62, 79, 218, 219, 225, 288, 372, 382,
383, 563, 583, 594, 711, 786, 871, 889, 1014, 1199, 1241, 1271, 1407,
1491, 1536, 1560, 1690, 1798, 2079, 2128, 2131, 2224, 2254, 2397,
2417, 2418

ПРАВДА, ИСТИНА И НЕПРАВДА, ЛОЖЬ

100, 276, 319, 370, 441, 454, 591, 624, 655, 677, 783 — 785,
798, 852, 925, 957, 1060, 1102, 1202, 1281, 1290 — 1295, 1378,
1382, 1393, 1473, 1517, 1529, 1566, 1708, 1741, 1755, 1870, 1978,
2012, 2098, 2172, 2239, 2260, 2325, 2356, 2362, 2466, 2470 — 2476,
2479 — 2481, 2515

ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ

48, 122, 237, 397, 428, 720, 899, 952, 968, 1017, 1078, 1108,
1109, 1243, 1253, 1256, 1478, 1497, 1535, 1570, 1682, 1687, 1688,
1822, 1858, 1892, 1893, 1924, 1954, 1989, 2002, 2004, 2032, 2110,
2201, 2221, 2379, 2407, 2497

ПРИВЫЧКА, ОБЫЧАЙ

254, 259, 378, 821, 1026, 1046, 1554, 1581, 1702, 1788, 2418, 2420

ПРИМЕР

646 — 649, 1187, 1542, 2410, 2460

ПРИРОДА, КОСМОС, МИРОЗДАНИЕ

262, 358, 359, 390, 619, 997, 898, 1266, 1373 — 1378, 1391 — 1395, 1398 — 1410, 1476, 1603, 1652, 1659, 1683, 1702, 1738, 1749, 1763, 1778, 1826, 1925, 1999, 2125, 2182, 2228, 2308, 2327, 2365, 2366, 2513, 2534

РАЗНОЕ

4, 12, 22, 56, 62, 71, 102, 117, 129, 148, 166, 187, 189, 267, 278, 279, 285, 290, 312, 326, 332 — 334, 340, 345, 389, 430, 431, 447, 451, 452, 461, 467, 475, 476, 493, 517, 533, 562, 569, 571, 576, 582, 602, 615, 627, 661, 684, 699, 703, 731, 733, 740, 750, 754, 755, 787, 795, 797, 816, 823, 825, 860, 924, 950, 958, 970, 973, 1015, 1024, 1050, 1063, 1113, 1146, 1147, 1160, 1194 — 1196, 1210, 1231, 1232, 1240, 1242, 1258, 1283, 1215, 1317, 1379, 1380, 1387, 1414, 1490, 1514, 1515, 1559, 1563, 1579, 1586, 1593, 1616, 1675, 1678, 1699, 1713, 1719, 1727, 1733, 1748, 1761, 1794, 1801, 1813, 1814, 1819, 1821, 1823, 1831 — 1833, 1864 — 1866, 1879, 1880, 1888, 189, 1895, 1897, 1898, 1905, 1906, 1909 — 1912, 1916, 1946, 1947, 1976, 1977, 1987, 2014, 2050, 2058, 2069, 2091, 2100, 2193, 2214, 2249, 2269, 2277, 2319, 2393, 2404, 2406, 2411, 2422, 2430, 2436, 2444, 2445, 2447, 2487, 2493, 2516

РОДИНА, ОТЕЧЕСТВО

301, 357, 548, 550, 625, 690, 774, 930, 1032, 1474, 1640, 1642, 1693, 1751, 1836, 1935, 2038, 2066, 2144, 2294

РОДИТЕЛИ И ДЕТИ

78, 132, 243, 245, 304, 460, 539, 580, 612, 664, 669, 824, 985, 1209, 1212, 1238, 1251, 1369, 1650, 1817, 1818, 1835, 1935, 1958, 1982, 2106

СВОБОДА, ВОЛЯ И РАБСТВО, НЕВОЛЯ

118, 150, 232, 685, 796, 976, 990, 993, 1051, 1106, 1154, 1174 — 1176, 1396, 1565, 1711, 1746, 1913, 1919, 1920, 1981, 2209 — 2211, 2405, 2522

СВОЕ И ЧУЖОЕ

38, 39, 57 — 59, 104, 143, 144, 163, 167, 205, 226, 291, 363, 399, 417, 534 — 537, 613, 614, 668, 719, 734, 801, 880, 969, 1097, 1141, 1225, 1318, 1815, 1825, 1955, 1971, 2007, 2042, 2142, 2189, 2208, 2266, 2336, 2373

СЛАВА, ПОЧЕТ

250, 251, 253, 338, 632, 657, 690, 710, 810 — 812, 857, 890, 915 — 918, 920, 921, 967, 997, 1073, 1206, 1316, 1793, 1902, 1998, 2216, 2218, 2313, 2314, 2457

СЛОВО, КРАСНОРЕЧИЕ

173, 186, 225, 261, 273, 322, 346, 387, 394, 432, 436, 437, 465, 484 — 487, 522, 579, 588, 589, 639, 643, 712, 802, 809, 814, 839, 844, 904, 975, 1019, 1030, 1035, 1053, 1055, 1056, 1149, 1178, 1185, 1241, 1271, 1276, 1279, 1340, 1363, 1496, 1499, 1503, 1511, 1516, 1524, 1540, 1548, 1580, 1597, 1606, 1608, 1614, 1681, 1684, 1772, 1797, 1803, 1852, 1853, 1883, 1908, 1914, 1939, 2045, 2056, 2068, 2080, 2118, 2122, 2124, 2131, 2154, 2194, 2204, 2229, 2230, 2256, 2282, 2337, 2339, 2381, 2460 — 2465, 2491, 2539, 2540

СЛУХ, МОЛВА

23, 688, 689, 691 — 695, 850

СЛУЧАЙ, СЛУЧАЙНОСТЬ

14, 15, 310, 758, 765, 789, 834, 1037, 1042, 1217, 1527, 1700, 1709, 1710

СМЕЛОСТЬ, ХРАБРОСТЬ, МУЖЕСТВО И СТРАХ, ТРУСОСТЬ, МАЛОДУШИЕ

138, 168 — 171, 293, 400, 449, 529, 531, 606, 759 — 762, 838, 939, 940, 981, 1155, 1157, 1311, 1368, 1420, 1531, 1718, 1750, 1859, 1885, 1933, 2018, 2070, 2071, 2095, 2104, 2191, 2280, 2322, 2370, 2377, 2449, 2500, 2510, 2536

СОВЕСТЬ, ЧЕСТНОСТЬ

21, 211, 241, 258, 337, 343, 370, 371, 374, 435, 455, 701, 853, 1018, 1057, 1148, 1203, 1257, 1278, 1521, 1943, 1966, 2029, 2116, 2190, 2341, 2369, 2465

СОВЕТЫ

3, 20, 38, 42, 45, 52, 67, 70, 78, 81, 86, 95, 106, 116, 125, 133 — 135, 141, 145, 169, 173, 175, 186, 188, 206, 233, 286, 299, 302, 303, 305, 315, 317 — 324, 330, 351, 362, 376, 377, 381, 387, 390, 429, 462, 464, 478, 507, 509, 510, 549, 551 — 553, 557, 559, 567, 586, 611, 644, 659, 674 — 676, 727, 730, 732, 735, 742, 743, 790, 791, 802, 843, 868, 923, 941, 949, 956, 987, 1041, 1062, 1064, 1083, 1096, 1100, 1192, 1200, 1211, 1250, 1251, 1260 — 1262, 1284 — 1288, 1307, 1309, 1394, 1399, 1412, 1418, 1435 — 1338, 1445, 1453 — 1455, 1486, 1487, 1494, 1497, 1498, 1502 — 1504, 1567, 1572, 1574

— 1578, 1646, 1648, 1655, 1679, 1700, 1726, 1737, 1788, 1795, 1796, 1810, 1834, 1837, 1904, 1927, 1937, 1941, 1942, 1952, 1964, 1972, 2025, 2034, 2096, 2112, 2114, 2116, 2119, 2122, 2141, 2147, 2194, 2205, 2248, 2253, 2257, 2261 — 2263, 2265, 2280, 2298, 2310, 2317, 2346, 2367, 2371, 2379, 2380, 2383, 2395, 2415, 2424, 2426, 2434, 2451, 2477, 2483, 2529 — 2531

СПРАВЕДЛИВОСТЬ И НЕСПРАВЕДЛИВОСТЬ

44, 47, 145, 572, 1005, 1008, 1089, 1118 — 1122, 1124, 1125, 1979, 2223, 2265, 2469, 2501

СУДЬБА, РОК, ФАТУМ

171, 339, 414, 497, 543, 552, 555, 704, 706 — 708, 759, 760, 763, 764, 766 — 768, 770, 773, 777 — 779, 835 — 837, 855, 1027, 1061, 1204, 1308, 1332, 1600, 1703, 1732, 2037, 2067, 2274, 2299, 2309, 2326

СЧАСТЬЕ, РАДОСТЬ, БЛАЖЕНСТВО

210 — 219, 238, 480, 538, 670, 714 — 718, 721 — 726, 769, 771, 774 — 776, 803 — 806, 831, 894, 991, 1092, 1252, 1270, 1419, 1484, 1513, 1627, 1639, 1645, 1680, 1700, 1706, 1731, 1831, 1892, 2109, 2126, 2134, 2267, 2274, 2351, 2372, 2538

ТРУД, РАБОТА, УСЕРДИЕ

5, 31, 54, 77, 395, 419, 442, 501, 502, 559, 631, 671, 679, 682, 683, 687, 749, 827 — 830, 883, 927, 936, 980, 989, 1105, 1129 — 1139, 1144, 1158, 1133, 1545, 1547, 1551, 1564, 1572, 1601, 1611, 1647, 1664, 1774, 1792, 1806, 1839, 1853, 1887, 2051, 2074, 2077, 2112, 2120, 2307, 2313, 2425, 2426, 2433, 2514, 2525

УМ, РАЗУМ, МУДРОСТЬ

64, 123, 126, 130, 139, 160, 207 — 209, 287, 311, 387, 391, 405, 462, 514, 516, 568, 632, 636, 652, 668, 706, 760, 799, 831, 886, 897, 954, 964, 978, 996, 1003, 1044, 1060, 1068, 1131, 1246, 1298 — 1302, 1306, 1307, 1323, 1478, 1479, 1483, 1492, 1518, 1553, 1573, 1582, 1591, 1669, 1685, 1691, 1716, 1724, 1747, 1770, 1800, 1886, 1926, 1934, 1953, 1983, 2011, 2021, 2049, 2102, 2108, 2113, 2138, 2148 — 2153, 2155 — 2166, 2179, 2181, 2204, 2220, 2256, 2339, 2450, 2501, 2510, 2544

УЧЕБА, НАУКА, КНИГА, ЛИТЕРАТУРА

64, 225, 269, 317, 402, 456, 507 — 510, 523 — 528, 541, 626, 637, 645, 651, 672, 700, 793, 808, 829, 835, 845, 846, 851, 877, 886, 928, 966, 1033, 1043, 1080, 1091, 1173, 1177, 1179 — 1183, 1246,

1267, 1384, 1390, 1416, 1447, 1500, 1518, 1525, 1542, 1610, 1613, 1635, 1637, 1643, 1644, 1652, 1660, 1692, 1695, 1701, 1784, 1807, 1881, 1891, 1894, 1945, 1993, 2027, 2034, 2052, 2054, 2057, 2123, 2141, 2186 — 2175, 2177 — 2180, 2187, 2282, 2343, 2428, 2468

ЧЕЛОВЕК

6, 13, 60, 87, 260, 289, 393, 394, 417, 503, 592, 594, 609, 610, 676, 753, 871, 873 — 907, 925, 926, 933, 967, 1125, 1237, 1284, 1393, 1459, 1465, 1470, 1473, 1533, 1539, 1569, 1617, 1649, 1717, 1743 — 1745, 1746, 1747, 1760, 1775, 1846, 1955, 1959, 1960, 1962, 1965, 1985, 2103, 2225, 2321, 2346, 2416, 2429, 2484, 2503, 2524

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ, ПРАВО, ЗАКОН

1, 10, 17, 25, 27, 29, 34, 41, 152, 172, 177, 179, 185, 268, 310, 316, 329, 331, 350, 367, 368, 384, 385, 431, 450, 466, 506, 566, 585, 629, 685, 705, 737, 739, 785, 914, 931, 945 — 947, 962, 965, 988, 990, 1001, 1006, 1047, 1093, 1108 — 1112, 1114 — 1117, 1123, 1150, 1152 — 1154, 1163 — 1170, 1218, 1239, 1333, 1413, 1425, 1427, 1451, 1462, 1463, 1470, 1541, 1576, 1619, 1636, 1656, 1668, 1670, 1682, 1788, 1791, 1811, 1828, 1869, 1884, 2001, 2022, 2041, 2048, 2087, 2089, 2093, 2127, 2129, 2144, 2145, 2176, 2192, 2368, 2378, 2389, 2394, 2398, 2407, 2418, 2494, 2498

Именной указатель авторов афоризмов

AG (*Aulus Gellius*) — Авл Геллий (II в. н.э.) — римский писатель, грамматик

Arist (*Aristophanes*) — Аристофан (около 445 — около 385 до н.э.) — представитель древнегреческой политической комедии

Aug (*Aurelius Augustinus*) — Августин (354 — 430) — христианский богослов, философ-идеалист и писатель

Bias (*Bias*) — Биант (IV в. до н.э.) — один из “семи мудрецов” Греции

Cato (*M. Portius Cato (Censor, Priscus)*) — Катон (Старший, Цензор) (234 — 149 до н.э.) — древнеримский политический деятель и историк

Cels (*A. Cornelius Celsus*) — Авл Цельс (I в. н.э.) — римский врач

Chilo (*Chilo*) — Хилон (VI в. до н.э.) — один из “семи мудрецов” Греции

Cic (*M. Tullius Cicero*) — Цицерон (106 — 43 до н.э.) — римский оратор, философ и политический деятель

Cl (*Claudius Claudianus*) — Клавдиан (около 375 — после 404) — римский поэт

Col (*L. Junius Moderatus Columella*) — Колумелла (I в. н.э.) — римский писатель и агроном

Cs (*C. Julius Caesar*) — Цезарь (102 или 100 — 44 до н.э.) — римский государственный деятель и писатель

Cat (*C. Valerius Catullus*) — Катулл (около 87 — около 54 до н.э.) — римский поэт-лирик

Enn (*Q. Ennius*) — Энний (239 — 169 до н.э.) — римский поэт

Ep (*Epicurus*) — Эпикур (341 — 270 до н.э.) — один из самых выдающихся представителей античного материализма

Eur (*Euripides*) — Еврипид (468 — 405 до н.э.) — знаменитый афинский поэт-трагик

H (*Q. Horatius Flaccus*) — Гораций (65 — 8 до н.э.) — римский поэт

Herod (*Herodotus*) — Геродот (около 484 — 425 до н.э.) — “отец греческой историографии”

Hier (*Sophronius Eusebius Hieronimus*) — Иероним (IV — V в.в.) — церковный писатель, переводчик Библии на латинский язык

Hipp (*Hippocrates*) — Гиппократ (около 460 — около 370 до н.э.) — один из основателей античной медицины

Hom (*Homerus*) — Гомер (VIII в. до н.э.) — легендарный поэт Древней Греции, автор эпических поэм “Илиада” и “Одиссея”

- J** (*D. Junius Juvenalis*) — Ювенал (около 60 — 127) — римский поэт-сатирик
- L** (*T. Livius*) — Ливий (59 до н.э. — 7 н.э.) — римский историк
- Lcr** (*T. Lucretius Carus*) — Лукреций (I в. до н.э.) — римский поэт и философ-материалист
- M, Mart** (*M. Valerius Martialis*) — Марциал (около 40 — около 104) — римский историк
- Man** (*M. Manilius*) — Манилий (I в. н.э.) — римский поэт
- Naev** (*C. Naevius*) — Невий (около 270 — 201 до н.э.) — римский драматург и поэт
- Nep** (*Cornelius Nepos*) — Непот (около 100 — 25 до н.э.) — римский историк
- O** (*P. Ovidius Naso*) — Овидий (43 до н.э. — около 18 н.э.) — римский поэт
- Pers** (*A. Persius Flaccus*) — Персий Флакк (34 — 62) — римский поэт-сатирик
- Ph** (*Phaedrus*) — Федр (около 15 до н.э. — около 70 н.э.) — римский баснописец
- PJ** (*C. Plinius Caecilius Secundus (Junior)*) — Плиний Младший (61 или 62 — около 114) — римский писатель
- Pl** (*T. Maccius Plautus*) — Плавт (середина III в. до н.э.) — римский комедиограф
- Plato** (*Plato*) — Платон (428 или 427 — 348 или 347 до н.э.) — древнегреческий философ-идеалист, ученик Сократа
- Plut** (*Plutarchus*) — Плутарх (около 46 — около 127) — древнегреческий историк и философ-моралист
- PM** (*C. Plinius Caecilius Secundus (Major)*) — Плиний Старший (23 или 24 — 79) — римский исследователь природы и энциклопедист
- Prp** (*Sextus Propertius*) — Проперций (около 50 до н.э. — около 15 н.э.) — римский поэт
- PS** (*Publilius Syrus*) — Публилий Сир (I в. до н.э.) — римский поэт
- Pt** (*T. Petronius Arbiter*) — Петроний (? — 66 н.э.) — римский писатель
- Q** (*M. Fabius Quintilianus*) — Квинтилиан (около 35 — около 96) — древнеримский теоретик ораторского искусства
- QC** (*Q. Curtius Rufus*) — Курций Руф (I в. н.э.) — римский историк
- Sen** (*M. Annaeus Seneca*) — Сенека (55 до н.э. — 39 н.э.) — римский писатель
- Sl** (*C. Sallustius Crispus*) — Саллюстий (86 — около 35 н.э.) — римский историк

- Soer** (*Socrates*) — Сократ (470 или 469 — 399 до н.э.) — древнегреческий философ
- Solo** (*Solo*) — Солон (IV в. до н.э.) — один из “семи мудрецов” Греции
- Spin** (*Spinoza*) — Спиноза (1632 — 1667) — философ-пантеист
- Su** (*J.Suetonius Tranquillus*) — Светоний (около 70 — после 122) — римский историк и писатель
- T, Tac** (*C.Cornelius Tacitus*) — Тацит (около 195 — 159 до н.э.) — римский комедиограф
- Tert** (*Q.Septimius Florens Tertullianus*) — Тертуллиан (около 160 — 220) — христианский писатель из Карфагена
- Tib** (*Albius Tibullus*) — Тибулл (около 50 — 19 до н.э.) — римский поэт
- V** (*P.Vergilius Maro*) — Вергилий (70 — 19 до н.э.) — римский поэт
- Veg** (*Flavius Vegetius Renatus*) — Вегетий (конец IV — начало V в. н.э.) — римский военный писатель
- Vr** (*M.Terentius Varro*) — Варрон (116 — 27 до н.э.) — римский историк, писатель, ученый-энциклопедист

Глыбінная мудрасць людская

Што памеры лона жанчыны ў параўнанні з памерамі Зямлі, тое памеры Зямлі ў параўнанні з Тагасвеццем. Калі на Зямлі тры вымярэнні, цяпер даказваюць — чатыры, то ў Тагасвецці — безліч вымярэнняў. Матэрыя, рух, хуткасць, святло там могуць сумеснічаць, могуць узаемадзяліцца.

Тое ж тычыцца ведаў.

Узнагарода (і кара) чалавеку ў Тагасвецці за зробленае і ня зробленае — страшная, відавочная, неадхільная. Кожнаму. У залежнасці ад яго аступененасці, аблагоненасці, павярхоўнасці, дурноцы. Глыбінная мудрасць людская не толькі насалодзіць разумных, якія не ёсць пясок і трава — карае. Веды не павінны прападаць, а накапляльнікі часам пра гэта не думаюць.

Менавіта ў Тагасвецці лайдак і злodelей можа апынуцца на адной пякельнай палічцы (перавароце) разам з прафесарам і праведнікам, якія маглі зрабіць намечанае ў маладосці, запланаванае ў сталасці — і не зрабілі. Не ўзбагацілі астрал.

Менавіта ў Тагасвецці найгоршая кара навучальніку на злое, падбухторшчыку на цёмнае, супрацьлеглае Божаю закону, натуральным законам людской істоты, чалавечым законаўстанавленням. Не адно яму і кроўным яго — грамадзе падбухторшчыка на злое.

Боязнасць граху за нязробленае з планавага змушвае мяне ўпарадчыць шматгадовыя запісы прымавак, фразеалагізмаў, максімаў. Нашы дабрадзейнасці і заганы вырастаюць з нашых асабістых жарсцяў і генаў прадзедаў нашых, дык няхай нашы дабрадзейнасці, выказаныя ў максімах і афарызмах, павучаць і засцерагуць другіх.

У многіх папулярных кнігах і навуковых манаграфіях рознапланавы кшталту аўтары сцвярджаюць, што старажытней за лацінскія афарызмы і прымаўкі няма ніякіх. Усё расце з лацінцы, як мараль з Бібліі.

Згаджаемся з гэтым і не згаджаемся. Так, лацінская мова найбольш вядомая і ўслаўленая. Медыцына многіх краін і цяпер не можа вырачыся яе, звонкай, лаканічнай. Найславуты Францішак Скарына здаваў іспыты на доктара ў Падуі на лацінскай.

Тым не меней не можам прызнаць, што мудрасць, дасціпнасць і афарыстычнасць беларускай, рускай, польскай, нямецкай, ангельскай, французскай прымаўкі і афарызма першакрынічаць з старажытнай лацінцы, — не можам.

Згадзіцца з першародствам лацінцы — прызнаць, што другія народы дасюль былі бязмоўныя, нядумкія, неарыгінальныя.

Так не бывае. Ні адзін чалавек не бывае без галавы, ні адзін народ — без творчых пошукаў, без веры ў існасць і няіснасць. Мала нашым сучаснікам вядома запісаў другіх народаў (шумераў, грэкаў, майя, асірыйцаў, егіпцянаў, кітайцаў, славян...) з XX — V стагоддзяў да нашай эры — другая справа. Не знайшлі. Не арганізаваліся асобныя народы ў нацыі, не выграніталі шырока ўласную мову, у пажарах перасяленняў, бітваў, тупой сквапнасці не збераглі чарапкі, бяроству і летапісы — прызнаём.

Лацінская крылатніца абагачалася, як вялікі Рым сусветным золатам, філасофіяй, логікай, выслоўямі грэкаў, шумераў, скіфаў, германцаў, готаў... У найболей поўным энцыклапедычным слоўніку антычных пісьменнікаў (СПБ, 1999) за дзевяцьсот прозвішчаў, пра 98% з іх інтэлігенты Сярэднявечча не чулі, абсалютна не ведалі пра шматлікія нацыянальныя крыніцы выдатнай лацінскай мовы. Многія-многія сучасныя інтэлігенты 99% славурых антыкаў таксама не ведаюць.

Ніхто нікога не папракае, тым болей не вінаваціць, як рымлянцаў, якія абсалютна не цікавіліся тэарэтычнай геаграфіяй ваколля свету, абапіраліся на грэчаскія ўзоры.

Мы проста павінны цаніць чужое і не прыніжаць сваё. Беларуская мова не лепшая і не горшая за рускую, хаця нашмат старэй за рускую, руская не лепшая і не горшая за лацінскую, хаця маладзей за лацінскую. Мовы па вялікім рахунку роўныя, як і людзі, нацыі. Афарызмы таксама.

Сходнасць афарызмаў у розных народаў і моваў у адным — аднолькавай асэнсаванасці існасці чалавека, сходным разуменні добра, праўды, светласці рознымі народамі і нацыямі.

Тагасвецце гэта разумее. Падтрымлівае. Чакае ад кожнага з жывых выканання наканаванага, можнага. Дапамогі сабе, азорнасці сябе.

Якмогна сваё мы выканалі. Хто можа — зрабіце лепей.

Не ўсе ўжывальныя крылатыя лацінскія выразы можна стаптаць у адной кнізе, тым болей, што галоўнае ў ёй усё ж такі не яны, а беларуска-рускія адпаведнікі. Тут найболей упадабаныя мне, колішняму студэнту Баранавіцкага медвучылішча і студэнту Мінскага медінстытута.

Беларускія і рускія адпаведнікі таксама можна было працягваць і працягваць. Звернем увагу чытачоў на наступнае.

Афарызмы і выслоўі Антычнасці (не толькі Грэцыі і Рыма, Пасляантычнасці і Сярэднявечча) набылі ўнікальную здольнасць — сталі формуламі найважнейшых філасофскіх і маральных катэгорый. Пераказваюць іх аўтары па меры ўласных здольнасцяў, ведання мовы,

сваіх стылёвых асаблівасцяў. Не трэба здзіўляцца, што адзін афарызм аднаго аўтара ў асобных кнігах падаецца па-рознаму. У гэтай таксама.

Была радасць і цяжасці чыста беларускага плану. Лацінскі тэрмін **volunt** і рускі **добродетель** па-беларуску можна выказаць аж чатырма варыянтамі — **дабрачыннасць, дабрадзейнасць, добраахотнасць, спрыянства**. Тое ж тычылася рускага **благоденствие**. Перакладалася ў кнізе па-рознаму, каб бачылася голая адметнасць і багацце беларускай мовы.

Асобныя лацінскія афарызмы паўтараюцца, амаль дакладна. Так яны і пададзены. Не выкідаць жа цудоўную лацінскую ісціну, калі яе ў розных варыянтах выталкоўвае некалькі славуных людзей Рыма.

Паўтараюцца па форме і зместу лацінскія і асабліва беларускія і рускія афарызмы. У розных месцах. Для хутчэйшага роспуку яго дапытным настаўнікам.

Бог — гэта не Багі святога язычніцтва, слова з вялікай літары пісаць не патрэбна, але з павагі да тых тысячаў пакаленняў, што стагоддзямі пакланяліся ім да хрысціянства, — даем з вялікай літары. Усюды.

Беларускія і рускія прымаўкі, афарызмы таксама свядома паўтараюцца, асабліва ў другой частцы, у якой многае для хутчэйшага ўсведамлення непадрыхтаваным чытачом скарачана, упрошчана.

Пераклад заслгоўвае асаблівай тонкасці. **Скіпетр** вядома ж скіпетр, але зачастую ў нас перакладалася і **карона**. Тое ж тычыцца **питаает таланты** — **корміць**, а ў нас нярэдка перакладалася і як **жывіць** (у нас тры значэнні — 63, 64, 65).

ДРУГ — гэта **СЯБРА, ДРУЖБАК, ПАСЯБРУК, ПРЫЯЦЕЛЬ, БРАТКА, ТАЙНІК, ТАВАРЫШ, БРАЦІШ** (84 — 89, 94). **ХТО ХОЧА** — гэта і **ХТО ПРАГНЕ**. Тое ж тычыцца і канчаткаў — **грошай, грошаў, ступеняў**... Даюцца розныя варыянты ўжыткавання слова.

Доўга хістаўся: што даваць пасля лацінцы — беларускі, радносенькі мне тэкст, ці рускі. Перакладны адпаведнік з беларускай мовы, на жаль, не ўсе беларускія настаўнікі і спецыялісты зразумеюць, мусіў пачынаць другую частку з рускіх адпаведнікаў.

Ісціна і яе адгалінаванні належаць усім. Усялякае вялікае некалі было маленькім, шлях яго росту — тыповы для ўсяго існага. Цяжкі, не заўжды радасны для іх носьбітаў. Але на тое і ісціны, яны ўсюды праб'юцца. Заадно пацягнуць уверх кожнага, хто памагае людзям убачыць бязмерную прыгажосць вялікіх ісцін свайго народа і суседніх на нашай маленькай планеце Зямля.

Афарызмы дадзенай кнігі — лепшая філасофская навука перакананняў. Спадзяюся, да агрэхаў яе чытач паставіцца як да ўласных недахопаў — са спагадай.

Доўгія гады адкладваў чытку сваіх твораў часу фелычарства на Піншчыне, трохгадовай службы ў арміі, медінстытутва. Шчыра дзякую Івану Мікалаевічу Грамыку. Без Вашай памогі, выдатны знаўца беларускай, рускай, лацінскай, французскай, нямецкай моваў, навуковай і крытычнай рэдактарскай дапамогі, шлях гэтай кнігі да чытача быў бы ўтрая даўжэйшы. Быў бы з большымі памылкамі, — многія цяперашнія адступленні ад беларускай сучасніцы ідуць не са згоды рупліўца І.М.Грамыкі, а насуперак яму. З адвечнай аўтарскай самабытнасці, вернасці народнаму арыгіналу. Дзякую яму.

Лістанад, 2002

Аўтар

- Ашукин Н.С., Ашукина М.Г.* Крылатые слова. 2-е изд. — М., 1960.
- Бабичев Н.Т., Боровский Я.М.* Словарь латинских крылатых слов. — М., 1982.
- Бабкин А.М., Шендецов В.В.* Словарь иноязычных выражений и слов, употреблявшихся в русском языке без перевода. Т. 1 — 3. — СПб., 1994.
- Великие мысли великих людей.* Т. 1 — 3. — М., 1999.
- Гончарова Н.А., Щербакова И.М.* Из античной мудрости. — Мн., 1995.
- Громыко И.Н.* Русско-латинский словарь. — Мн., 2000.
- Громыко И.Н., Пивоварчик А.И.* Словарь греко-римских реалий. — Мн., 2000.
- Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь. 3-е изд. — М., 1986.
- Жуков В.П., Сидоренко М.И., Шкляров В.Т.* Словарь фразеологических синонимов русского языка. — М., 1987.
- Займовский С.Г.* Крылатое слово. — М.; Л., 1930.
- Избранные пословицы и поговорки русского народа.* — М., 1957.
- Казаченок Т.Г., Громыко И.Н.* Античные афоризмы. — Мн., 1987.
- Корж Н.Г., Луцкая Ф.І.* Из скарбніці античної мудрості. — Київ, 1988.
- Купреянова В.Н., Умнова Н.М.* Краткий словарь латинских слов, сокращений и выражений. — Новосибирск, 1971.
- Лепешаў І.Я.* Слоўнік беларускіх фразеалагізмаў. Т.1 — 2. — Мн., 2001.
- Монтень Мишель.* Опыты. 2-е изд. — М., 1980.
- Мяцельская Е.С., Камароўскі Я.М.* Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. — Мн., 1972.
- Овруцкий Н.О.* Крылатые латинские выражения. — Киев, 1969.
- Познин В.* Чаша библейской мудрости. — Ростов-на-Дону, 2000.
- Полонская К.П., Поняева Л.П.* Хрестоматия по ранней римской литературе. — М., 1984.
- Прыказкі і прымаўкі.* Т. 1 — 2. — Мн., 1976.
- Пословицы русского народа / Сб. В.Даля.* В 2-х т. М., 1984.
- Санько В.А.* Выслоўі. — “Выслоўі”. — Мн., 1975.
- Санько В.А.* Прыказкі і прымаўкі. — “Прыказкі і прымаўкі”. Т. 1 — Т. 2. — Мн., 1976.

Санько В.А. Народная мудрасць. Прымаўкі, афарызмы. — Час. “Родная прырода”, № 2-6, 1990.

Санько В.А. Приметы. — В.Э.Шомоди, В.А.Санько “Разговор с природой. Приметы”. — Мн., 1990.

Санько В.А. Прыцягненне прыроды. Пору года ў прыкметах. — Час. “Беларусь”, № 1-11, 1990.

Санько В.А. Дыяменты памяці. — “Родная прырода”, № 1 — 12, 1991, № 1-3, 1992.

Санько В.А. Чысці сваю душу сам. Прыкметы. — Газ. “Народная воля”, № 153 — 157, 2001.

Санько Д.Ф. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем. — Мн., 1991.

Смирнов И., Левинский В. Крылатые фразы древних римлян. — М., 1999.

Словарь иностранных слов. — М., 1979.

Станкевіч Янка. Беларуска-расійскі (Вялікалітоўска-расійскі) слоўнік. — Н’ю-Ёрк, 1990.

Сухов Н.С. Крылатые латинские изречения. — М., 1990.

Сцяцко П.І. Культура мовы. — Мн., 2002.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5 тамах. — Мн., 1977 - 1984.

Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И.Молоткова. 4-е изд. — М., 1986.

Цимбалюк Ю.В. Латинські прислів’я, приказки. — Київ, 1990.

Янкоўскі Ф. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы. 3-е вид. — Мн., 1992.

Ausgewählte Briefe des Jungeren Plinius. — Leipzig, 1894.

Büchmann Georg. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. — Berlin, 1900.

Condamin James. Répertoire alphabétique des citations. — Lyon; Paris, 1926.

Petit Larousse en couleurs. — Paris, 1972.

Proverbia et dicta. Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Пад рэд. Н.А.Ганчаровай. — Мн., 1993.

Slovník latinsko-polski / Pod red. Mariana Plezi. — Warszawa, t. I — IV. — 1959 — 1974.

Staszcyk Stefan. Verte. — Warszawa, 1900.

Змест

Оглавление

Седае мудрость Древнего Рима (И.Н.Громыко).....	3
Особенности латинского произношения.....	5
Лацінска-руско-беларуская частка	
Латинско-руско-белорусская часть.....	7
A.....	7
B.....	31
C.....	39
D.....	59
E.....	75
F.....	87
G.....	102
H.....	106
I.....	118
J.....	137
L.....	141
M.....	149
N.....	168
O.....	202
P.....	214
Q.....	232
R.....	250
S.....	254
T.....	279
U.....	285
V.....	293
Руска-лацінска-беларуская частка	
Русско-латинско-белорусская часть.....	308
Тематический справочник латинских афоризмов.....	361
Именной указатель авторов афоризмов.....	370
Глыбінная мудрасць людская.....	373
Літаратура.....	377
Оглавление.....	379

*Использование книги или отдельных ее частей
без разрешения автора преследуется по закону.*

Даведачнае выданне

Санько Валер Аляксеевіч

Гаворыць — старажытны Рым, гавораць — пра Старажытны Рым

Афарызмы, прымаўкі, максімы

Адказная за выпуск	І.І.Пракаповіч
Рэдактар	І.М.Грамыка
Мастак	Т.У.Собалева
Мастацкі рэдактар	А.А.Шэлег
Каррэктар	Р.С.Ахрэмчык
Набор	Ю.В.Місюкевіч
Вёрстка	В.С.Панкевіч
	В.Ю.Місюкевіч

Здадзена ў набор 27.8.2002 Падпісана да друку 11.12.2003
Фармат 60x84 1/16 Папера афсетная. Ум.-друк. арк. 22,0875.
Улік.-выдав. арк. 15,4. Наклад 750 экз. Заказ 270.

Ліцэнзіі ЛВ №119, 11.09.1992; №169, 23.12.1997; №2330, 10.12.2003

Беларускае выдавецкае Таварыства «Хата»
220029, Мінск, пр.Ф.Скарыны, 31
Заснавальнік — Беларускі дзіцячы фонд

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка ў друкарні
ГА «ХОДР» ОО «БелТІЗ»
220004, Мінск, вул. Вызвалення, 9.
Ліцэнзія ЛП №91 ад 12.12.02 г.

Аўтар нарадзіўся на Случчыне. Закончыў Вяліка-Сліўскую дзесяцігодку, з адзнакаю Баранавіцкае медвучылішча, вучыўся ў Мінскім медінстытуце. Доўга працаваў фельчарам. Закончыў журфак БДУ, ВПШ. Член Саюза пісьменнікаў Беларусі, член Саюза журналістаў Беларусі. Доктар народнай медыцыны. Магістр нетрадыцыйнай медыцыны. Аўтар і сааўтар дванаццаці кніг.

Август,
триумф.
статуя,
I в. до н.э.

Римские сенаторы

Одеон
в Помпеях,
I-II вв. н.э.

Легионер Республики,
II-I вв. до н.э.

Аполлон, статуя из Вейи.
Этрусское искусство,
V в. до н.э.

